

БАҲОДИР ХУДОЙБЕРГАНОВ

ЛАФЗ

Роман

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2007

Худойберганов, Баходир

Лафз: Роман. — Т.: «Шарқ», 2007. — 320 б.

Лафз — халқимизга хос бўлган юксак қадрият. Инсон лафзи билан бутун. Ушбу китобда миллатимизнинг ажойиб қадриятлари, қадимдан сақланиб келаётган анъана ва удумлари қаламга олинган. Ёзувчи ўз лафзида турмаслик бошга фалокат олиб келиши мумкинлигини ички бир дард билан тасвирлайди. Адиб ўз асарида халқимизнинг ўзига хос фазилатларини образлар тимсолида очиб берар экан, ўлмас қадриятимизни фахр-ифтихор билан тилга олади. Лафз — юксак ғурур тимсоли. Ўз лафзида турмаслик эса номардликдан нишона. «Оқибат», «Соғинч», «Асранган олтин», «Тақдир ўйинлари», «Ой нурлари сўнмайди», «Ўқилмаган мактуб» каби асарлар муаллифи Баходир Худойбергановнинг янги асарида мана шу ҳар иккала ҳолат ҳам ранг-баранг бўёқларда акс эттирилган. Истиқлол туфайли юрдошларимизнинг қалбига ғурур, покиза иймон, миллийлик, меҳр-оқибат ва инсонийлик туйғулари қайтди. Бунга «Лафз» романини ўқиб яна бир карра ишонч ҳосил қилишингиз мумкин. Айниқса оғриқли айриликнинг аччиқ дамлари, ёшликнинг завқли, ғайратли дақиқалари китобхонни ўйлашга мажбур этади.

ББК. 84(5Ў)6.

ISBN 978-9943-00-088-9

Ҳаёт — мушоҳадалар майдони! Инсон дунёга келар экан, кундан-кунга куч-қувватга тўлиб, етуклик сари интилади. Вояга етиб тоғни талқон қиладиган пайтда унга ҳаёт тажрибасию ақл-заковат етишмайди. У кексайиб ақл-заковат ҳамда ҳаёт тажрибаларига маълум маънода эришганида эса ундаги куч-қудрат орқага чекинган бўлади. Камдан-кам одамларгагина ақл-заковат-у куч-қудрат бир вақтда берилади. Бундай одамлар ўзларидан ўлмас бир мерос қолдирдилар-ки, кейинги авлодлар асрлар мобайнида ундан фойдаланадилар. Ким бўлишидан қатъи назар, вақти келиб ўзи босиб ўтган ҳаёт йўлига бир назар ташлашга мажбур. Шунда кимдир орқасида баҳайбат музликларни-ю, поёни йўқ чўлни кўриб ўзидан-ўзи нафратланиб ўксиса, яна кимлардир орқасидаги бепоён боғу роғларни кўриб ўз ҳаётидан мамнун гурурланиб қўяди. Мен ҳар бир китобхон ўзи босиб ўтган ҳаёт йўлига тез-тез назар ташлашини, ҳар бир назар ташлаганида орқасида бир навнихол униб куч-қувватга тўлаётганини, вақт ўтган сари навнихоллар кўпайиб, бепоён боғу роғларга айланиб бораётганлигини кўриб, ажиб бир роҳат оғушида эзгулик ва яхшилик сари бутун вужуди билан интилишини истаб қоламан.

Муаллиф

БИРИНЧИ ҚИСМ

Ярим тун. Ҳаво дим. Фир этган шабада йўқ. Юлдузлар чарақлаган осмонда оппоқ гардишли ой сузиб юрибди. Жимжитлик ҳукмрон бўлган бу шаҳарнинг аҳолиси осуда уйқуда. Кўп қаватли уйларни оралаб бораётган одам мана шу сокинликни бузишга қарор қилгандай шахдам қадам ташлаб борарди. Новча, кенг елкали йўловчи кетаётган йўлида бир зум тўхтаб, осмонда узоқ-узоқларга узилиб тушган юлдуз томон қараб турди-да, яна ўз йўлида давом этди. Йигит кўп юрмай балад қаватли уйларнинг бирига кирди. У ҳорғин қадамлар билан зинапояни бир-бир босиб иккинчи қаватга қўтарилди-да, чўнтагидан калитини олиб эшикни очди. Уйдаги дим ҳаво йигитнинг юзига урилди. Шу заҳоти унинг юзи тундлашиб, чап кўрагини қўли билан сиққанича ётоқхонага кириб деразани очиб юборди. Хонага тоза ҳаво кириб келди. Ўрин солишга эринган йигит ўзини юмшоқ ўриндиққа отди ва орадан кўп ўтмай қаттиқ уйқуга кетди.

* * *

Телефон жиринглашидан уйғониб кетган йигит эри-нибгина ўрнидан турди-да, бориб гўшакни кўтарди.

— Ало, эшитаман.

— Пахтаобод қишлоғидан қўнғироқ қилишаяпти, — деган телефон ходимасининг товуши гўшакдан эшитилди. — Бирпас кутинг. Ҳозир улайман.

Кўп ўтмай телефоннинг нариги томонидан:

— Ало, Азизжонмисан? Бу мен — холангман, — деган товуш эшитилди.

— Ҳа, бу менман. Ассалому алайкум.

— Ваалайкум ассалом. Яхши юрибсанми? Тинчмисан?

— Худога шукр. Ўзларингиз соғ-саломат юрибсизларми? Келинингиз, болалар яхши етиб боришдими?

— Ҳаммаси яхши. Келиндан, болаларингдан хавотир олма, яхши етиб келишди. Кеча келин болаларини олиб онасиникига меҳмонга кетувди. Сен ўзинг қишлоққа бир кунга бўлса-да, келиб кетмасанг бўлмаяпти.

— Тинчликми? Нима бўлди?
— Тинчлик, тинчлик. Гулбаҳор холанг ёнингга — шаҳарга кўчиб бормоқчи. Шунини маслаҳатини қилмоқчи эдик.

— Майли, яқин кунлар ичида етиб бораман.
— Икки-уч кунда етиб кел!
— Хўп бўлади!
— Қолган гапларни келганингдан кейин бафуржа гап-лашармиз. Соғлиқда кўришгунча хайр.
— Сизлар ҳам соғ бўлинглар, хайр!

Азизжон гўшакни жойига қўйиб ўрнига келиб ётди.

«Холам нега кўчиб келмоқчи? Тинчликмикин?» Унинг миясини ҳар хил ўйлар кемира бошлади. У шифтга маъносиз тикилганча анча ётди.

* * *

Орадан икки кун ўтиб, қишлоққа келган Азизжон тўғри холасининг ишхонасига йўл олди. Икки қаватли бинонинг кираверишида ўтирган милиция ходими, «Хўш, хизмат ука!» деб ундан сўради.

— Менга терговчи Алишеровва керак эди, — деди Азизжон.

— Қандай иш билан келдингиз?
— Мен укаси бўламан. Тошкентдан келган эдим. Кўриб кетмоқчиман.

Милиция ходими телефон гўшагини кўтариб рақамларни терди.

— Сизни уканингиз сўраяпти. Тошкентдан келган экан. Хўп бўлади! Хўп... — деган милиция ходими гўшакни жойига қўйиб, йигитга юзланди, — хоналарини биласизми?

— Биламан!

У терговчи хонасига кириши билан тўладан келган, хушбичим аёл ўтирган ўрнидан турди; — Кел, ука! Хуш келибсан!

— Хушвақт бўлинг!
— Қани, марҳамат, ўтир ука! — Азизжонга жой кўрсатиб, унинг ёнига ўтирди.

Улар ҳол-аҳвол сўрашиб бўлишгач, аёлнинг юзи жиддий тус олди:

— Гулбаҳор холангни ўзинг билан кўчириб олиб кетмасанг бўлмайди. Ҳозир унинг оилавий аҳволи оғир.

— Очигини айтаверинг, нима бўлди, Меҳрибон хола? — деди таажжубланган Азизжон.

— Холангнинг ўғли ичкиликка берилиб кетди! Хеч қаерда ишламаслигини биласан-ку! У кейинги вақтларда уйдаги нарсаларни сотиб, ича бошлади. Онаси қаршилик қилса, онасига ҳам қўл қўтарадиган одат чиқарди.

— Сиз тартибга чақирмадингизми?

— Онасининг гапига қулоқ солмаган, менинг айтганимни қилармиди? Қўрқармикин деб, уч-тўрт кун қама-тиб ҳам кўрдим. Фойдаси бўлмади. Бунинг қилмишларидан менинг ҳам бошим эгилиб қолди. Кейинги пайтларда одамлардан уялганимдан кўчада бошимни кўтариб юролмайдиган бўлиб қолдим.

— Ундай бўлса, мен нима қилишим керак?!

— Энди, холангни ўзинг билан олиб кетиб, шаҳардан арзонроқ уй топиб бер! Кейин кўчириб кетарсан. Ҳозир сен бекатдаги таксилардан бирини гаплашиб олиб кел. Шунгача мен прокурордан рухсат сўраб кўраман. Агар рухсат берсалар, Гулбахор холанг билан гаплашиб келамиз.

— Хўп бўлади, — дея Азизжон терговчи хонасини тарк этди.

* * *

Азизжон холаси билан Пахтаобод қишлоғидан автобусга ўтириб Тошкентга етиб келди. Икковлон уч ой мобайнида уй излаб, мўлжалдаги бир уйни топишди.

— Энди мен қишлоқдан нарсаларимни кўчириб олиб келишим керак, — деди юзини ажин босган олтмиш ёшларга бориб қолган хола.

— Уй эгасининг «Мабодо, уйга харидор топилиб қолса, сотиб юбораман», дегани эсингиздами? Шунинг учун уйга икки юз минг бериб, эгалик қилиб қўйсак яхши бўларди, — деди Азизжон нима дедингиз, деган-дек холага тикилиб. — Кейин тўғри шу уйга кўчиб келаверардингиз!

— Сотса сотар. Сотиладиган уй қўп-ку, ука! Бу уй бўлмаса, Валяникини оламиз. Уники ҳам ёмон эмас. Қолаверса, укам Фарҳоднинг иккита уйи бор. Битта уйи бўш турибди. «Бўш турган уйимнинг калитини бериб тураман, уй олгунингизча тураверасиз», деганди.

— Ўзингиз биласиз, хола. Қайси уй насиб қилса, шунисини оламиз.

— Мен эртага эрталаб қишлоққа қайтаман. Худо хоҳласа, бир ҳафта ичида кўч-кўронимни йиғиштириб олиб келаман, — дея гапга якун ясади Гулбахор хола.

Оқ-сарикдан келган, новча бўйли, кўхликкина келинчак ётоқхонадаги юмшоқ ўриндиқда ётганча ўксиб-ўксиб йиғлаяпти.

Келинчакнинг ёнига келиб ўтирган йигит:

— Нега йиғлаяпсан, Малика? — дея унинг сочини силаб эркалади.

— Мен ҳам одамга ўхшаб яшашни хоҳлайман, — деди йигитнинг қўлини силтаб ташлаган келинчак.

— Нима етмаяпти сенга? Ўқийман дединг, кундузгида беш йил ўқитдим. Олий маълумотли бўлдинг. Бола тарбиясини жияним елкасига ташладик. Бечора қиз сени ўкисин деб, тўққизинчи-ўнинчи синфни тугатмай мактабдан қолиб кетди.

— Билардим шуларни юзимга солишингизни, юзимга соладиган бўлсангиз ўқитманг эди! — зарда қилди келинчак.

— Нега зарда қиласан? Мана, уй ҳам олдик. Худога шукур, ҳозир ҳеч кимдан кам жойимиз йўқ-ку! — деди Азизжон очиқ кўнгиллик билан.

— Укангиз сизнинг ёрдамингиз билан ўқиб одам бўлиб кетди. Уйи бизникидан катта, бойлигининг ҳисоби йўқ. Бизлар шу тор уйда қачонгача тиқилиб яшаймиз?

— Дадам раҳматли ўтиб кетганларидан кейин уйда болаларнинг каттаси мен бўлганлигим учун ҳам ота ўрнида ота бўлиб қолдим. Тушунсанг-чи, ахир! Сенингча, укаларимдан қўлимдан келадиган ёрдамимни ҳам аяшим керакмиди? Қолаверса, укангнинг ҳам ўқишига ёрдам берганман-ку!

— Уни бўлмағур ўқишга киритгансиз!

— Бўлмағур ўқиш ҳам бўларканми?

— Бўлади!

— Мен ўз бурчимни виждонимга бўйсунган ҳолда бажаряпман. Бироз сабр қил, Малика, Худо хоҳласа ҳаммасига эришамиз. Шошма-шошарлик қилиб, жиноят оламига кириб кетишим керакми, энди?

— Сиз ҳам мундоқ ўйланг-да, ахир! Одамлар қандай қилиб пул топишмаяпти? Уч-тўрт қават уй, қўша-қўша машинани қайси пулларига олишмаяпти?

— Шошма, Малика, шошма!.. Ҳаммасига аста-секин эришамиз!

— Сиз топган-тутганингизни қариндошларингизга бераверсангиз, қачон биримиз икки бўлади?!

— Сен мени тўғри тушун, Малика! Ҳозир укала-

римнинг ҳеч қайсисига ҳеч нарса бераётганим йўқ-ку? Дадамиздан ёш қолган укаларимга йўл-йўриқ кўрсатиб, қўлимдан келадиған ёрдамни бермасам, виждон азобида қоладим! Сен нега шу оддий ҳақиқатни тушунишни хохламайсан?! Қолаверса, ҳозир укаларимдан ёрдам сўрасам, қўлидан келганича ёрдам беришларини биламан. Лекин ҳозир биз кўпам ёрдамга мухтож эмасмиз.

— Мен ота-онам, ака-укам, опа-сингилларимни бошимга кўтариб юролмадим. Сиз бўлса доим укаларим, укаларим, дейсиз.

— Нима қил дейсан? Ота-онангнинг олдини кесиб ўтмаган бўлсам. Келишса, бошимга кўтариб, ҳурматини ўрнига қўйсам. Бошқа яна нима қилишим керак? Сендан катта акаларинг, опаларинг ҳам бор-ку! Улар сендан ортиқ ота-онангга нима қилиб беришяпти? Аксинча, ота-онанг ўзлари уларга ёрдам қўлини чўзишяпти. Биз бўлса, ҳеч кимга оғирлигимиз тушмай, ўз аравамизни ўзимиз тортиб юрибмиз. Катта шаҳарда ўз ўрнимизни топиб, бировдан кам бўлмай яшашимизнинг ўзи улар учун катта бахт эмасми?

— Гап деса қоп-қоп қилиб ташлашингизни биламан. Ундан кўра мени тинч қўйиб, хонадан чиқиб кетинг! — деди Малика.

Азизжон хонани тарк этаркан «Хотинимнинг гапларида ҳам жон борга ўхшайди. Энди иложини топсам, Маликанинг ака-укаларию опа-сингиллари учун қўлимдан келган ёрдамимни аямайман. Ўзимда борини уларга берганим бўлсин», деган қарорга келди.

* * *

Эшик қўнғироғи жиринглади. Эшикни олти-етти ёшлардаги болакай очди:

— Ассалому алайкум, Гулбахор хола! — деди болакай остонада турган холага.

— Ваалайкум ассалом. Яхши ўтирибсизларми? Аданг уйдаи, Азаматжон? — холанинг ҳаёжонланаётгани шундоқ юзидан сезилиб турар эди.

— Уйдалар, кираверинг.

Холасини қарши олган Азизжон у билан ўпишиб сўрашди. У холасидаги ҳаяжонни ва овозидаги титроқни сезиб унга савол назари билан қаради:

— Тинчликми?

— Мен кўч-кўронларимни машинага ортиб, кишлоқдан тўғри укамникига келсам, хотини бўш турган уйи-

нинг калитини беролмаслигини айтди. «У ҳовли укамнинг номида. Сизга калитини беролмайман. Укам ҳовлисини сотмоқчи. Хоҳласангиз уйни сотиб олинг», деди. Энди кўчларимни қаерга тушираман, ука? — дея Гулбахор хола йиғлаб юборди.

— Э, шунгаям шунчами? Қўйсангиз-чи, йиғи-сигини. Ана, маҳалла раисининг ёрдамчиси бўлмиш юртдошимизнинг хайҳотдек ҳовлиси бор. Уларникага кўч-кўронларингизни тушириб турамиз-да, уй сотиб олгунингизча бизникада яшайверасиз.

— Раҳмат, Азизжон! Туғишганим қилмаган яхшиликларни қилаяпсан. Мендан қайтмаса, Худодан қайтсин.

— Бунақа гапларни қўйинг, Гулбахор хола. Ҳаммамиз бир ота-онанинг фарзандларимиз-ку, ахир?!

— Тўғри айтасан, ука! Қани энди ҳамма ҳам сендай ўйласа!

* * *

Дарвоза олдига келиб тўхтаган «КамАЗ»дан бир йигит билан хола тушди. Уларга тўладан келган, пакана бўйли, нигоҳи тийрак ва ёшига нисбатан анча тетик бўлган отахон пешвоз чиқди. «Хуш келибсиз», дея меҳмонларни қарши олди отахон. У йигит билан қўл бериб сўрашиб, Гулбахор холага шунчаки бош силкиб қўйди.

— Тинчликми, Азизжон болам, юк машинасида юрибсан?

— Тинчлик, бува. Булар Гулбахор холам бўладилар, — деди Азизжон. — Кўчиб келган эканлар. Агар сиз қарши бўлмасангиз, холам уй сотиб олгунларича кўчларини сизникага қўйиб турсак дегандим.

— Мана, хайҳотдай уй, хоҳлаган нарсангни қўявер! Бу уй ўзингники-ку, ахир, болам!

Гулбахор хола, «Бува нега бундай деяпти», деган маънода Азизжонга қаради.

Азизжон, кейин тушунтираман дегандай, холага маъноли ишора қилди.

Уларнинг ҳаракатларига синчковлик билан тикилиб турган буванинг нигоҳига Гулбахор холанинг нигоҳи тўқнашди. Шунда у уят иш қилиб қўйгандай, кўзларини бувадан олиб қочаркан қилмишидан уялиб, ўзини қўйгани жой тополмай типирчилаб қолди.

Ўзини ҳеч нарса сезмагандай тутган бува телефон ўрнатилган сўри томон юраркан: «Мен ҳозир», деди ва сўрига омонатгина ўтирганича бир неча жойга қўнғироқ

килди. Орадан кўп ўтмай ховлига уч-тўрт эркак кириб келди. Азизжон ва ёрдамчиларнинг қаршилигига қарамай, буванинг ўзи ҳам юкларни машинадан туширишга қарашиб юборди. Юкларни тушириб бўлишгач, Азизжон, холаси бува билан хайрлашиб, ўзлари келган «КамАЗ»га чиқиб, жўнаб кетишди. Йўлда хола қимти-ниб-қимтиниб Азизжонга савол берди:

— Бува неча ёшдалар?

— Саксон иккида.

— Хеч ким саксон икки ёшда деб ўйламайди. Ақли тетик, ўзи бардам, нигохидан хеч нарсани қочирмайдиган зийрак одам экан.

— Шунинг учун ҳам бува нафақада бўлса-да, махалла раиси ёрдамчиси бўлиб ишлайди.

— Бува нега «бу уй сеники», деди.

— Э, бунинг тарихи узун. — Азизжон қўлини силтаб хаёлга толди.

— Айтгинг келмаса, айтмай қўяқол, Азизжон!

— Нега энди, айтаман. Бу воқеанинг сиздан яширадиган сирли жойи йўқ, Гулбахор хола! Бундай ажойиб инсонлар дунёга юз йилда бир марта келади! Буванинг қирқ ёшида хотини касалланиб, оламдан ўтади. Кейин қайнонаси уникига кўчиб келади ва куёвини уйлантирмоқчи бўлади. Куёви қаршилик қилади. Охир-оқибат қайнонаси бир аёлни топиб уйлантиради. У озик-овқат дўқонида директор бўлиб ишларди. Кунларнинг бирида қайнона-келин келишмай қолади. Шунда қайнонаси куёвиге «Сен у аёл билан ажрашасан», деб шарт қўяди. «Хотинимнинг айби бўлмаса, мен у билан қандай ажрашаман», дейди куёв. Унга ҳукмини ўтказа олмаган қайнона «Куёвим мени урди», деб туман Ички ишлар бўлимига ариза беради. Ҳамма ҳолатларни яхшилаб ўрганиб чиққан терговчи: «Ҳабибулла ака, сиз уйингизни сотиб бошқа жойга кўчиб кетмасангиз, бир кунмас-бир кун тухматдан қамалиб кетасиз», дейди. Шундан кейин Ҳабибулла бува билан унинг турмуш ўртоғи бўлмиш Тамара опа ховли сотиб олишга ўзлари йиғиб қўйган пуллари етмагач, дўст-биродарларидан қарз олиб, мана шу ховлини сотиб олишади. Кейин қишлоқдан шу ерга кўчиб келишади.

— Тамара опа кўринмайдилар?

— Уларнинг оламдан ўтганига икки йилдан ошди.

— Тамара опани Худонинг ўзи раҳматига олган бўлсин! — деб хола юзига фотиҳа тортди.

— Бува менинг нимами ёқтириб қолганлигини билмайман-у, шу уйни сенга хатлаб бераман, дегани-деган.

— Уларнинг фарзандлари йўқми?

— Битта қизлари бор, шифохонада бош шифокор бўлиб ишлайди.

— Нега қизига бермайди?

— «Қизимизнинг топган-тутгани ўзига етиб ортади», — дейди бува.

— Ўзига тўқ бўлсаям бойлик деса ёпишиб оладиганлар тикилиб ётибди-ку?!

— Наслига тортган қиз бўлса ажаб эмас! Кўзи тўқ бўлса керак-да! Ҳабибулла бува ҳам устидаги кийимидан бошқа ҳамма нарсасини қайнонасига ташлаб, ўз уйидан чиқиб кетган-ку!

— Астаффируллоҳ! — хола ёқа ушлади.

— Бува иккита институтни тугатган. Катта бир корхонанинг раҳбари бўлиб ишлаган. Қонунни яхши тушунади. Уйини, енгил машинасини сотиб келиши ҳам мумкин эди. Лекин аксинча, у барча топган-тутганини қайнонасига ташлаб, ўз уйидан ҳеч нарса олмай чиқиб кетган. Бува ана шундай бағри кенг инсон. Бировдан ёрдамини ҳечам аямайди.

— Қани энди, мана шундай инсонлар ҳаётда кўпайса!

— Ҳар ким экканини ўради, хола! — Азизжон ўзи ўйламай айтворган бу сўздан кейин тилини тишлади. «Гулбахор холам аёл боши билан шунча қийинчиликка дучор бўлиб турган бир пайтда, менинг бу сўзим уларга тегиб кетмадимикин?» деган ўйда холасига яширинча назар ташлади.

Гулбахор хола бўлса йўлга тикилганича нималарнидир ўйлаётган эди. Шу дамда унинг қандай ҳаёллар оғушига шўнғигани ёлғиз оллоҳга ва унинг ўзигагина аён.

* * *

Орадан уч-тўрт ой ўтди. Бу давр ичида Азизжон янада озиб кетганлиги сабабли, гўё бўйи чўзилиб қолгандек эди. Азизжон ишдан сўнг уйига кириб келаркан, дахлиздаги бир нечта эркаклар оёқ кийимига кўзи тушди. Ҳайратини яширолмай хотинига «кимларники», деган маънода имлади.

— Акам ўртоқлари билан меҳмонга келишди, — дея Малика ошхона томонга қараб юрди.

Уйга кирган Азизжон меҳмонхонада ўтирган қайно-

ғаси ва тўладан келган барзанги йигит билан сўрашди-да, ошхонада қуймаланаётган хотинининг олдига чиқди.

— Қандай овқат қилаяпсиз, хоним? — дея у хотинини эркаларкан, беҳосдан сўрида ётган эркакка кўзи тушди. Шу пайт «Бу тўнғиз ошхонада нима қилиб ётибди», деган фикр Азизжоннинг миясига яшин тезлигида урилди.

— Ош... яна қайнатма шўрва қилаяпман.

Хотинининг сўзи унинг қулоғига кирмади. Шу дамда Азизжоннинг юрагини қандайдир нотаниш хислар эзгилар, докадай оқариб кетган юзларида совуқ тер томчилари пайдо бўлганди. Кўнгил уйи деб аталмиш кулбаси бир зумда қулаб хонавайрон бўлгандек, ўнг қўли билан чап кўксини сиққанча туриб қолди.

Бир неча дақиқаларда содир бўлган Азизжондаги бу ўзгаришни хотини сезмади.

«Йўқ-йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас! Балки бу йигит Маликанинг қариндошидир! Чарчаб келган бўлса, бирпас ухлаб олай, деб ётгандир-да! Нега меҳмонхонада ётиб дам ола қолмади. Э, кишлокдан келган бир оми одам бўлса... Шунга фаҳм-фаросати етмаганда!» деган бир-бирига қарама-қарши фикрлар Азизжоннинг миясида чарх урарди.

Шу пайт сўрида ётган йигит ўрнидан туриб:

— Э, Азизжон ака, бу уй сизникимиди?! Кечирасиз!.. — дея лапанглаб келиб у билан сўрашди ва меҳмонхонага қараб юрди.

Азизжон бу таниш қиёфани қаерда кўрганини эслашга уринди. Олдинига уни қаерда кўрганлигини эслай олмай қийналди. Негадир шу пайт Азизжон хотирасида, меҳнат таътилида кишлокқа бориб юрган пайтлари жонланди. Бир кун унга холаси «Прокуроримиз кизини узатяпти. Бугун тўй. Поччангнинг иши чиқиб қолганлиги сабабли мен билан тўйга боролмайдиган бўлдилар. Юр, иккаламиз раҳбаримизникига тўйга бориб келамиз», деганини... Кейин Азизжон холаси билан прокурорникига тўйга борганини... Шу тўйда чопкиллаб хизмат қилиб юрган бу таниш қиёфани кўрганини эслади-ю, «Бу фаҳм-фаросатсиз эмас, менинг ғуруримни топташ ниятида бу ерда ётган экан», деган фикр миясига келди. «Хозир уйдан бу ҳайвонни қувиб хайдасам хотиним «менинг қариндошларим келса жанжал чиқарасан», деб ғалвани бошлаши турган гап. Шундоқ ҳам оилам жар ёқасида турибди. Бу писмиқ-

нинг яна бирор ножўя ҳаракатини сезсам, уни уйдан хайдаб чиқараман», деган фикрда тишини-тишига босди.

* * *

Катта айвондаги дастурхон атрофида иккита йигит ўзаро суҳбат қуриб ўтиришибди. Ўрта бўйли, тўладан келган хушбичим йигит:

— Меҳмонларингиз қачон келишди, — деб сўради.

— Кеча келишди.

— Ҳамма нарсангиз етарлими?

— Сал пулдан қийналиб қолдим... — деди иккинчи йигит ийманиб. — Шунинг учун олдинга келдим, ука!

— Қанча керак?

— Юз эллик минг.

«Қанча керак», деб сўраган йигит ўтирган ўрнидан туриб жавонни очди-да, бир даста пулни олиб, дастурхон четига қўйди.

— Азизжон ака, мана икки юз минг сўм. Етмаса, яна топиб бераман.

— Етади, раҳмат Нодиржон ука! — деган сўз Азизжоннинг оғзидан эшитилар-эшитилмас чиқди. «Бу пулларни мени ўйнамоқчи бўлганларга егизиб-ичиришим керак», деган хаёлига келдию бир нарса тошиб келиб бўғзига тикилди. Энди Азизжоннинг димоғи ачишиб, кўзи намланди.

Ўзининг тушқун кайфияти билан Нодиржонни ўкситиб қўйишдан қўрққан Азизжон бу ҳолатини унга сездирмасликка уришиб худди чанқаган одамга ўхшаб, чойдан хўплаб-хўплаб ичаркан, ўзини босиб олишга ҳаракат қилди.

* * *

Телеминоранинг яшил айвонидаги столлардан бирининг атрофида тўртта эркак, битта келинчак ва тўрт-беш ёшлардаги болакай овқатланиб ўтиришибди. Келинчак билан болакай телеминоранинг секин айланишига мос равишда кўз олдида намоён бўлаётган бутун шаҳар чиройини тепадан туриб мароқ билан кузатишяпти.

Эркаклар ҳам аҳён-аҳёнда шаҳар чиройига кўз югуртириб қўйишади.

— Қани олдик, — дея чўтир йигит қадаҳ кўтарди.

Қолган йигитлар ҳам унга қўшилишди.

Барзанги йигит қадахни охиригача сипқориб столга қўяркан:

— Бизлар ҳам яшайпмиз, деб қишлоқда юрган экан-миз-да! — деди

— Қани, қовурилган жўжадан олинглар, совиб қолмасин! — деди йигитлардан биттаси.

Ёш болакай ўтиравериб зерикди шекилли: «Ойи, юринг кетамиз», дея келинчакка хархаша қила бошлади.

— Азизжон ака сизлар бемалол овқатланиб чиқаверинглар, — деди келинчак «жўжадан олинглар» деган йигитга мурожаат қилиб. У аввал ўзининг кейин болакайнинг қўлларини дастрўмолига артди. — Мен Дурбекжонни пастдаги болалар хиёбонида ўйнатиб тураман.

— Овқатланиб олинглар, кейин борарсизлар, — деди Азизжон.

— Мен овқатланиб бўлдим, ада! — деди болакай.

— Ойинг ҳам овқатланиб олсин, ўғлим! — деди Азизжон.

— Мен ҳам бўлдим, — дея келинчак ўтирган ўрнидан турди.

— Майли, ундай бўлса, сизлар бораверинглар. Манави пулни ол, — дея Азизжон хотинига пул узатди. — Болани болалар хиёбонидаги хоҳлаган нарсасида учир, хўпми?

— Хўп бўлади! — келинчак эри узатган пулни олди-да, боланинг қўлидан етаклаганча ташқарига қараб йўл олди...

— Мен Тошкентга прокурор билан келганимда бу ерда биз бир неча марта ўтирганмиз, — деди қориндор йигит.

— Одил, сен яшашни биласан-да! — деди барзанги қориндор йигитга юзланиб. — Биз бўлсак далада дехқончилик қилиш билан умримизни ўтказаяпмиз!

— Комил, сен ҳам кўп нолийверма, — деди уларнинг орасидаги чўтир йигит. — Ўлкамизда сенинг оёғинг тегмаган жой қолмаган!

— Шундайку-я!.. — деди барзанги. — Лекин барибир Одилбекдай бўлиш қийин-да!

Азизжон чўтир йигитнинг бўш пиёласига чой қуйиб узатар экан:

— Ака, иссиқ чойдан ичинг! — деб суҳбатни бўлди.

Одилбек яна суҳбат мавзусига қайтиб:

— Мадрим ака, бунинг гапига қўпам эътибор қилаверманг! Сиз Азизжон аканинг кайноғасисиз. Комил бўлса, сизнинг қайнингиз. Бу ерда битта мен бегона. Шунинг учун бу мени мақтаб, кўнглимни оляпти-да, —

деб ўзига ярашмаган тарзда беҳаёларча оғзини катта очиб, хахолаб кулди. Шунда Одилбекнинг дўшайиб чиққан қорни силкиниб-силкиниб кетди. Унинг бу қилиғи Азизжонга ёқмади. Буни сезган Одилбек мезбонга ён босиб:

— Азизжон ака, холангизга тез-тез ишим тушиб, бориб тураман. Мехрибон Султоновна жуда ҳам олижаноб инсон. Сизникига келишимизни билганимда, албатта, олдиларига кириб, сизга холангизнинг кўпдан-кўп саломларини олиб келган бўлардим. Афсус, афсус, — деб бош чайқади. Шу топда Одилбекнинг юзи ожизона кўринишга кирди.

Унинг табиатидаги бир-бирига қарама-қарши бу тез ўзгаришларни кўрган Азизжон, «Артистлигинга қойилман», деб қўйди ичида. «Ҳали бу ювиндихўр эртага менинг номимдан холамнинг бориб, уларнинг бошларини оғритиб юрадиганга ўхшайди», деган фикрда холаси тўғрисида гаплашишни хохламай, гап мавзусини бошқа томонга бурди:

— Одилбек, ҳали ҳам фирманинг раҳбаримисиз?

— Раҳбарлик қаёқда дейсиз, — деди Одилбек бир оз сергак тортиб. — Бир кичкина фирма бўлса. Раҳбар ҳам, ишчи ҳам ўзимман.

— Э, қўйсанг-чи, — деди барзанги қўлини силтаб, — йил бўйи қанча мардикор ишлатасану яна нолишингни қара!

Комилжоннинг бу гапи ёқмаган Одилбек унга еб қўйгудек қаради-да:

— Бир ўзим улгурмай қолган пайтларда қариндош-уруғларимни ҳашарга чақирганман. Лекин ҳеч қачон мардикор ёллаб ишлатмаганман.

— Мардикор ишлатадими, ишлатмайдими, сенга нима? — деди чўтир йигит Комилжонга юзланиб.

— Менга фарқи йўқ. Қишлоқдаги йиғинларда ҳамманинг оғзига сўз билан уриб сўзлатмайдиган бу одам, марказга келиб камтарин бўлиб қолганларига ҳайрон бўлаяпман-да. — деди Комилжон.

— Нега ҳайрон бўласан? — деди Одилбек. — Бу қишлоқ эмас, марказ, жўра. Ёлғон-яшиқ гаплар қишлоқ раҳбарларининг қулоғига етиб борса, улар мени нотўғри тушунишади. Кейин менинг аҳволим қандай кечишини ўйлаяпсанми?

— Бу ерда бегона одам йўқ-ку? — Комилжон ўз фикрида туриб олди.

— Бу ерда бегона одам бўлмагани билан, юрган ери- миз бегона жой-да, жўра, — Одилбек зарда қилди.

— Қачон қарама тортишганларинг тортишган, — деди чўтир йигит. — Хеч бўлмаса, мана шу дастурхон атро- фиди ўтирганларингда тортишувни қўйсаларинг-чи. Ич- ларингда ёши каттаси менманми? Демак, ҳамманг ме- нинг айтганимни қиласизлар. Келганимизга ҳам тўққиз кун бўлди. Эртага кишлоққа қайтамиз.

«Ҳа, энди тушундим! Бу тўнғиз мени холасига ёмон- лайди, деб мендан қўрқаётган экан-да». — Азизжоннинг миясига келаётган ҳар хил фикрлар қайноғасининг гап- ларидан кейин пардай тўзғиди.

— Энди турамиз! — деди чўтир йигит. — Кайфла- ринг ҳам ошиб қолди. Етар, шунча ичкиликбозлик қил- ганимиз!

Миясида тўзғиган фикрларни бутунлай йиғиб олган Азизжон нолиди:

— Мадрим ака, нега шошпасиз? Маст бўладиган даражада эмасмиз-ку!

— Тўғри, тўғри, — дея даврадагилар унинг гаплари- ни қувватлашди.

— Мен ҳам бундан кейин иш тўғрисида гапирмай- ман! — деди Комилжон айбини тан олгандек.

— Мана бу бошқа гап, жўра! — Одилбекнинг юзига табассум югурди.

Бир неча бор мезбон тўлдирган қадахлар жаранги остида бу даврадагилар яна анча вақт суҳбатлашиб ўти- ришди.

* * *

Соат тўққизларда Азизжон билан учта йигитни бағ- рига олиб елдай учиб келаётган автобус Отчопар бозо- рига етганда, иккинчи даражали йўлга бурилди. Маши- на кўп юрмай, ёқилғи қўйиш шохобчасига кириб тўхта- ди. Ундан Азизжон тушди.

У «касса» деб ёзиб қўйилган туйнук олдига келиб мўралаганича:

— Эллик литр ёқилғи қўйиб юборинг, — деб туй- нукдан пул узатди.

Ушоққина йигит Азизжондан пулни олиб: «Хўп бўла- ди, ака», деганча санашга тушиб кетди.

Ёқилғи қўйиш шохобчасидан чиққан чет эл русумли машина кўп юрмай, тепаликка қурилган кафе олдида тўхтади.

— Қани, юринглар меҳмонлар, яхшилаб тамадди қилиб олсанглар, йўл юриш осон кечади, — дея Азизжон машинадан тушди.

— Ўн кундан буён меҳмонлигимиз қолибдими? Бунақа меҳмон қилишингизда сизникидан кетмай, ётиб оламиз, — дея Одилбек пичинг қилганча хиринглаб кулди.

Кафега кириб ўтирган йигитлар олдига сонлари кўришиб турган калта юбкали, бўлиқ кўкраклари ярим очиқ ёшгина рус қизи тез-тез юрганча келиб, таомномани йигитларга узатди.

Таомномани қўлига олган Азизжон:

— Мадрим ака, нима еймиз? — деб чўтир йигитга юзланди.

— Қовурилган жўжа, кабоб жонга тегди, — деди Мадрим. — Балиқ кабоб бўлса, олиб келсин.

— Бор! Нечта олиб келай? — деди рус қизи ўзбекчани чиройли талаффуз қилиб.

— Кабобнинг қанақасидан бор, каттасими ёки кичигими? — деб сўради Азизжон.

— Каттасидан бор, — деди рус қизи.

— Ундай бўлса, иккитадан балиқ кабоб, яна нон-чай. Азизжон буюртма бера бошлади.

Унинг сўзларини шу ерда бўлган Комилжон:

— Бор, тез бўл, боржум сувидан олиб кел! Бошим тарс ёрилиб кетаман деяпти! — деди.

— Мадрим ака, машинани бугун сиз хайдасангиз, биз «юз-юз» қилиб, бошимизни тузатиб олардик, — деди Одилбек, нима дейсиз, дегандек чўтир йигитга юзланиб. — Бу ҳимматингиз эвазига эртадан бошлаб иккаламиз ҳам сизнинг хайдовчингиз бўламиз.

— Мен розиман, — деди чўтир йигит.

— Яна бир шиша тоза ароғингиздан олиб келинг, — деди Азизжон.

— Хўп бўлади! — деганча рус қизи таннозланиб юриб кетди.

Унинг юришини кузатиб ўтирган Одилбек:

— Воҳ-воҳ, жонидан! — деб қўлларини бир-бирига ишқалади.

Унинг бу гапига даврадагилар эътибор бермади. Тамадди қилиб бўлишгач, Азизжон қиз билан ҳисоб-китоб қилиб, кафедан чиқиб кетаётган йигитларга зргашди. Машина олдига келиб тўхтаган йигитларни Азизжон одоб юзасидан бир-бир кучоқлаб хайрлашаркан:

— Тез-тез меҳмонга келиб турунлар! — деди.

— Энди меҳмонга бориш сиздан. Ҳа, айтгандай, — деди Одилбек муҳим бир нарсани эслагандай бўлиб. — Меҳрибон опа Султоновнага, албатта, сизнинг саломингизни етказаман!

Унинг гапларини жавобсиз қолдирган Азизжон:

— Хўп, майли, соғ-саломат манзилингизга етиб олинглар! — дея хайрлашди. Йигитлар ўтирган машина жойидан силжиди. Машина кўзга кўринмай қолгунча, Азизжон улар кетидан қараб турди. Бир балодан қутилгандай енгил тин оларкан, чўнтагини кавлади: «Хайрият-ей, автобусга етадиган пулим бор экан», дея бекат тарафга қараб юрди.

* * *

Уйига кириб келган Азизжонни хотини хушламайгина қарши олиб:

— Акамнинг машинасига бензин қуйиб бердингизми? — деди.

У хотини билан гаплашишни хоҳламай:

— Ҳа, қуйиб бердим, — дея қисқа жавоб қилди.

— Ҳа, нима бўлди? Мен билан гаплашиш сизга қачондан буён ёқмайдиган бўлиб қолди?

Азизжон жанжаллашишни хоҳламади шекилли индамади.

— Акамни очдан-оч жўнатмадингизми, ишқилиб?

— Йўқ, ҳаммаси жойида.

— Ўзингизнинг холаларингиз олти ойлаб уйимизда еб-ичиб ётганда, тиним билмай елиб-югурган эдингиз. Менинг уруғим уч-тўрт кун уйимизда турганига қовоғингиз осилиб қолибдими?

— Уканг ҳам йиллаб бизникида турди-ку, бирор марта юзингга айтдимми?

— Юзимга айтманг, деб укамнинг ўқишини сиртки бўлимга ўтказиб, ўзини қишлоққа жўнатганим учун ҳам ўқишини ўқий олмай, ташлаб юборди.

— Гапингга қараганда, уканг ўқишини ташлаб юборишига мен айбдор эканман-да?

— Бўлмаса, ким айбдор?

Кўча кийимларини ечиб, уй кийимларини киймоқчи бўлиб турган Азизжон яна қайтадан кўча кийимларини кийиб, ташқарига отланди.

— Йўл бўлсин? Яна қаёққа сандирақлаб кетяпсиз?

— Холамниқига.

— Тезроқ боринг. Холангизнинг кўзи учиб тургандир, — деди хотини кесатиб.

Азизжон индамасдан уйдан чиқиб кетди.

* * *

Хонада Азизжон билан Гулбаҳор холадан бўлак ҳеч ким йўқ. Укаси уйига кириб келганда унинг юзидаги ташвишни кўрган холаси секингина қизига:

— Сен кўчага чиқиб, тоза ҳавода бир сайр қилиб кел-чи, қизим, — деди.

Қизи тезда кўчага чиқиб кетди.

Азизжонга чой қуйиб узатган хола:

— Нега кайфиятинг ёмон? Нима бўлди? Тинчликми?.. — деб сўради.

— Бировга айтадиган гап эмас. Келинингиз билан икковимиз келишмайроқ юрибмиз.

— Энди мен сенга биров бўлиб қолдимми? Кўчириб олиб келганингда, йиллаб оғирлигимни елкангга ортиб қўйганимда, пулим бўлмаса, пул топиб берганингда, мен сенга бегона бўлмасаму, сен қийналиб қолганингда бир оғиз яхши сўзим билан таянч бўлолмасам, қандай хола бўлдим? Беайб Парвардигор! Бошимдан ўтганини ўзинг яхши биласан. Нодиржонни уйлантириб тўй қилганингда, ўғлим ароқ ичиб олиб, маст холда келинни олиб келган машина олдига чиқиб, машинани ҳайдашга қўймаганиди. Қисқаси, ҳайдовчи билан муштлашиб қолишган. Ўша пайтда мени шайтон йўлдан урдими, билмадим?.. Боламни касалхонага ётқизиб, ҳайдовчининг икки қоп гуручини ва олти минг сўм пулини олиб ҳам кечирим хатини ёзиб бермаган эдим. У пайтлардаги олти минг сўм ҳозирги олти минг доллардан ҳам қиммат эди. У пайтлари доллар деганининг қандайлигини ҳам билмасдик. Эндиликда келинни кўрдим дегунча ана шулар эсимга тушади-ю, уялганимдан келиннинг юзига қаролмайман. Агар мен ўша пайтда ҳайдовчини қийнамай, айбдор боламни тартибга чақирганимда!.. Ёлғиз болам деб уни эркалатмай тўғри тарбия берганимда эди, ҳозир ўғлим ва невараларим бағрида ўйнаб-кулиб яшаётган бўлармидим?.. Яна худо биларди!..

Холасининг гапларидан кейин Азизжон ҳам ўз дардларини тўкиб солди.

— Ҳа, келиннинг ҳам гапида жон борга ўхшайди, — деди Гулбаҳор хола босиқлик билан.

— Яна нима қилишим керак? Ўзи олий маълумотли бўлди. Укасини ўқитиб бердим. Хеч бир уруғининг олдини кесиб ўтмасам... Қишлоққа борсам ҳам уларга оғирлигим тушмасин деб, келинингизнинг уруғ-аймоғиникига камдан-кам кирман.

— Мана шу ишинг нотўғри, ука! «Меҳмон келса эшикдан, ризқи келар тешикдан», дейишган ота-боболаримиз. Пул — қўлнинг кири. Бугун бор бўлса, эртага йўқ. Агар билсанг, келин сенинг яриминг. Унинг айтганини ҳам қилиб кўр, зора, ҳаётинг изига тушиб кетса.

— Қани энди, айтганингиз келса. Бундан ташқари, келинингиз «Отчопар бозорига савдо қилгани чиқаман», деб мени холи-жонимга қўймаяпти.

— Бу фикр унинг миясига қаердан келибди?

— Лола опаси Тошкентдаги Отчопар бозоридан кўтарасига мол харид қилиб, Самарқанддаги катта бозорга олиб бориб сотар экан. Анча бойиб кетганмиш... Данфиллама уй қурибди, эрига ҳам енгил машина олиб берибди. Ҳозирги кунда поччасининг қишлоқдан Самарқанддаги бозорга хотинини машинада олиб келиб, савдоси тугагач, яна уйига олиб кетишдан бошқа қиладиган иши йўқ эмиш.

— Ҳозир бозор ёмон бўлиб кетган, деб эшитаман. «Бозор кўрган эчкидан кўрк», дейишади-ку. Лекин насли тоза одамни хеч нарса ўзгартира олмайди. Майли, ука!.. Келиннинг ҳам айтганини қилиб кўр-чи?.. Балки ҳаётинг яхши бўлиб кетар!

— Унда мен ҳам бозорга чиқаман.

— Бу фикринг тўғри. Лекин ишингни нима қиласан?

— Ишдан бўшайман! — деди Азизжон қатъий оҳангда. Шу билан опа-ука суҳбатига яқун ясалди.

* * *

Сўрида ёнбошлаб ётган Мадрим пиёладаги қайноқ чойни хўплаб-хўплаб ичиб бўлди-да, ёнида ўтирган аёлга юзланиб: «Чойдан қуй», деб бўш пиёлани узатди.

— Мана адаси, иссиқ-иссиқ ичинг, — деди қорачадан келган думалоқ юзли семиз аёл пиёлага чой қуйиб узатаркан. — Кўк чой чарчоқни босади.

Шу пайт кўчадан чопқиллаб келган, чамаси саккиз ёшлар атрофидаги қиз:

— Ойи, опачамга берган шоколаддан менга ҳам беринг, — деб сўри четида ўтирган аёлнинг пинжига суқилди.

— Боя бердим-ку!
— Йўқ, ундай конфет керак эмас. Адам Тошкентдан олиб келган шоколаддан беринг.

— Муштдай бола бўла туриб, конфет билан шоколаднинг фаркига борасан-а?.. — аёл чўнтагидан иккита шоколад чиқариб, унга узатди. Кейин у қизини эркалаб орқасига уриб қўйди. — Ма, бор энди кўчада ўйна. Даданг билан гаплашиб оладиган гапларим бор.

Шоколадни олган қизалоқ кўча томон қараб чошиб кетди.

— Куёвнинг укаси жуда бақувват деб эшитгандим, шу гаплар тўғримикин? — деди аёл талмовсираб.

— Куёвнинг қилган хизматини кўрганингда, оғзинг ланг очилиб қоларди. Куёвда ҳам анча-мунча пул борга ўхшайди.

— Пули бўлмаса, уйда хизматкор қиз сақлаб, хотинини университетнинг кундузги бўлимида ўқита олармиди? Бўлиши керак. Бўлганда ҳам у писмиқнинг анчагина пули борга ўхшайди.

Мадрим бошини сарак-сарак қилди:

— Гапларинг тўғрига ўхшайди, хотин! — деди синиқ бир овозда.

— Иложи борича биз ҳам уларга яқинлашсак, одам қаторига қўшилиб кетармидик, дадаси?

— Нима қил, дейсан? — Мадрим ўшқирди.

— Синглингизни қўлга олинг. Меҳмонга келганида кўрдингизми, бўйнида-ю хар бир бармоғида қўша-қўша олтин. Кейинги келганида унинг қўйнига қўл солиб кўрдим, — деди аёл. Кейин у сўзидан тўхтаб «Эримга гапларим қандай таъсир қилаётган экан», деган фикрда зимдан эрига назар ташлади. Аёлнинг гаплари аста-секин эрини ўз домига тортаётган эди.

— Гапир, гапирсанг-чи, Фарида! Кейин нима бўлди, — дея Мадрим хотинининг оғзига тикилди.

— Нима бўларди, Малика эрининг топарман-тутарман эканини айтиб, роса оғзи қўпириб мактанди. — Ҳозир Фарида эрини бутунлай ўз измига солиб олиш учун ёлғон сўзлади. Аслида Малика эри тўғрисида мактанмаган эди. Негадир шу пайт Фариданинг хаёлида қайнисинглиси қишлоққа сўнгги марта меҳмонга келганидаги ўзи билан унинг ўртасида бўлиб ўтган суҳбат жонланди. «Аканг ҳам, мен ҳам ногирон бўлиб қолдик. Қўлбола ароқ сотиб бир амаллаб кунимизни кўраямиз», деб Маликага зорланганди. Акасига ич-ичидан

ачинган қайинсинглиси маъюс тортган холда келинойисининг гапларини тинглаб ўтирар эди. — Сиздан акангизнинг умидлари катта эди. «Синглим одам бўлиб кетди. Энди бизга ёрдам беради», деб кўп кутди. Сиздан садо чиқавермагач, «Биз иккаламиз ҳам ногирон бўлиб қолдик, мен синглимга ёрдам бер, деб юз ёриб айтолмаяшман, сен айт», деб акангиз менга тайинлаган эди. Мен ҳам бу гапларни сизга айтмоқчи эмасдим, аҳволимиз оғирлашиб қолганлигидан бу гапларни айтишга мажбур бўлаяшман. Сиз ҳам ўзингизча ногирон акангизга ёрдам бериш ўрнига, соппа-соғ қайниларингизу холаларингизга қарашидан ортмаяпсиз, — деди Фарида қайнисинглисининг раҳмини келтириш учун «ногирон» сўзини кўп ишлатиб.

— Мен куёвингиз билан гаплашиб кўрай, кейин бир иложини қиламиз. — Малика шу захоти қулоғидаги тилла зирагини ечиб келинойисига узатди. — Мана, олинг. Бу мендан сизга совға.

— Қандай бўларкин?.. — Фарида талмовсиради.

— Менда бунга ўхшаган тўртта-бешта бор.

— Раҳмат, синглим! Бу яхшилигингиз мендан қайтмаса, Худодан қайтсин! — деди Фарида. Ҳозир ана шуларни эсларкан, «Қулоғимдаги тилла зирагим жойида турганмикин», деган фикрда қўли билан қулоғини ушлаб қўйди.

— Нега бунча ўйга берилиб кетдинг, онаси? — деди Мадрим хотинини қўли билан туртиб.

— Тошкентга бориб, куёвдан қарз сўраб кўрсаммикин деб ўйлаяшман, — деди Фарида гапни чалғитиб.

— Йўқ, ҳозирча қарз сўрамай тур! — деди Мадрим. — Ҳали куёв бирор марта ҳам бизникига меҳмонга келмаган. Олдин ўртадаги борди-келдини йўлга қўйиб олайлик. Азизжон бизникида бир-икки марта меҳмон бўлсин, кейин бир гап бўлар.

«Эримни бутунлай ўз измимга солиб олдим», деб ўйлаган Фарида:

— Сиз нима десангиз, айтганингиз бўлади, хўжайин! — деди эрига ялтоқланиб.

* * *

Отчопар бозорида одамлар гавжум. Малика қўли-қўлига тегмай савдо қиляпти. Азизжоннинг бўлса савдо қилишга укуви келишмай, қийналяпти. У фақат хотинига ёрдам бериш билангина чекланиб қолган.

Маликадан у-бу нарса харид қилаётган ушоққина йигитнинг қўзи тўсатдан Азизжонга тушди:

— Э, Азизжон ука, бу сизмисиз? Сотувчи бўлиб кетибсизми? — у сўрашиш учун Азизжонга қўл узатди.

— Ассалому алайкум, Анвар ака! Бозорга тушибсиз-да? — дея Азизжон ҳам у билан сўрашиш учун қўлини чўзди.

Анвар ака у билан қўл олиб сўрашар экан:

— Ваалайкум ассалом. Бозордан у-бу нарса олгани келгандим. Ишлар қандай кетяпти, Азизжон ука? — деб сўради.

— Ҳа энди, ҳаракат қилаяпман-у, лекин мендан сотувчи чиқмаяпти.

— Агар йўқ демасангиз, сизга бир иш бор.

— Хўш-хўш, қани айтинг-чи, ака, эшитайлик.

— Хоразмда, Қорақалпоғистонда гуруч арзон экан. Сизнинг ёнингизга бир одам қўшиб берсам, у ёқлардан гуруч сотиб олиб кела оласизми?

— Бунинг учун катта пул керак. Менда эса бундай пул йўқ.

— Пулни мен бераман. У ёқдан икки-уч юк машина-сига гуруч ортиб олиб келолсангиз, анча-мунча пул ишлаб олардик!

— Фойдани қандай тақсимлаймиз?

— Теппа-тенг учаламизга бўламиз.

— Мен бир-икки кун ўйлаб кўриб, кейин сизга қўнғи-роқ қилсам майлими?

— Келишдик! Қўл ташланг! — деди Анвар ака Азизжонга қўл чўзиб.

Улар бир-бирининг қўлини сиқиб, ўзларича битим тузиб хайрлашдилар.

* * *

Орадан йиллар ўтди. Азизжон билан шериги Шухратжон ҳар ойда Қорақалпоғистондан жўнатган тўрт-беш «КамАЗ»га ортилган гуруч Тошкентга келиб тушар эди. Уларнинг омади чошиб, иши юришиб кетди. — Шу давр ичида Азизжон ўзи яшаётган уйдан бошқа олти хонали уй сотиб олиб, янги уйни қайта таъмирлашга берди. Бундан ташқари у беш-олти минг доллар ишлаб ҳам олди. Кундан-кунга бойлиги ортиб бораётган Азизжон ўзида йўқ хурсанд. Тонг сахарлаб бозорга қараб чопади. Кун бўйи шериги Шухратжон билан бирга бозордаги гуруч сотувчиларга гуруч тарқатади. Қоронғи

туша бошлаганда иккаласи гуручнинг пулларини сотувчилардан йиғиб, Анвар акага қўнғироқ қилишади. Кейин Анвар ака йиғилган пулларни олиб келиш учун ўзининг шахсий ҳайдовчисини уларнинг олдига жўнатади. Ҳар замон-ҳар замонда Анвар ака ҳайдовчисига бошқа бирор иш топширганида, Азизжон ёки Шухратжон пулларни уникага олиб боради. Азизжон ишларини тугатиб, атрофни бутунлай қоронғи қоплаганида уйига кириб келади. Ҳар кун ахвол шу. Лекин у чарчаш нима-лигини билмайди. Аксинча, қанча кўп пул ишлаган сайин унинг кайфияти кўтарилиб, орзу-умидлари ҳам кўпайиб борди. Мана, эртага унинг туғилган куни. Бугун Азизжон хотини ёзиб берган рўйхатдаги нарсаларни бозордан уйига ташиш билан овора. У бозорга бир неча марта қатнаб, ниҳоят рўйхатдаги охириги нарсаларни ҳам харид қилиб уйига кириб келаркан, «Мана энди ҳаммасидан қутулдим», деб ўйлади.

Унга эшикни очган хотини:

— Вой, эсим курсин-а!.. Рўйхатга кўкат билан пиёз-ни ёзиш эсимдан чиқибди-ку! Яна бир марта бозорга бориб келишингизга тўғри келади, адаси! — деди.

— Шунга боя айтсанг бўлмасмиди? Эрталабдан бозорга қатнаганим-қатнаган, — тутақди Азизжон.

— Бу охиригиси. Яна бир марта бориб келсангиз, осмон узилиб ерга тушмас! Буларни мен ўзим учун эмас, сизни деб қиляпман-ку, ахир! Жаҳл қилишларини қаранг!

— Менга қолса, туғилган кунимни бунчалик тараддуд билан ўтказганимдан кўра, ўтказмаганим маъқул. Болаларим билан дастурхон атрофида ўйнаб-қулиб ўтказган ҳар бир кун мен учун туғилган кундан ҳам афзал.

— Гапни кўпайтирмасдан, бозорга бир марта бориб келсангиз, олам гулистон. Шунга ҳам ота гўри қозихонами?

— Хўп бўлади, Малика! Шу даҳмазаларни олиб келсам, сендан қутуламанми? — дея Азизжон кўчага отилди.

— Ҳа, қутуласиз! — деган Малика эрининг ортидан яна алланамалар деб лаби-лабига тегмай шанғиллади.

Кўчага чиқиб кетган Азизжон хотинининг кейинги гапларини эшитмади. У бозордан кўкат сотиб олиб уйига келганда уйи тўла меҳмон эди. Азизжон хотинини хилватроқ жойга имлаб, сўради:

— Бунча меҳмонни қаерга сиғдирамиз. Устига-устак нариги уйимизда усталар ишлашяпти.

— Сиз шунақасиз-да! Менинг уруғларим сизни деб атай катта автобус тутиб, туғилган кунингизга келишса-ю, сизнинг жанжал чиқаришингизни қаранг. Ана, укангизнинг катта уйи бор! Эркаклар уларникида, аёллар бизникида бўлаверишади. Сал бағрингизни кенгрок қилинг.

Азизжон ҳаяжонланган пайтда «Малика» деб хотинининг исмини айтиб мурожаат қиларди.

— Сўрадим қўйдим-да, Малика! — деди у одатига қўра. — Мен ҳозир укамникига бориб, уйини меҳмон кутишга тайёрлаб қўйишларини тайинлаб келаман.

— Меҳмонларни ташлаб кетган автобус бир ҳафтадан кейин келиб уларни олиб кетаркан. Бир ҳафта эркаклар укангизникида бўлишади. Шуни тайинлаш эсингиздан чиқмасин! — дея Малика бир оз сўзида тўхтади-да, яна қўшиб қўйди. — Келинга айтинг, келиб менга қарашсин!

Азизжон хотинига ҳеч нарса демасдан уйни тарк этди.

* * *

Азизжоннинг туғилган кунига нима олиб боришини билмай Гулбаҳор холанинг боши қотди.

— Азизжон укамнинг туғилган кунига қандай совға олиб борсам экан. Сизлар маслаҳат берасизлар, болаларим? — деди у.

— Уйда тўйда тушган эркаклар қўйлақлари қўп-ку, ана шулардан биттасини олиб бораверинг, — деди тўладан келган думалоқ юзли қиз.

Телевизор томоша қилиб ўтирган йигитга юзланган Гулбаҳор хола:

— Сен нима дейсан, Равшан? — деди.

— Менга деса, енгил машина олиб бормайсизми?

— Унақа дема, ўғлим. Болаларим бўлганингиздан кейин сизлардан маслаҳат сўрайман-да! Азизжон акангнинг бизларга қўп ёрдами теккан.

— Ўзингиз нима олиб бормоқчисиз? — деди Равшан энди сал юмшаб.

— Менга қолса, тузукроқ нарса олиб борсам, дейман. Негаки, синглингни ўқитди, уйимизни таъмирлатиб берди.

— Мени ўқитган бўлса нима бўпти? — зарда қилиб гапга аралашди тўладан келган қиз. — Бир кунмас-бир

кун мен ҳам укангизнинг яхшиликларини қайтарарман. Бировга илтимос қилган шу бир оғиз сўзи укангизга оғирлик қилдими?

— Майли, ўзларинг биласизлар, болаларим. Сизлар нима десанглар — шу, — деди Гулбаҳор хола қизига юзланиб. — Қизим, сен тўйга тушган кўйлақдан битта-сини сандиқдан олиб қўй.

— Ана бу бошқа гап, ойи! Биров кийгандан кўра, ўзимиз кийганимиз яхши эмасми? — деди қиз.

Қизининг Азизжон укасини биров дегани Гулбаҳор холага таъсир қилдими ёки виждони қийналдими, ишқилиб, жеркиб берди.

— Укам ҳар келганда бир ҳафтага етадиган озиқ-овқатимни харид қилиб берарди. Ишим тушса, олдимга тушарди. Пул сўрасам, берарди. Сизлар бўлса, арзимаган нарса устида тортишасизлар-а? Уят-е, уят!

— Бизлар уят қиладиган иш қилганимиз йўқ, — деди қиз. — Ундай бўлса, уйимизни ҳам сотиб, пулини укангизга олиб бориб бера қолинг.

— Қўй, Муҳайё, жаҳлимни чиқарма! Сизларга оғирлик қилган бўлса, туғилган кунга бормаганим бўлсин!

— Тағин яна йил бўйи, укамнинг туғилган кунига бормадим, деб юзимизга солиб юрманг, ойи! — дея Равшан синглисига юзланди. — Сандиқдан битта кўйлақ олиб чиқ, Муҳайё! Ойим туғилган кунга бориб келсинлар!

* * *

Ноз-неъматларга тўла дастурхон. Сухбат жонланган сари давра қизимоқда. Айниқса, Нодиржон акасига енгил машинанинг калитини совға қилганда, даврада, «Мана энди машинани ювамиз», «Яшасин, Нодиржон ака», «Қойил», деган сўзлар янгради.

Сариқ юзли ушоққина йигит даврани айланиб, яхна ичимликлардан, ароқдан идишларга қуйиб чиқди. Шундан сўнг анча ёшга бориб қолган отахон эгик гавдасини тик тутишга ҳаракат қилиб сўз бошлади:

— Мана, бугун Азизжоннинг туғилган кунида ўтирган эканмиз, мен бу йигитга, қолаверса, шогирдимга ажойиб ва гўзал ҳаёт тилайман! Ишларида омад ёр бўлаверсин! Мана шу ёшидан яна иккитасини яшасин! Азизжон, энди мен сизни янги машина билан ҳам қутлайман. Бу машинани фақат яхши кунларда миниш сизга насиб қилсин!

Отанинг тилагидан кейин «айтганингиз келсин», деган хитоблар қайта-қайта янгради

Ярми бўшаган фужерни хонтахта устига қўйиб, бир бурда гўшт билан газак қилган Нодиржон:

— Қани, дастурхонга қаранглар! — деди.

— Дастурхонга қарайликми ёки у-бу нарса еб ўтирайликми? — деди даврадагилардан бири киноя қилиб.

— Қани, олинглар! Олиб ўтиринглар! — деди Нодиржон бир оз хижолат чекиб.

— Ота, Азизжон акани шогирдим дедингизми? — сўради отанинг ўнг тарафида ўтирган барзанги йигит.

— Бир касб эгаларининг катта ёшдагисига кичик ёшдагиси шогирд ҳисобланади. Шуни ҳам билмайсанми, Комил?

— Бозорбой ота, бунга ўргатавериб ўзимда қолмади, — деди Комилжоннинг ёнида ўтирган йигит.

— Одил, нукул керак эмас жойга бурнингни тикасан-а? — Комилжон кесатди.

— Ҳа энди, тўғриси айтимаман, — деди Одилбек.

— Нима, тўғриси айтасан? Бу замонда миллионлаб касб эгалари бор! Улар бир-бирига шогирд бўлиб кетаверадими? — Комилжон қизишди.

— Ҳа-да. — Одилбек ўз фикрида туриб олди.

— Эшитинглар, — деди Комилжон. Даврадагиларнинг кўзлари унга қадалди. — Бугундан эйтиборан Одил менинг шогирдим. Негаки, мен ундан бир кунлик каттаман. Иккаламиз ҳам ер билан шуғулланамиз. Энди шогирд, сенга шу кундан бошлаб қандай иш буюрсам, шуни қиласан, хўпми?

— Комил, қўйсанг-чи, қаерда, йўқ гапни. Мен сенга ҳеч қачон шогирд тушмаганман, тушмайман ҳам, — Одилбек жеркиб берди.

— Иккаланг билан бирор жойга бориб бўлмайди. Йиғиштиринглар, шу олди-қочди гапларингни, — ковоқларини солиб олган Мадрим Комилжонга еб қўйгудек бўлиб тикилди. — Ундан кўра, янги туғилган чақалоққа бир нарса айт.

— Қадахларга қуйилмаган, нимани айтиман.

— Тешабой! — дея Нодиржон у ёқ-бу ёғига қараб хизмат қилаётган йигитни кўзи билан излаб.

— Шу ердан, ҳозир-ҳозир, — деганча Тешабой бир лаган кабобни кўтариб хонага кириб келди.

— Ох, ох! — деди кимдир даврада. — Кабоб газак қилишга зўр бўлади-да!

Тешабой давра айланиб, фужерларни тўлдира бошлади. Шундан кейин ҳам фужерлар яна бир неча марта тўлдирилди. Тун ярмидан оғганда кўпчилик ўтирган жойида ёнбошлаганча уйқуга кетди. Айримлари олдиндан бошқа хонага тайёрлаб қўйилган ўринга кириб ётишди.

Тонгга яқин Бозорбой ота Азизжонни уйғотди. Йигит эринибгина ўрнидан турди.

* * *

Ховлидаги сўрида ўтирган аёл билан йигитнинг суҳбати қизиган бир пайтда озгин, ўрта бўйли, чўзинчок юзли бир йигит чой кўтариб келиб, уларнинг суҳбатини бўлди.

Келган йигит сўрига ўтириб олиб чойнакдаги чойни шошмасдан қайтарди. Кейин пиёлага қуйиб:

— Азизжон ака, чойдан ичинг, — деб пиёлани узатди.

— Раҳмат, Равшан ука! — Азизжон чой қуйилган пиёлани олиб дастурхон четига қўйди.

Қайноқ чойдан хўплаб ичаркан, ўртадаги жимликни бузишга қарор қилгандай аёл гап бошлади:

— Туғилган кунингни яхши ўтказиб олдингми, ука?

— Раҳмат! Ўзиям туғилган кун бир ҳафта давом этди, — деди Азизжон.

— У қанақа меҳмонлар, бир ҳафталаб туғилган кун ўтказадиган? — сўради аёл.

— Маликанинг акалари, қариндош-уруғлари бир автобус бўлиб келишди.

— Яхши, шунча жойдан сени деб келишган бўлса. Биз бир қадам жойда туриб ҳам боролмадик! — дея аёл Равшанга қаради. Уларнинг кўзлари бир зум тўқнашди. Кейин йигит кўзларини олиб қочиб ерга қадади.

— Азизжон ака, ортиқча пулимиз бўлмаганидан кейин туғилган кунингизга қуруқ боришни эп кўрмадик. Қарзга бўлса-да, пул топилганда, туғилган кунингизда белимни боғлаб хизматда турмоқчи эдим.

— Гап пулда эмас... — деди Азизжон. — Борганингизда яхши бўларди, ўрнингиз билинди.

— Мен хафа бўлишингни сезгандим! — аёл хижолат чекди.

— Нега энди сиздан хафа бўлишим керак, Гулбахор хола? — деди Азизжон. — Сизнинг ўз ташвишингиз ўзингизга етиб ортишини биламан-ку, ахир!

— Ойи, мен сизга «Сиқилманг, Азизжон акам ҳаммасини тушунадилар», дедим-ку. Сиз бўлса сиқилганингиз сиқилган, — деди йигит. — Ундан кўра, Азизжон акамга айтинг, Муҳайёни тузукроқ ишга жойлаб қўйсинлар. Ҳаммамиз ишлаб пул топиб турсак, кейинги туғилган кунларида, қолаверса, яхши кунларида биз ҳам туриб берармиз, бир-биримизда қолиб кетмас.

— Бир-биримизда қолиб кетганда ҳам биз бир-биримизга бегона эмасмиз-ку! — дея Азизжон пиёладаги чойдан хўплаб ичди.

— Раҳмат, Азизжон ака, раҳмат! — деди Равшан Азизжоннинг бўшаган пиёласига чой қўйиб узатаркан. — Мана бу гапингиз асл йигитнинг гапи бўлди!

Ўғлининг бу тилёғламалигини ёқтирмаган она унга ёмон кўз билан қараб қўйди.

Буни сезган йигит:

— Мен хозир иссиқ чой олиб келаман, — дея ўрнидан туриб кетди.

— Нодиржон туғилган кунимга енгил машина совға қилди, — деди аёл билан ёлғиз қолган Азизжон. — Менинг машина хайдамаслигимни биласиз-ку? Шунинг учун машинани сотсаммикин, деб сиздан маслаҳат сўрагани келгандим.

— Йўқ, машинани сотма. Агар сотсанг, «Менинг совғам ёқмабди», деб Нодиржон хафа бўлиши мумкин.

— Унда нима қилсам экан? Машиналарни қўриқлаб турадиган жойга қўйсам, кунига пул тўлаб туришим керак.

— Машинани бирор оғайнинг билан қишлоққа хайдаб бориб, ойингнинг уйига қўйиб келсанг бўлади. Ҳовлиси бўлса катта. Битта машина экан-ку?! У ерда ўнта машинага ҳам жой топилади. Сенинг битта машинанг ҳеч кимга халақит қилмайди. Ҳаётдан умидинг йўқми? Сен машина хайдамасанг, эрта-индин болаларинг катта бўлса, хайдашади.

— Тўғри айтасиз, Гулбаҳор хола! — дея Азизжон бир энтикиб қўйди.

* * *

Ёзнинг иссиқ кунларида даладан уфурган гармсел одамни ҳолсизлангириб қўяди. Қишлоқнинг ёлғизоёқ йўлидан келаётган барзанги йигит атрофда ястаниб ётган бепоён далага бефарқ тикиларкан:

— Эҳ, мендан бошқа ҳамма иссиқдан қочиб, сичқон-

нинг ини минг танга, дегандек салқин жойга кириб кетишибди-ку! — деди ўзига-ўзи.

У шошмасдан юриб келиб, қишлоқнинг чеккасига қурилган ёлғиз ҳовлига кирди.

Барзанги юз-қўлини ювиб, салқин айвондаги дастурхон атрофида ўтирган эр-хотинлар даврасига қўшилди-да:

— Опа, кўк чойингиздан олиб келинг, — деди.

Қорамағиз, тўладан келган кўримсизгина аёл:

— Хўп бўлади! — деганча дастурхон устида турган чойнакни қўлига олди.

— Яхшилаб ўйлаб кўрдингизми? Эрталабки гапингиз гапми, почча? — деди барзанги йигит мақсадга қўчиб.

— Ҳа, машинани берса, олиб келганимиз маъқул! — Мадрим мужмал жавоб берди.

— Нега бермас экан? Синглингиз билан телефонда гаплашганингизда, олиб кетаверинглар, деди дегандингиз-ку, — гапга аралашди Фарида.

— Опа, сиз аралашмай туринг, — деди барзанги йигит.

— Нега аралашмас эканман? — деди Фарида ваҳима қилиб. — Сизлар бориб машинани олиб келмасанглар, Азизнинг уруғидан биттаси илиб кетади.

— Азизжон аканинг ўзи ҳайдайман, деса-чи? — барзанги йигит сўради.

— У икки дунёда ҳам машина ҳайдамайди. Туғилган кунига борганимизда қўлтиғига қўл солиб кўрганман. «Ўзинг нега машина минмайсан?» деб сўрасам, «Менга машина керак эмас, шу юришим яхши», деган. Устига-устак унинг ҳайдовчилик гувоҳномаси ҳам йўқ! — Мадрим «мен ақллиман, ҳамма нарсани суриштирганман», деган маънода керилиб қўйди.

— Балосиз-а, почча? Ҳамма нарсани пишитиб қўйиб-сиз-ку! — Барзанги оғзини катта очиб беҳаёларча хахолаб кулди.

— Поччангизнинг бундай ишларга ақли етармиди. Ҳаммасини мен ўргатганман! — Фарида қўли билан кўкрагига шапатилаб урди.

— Ҳа, энди сен бўлмасанг, биз йўлимизни ҳам тополмай қоламиз, — аразлади Мадрим.

— Ҳазиллашдим, дадаси, ҳазиллашдим! Ҳазилни ҳам тушунмайсизми? Машинани олиб келсангиз, авваламбор, ўзингиз миниб маза қиласиз, қолаверса болаларингиз, — Фарида эрига ялтоқланди.

— Опа, олди-кочди гапларни қўйинг! — дея барзанги йигит Мадримга юзланди. — Машинани сотиб ола-мизми ёки...

— Ҳозирча машинани олиб келиб, ҳайдаб турайлик... — Фарида Мадримнинг ўрнига жавоб берди. — Кейин бир гап бўлар.

— Ундай бўлса, эртага эрталаб йўлга тушарканмиз-да? — сўради Комилжон.

— Ҳа, эртага йўлга тушасизлар, — дея Фарида уларга ақл ўргата бошлади. — Ҳар эҳтимолга қарши Азизжон ишдалигида бориб Маликани яхшилаб пишитиб қўясизлар. Билиб бўладими? Куёв, «Машинани ўзим минаман», деб қолиши ҳам мумкин.

— Куёв йўқ деёлмайди, — деди Мадрим керилиб. — Сабаби, синглимнинг чизган чизигидан чиқмайди. Буни яхши биламан.

— Нима бўлганда ҳам мен айтгандай қилганларингиз яхши!

Мадрим индамади. У қўлга кирадиган енгил машина тўғрисида ўйлаб ширин хаёлларга берилиб ўтирар эди.

— Бўпти!.. Эртага эрталаб йўлга отланганимиз бўлсин! — деди Комилжон.

* * *

Ушоққина, қотмадан келган, кулча юзидаги ҳаёт чи-зиқлари кўзга яққол ташланиб турган хола:

— Болам, акангга қўнғироқ қилиб, менинг келганли-гимни айт! — деди.

— Хўп бўлади, ойи! — йигит телефон гўшагини кўта-риб, тугмаларни босди. Телефоннинг нариги томонидан: «Алло», деган эркак кишининг товуши эшитилди.

— Ассалому алайкум, ака.

— Ваалайкум ассалом, Нодиржон, яхши юрибсанми? Болалар, келин ҳаммалари тинч-омонми?

— Раҳмат ака, ҳаммамиз тинч-омонмиз. Ўзларингиз тинч ўтирибсизларми?

— Яхши юрибмиз, Худога шукр. Ишдан қўнғироқ қиляпсанми?

— Йўқ, уйдан. Бугун дам оладиган куним. Қишлоқ-дан ойим келдилар. Сизни етиб келсин, деяптилар. Сиз билан учрашмаганимизга ҳам анча бўлди. Баҳонада ик-каламиз бир мириқиб суҳбатлашамиз, нима дедингиз, ака?

— Жудаям хурсанд қилиб юбординг-ку, ука! Бўпти, хозир етиб бораман.

— Қўришгунча, — дея Нодиржон гўшакни жойига қўйди. Кейин дастурхон атрофида ўтирган болалари ёнидан ўтиб, ойисининг ёнгинасидан жой олди.

— Ойи, қишлоғимизда қандай янгиликлар бор? — Нодиржон ички бир энтикиш билан сўради.

— Қишлоғимиз ўша-ўша, фақат одамларгина ўзгарган. Кечагина дарахт шохидан от ясаб чопкиллаб юрган ўртоқларининг баъзилари неваралик бўлиш арафасида.

— Бува бўлади, денг! — Нодиржон ёшлигини эслаб, бир энтикиб қўйди.

— Ҳа, бува бўлиш арафасида. Мана, биз ҳам қариб кампир бўлиб қолдик. Умр деганлари бир оқар сув экан-да, болам.

— Нега хафа бўласиз, — деди Нодиржон. — Сиздай буви бўлишни ҳамма ҳам орзу қилади-ку, ойи!

— Йўқ, ҳаётимдан асло хафа эмасман. Аксинча, аканг-дай, сендай халқ ардоғидаги инсонларни тарбиялаб вояга етказганимдан гурурланиб юраман, болам, — дея хола дастурхон четида турган сочикни олиб, кўз ёшларини артди. — Фақат, шу кунларни даданг кўрмай кетди-да. Шу даражага етганларининг даданг кўрганида борми, хурсандлигидан юраги тарс ёриларди.

— Буви, йиғламанг, — дея Нодиржоннинг катта ўғли холанинг бўйнидан кучоқлаб, юзларидан ўпди.

— Айналай, ўзимнинг боламдан! — хола неварасини олдига олиб юзларидан ўпди. — Мен йиғлаётганим йўқ. Шунча вақтдан бери сизларни кўрмай, соғиниб юрган эдим, энди сизларни кўриб хурсанд бўлганимдан, кўзимдан ёш чиқиб кетди-да, болагинам!

— Бизни соғинсангиз, нега биз билан яшамайсиз? — деди болакай болаларча беғуборлик билан.

— Мана энди сизлар билан яшайман. Лекин қишлоқда ҳам Шаҳноза, Улуғбек деган невараларим бор-да. Уларни кўрмасам, соғиниб қоламан, кейин қишлоққа кетаман. Сизларни соғинсам, бу ёққа келаман. Шундай қилиб икки йўл ўртасида юрибман-да, Элдоржон болам! — хола боланинг қўнгли учун кулган бўлди.

— Шаҳноза опам билан Улуғбек укамни ҳам олиб келинг, улар ҳам бизникида яшайверишади.

— Элдоржон, сенинг даданг бор-а? — сўради хола.

— Ҳа, — деди болакай ҳайрон бўлиб.

— Шаҳноза билан Улуғбекнинг ҳам дадалари бор.

Уларни олиб келсам, дадаси билан ойиси уларни соғиниб қолади-ку!

Энди ноилож қолган бола янада қаттиқроқ бувисининг пинжига суқилди.

Нодиржон бўлса ўзгача бир меҳр билан ойисига ва фарзандига тикилиб ўтирар эди. Шу пайт эшик қўнғироғи жиринглади. У бориб кўча эшигини очди.

Хонага Азизжон кириб келганда хола ўтирган ўрнидан туриб, қандайдир соғинч, энтикиш билан боласини кучоқлади. Она-бола шу аҳволда анча туриб қолишди.

Бир маҳал хола:

— Омонмисан, болам, — дея йигитнинг елкасини силади.

— Худога шукр. Ўзингиз-чи, ойи?

— Яхшиман, болам, — она бу сўзларни ички бир туғён билан айтар экан, кўзларидан оққан ёшлар боласининг кўксига тушди.

Она-болага ҳайратланиб тикилиб турган Нодиржоннинг болалари уларнинг бу холатига тушунишмас эди.

Шу пайт Нодиржон кўзидаги намни ҳеч кимга сездирмай кўли билан артди.

Ҳамма дастурхон атрофидан жой олгач, хола дуо қилиш учун қўлларини очди:

— Ҳаммангларнинг тану жонларинг соғ-саломат бўлиб, юртимиз тинч бўлсин! Омин, Оллоҳу акбар! — хола фотиҳа қилгандан сўнг Азизжонга юзланди. — Болаларинг қани?

— Келганингизни эшитиб, шошганимдан кўча кийимимни киймасдан, уй кийимимда келавердим. Улар кийимларини алмаштириб келишади, ойи!

— Азаматжон акам билан Дурбекжонлар ҳам келишадими? — сўради Нодиржоннинг кичкина қизи.

— Ҳаммалари келишади, Юлдузхон қизим, — дея Азизжон зимдан онасига қаради. Шу пайт «Ойим анча қариб қолибдилар», деган фикр унинг хаёлидан ўтди.

— Ур-ре, мазза қилиб ўйнайдиган бўлдик! — қизалоқ хурсанд бўлганидан чапак чалиб юборди.

* * *

Одилбек далага келиб тўхтаган машинанинг олд эшигини очиб, ўриндиққа ястаниб ўтирди.

— Комил, жўра, ёнингда пул борми?

— Оз-моз бор. Нима эди? Ўзингда йўқми?

— Пул учун уйга кириб вақтни йўқотиб ўтирмасдан,

тўғридан-тўғри Самарқандга бориб бозор қилиб келсак, дегандим. Уйга қайтганимиздан сўнг сендан олган пулимни қайтиб берардим.

— Майли, ёнимдаги пулни санаб кўрай-чи! — дея Комилжон чўнтагидан олган пулларни санашга тушиб кетди. У пулларни санаб бўлгач, Одилбекка узатди. — Мана, ёнимдаги бор пулларнинг ҳаммаси.

Улар Самарқанднинг марказий бозорига бориб, керакли нарсаларни харид қилишгач:

— Жўра, ўйлаб кўр, дастурхонга яна нима етишмайди? — сўради Одилбек?

— Қуш сутидан бошқа ҳамма нарсани олдинг-ку. Яна нима қолдимиш. Ўзи кимни меҳмонга чақирмоқчи-сан?

— Ҳали билмайсанми? — дўстига савол назари билан қаради Одилбек.

— Нуқул қоғозга ўраб гапирганинг-гапирган. Мана шу қилиғингни ташласанг, сендан яхши жўрам бўлмас эди.

— Азизжон ака қишлоққа келганмиш, деб эшитдим?.. — Одилбек ўсмоқлади.

— Келса нима бўпти? Кеча хотини билан опамникага меҳмонга келган.

— Уйда неча кун меҳмон бўлдик. Едик-ичдик. Ҳеч бўлмаса, бир кун меҳмон қилмасак, уят бўлади-ку, ахир!

— Нимаси уят? Опамнинг қайинсинглисининг уйи бўлгандан кейин, шаҳарга борганда уларникида еб-ичмай қаерда еб-ичамиз?

— Сизларга қариндош бўлгани билан, менга ёт.

— Сен уларникига бир ўзинг бораётганинг йўқ, биз билан бирга бораяпсан. Сени биз учун ҳам ҳурмат қилишга мажбур.

— Қишлоққа келганда ҳурмат қилмасак, шаҳарга борганимизда бизни ҳурмат қилармикин?

— Поччам синглисини қўлга олган, опамдан эшитдим. Синглиси поччамнинг чизган чизигидан чиқмас экан. Шунинг учун бундай эркакни ҳурмат қилсанг ҳам, қилмасанг ҳам барибир. Негаки, Азизжон ака хотинининг йўриғида юрадиган эркаклардан.

— Йўғ-е, Азизжон ака ундай йигитга ўхшамайди. — Одилбек зимдан дўстига айёрона қараб қўйди. — Яна поччанг билан опанг андишанинг отини қўрқоқ, деб юришган бўлишмасин!

— Поччам қилни қирқ ёрадиган айёр одам. Оиласи

билан ногиронликка чиқиб, давлат ҳисобига яшашидан сезмадингми?

— Анави куни поччангни Тошкент номеридаги машина ҳайдаб юрганини кўрдим. У машина кимники?

— Синглисиники-да, кимники бўларди. Азизжон акага туғилган кунида укаси совға қилган машина-да, — Комилжоннинг оғзи кўпириб мақтана бошлади. — Бу ҳали холва. Поччам синглисига «Мерседес» автобусини олдирмоқчи. У автобусда Самарқанд билан Тошкент ўртасида одам ташимоқчи. Ана ундан кейин кўрасан поччам бойиб, миллионер бўлиб кетади.

— Йўғ-е, — Одилбек ҳайратини яширолмамай унга тикилди.

— Ҳа, мана кўрасан, яқинда шундай бўлади. Ҳозир поччам билан опам бу ишларнинг режасини тузишяпти.

— Мадрим акага қойилман, қандини урсин, — деди Одилбек «Қани энди менинг ҳам шундай қариндошим бўлса! Ўзим нима қилишни жуда яхши билардим. Буларга хайф куёв», деб ўйларкан, Азизжонга ич-ичидан ачинди ва ўзининг олдиндан мўлжаллаб қўйган фикрлари эсига тушиб, жиддий қиёфага кирди. — Жўра!

— Нима дейсан, гапир!

— Сендан илтимос, Азизжон аканинг олдида менинг ишим юзасидан сўз очмасанг.

— Нима учун?

— Шундай қилганимиз маъқул.

— Сенга айтдим-ку, қоғозга ўраб гапираман, деб.

— Ҳарҳолда холаси прокуратурада ишлайди, ортиқча гап-сўз деганларидай...

— Энди тушундим. Нега қоғозга ўраб гапирадиган бўлиб қолди десам, гап бу ёқда экан-да! Ахир сен прокурор билан яхшисан-ку?

— Биласан-ку, прокурорларнинг ҳам ўринлари вақти-вақти билан алмашиб туради. — Одилбек дўстига нажот кўзлари билан тикилди.

— Майли, жўра, сен айтгандай бўла қолсин!

— Раҳмат сенга! Ҳақиқий дўстим эканлигингни билардим!

* * *

Азизжон қишлоқда икки ҳафтача қолиб кетди. У кетишидан бир кун олдин Меҳрибон Султоновнаникига кириб келди. Холаси ҳовли олдидаги ерни кетмон билан чопиқ қилаётган эди.

Азизжон аёлнинг қўчатларни атрофини авайлаб чопиқ қилиб, ёввойи ўтлардан тозалашига ҳаваси келиб унинг ишларини зимдан бирпас кузатиб турди. Кейин:

— Ассалому алайкум, хола! — деди.

— Ваалайкум ассалом! Хуш келибсан, ука! — дея Меҳрибон Султоновна кетмонни елкасига ташлаганча томорқадан чиқиб келди.

— Хушвақт бўлинг! — Азизжон холасига пешвоз чиқиб, кетмонни ундан олиш учун қўл чўзди. — Кетмонни беринг, ёрдамлашиб юбораман!

— Йўқ, энди дам олсак ҳам бўлади. Бугун анчамунча ишларни қилдик. Поччанг билан буқаларни ювиб тарадик, мевали дарахтларнинг тагини юмшатдик.

— Поччам кўринмаяптилар?

— Ҳар якшанба ишларни қилиб бўлганимиздан кейин қайнотам ва қайнонамдан хабар олиб келардик. Бугун кўпроқ ишлаб чарчадимми ёки мазам бўлмаяптими, ўзимни сал ёмонроқ ҳис қилаётганимни айтиб, қайнотам билан қайнонамни ўзинглар бориб кўриб келаверинглар, десам. «Агар сиз бормасангиз, биз ҳам бормаймиз», деб эрим билан ўғлим туриб олишди. «Биз бормасак, отам билан онам бизларнинг йўлимизга қараб ўтиришади-ку! Ҳеч бўлмаса, Элбек билан бир зумга кириб, уларнинг кўнглини олиб келинглар», деб зўрға уларни жўнатдим. Юр, поччангнинг боқаётган буқаларини кўрсатаман.

Меҳрибон Султоновна офилхона томонга қараб юрди. Азизжон холасига эргашиди. Офилхонада қатор боғлаб қўйилган ола буқаларнинг семириб етилганидан баданлари ялтирарди. Буқалар ҳар замон-ҳар замон бошларини қимирлатиб, баданига қўнган пашшаларни думи билан ҳайдаганча, охурдаги ерни эринибгина чайнашарди.

Улар молхонадан чиқиб, ҳовли ортидаги мўъжазгина боғга киришди.

Йигит холасининг боғига кирганда ҳар сафар ҳайратдан бир энтикиб қўяр эди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Худди аскарлардай саф тортиб турган дарахтлар одамнинг кўзини қувонтирар даражада ҳосил берганки, уларнинг шоҳлари синиб кетмаслиги учун дарахтлар атрофига айри ёғочлар қўйиб қўйилганди.

Улар боғни айланиб чиққач, катта айвондаги стол атрофига келиб ўтиришди.

— Ука, сен бирпас ўтириб тур, мен ошга уннаб юбо-

раман. Хозир поччанг билан Элбек ҳам келиб қолади. Кейин бирга ош еймиз.

— Мен тўқман. Сизни бир кўриб кетай деб келдим. Эртага Тошкентга кетаяпман.

— Ҳеч бўлмаса, бир пиёла чой ичиб кетарсан? — Мехрибон Султоновна стол устидаги ноз-неъматлар ёпиб қўйилган оқ сочиқни олиб тахлади-да, стол бурчагига қўйиб, ўзи хонадан чиқиб кетди. Стол устида ҳамма нарса муҳайё эди. Кўп ўтмай хонага чой қўтариб кирди. Кейин патир нонни синдириб, Азизжонга чой қўйиб узатди. — Сенинг ишингдан сал хафаман, ука!

— Нега, хола?

— Сен бозорда ўтириб қўлбола ароқ сотганмишсан?

— Ҳа, ёрдамлашган эдим!

— Сени шаҳар кўрган, яхши-ёмоннинг фарқига борадиган йигит, деб юардим. Участка нозири билан солиқ қўмитасидан одам келиб «Укангиз бозорда қўлбола ароқ сотиб ўтирибди», дейишса, уларнинг гапига ишонмай, қайси укам, десам улар сени айтишди. Демак, уларнинг гапи тўғри экан-да?

— Мен бунчаликка боради, деб ўйламагандим.

— Нима деб ўйловдинг?

— Қайноғам «Участка нозири билан солиқчиларнинг оғзини ёпиб қўйибмиз», деганди.

— Уларнинг оғзини ёпиб қўйишган бўлса, нега ўзлари сотмай сенга соттиришди?

— Билмасам...

— Яна ким учун Самарқанддан техник спирт ташидинг?

— Қайноғамга.

— Хойнаҳой, қайноғанг ДАН ходимларининг ҳам оғзини ёпиб қўйибман, дегандир?

Йигит индамасдан «ҳа» деган маънода бошини сарак-сарак қилди.

— Эҳ, ука! Мусофирликни кўрдинг-у, лекин... — деди Мехрибон Султоновна ўйга толиб. Ўртага сукут чўқди. Орадан кўп ўтмай у яна сўзида давом этди. — Хафа бўлмагину соддалигинг бор-да, ука! Анави Одилбек деганидан ҳам узоқроқ юргин, хўпми?!

— Хўп бўлади!

Шу пайт хонага кириб келган ота-бола Азизжон билан қўл бериб сўрашишди.

— Азизжон, холанг боғдаги дарахтлар билан таниш-тирдими, — дея ушоққина хушбичим эркак ҳазиллашди.

— Сиз ҳазиллашганингиз ҳазиллашган. Отам билан онам яхши ўтиришибдими? Улар тўғрисида гапирсангиз-чи?

— Ҳаммалари соғ-саломат юришибди, — деди йигит Азизжонга юзланиб. — Холангизни ота-онам келиним дейишмайди. Нуқул қизим дейишгани дейишган. Улар холангизни дейишганда, оғизларидан яна битта қиз тушади. Мен холангизсиз уйга борсам, «Қизим қани? Нега қизимнинг битта ўзини уйга ёлғиз ташлаб келдинг?» дея ота-онам менга бир пиёла чой ҳам бермай, ортимга қайтаришади. Бугун ҳам худди шундай бўлди.

— Катта келинлариман-да, шунинг учун ҳам мени яхши кўришади.

— Йўқ, ундай эмас. Ўзингиз бебаҳо ажойиб инсонсиз-да, шунинг учун ҳам ота-онам сизни яхши кўришади.

Бу сўз Меҳрибон Султоновнага хуш ёқди, шекилли, эрига жилмайиб қараб қўйди.

Азизжон эса эр-хотиннинг муносабатларига ҳавас билан қараб ўтирар эди.

* * *

Мадрим билан Комилжон Азизжонларникага тушга яқин кириб келишди.

Азизжон уйига келганда иккала йигит ёнбошлаб ётганича телевизор томоша қилиб ўтиришарди.

Малика эса овқат қилиш билан овора. Уйга кириб келган эрига кўзи тушди-ю унга пешвоз чиқди:

— Келдингизми, адаси? Чарчаб қолмадингизми? Мана бу кўк чойни ичиб олинг, чарчофингизни босади.

— Раҳмат, раҳмат! — дея чекланган Азизжон хотини узатган косадаги совуқ чойни бир кўтаришдаёқ сипқорди. У Маликанинг бунчалик ширин сўз бўлиб қолганлигидан ҳайрон бўлди.

Азизжон юз-қўлини ювиб келиб, меҳмонлар билан сўрашди.

Малика дастурхон ёзди. Кейин чой дамлаб келиб, чойнакни эри олдига қўяркан:

— Ош тайёр, сузиб келаверайми? — деди.

— Сиз нима дейсиз? — Азизжон Мадримга юзланди.

— Олиб келавер. Пишган ошни куттириб қўйса, ланж бўлиб қолади, — деди Мадрим тўғридан-тўғри синглисига мурожаат қилиб.

Дастурхонга ош тортилди.

Мадрим ошни бошлаб бераркан:

— Ох-ох, жуда ширин бўпти. Синглимнинг қўли жуда ширин-да! Қишлоққа борсаям овқат еганга ўхшайлик, деб овқатни шу синглимга қилдираман. Малика кетгач, кеннойингиз «Сиз ҳам бир ош қилиб қўринг-чи, зора синглимизникига ўхшаса», деб қолади. Мен ҳам бутун қобилиятимни ишга солиб ош қилиб кўраман. Лекин мен қилган ош ҳеч синглимнинг ошига ўхшамайди-да, — деди синглисини кўкларга кўтарганча мақтаб.

Овқатланиб бўлишгач, Малика бўшаган чойнакка чой дамлаб келиб, дастурхонга қўйди.

— «Йўл азоби — гўр азоби!» Биз чарчаб келдик. Энди ётиб дам олсак, — деди Мадрим.

Меҳмонлар учун меҳмонхонага жой солиб берилди. Ётоқхонага кирган Малика эрига юзланиб:

— Адаси, акам ногирон. Налогчилар қўлбола ароқларни соттирмаётганмиш. Бошқа иш қилишга уларнинг соғлиғи тўғри келмай, қийналиб қолишибди. Сиздан илтимос, уларга одам ташийдиган автобус олиб берайлик. «Топганимнинг ярмини сизларга бераман», деяптилар, — деди.

— Автобусда юришга Мадрим аканинг соғлиғи тўғри келармикин?

— Юраман, деяптилар-ку. Агар ўзлари автобусда юролмасалар, болалари юришар. Сизга бу ёғининг оғирлиги тушмай қўя қолсин. Топганларининг ярмини бизга берганларидан кейин ҳафтасига жарақ-жарақ пул уйимизга келиб туради. Мабодо, бизга пул керак бўлиб қолса, автобусни сотсак, яна ўзимизнинг пулимиз чиқармиш. Биз ютсак ютарканмизу ҳеч нарса ютқизмас эканмиз.

— Уйдаги пул автобусга етармикин?

— Уйдаги пулимиз етмаса, укангиздан қарз сўранг, сизга улар йўқ дейишмайди-ку. Акам, «Ҳар ҳафтада икки марта ёки ҳафтасига бир марта сизларникига пул олиб келиб тураман», деяпти. Шундай бўлгач, тез кунлар ичида укангиздан олган қарзимиздан қутулиб кетамиз.

«Укам, укам... Укам менинг кафилимни олибдими? Унинг ҳам ўз оиласи бор. Қачонгача мен унга оғирлигимни солиб яшайман?» хаёлга толган йигитнинг юзи бир оз тундлашди.

— Нега ўйланиб қолдингиз? Пулимиз уйда тургани билан болалармиди? Сиз тинчгина ишингизни қилиб юраверасиз. Акам биз учун ишлаб пул топиб беради.

— Мен Мадрим акангни ўйлаяпман. Қийналиб қолмасмикинлар? Соппа-соғ бўлганларида ҳам майли эди!
— Бу ёғини уларга қўйиб беринг.

* * *

Тонг ота бошлаган бир пайтда, юк ортилган тўртта «КамАЗ» шаҳарнинг катта бозорларидан бири яқинидаги бир ҳовли олдида тўхтади. Олдинда келган машинадан тушган ҳайдовчи юриб борди-да, ҳовлининг дарвозасига ўрнатилган оқ тугмачани босди.

Орадан қўп ўтмай дарвоза қия очилиб, тўладан келган йигит кўринди:

— Ассалому алайкум, Мардон ака! Яхши етиб келдингизми?

— Худога шукр, яхши етиб келдик! — деди озғиндан келган пакана киши ҳол-аҳвол сўрашни ҳам унутиб. — Машинадаги юкларни тушириб олишга одамларингиз борми, Шухратжон? Биз яна бир неча кунлаб бу ерда қолиб кетмайлик!

Ҳайдовчининг гапларини эътиборсиз қолдирган йигит:

— Азизжон ака, мардикор йигитларни турғазинг, юкларимиз келди, — деди.

— Ҳозир, — деди Азизжон. Кейин у тизиб қўйилган қопларга суяниб ўтирганича ухлаётган йигитлардан бирининг олдига бориб, уни қўли билан туртиб уйғотди: — Қани, бўл тез, йигитларингни уйғот, машиналар келди!

Ухлаб ўтирган йигит ўрнидан сапчиб туриб:

— Хўп бўлади! — дея шерикларини уйғота бошлади.

Шу пайт Шухратжон очиқ дарвозадан машинани ҳовлига ҳайдаб кираётган ҳайдовчига тўхташ жойини қўли билан ишора қилиб кўрсатди.

Ҳайдовчи машинани у кўрсатган жойда тўхтатди.

Йигитларнинг ярми машинага тирмашиб чиқиб олишди ва гуруч тўла қопларни пастдаги йигитларга узатиб туришди. Пастдаги йигитлар қопларни елкалаганча Азизжон кўрсатган жойга тахлай бошлашди. Шу тарзда иш қизиқ кетди. Тушга яқин мардикор йигитлар тўртта машинага ортилган юкларнинг ҳаммасини тушириб бўлишди. Шундан кейин улар ҳам, ҳайдовчилар ҳам ўзларининг хизмат ҳақларини олиб жўнаб кетишди.

Кун ботиб, қоронғи туша бошлаганида Азизжон билан Шухратжон бозордаги сотувчилардан гуручнинг пул-

ларини йиғиб бўлишди ва ўзлари гуруч тушириб қўйган ховлига кириб келишди. Сўнгра Шухратжон ховлида куймаланиб юрган новчадан келган котма йигитга қопларни санаб топшира бошлади.

Бу ховлини Анвар ака, Азизжон ва Шухратжонлар ўртада пул ташлаб, сотиб олишган эди. Мана шу новчадан келган котма йигитни шу ховлига қоровулликка ёллашганди. Азизжон тарози ёнида турган столдаги телефон гўшагини кўтариб, рақамларни терди:

— Ассаломму алайкум, Анвар ака!

— Ваалайкум ассалом! Ишлар яхши кетаяптими?

— Раҳмат! Ёмон эмас.. Ҳаммаси жойида. Қорақалпоғистондан жўнатган тўртта «КамАЗ» ортилган юкларимиз ҳам етиб келди. Пулларни йиғиб қўйдим. Машинани жўнатиб юборсангиз бўлди.

— Жуда яхши! Ҳозир машина жўнатаман!

— Агар вақтингиз бўлса, олдингизга ўтиб, сизга учрашмоқчи эдим. Сиз билан гаплашадиган зарур ишим чиқиб қолди.

— Машинада келаверинг. Ҳозир машина олдингизга боради.

...Етиб келган Азизжонни меҳмонхонага бошлаб кирган мезбон юмшоқ ўриндиқдан унга жой кўрсатиб, илтифот қилди:

— Келинг, келинг, Азизжон ука! Ишлар чарчатиб қўймаяптими?!

— Ишимизга яраша фойда олганимиздан кейин чарчоқ ҳам билинмас экан.

— Баракалла! Яхшиликни билган одам билан ишлаш қандай яхши-да. Баъзи бир кўрнамаклар тузингни еб тузлигинга туфуради. Ҳа айтмоқчи, боя телефонда «зарур ишим бор» деяётгандай эдингизми? Хўш, қанақа иш экан? Эштайлик-чи, қани?..

— Менга пул керак бўлиб қолди.

— Олаётган пулингиз етмаяптими? — ҳайратланиб қаради мезбон Азизжонга.

— Етаяпти. Бунинг учун раҳмат. Қайноғам автобус олиб беринг, фойдани тенг иккига бўламиз, деганди.

— Автобус оладиган бўлсак, сиз, мен ва Шухратжон шерикчиликда олаверамиз. Фақат, иккита ҳайдовчини ишга олиб, уларга ойлик тўлаймиз, холос. Бу ишнинг шундан бошқа харажати йўқ.

— Келингиз, «Акамга автобус олиб беринг», деб холи-жонимга қўймаяпти. Акаси ҳам, кеннойиси ҳам,

ногирон. Шунинг учун уларга ёрдам бериш ниятида сизнинг олдингизга қарз сўраб келдим.

— Хм-м, — дея Анвар ака ўйга толди. — Фақат менда бир шарт бор!

— Шартингизни айтаверинг, ака, мен тайёрман! — Азизжон мезбонга юзланди.

— Менда ортиқча пул йўқ. Гуручга тикилган пулдан беришим мумкин. Бу пулдан битта мен эмас, сиз ҳам, Шухрат ҳам фойдаланасизлар. Шунинг учун сизга қарзга беришимиз мумкин бўлган пулга, мабодо, биз гуруч олиб сотганимизда қанча фойда олиб келадиган бўлса, олган пулингизнинг устига шунча фойда қўшиб берасиз. Шундан ўзингизга тегишли фойдани олиб қолаверасиз. Шунга розимисиз? Менимча, бу энг одил фикр.

— Мен ўйлаб кўриб, кейин жавобини айтсам майлими?

— Менга фарқи йўқ. Фақат сиз тушиб қолиб, кейин йиғлаб юрманг. Хозирги вақтда одам бир қалтис қадам босса, кўчада қолиши ҳеч гапмас.

— Раҳмат ака, ҳар тарафлама айтганингиздек, яхшилаб ўйлаб кўраман, кейин сизга жавобини айтаман. Энди менга рухсат берсангиз?

— Бўпти, қўришгунча хайр!

Улар бир-бирига қўл бериб хайрлашишди.

* * *

Азизжон уйига келганида меҳмонлар кўча айланишга кетишган экан.

Бундан фойдаланган йигит хотинига Анвар ака билан ўрталарида бўлиб ўтган воқеани сўзлаб берди.

— Сизга укангиздан қарз сўраб турунг дегандим-ку! Унинг босиб қўйган пуллари болаламайди, ахир!

— Сўрадим. Укамда ҳам ортиқча пул йўқ экан, — деди Азизжон зарда билан хотинига. Аслида укасидан пул сўрашга ор қилган эди. «Укамдан яна қандай қилиб қарз сўрайман. Бир неча марта қарзга олган пулларимни қайтариб берганимда «Сизга мен қарзга пул берганим йўқ», деб мендан пул олмади. Энди яна қайси юз билан «Менга пул бериб тур, қайноғамга автобус олиб беришим керак, деб укамнинг олдига бораман», деган фикр унинг кўнглидан ўтди.

Унинг хаёлини хотини бўлиб:

— Майли, бермаса-бермасин. Керагида сиздан ол-

ганларини Худо билса етар, — деди тўнғиллаб. — Акамнинг гапларига қараганда, гуручдан кўра автобусда фойда кўп экан. Анвар акангиздан ҳеч иккиланмасдан қарз олиб тураверинг.

— Эртага тушиб қолиб, кўчада қолиб кетмасмикинмиз?

— Э, нафасингиз қурсин, бунча совуқ? Яхши ният қилинг! Яхши ният — ярим давлат! Мен акам билан яна бир маслаҳатлашиб кўраман. Кейин бир ёқли бўлар.

* * *

Эри ишга кетгач, Малика акасига маслаҳат қилди:

— Ака, ўзимизнинг пул автобусга етмас экан. Шунинг учун нима қилишга хайронмиз?!

— Нега хайрон бўласан, синглим? Сени чақалоқлигингдан мана шу елкаларимда кўтариб катта қилганман. Шу даражада сени яхши кўрардимки, ҳатто ёшлигингда укаларимдан бирортаси сени хафа қилиб йиғлатса, жоним ҳалқумимга келиб, қаерда бўлсам ҳам олдинга чопиб келардим. Айб ўзингда бўлса ҳам, сени хафа қилган укамни уришиб ёнингни олардим. Энди сен кап-катта бўлиб, қўлингни қаерга узатсанг етадиган бўлганда мендай аканинг сенга кераги йўқ-да. Сени тўғри тушундимми, синглим?

Акаси «Мендай аканинг сенга кераги йўқ-да», деганида Маликанинг кўнгли бир қалқиб тушди. «Акам бечора ор қилиб, ногиронман деб айтолмаяпти», деган фикр шу вақт унинг миясига урилди-ю, димоғи ачишиб кўзи намланди.

— Йўқ ака, сиз мени нотўғри тушундингиз! Мен ҳам сиз учун жонимни беришга тайёрман!

— Нега бўлмаса иккиланасан? Ана, автобуси борларнинг иккита-учтадан уйи, қўша-қўша машинаси бор! Ёки акам пулимни еб қўяди, деб ўйладингми?!

— Йўқ, йўқ. Асло ундай деб ўйламанг! Агар сиз ҳақингизда шундай фикрга борган бўлсам, тил тортмай ўлай!

— Унда нимадан чўчияпсан? Қачонки сенга пул керак бўлиб қолса автобусни сотамиз! Яна ўша пулинг пул! Бундан ташқари, ҳар ҳафтада фойданинг ярмини олиб келиб тураман, деяпман-ку! Яна тагин акам касал, унга бирор нарса бўлиб қолса, деб ўйлаётган бўлсанг, тортинмасдан тўғриси айтивер! Кўрқмасанг ҳам бўлади! Менга бирор нарса бўлиб қолган тақдирда ҳам ука-

ларинг пулларингни еб кетмас-ов! Қолаверса, автобусни сенинг номингга оламиз-ку!

Маликанинг қўзёшлари юзини ювди. У қўз ёшларини акасига кўрсатмаслик учун юзларига кафтларини босди. Мадрим бўлса синглисининг холига бепарво қараганча, хонани тарк этди.

* * *

Якшанба куни эрталаб Мадрим, Комилжон ва Азизжонлар бозорга автобус харид қилиш ниятида тушишди. Машина сотиладиган бозорнинг ярмини юк ва одам ташийдиган машиналар эгаллаган эди.

Машиналар ичида қўзга яқин, бошқа автобусларга қараганда одамнинг эътиборини ўзига тортадиган автобус олдига борган Мадрим:

— Комил, мана шу машина бошқаларидан тузукроққа ўхшайди. Нима дейсан? У ёқ-бу ёғини кўр-чи, — деди.

— Нима ҳам дердим. Бу машинани олсак, ошиғимиз олчи, ишимиз беш бўлади, — дея Комилжон автобуснинг у ёқ-бу ёғини кўздан кечира бошлади. Кўздан кечириб бўлганидан кейин поччасига яқинлашиб, қулоғига шивирлади.

— Бозорда бундан тузукроқ машина тополмаймиз. Нима қилиб бўлса ҳам мана шу машинани олишимиз керак!

— Мана шу машина тузукроққа ўхшайди. Савдолашаверамизми? — дея Мадрим Азизжонга юзланди.

— Мен ҳаётимда машина савдолашиб кўрмаганман, — деди Азизжон. — Савдолашишни биладиган одам савдолашса яхши бўлса керак, деб ўйлайман.

— Бунинг ҳеч қийин жойи йўқ. Ҳозир боплаймиз, — деди Мадрим. — Комил машинани савдолаш.

— Хўп бўлади! Ҳозир бу ишни ўзимиз қотирамизда! — деб Комилжон автобус эгаси билан савдолаша кетди. Ярим соатларча бир-бирининг қўлини сиқиб силташишган икки йигит охири бир баҳонинг устида тўхташди.

— Қимматлик қилмасмикин, Мадрим ака? — Азизжон иккиланди.

— Нимаси қиммат? Молига яраша-да! — деди Мадрим. — Шалдираб, тўкилиб турган машинани бунинг ярим баҳосига олганимиз билан у ерини тузат, бу ерини тузат, деб эсимиз кетади. Бу бўлса бизга пул топиб берадиган автобус.

Ноилож қолган Азизжон:

— Сизга ёққан бўлса бўлди-да, — деди.

— Менга ёқди, — дея Мадрим эрталаб синглиси берган пулни чўнтагидан чиқариб бир қисмини автобус эгасига узатиб, қолган қисмини яна чўнтагига солиб қўйди. — Мана бу пулни санаб олинг. Қолган қисмини хужжатларни нотариусда тўғрилашдан олдин оласиз.

— Хўп бўлади, ака! Қани энди автобусга чиқинглар! — Автобус эгаси пулларни санаб чўнтагига соларкан, ҳайдовчисига юзланди. — Машраб, тойчоқни нотариусга ҳайда!

Худди эгасининг сўзларига итоат этгандай, унинг топшириғидан кейин автобус йўлга тушди.

— Мени бозор дарвозаси олдига ташлаб кетинг, — деди Азизжон ҳайдовчига қарата. Кейин у қайноғасига юзланди. — Мен Маликани олиб, нотариус идорасига ўтаман.

— Тез ўтинглар! Яна биз пойлаб қолмайлик! — деди Мадрим.

— Хўп бўлади, — дея Азизжон автобусдан тушиб кетди.

— Сиз автобусни синглингиз номига олмоқчимисиз? Опамга ўз номимга оламан дегандингиз-ку? — деди Комилжон ҳайратини яширолмай.

— Сенга ким айтди, автобусни Маликанинг номига расмийлаштирамиз, деб?

— Азизжон ака ҳозир синглингизни олиб келаман, деб кетдилар-ку?

— Олиб келса келавермайдими, сенга нима?

Комилжон ҳеч нарсага тушунмай елка қисиб қўйди. Шу пайт автобус нотариус идораси олдига келиб тўхтади.

Автобус эгаси билан бирга Комилжон ва Мадрим нотариус идорасига кирди. Уларни компьютер олдида савлат тўкиб ўтирган нотариус ходимаси қарши олиб:

— Келинглари, келинглари. Хўш, хизмат! — деди.

— Мен автобус сотиб олдим, шуни расмийлаштиромоқчиман! — деди Мадрим ўзида йўқ хурсанд бўлиб.

— Жуда яхши! Қани хужжатларни менга берингчи! — дея нотариус ходимаси қўл чўзди.

Автобус эгаси хужжатларни узатди.

— Кимнинг номига расмийлаштирамиз? — деди нотариус ходими хужжатларни кўздан кечираркан.

— Менинг номимга! — деди Мадрим ғўдайиб. Кейин

у «Ана, кўриб қўй, автобусни кимнинг номига расмийлаштираётганимни», дегандай Комилжонга қаради.

— Ундай бўлса, паспортингизни беринг, — деди нотариус ходимаси унга юзланиб.

Мадрим паспортини узатди.

Нотариус ходими унинг ҳужжатини оларкан:

— Энди сизлар ўтириб туринглар, ҳужжатлар тайёр бўлиши билан ўзим сизларни чақираман, — деди.

— Хўп бўлади. Биз автобусда кутиб ўтирамыз, — дея Мадрим кўчага қараб юрди. Йигитлар унга эргашди.

Орадан кўп ўтмай автобус олдига «Тико» келиб тўхтади. Машинадан Азизжон билан Малика тушиб, автобусга чиқишди.

— Ака, зўр автобус олибсиз-ку, табриклайман! — деди малика акасининг қўлини сиқиб.

— Раҳмат синглим, раҳмат! Сенинг бу яхшиликларинг тагида қолиб кетмайман. Паспортинг қани, олиб келдингми? — деди Мадрим. Кейин, жим ўтир, дегандай Комилжонга қаради.

— Ҳа, мана, олиб келдим, ака! — Малика ҳужжатини унга узатди.

Мадрим синглисидан ҳужжатни оларкан:

— Азизжон билан сен шу ерда ўтириб туринглар, мен идорага кириб, ҳужжатлар тайёр бўлгач, сизларни чақираман, — деди.

Автобус эгаси Мадримнинг қилмишларига тушунмай унга юзланиб, бир нима демоқчи бўлган эди, чўтир йигит ундан олдин:

— Ака, намуноча довдирайсиз? Пулимни бермай қўяди, деб кўрқаяпсиз, шекилли? Юринг, пулингизни бераман, — дея Мадрим машина эгасига кўз қисиб, автобусдан пастга туша бошлади.

Автобус эгаси иккала йигитга эргашиб нотариус идорасига кириб кетди.

Шундан кейин Малика автобусни томоша қила бошлади:

— Янги машина олганларингиз зўр бўлибди! Энди акам ҳеч қийналмасдан пул топадиган бўлди? — деди.

— Автобус сизга ёқдимми? — деди Азизжон хотинига жилмайиб.

— Менга жуда ёқди, Сизга-чи? — деди Малика эркаланиб.

— Яхши машинага ўхшайди. Менгаям ёқди. Автобу-

сингиз қутлуғ бўлсин энди, хотин! — дея Азизжон хотинининг қўлини сиқиб табриклади.

— Раҳмат. Сизни ҳам табриклайман! — деди Малика ўзида йўқ хурсанд бўлиб.

— Автобусингизга текинга минаизми ёки биздан ҳам пул оласизми? — Азизжон ҳазиллашди.

— Энди, об-хавога қараймиз-да!

Эр-хотин бараварига кулиб юборишди.

— Дадаси, автобусни «ювиш»га пулингиз қолдими? — деди Малика ўзини кулгидан зўрға тўхтатиб.

— Сиз автобус оласизу, «ювиш»га пул топиб беролмасам, эр бўлиб нима қилиб юрибман?

Яна эр-хотин бараварига кулиб юборишди.

Шу пайт нотариус идорасидан ҳужжатларни кўтариб олган Мадрим билан бирга унга эргашган икки йигит чиқиб келишди. Энди Мадримнинг юзи қувончдан яшнаб кетган эди. «Қойилман сизга! Бопладингиз, почча!» дегандай Комилжон ҳавас билан унга тикилиб турарди. Автобусни сотган эркакнинг юзида эса тушунмовчилик аломати зоҳир эди.

— Мана, ҳужжатлар тайёр бўлди. Энди автобус шу дақиқадан бошлаб бизники бўлди.

— Мен қўл қўйишим керак эмасми? — Малика ҳайрон бўлиб сўради.

— Нотариус ходимаси адашиб автобусни менинг номимга расмийлаштириб қўйибди, — деди Мадрим. — Сенинг номингда бўлди нима-ю менинг номимда бўлди нима? Ёки автобусни аканга ишонмайсанми, синглим?

— Йўқ, нега энди? Битта автобус экан-ку, ўнта автобус бўлсаям сизга ишонардим, ака. Сизга ишонмай ўлибманми?

— Раҳмат, синглим! Раҳмат!.. — Мадрим ялтоқланди.

Шу пайт Азизжоннинг қалбида бир оғриқ пайдо бўлди. Бу оғриқ аста-секин унинг қалбини хонавайрон қилиб, борган сайин ўксикка айланиб бораётган эди. Шу пайт автобус сотган йигит билан унинг кўзи бир зум тўқнашди.

Нотаниш йигитнинг кўзидаги хорғинлик ва нафрат учқунлари Азизжонга, «Шунча пул топибсану озгина ақл топмабсан-да, ука! Афсус!.. Афсус!» деётгандай эди.

Ҳеч ким билан қўл бериб хайрлашмаган йигит, Азизжоннинг қўлини қаттиқ сиқиб хайрлашаркан:

— Бардам бўлинг! Сизни Худонинг ўзи қўлласин, ука! — деди.

Шунда Азизжон нотаниш йигитнинг кўзларида: «Ҳали булар сизни қандай кўйларга солишар экан-а, ука!» деган маънони уқди.

Азизжон автобус сотган йигит билан хайрлашаркан:

— Сиз ҳам соғ бўлинг, ака! — деди маъюс бош эгиб.

* * *

Орадан ойлар ўтди. Мадримдан бўлса ҳамон дарак йўқ. Азизжон билан Анвар аканинг ораси кундан-кунга бузилиб борарди.

— Азизжон, — деди кунларнинг бирида ўйга толган Анвар ака. — Қарзингиз кўпайиб кетди. Энди қарзни тўлаш пайти келди. Қайноғангизни кига бориб келасизми ёки бошқа жойдан топиб келасизми, бу сизнинг ишингиз. Нима қилсангиз ҳам бизлардан олган қарзингизни тўлаб қутулмасангиз бўлмайди. Тушундингизми, ука?

— Ҳамма гапларингизга тушундим, Анвар ака... Яна озгина сабр қилинг! — Азизжон бошини қуйи эгди.

— Яна қанча кутишимиз керак?

— Ўзимнинг ҳам бошим қотиб қолди. Нима қилишимни билолмаяпман, Анвар ака!

Азизжон қўллари билан бошини чангаллади.

— Қани, ўша ҳар ҳафтада пул олиб келиб турадиган қайноғангиз?

Азизжон индамади.

— Мен сизга айтган эдим-ку, автобус олсак, учаламиз шерикликда олаверайлик, деб ёки биз билан ишлаб кам бўлдингизми?

— Йўқ, йўқ, — бошини чангаллаб олган Азизжон силкиниб-силкиниб кетди.

* * *

Озгин, қотмадан келган, новча бўйли йигит Мадримнинг уйига кириб келди.

Олдингига нисбатан анча тўлишган Мадрим хотини билан ҳовлидаги сўрида ўтириб олганча, пул санаш билан овора эди.

— Ассалому алайкум! Хирмонингизга барака! — деди келган йигит.

— Ваалайкум ассалом. Кел, Олимжон, — деди Мадрим ўтирган ўрнидан турмай.

Улар қўл бериб сўрашди. Шу пайт аёл пачка-пачка қилиб тахланган ва тахланмай сочилиб ётган пулларни эгнидаги қўйлаги этагига солди-да, уй ичига кириб кетди.

— Кел, тепага чиқиб ўтир! — деди Мадрим йигитга юзланиб.

Унинг таклифидан кейин Олимжон сўрига чиқиб, кўрпача устига ўтириб олди:

— Мен Тошкентга даволангани кетаётган эдим. Пулим харажатларимга етмайдиганга ўхшайди. Яна озгина пул керак бўлиб қолди. Шунинг учун сиздан қарз сўраб келдим, — деди.

— Менинг ҳам қарзларим кўплигидан хабаринг бор-ку! Уйдаги бор пулларни йиғиб, кеннойинг билан ҳисоб-китобини қилиб, қарзимнинг бир қисмини ҳозир эгасига бериб келмоқчи бўлиб турган эдим, — деди Мадрим ёлғон сўзлаб.

— Кимдан қарзингиз бор? — Олимжон сўради.

— Биров сенга автобусни текинга берармиди?

— «Автобусни Азизжон олиб берди», деганди-ю Фариди кеннойим?

Ховли бурчагига беркиниб, уларнинг гапини эшитиб турган аёл ховлига чиқиб, уларнинг олдига яқинлашди.

— Азизжон автобусни олишимизга ёрдамлашди, холос, — деди аёл ва сўзининг ёлғони чиқиб қолишидан кўрқиб, шоша-пиша гапни бошқа томонга бурди. — Бирор касалга йўлиқдингизми? Қаерингиз оғрияпти?

— Бошим каттиқ оғрийди. Кечалари ётолмай чиқаман. — Олимжон нолиди.

— Самарқандда даволанмоқчимисиз? — аёл сўроқни давом эттирди.

— Йўқ! Тошкентга бориб даволанмоқчиман!

— Тошкент узоқ жой бўлса. Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ, дейишади. Ўзимизнинг Самарқандда даволанавермайсизми? Акангиз ҳам тез-тез олдингизга бориб сиздан хабар олиб турардилар. Ўзингиз ҳам яқшанба кунлари уйингизга келиб, болаларингиздан хабар олиб кетардингиз. Тошкентда нима бор?

— Майли, энди мен борай, — Олимжон ўрнидан турди.

Мадрим Олимжонни дарвозагача кузатиб қоларкан:

— Кеннойингнинг айтганини қилиб ўзимизнинг Самарқандда даволанавер, хўпми? — деди.

Акасининг сўзларига жавоб бермай қовоғини солиб олган Олимжон аразлаганча чиқиб кетди. У уйига кириб келаркан, хотини қарши олди:

— Мадрим акамдан пул олдингизми?

— Топган пулларини қарзига бериб юборибди, — Олимжон ёлғон сўзлади.

— Қанақа қарз? Енгил машина билан автобусни Азизжон ака олиб берган бўлса, акангиз ҳар кун автобусда жарақ-жарақ пул ишляпти. Улар сизга пул бергиси келмаганидан шундай дейишган-да!

— Одам ўзи шундай бўлиши керак экан. Ана шунда бой-бадавлат бўлиб, еганинг олдингда, емаганинг ортингда бўлар экан.

— Олма олма дарахтидан узоққа тушмайди, деганлари тўғри экан! Сиз ҳам худди акангизга ўхшаб фикрлайсиз-а?

— Ўчир, овозингни! Бор, нарсаларимни тайёрла! Дўхтирга кетаман!

Дўхтир сўзини эшитиб ювош тортиб қолган хотини:

— Қайси дўхтирга борасиз?

— Тошкентга, Малика опамникига бораман. Опамнинг ўзи мени танишларига даволатади.

Шу пайт кўчадан:

— Гулжаҳон опа, ҳой, Гулжаҳон опа! — деган қўшни аёлнинг овози эшитилди.

— Ҳа, нима дейсиз, келаверинг?! — деди Гулжаҳон.

— Қўшни, шошиб турибман! Ўзингиз бу ёққа чиқинг! — деди ташқарида турган аёл.

— Бор, чиқиб қара-чи... қандай иши бор экан?! — деди Олимжон хотинига.

Гулжаҳон қўшни аёл олдига чиқиб кетди. Орадан кўп ўтмай у яна хонага қайтиб кирди:

— Қарзга пахта ёғи сўраб чиқибди.

— Бердингми? — Олимжон хотинига еб қўйгудек бўлиб қаради.

— Узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшни яхши. Бугун унинг иши бизга тушса, эртага бизнинг ишимиз унга тушади, — Гулжаҳон билағонлик қилди.

— Кўп вайсайвермасдан, менга касалхонада керак бўладиган нарсаларни тайёрлаб берсанг-чи! — дея Олимжон хотинини жеркиб берди.

Энди хотини жим бўлганча эрига керакли нарсаларни сумкага жойлай бошлади. Орадан кўп ўтмай, хотини тайёрлаб берган сумкани елкасига илиб олиб, чўккала-

ганча иккала боласини бағрига босди. Кейин болаларини кучоғидан қўйиб юбориб ўрнидан турди ва хотинининг юзидан «чўлп» этиб ўпиб хайрлашди.

Олимжон Тошкентга тушдан кейин етиб келди. Қўп қаватли уйларнинг биттасига кириб, иккинчи қаватга қўтарилди-да, қўнғироқ тугмасини босди.

— Ким у? — ичкаридан аёл кишининг товуши эшитилди.

— Эшикни очинг, мен Олимжонман, опа!

Эшикни очган аёл йигит билан ўпишиб сўрашди.

— Яхши юрибсанми, ука? Қайси шамол учирди?

— Раҳмат опа, яхши юрибман! Ўзингиз яхши ўтирибсизми?

— Яхшиман. Ке, келавер, уйга кир! — Малика йигитнинг олдига тушиб ичкарига қараб йўл бошлади.

Улар уйга кириб, меҳмонхонадаги юмшоқ ўриндикка ўтиришди.

— Болаларинг, Гулжаҳон яхши юришибдими?

— Ҳаммаси яхши юришибди. Сизга салом айтиб юборишди.

— Омон бўлишсин. Акамнинг уйи тинчми? Анчадан буён кўринмай қолишди.

— Тинч! Иккита шофёрни ишга олиб, автобусда пул топиб, кишлоқнинг бой отаси бўлиб юрибди.

— Сен бу гапларингни поччангга айтиб қўйма, эшитса, хафа бўлади. Мадрим акам Россияга одам қатнаб пул йиғаяпти. Кейинроқ сиздан олган пулларини олиб келиб бермоқчи де, хўпми ука!

— Сизлардан уларнинг қарзи борми?

— Енгил машина ҳам, автобус ҳам бизники-ку! Акам «Ҳар хафтада пул олиб келиб бераман», деб кетганига беш ойдан ошди. Ҳали бир марта ҳам келгани йўқ.

— Йўғ-е, — Олимжон опасига ишонмайроқ қаради.

— Ҳа, акам мени шундай қилиб алдаб кетди, ука. — Энди Малика ўзини тутиб туrolмай йиғлаб юборди.

— Қўйинг, сиқилманг, бу ёғини поччамга ўзим тунтириб айтаман.

Шу пайт уйга Азизжон кириб келди ва уларнинг суҳбати бўлинди.

Иккала йигит кучоқлашиб сўрашди. «Мадрим акам пулни Олимжондан бериб юборибди», деб ўйлаган Азизжоннинг юзида табассум пайдо бўлди.

— Келинг, келинг! Ўтиринг! Хуш келибсиз! — деди

Азизжон. — Келганингиз зўр бўлди-да! Мадрим акамни кутавериб, кўзимиз тўрт бўлиб кетди!

— Ҳа, энди улар ҳозир Россияда! Автобус билан одам ташиб, пул топяпти! — деди Олимжон. — Сизга пул бериши керак экан. Улар шунинг учун ҳам кечани кеча, кундузни кундуз демай ишлашяпти.

— Сиздан озгина бўлса-да, пул бериб юборишмади-ми?

— Акамнинг ўзлари ҳозир Россияда. Кеннойим, «Уйда озгина пул бор. Шу пулни Азизжон акангизга олиб бориб берасизми ёки қарзимизнинг ҳаммасини акангизнинг ўзи йиғиб олиб бориб берармикин?» деганларида, «Азизжон акам арзимаган пулингизга зарур бўлмаса керак? Акамнинг ўзлари қарзининг ҳаммасини йиғиб олиб бориб берарлар», дедим мен.

Ўртага жимлик чўкди.

* * *

Ишдан чарчаб автобусда қайтаётган Азизжоннинг чиптачига кўзи тушди-ю чўнтақларини пайпаслади. Чўнтагида пули қолмаганлигидан ийманиб, ўзига тикилиб турган аёлга:

— Пулим қолмабди, опа! — деди.

— Пулим қолмабди? — такрорлади чиптачи аёл. — Нега бўлмаса автобусга чиқдинг. Бу сенинг отангинг автобуси эмас-ку, текинга юрадиган. Автобус давлатники эканлигини биласанми? Мен ҳам план топширишим керак. Сен шуни тушунасанми? Ҳайдовчи, автобусни тўхтадинг.

Автобус тўхтади. Йигит уятдан кизариб, ерга киргудек бўлиб автобусдан туша бошлади. Ҳамманинг кўзи унга қадалган эди.

Кимдир: «Туппа-тузик йигитга ўхшайди! Пули қолмаса қолмагандир! Олиб кета қолсаларинг-чи!» деди. Яна кимдир: «Яхши одам бўлса, пулсиз юрармиди», деди.

— Мендан план сўрайдиганларга пули йўқ одамларни ташидим десам менга ишонишиб планимни камайтириб берармиди, — деди чиптачи аёл яна тўнғиллаб.

Автобусдан тушиб кетган Азизжоннинг қулоғи тагида чиптачи аёлнинг гапи қайта-қайта эшитилгандай бўлди. Азизжон икки бекат яёв юриб, ўзига таниш бўлган бир ховлига бурилди. Ҳовлига сув сепиб юрган буванинг кўзи унга тушди-ю қўлидаги пақирни ерга қўйиб Азизжонга пешвоз чиқди ва у билан кучоқлашиб сўрашди:

— Яхши юрибсанми, болам? — бува ўзига нисбатан анча гавдали йигитнинг елкаларини силади.

— Раҳмат, ота! Худо берган умрни бир амаллаб ўтказ-яшман!

— Ундай дема, болам! Тани жонинг соғ, Худога шукр ишляяпсан! Бировга қарам бўлиб қолганинг йўқ! Шунисига ҳам шукр қил, болам. Ана, қўшним Абдурайим ҳар кун ичиб олиб, уйида жанжал қилгани қилган. «Нега бугун оз пул ишлаб келдинг? Агар эртага ҳам шундай кам пул топиб келсанг, отангникига хайдайман», деб ҳар куни хотинига дағдаға қилади. Шундай қилиб хотини бечоранинг бозорда мева-чева олиб сотган пулини тортиб олади. Абдурайим эртасига яна хотини бозордан келгунча шу пулга ичиб ётади. Ана шундай одамлар нолимайди-ю сенинг нолишингни қара, болам? — Бува йигитни койиган бўлди. Кейин у ховлида қатор тизиб қўйилган стулларни қўли билан кўрсатди. — Ке, ўтир, болам!

Азизжон стуллардан бирига ўтирди.

Бува ҳам унинг ёнидаги стулга чўкди.

— Қани, омин, — дея у фотиҳага қўл очди. — Эй, Худойим! Юртимизни тинч қилиб, тану жонимизни саломат қил, ҳаммамизга сабр-тоқат, имон-инсоф бергайсан! Оллоху акбар. — Фотиҳа қилиб бўлгач, йигитга бошдан-оёқ разм солиб чиққан бува, — Қайноғанг ҳали ҳам пул олиб келмадими? — деди.

— Йўқ! — деди Азизжон йиғлагудек бўлиб.

— Энди нима қилмоқчисан, болам?

— Билмадим, бува! Билмадим!.. Хеч нарсага ақлим етмаяпти. Икки йўл ўртасида сарсон бўлиб қолдим. Ишонган одаминг алдаса, чўлда адашиб, нажотсиз қолган одамдай бўлиб қоларкан киши! Энди мен учун ҳаётнинг ҳам кизиғи қолмади, бува!

— Мен сенга айтгандим-ку, қайноғанг хосиятли йигитга ўхшамайди, эҳтиёт бўл, деб. Майли, бўлар иш бўлди. Энди афсусдан фойда йўқ. «Кейинги пушаймон — ўзингга душман», деб бекорга айтишмаган!

Бува ўтирган ўрнидан туриб уйга кириб кетди ва кўп ўтмай қўлида бир даста пул кўтариб чиқди.

— Мана бу пулларни олгину биринчи навбатда уст-бошингга кийим сотиб ол. Қолганини керакли ҳожатларингга ишлатарсан.

Ийманиб ўтирган Азизжон пулларни олишни ҳам, олмасликни ҳам билмасди.

— Ол, олавер, нега иккиланасан?

— Майли, оламан! Лекин битта шарт билан, фақат қарзга оламан.

— Ота-бола ўртасида ҳам қарз бўларканми?

— Мен тутинган болангиз бўламан. Ҳозирги замонда ота-бола, ака-сингил ўртасида ҳам меҳр-оқибат қолмаган-ку?!

— «Битта ёмон бузоқ подани булғайди», деганларидек сен бир нокасни деб ҳамма учун ҳукм чиқарма, болам! Сабр қилсанг, ҳаммани ҳаёт ўз ўрнига қўяди! Фақат шуни яхши билгинки, кўр ҳассасини бир марта йўқотади! Энди эҳтиёт бўл, болам!

— Хўп бўлади, бува! — деди Азизжон.

«Қани энди ҳамма ҳам отага ўхшаса, — ўйлади у ичида. — Ҳаётимиз жуда гўзаллашиб, хўрланган одамлар қолмасди».

* * *

Эртасига Азизжон Ҳабибулла бувадан олган пулларни Анвар аканикига олиб борди.

— Анвар ака, мана бу пулларни олиб қарзимдан камайтириб қўйинг, — деди у.

— Жуда кам-ку? — ғазабланган Анвар ака бир пулга, бир Азизжонга қаради.

— Яна озгина сабр қилиб туринг. Ҳозир қайноғам Россияга автобусда одам олиб кетибди. Қайин укам келганди. «Россиядан келиши билан топган пулларини олиб келади», деди.

— Ярим йил бўлаяпти ана келади, мана келади, деганингизга. Пул бериш нияти бўлса, олиб келиб бермайдимиз? Шуни яхши билингни, ўзбек эр йигитининг энг нозик жойи онаси, синглиси, умуман олганда, аёл зоти бўлади. Синглисининг келгуси ҳаётдан ва болаларининг етим бўлиб қолишидан кўркмайдиган эркакдан ҳеч вақт яхшилиқ кутиб бўлмайди. Керак бўлса, бундайлар синглисининг ор-номусини ҳам пулга сотиб юборишади. Ишонаверинг, мен бундайларнинг кўпини кўрганман.

— Анвар ака, сиз тўғри тушунинг, ҳозир менинг бошқа иложим йўқ! Мен атай шундай қилаётганим йўқ-ку! Мана, ярим йилдирки текинга ишляпман! Бу менга ёқади, дейсизми?

— Менга миннат қилманг, ука! Текинга ишлаётганингиз йўқ! Ҳар доимгидек фойдани учга бўлиб, бир бўлаги билан сизнинг қарзингизни камайтираяпман. Ик-

кинчи бўлаги Шухратжонники. Учинчи бўлагини ўзим оляпман. Ёки гапларим нотўғрими?

— Тўғри, ака! Сизга миннат қилаётганим йўқ! Сиз билан ишлаб кам бўлмадим! Янги иморат сотиб олдим, беш-олти сўм пул йиғдим!

— Янги уйингизни сотинг! Қарздан қутулсангиз, яна пул топганда олаверасиз!

— Маклерларга айтганман. Тузукроқ харидор чиқмаяпти-да! Харидор топилса, жон-жон деб сотардим! Бу ёқда қарзим фоиз ҳисобига ортиб кетяпти! Қани энди, шу қарзимдан тезроқ қутула қолсам?!

— Фоиз деманг! — зарда билан гапирди Анвар ака. — Сиз қарзга олган пулга гуруч олиб сотсак, қанча фойда қолса, шунча пул қарз устига қўшилиб боради, деб келишганмидик?

— Ха!

— Бўлмаса, нега энди фоиз деяпсиз?

— Кечирасиз, ака! Нима бўлганда ҳам қарзим икки-уч бараварига кўпайиб кетди-да. Бунинг устига ўзим текинга ишляпман Уйда болаларим ейман-ичаман, дейди. Уларга кийим-кечак ҳам олиб беришим керак. Энди мен нима қилишимни билмай қолдим. Ҳозир худди дегизда фарқ бўлаётган одамга ўхшайман!

— Бу ишлар менинг айбим билан бўлаётгани йўқ-ку! Ўзинг менинг маслаҳатимга қулоқ солмадинг. «Ёрдам беринг», дединг бердик. Яна нима қил, дейсан? — Анвар ака жаҳл билан қичқириб юборди. — Қарзингдан қутул, кейин тўрт томонинг қибла, эшитдингми бола?

Азизжон индамади, лекин у «ха» дегандек эгик бошини қимирлатди.

* * *

— Дадаси, — деди Малика синиқ бир овозда, — укамни касалхонага ётқизишмабди! Яшаётган туманидаги касалхонадан бу ердаги касалхонага йўлланма керак экан. Касал одамга йўл бориб келишнинг қийинчилигини ўзингиз яхши тушунасиз-ку! Танишларингиздан бир илтимос қилиб кўринг! Зора касалхонага йўлланмасиз ётқизишса!

— Ҳозир бировдан илтимос қиладиган замон эмас! — Азизжон зарда қилди.

Шу пайт Малика «укаларингизга» демоқчи эди-ю, лекин лабини тишлаб қолди. «Акам мени шарманда қилиб, оиламнинг тинчлигини бузиб қўйган бир вақтда укаларингиз десам, зўрға турган эримнинг портлаб кетиши

тайин. Қолаверса, жанжал бошлангудек бўлса, укамни касалхонага ётқиза олмаслигим аниқ», деб ўйлади у.

— Олдинлари илтимос қилардингиз-ку! — Малика ялтоқланди.

Тирик мурдага айланиб бораётган Азизжон жанжални хушламай телефон гўшагини кулофига тутиб, рақамларни терди ва орадан кўп ўтмай тилга кирди:

— Назира Азизовна керак эди?

— Бу менман, эшитаман, — аёл кишининг товуши гўшакнинг нариги томонидан эшитилди.

— Ассалому алайкум, Назира Азизовна! Соғлиқларингиз яхшими? Ишлар билан чарчамаяпсизми? — Азизжон аёлни саволга кўмиб ташлади.

— Раҳмат, яхши юрибман! Кечирасиз, ким билан гаплашаяпман?

— Мен Азизжонман.

— Яхшимисиз, Азизжон ука! Анчадан буён кўринмайсиз? Хўш, хизмат?

— Келинингизнинг укаси касал бўлиб қолибди. Касалхонага ётмоқчи эди.

— Поликлиникадан йўлланмаси бўлса, менинг олдимга келишсин. Ўзимизнинг касалхонага ётқизамиз.

— Улар Самарқандда яшашади. У ёқдан йўлланмасиз келган экан. «Йўл азоби — гўр азоби» дейишадикуну?! «Касал одам қишлоққа бориб-келишга қийналиб қолади», деб келинингиз мени холи-жонимга қўймапти. Шунинг учун йўлланмасиз касалхонага ётқизишнинг иложи бормикан, деб сизга қўнғироқ қилаётган эдим.

— Иложи бор. Шифохонамизнинг касалларни қабул қилиш бўлимида шифокорлар кўригидан ўтади. Агар шифокорларимиз касалхонага ётқизишни лозим топишса, ётқизамиз.

— Яхшиси, эртага ўзингизга учраша қоламан.

— Майли, касалларни қабул қилиш бўлимига ўзим олиб тушиб, шифокорларимизга кўрсатаман.

— Раҳмат, опа!

— Арзимамайди, ука! Ишимизнинг ўзи шунақа. Сизга ёрдамим текканидан хурсандман!

— Хайр опа, соғ бўлинг!

Азизжон телефонда гаплашиб бўлиб гўшакни жойига қўйди.

— Нима бўлди, дадаси? — Малика шоша-пиша сўради.

— Бўлди. Эртага укамни касалхонага ётқизиш келаман.

— Бор экансиз-ку, — Малика эрига суйкалди. Шу топда юрагига ҳеч нарса сифмаётган эр хотинининг эр-каланишига парво ҳам қилмай, ўрнидан туриб хонани тарк этди.

* * *

Тун. Атрофни оқ гардишли ой ёритиб турибди. Ҳар замонда ғир-ғир шабада эсиб қўяди. Қадди бир оз эгилган ота ўрта ёшлардаги тўладан келган, қадди-қомати келишган аёл билан бирга кўп қаватли уйлардан бирига кириб, эшик қўнғироғини босди. Ичкаридан жавоб бўлавермагач, қўнғироқ тугмасини қайта-қайта босди-да, эшикни муштлаб ура бошлади.

Нихоят ичкаридан:

— Ким у? — деган аёл кишининг товуши эшитилди.
— Мен Бозорбой отангман. Оч эшигингни.
— Ҳозир, ҳозир! — Эшикни очган аёл: — Мен ҳозир, — деб улар билан сўрашмасдан ичкарига кириб кетди.

— Туринг, дадаси, қишлоқдан меҳмон келди.
— Ким экан?
— Бозорбой ота бир аёл билан келибди.
— Сен уларни меҳмонхонага олиб киравер, мен ҳозир кийиниб чиқаман.

— Уф, бу уйда эркакнинг ишини ҳам мен қилишим керак.

Кўп ўтмай ҳамма дастурхон атрофидан жой олди. Лекин улар ўртасидаги суҳбат бир-бирига қовушмаётган эди.

— Болалар хотинлари билан ўз хоналарига кириб кетишади. Хонада ёлғиз бир ўзим қоламан. «Ит ётиш, мирза туриш», деганларидек, эрталабки таҳорат сувини ҳам ўзим тайёрлайман. Кампирим тириклигида ҳеч нарсанинг қийинчилигини сезмасдим. Бечора ўтиб кетгач, ўрни жуда билинди, — деди Бозорбой ота. — Одам ўзи учун ҳам яшаши керак экан. Шунинг учун ҳам уйландим.

— Ҳадеб нолийверманг, — деди ёнидаги кўхликкина аёл. — Мана, энди мен борман-ку!

— Худога шукр, Гулчиройга уйланиб, яна хотинга ёлчидим. — Бозорбой ота ёнидаги аёлга ялтоқланди.

— Куёвингиз яхши юрибдими? — Азизжон гап мавзусини бошқа томонга бурди.

— Мадримни айтаяпсизми? Автобус олгандан кейин

айниди у бола, — деди Бозорбой ота нолиб. — Шаҳарда яна бир хотин билан топишиб олибди, деб эшитдим.

— Топишиб олибди, деганингиз нимаси? — гапга аралашди Гулчирой. — Иккинчи хотин қилиб никоҳига олган. Ҳозир у киз куёвимиздан хомиладор бўлиб қолган. Яқинда фарзандлик ҳам бўлишади.

— Бундай гапларни хотинлар биз эркакларга нисбатан анча яхши билишади, — Бозорбой ота тўнғиллади.

— Қани, чойдан ичиб ўтиринглар, — деди Азизжон. — Маликанинг ҳам овқати тайёр бўлиб қолгандир. Ҳозир олиб келади.

— Ичаяпмиз, ичаяпмиз, — деди Бозорбой ота.

— Куёвимиз иккала хотинни ҳам эпласа, нимаси ёмон. Қандини урсин! — Гулчирой билафонлик қилиб гап бошлади. — Биз уйига меҳмонга борсак, қўйгани жой тополмай, бор-йўғини дастурхонга тўкиб солади. Айрим эркаклар бир хотинни ҳам эплотмайди.

— Ха энди, айтдим-қўйдим-да, хотин! — Бозорбой ота энди аёлга ён босди.

— Айтманг. Эшитган қулоққа яхши эмас! — зарда қилди Гулчирой. — Қизингизнинг егани олдида, емагани ортида. Унга яна нима керак?

— Гулчирой, бу гапларни ҳамма жойда айтаётганим йўқ. Азизжон ҳам менга ўз ўғлимдай бўлиб қолган. Мадримга автобусни шу йигит олиб берди. У ҳали бу йигитга бир сўм ҳам пул бергани йўқ! — Бозорбой ота Азизжонга бармоғини бигиз қилиб ўқталди, — Азизжон, айтинг, гапларим тўғрими, ахир?

— Ха, гапларингиз тўғри! — деди Азизжон.

— Ана, кўрдингми? — Бозорбой ота эгик қаддини қолибона тутди. — У бировнинг пули ҳисобига икки хотин олиб юрибди.

— Сиз билан баҳслашиб турмасам, эгилиб қоляпсизда! — деди Гулчирой кесатиб. — Доимо мен сизга, «Куёв бола, қаддингизни тик тутиб юринг», дейман. Яна кўп ўтмай эгилиб қолаверасиз. Мен бу ҳолатингиздан уялиб кетаман.

— Нега уяласан? — Бозорбой ота бўш келмади. — Ўзинг менга рози бўлиб тегдинг-ку!

— Рози бўлиб тегдим-у... — деди Гулчирой сал ён бергандай бўлиб, — лекин сиз ҳам куёвга ўхшаб қаддингизни тик тутиб юрсангиз, кейинчалик шу ҳолатга ўрганиб тик юрадиган бўлиб қолармикинсиз дейман-да?!

— Энди ёшим ҳам анча жойга бориб қолди-да, хотин! — Бозорбой ота кексалигини тан олди.

Бу пайт Малика лаганга сузилган ошни олиб кирди. Шундан кейин уларнинг суҳбати бўлинди.

* * *

Азизжоннинг ҳаёти кун сайин дўзахга айланиб бормокда эди. Энди у олдингидай соғиниб уйига талпинмас, аксинча, олдинги ширин ҳаётини хотирлаб кўчада яёв дайдиб юришни ўзига одат қилиб олганди. Азизжон ҳар куни кечаси алламаҳалда уйига кириб келади. Бугун ҳам уйига кириб келганда хотини-ю болалари ширин уйқуда эди. Секин оёқ учида ошхонага ўтди. Қозоннинг қопқоғини очиб кўрди. «Димлама қилишибди», ўйлади Азизжон. У бир-икки қошиқ овқат еган бўлди, кейин идишларни йиғиштириб, ётоқхонасига кирди-да, жойига чўзилди. Уйқуси келмай у ёнидан бу ёнига ағанади.

«Энди нима қилсам экан? Қарзимдан қандай қутуламан? Наҳотки, ҳеч қандай чораси бўлмаса?» деган ўйлар Азизжоннинг тунини тонгга улади. Кўчадаги сокинликни машиналарнинг гуввиллаши буза бошлаган пайтда унинг кўзини уйқу элтди.

* * *

«Мерседес» автобуси елдай учиб боряпти. Олдинги ўриндикда ўтирган чўтир йигит ёнида ўтирган кулча юзли, оқ-сарик, қотмадан келган аёлнинг оппоқ кўлини силаяпти.

— Жоним, сизни Тошкентда бир ўйнатиб келай, — деди у илжайиб.

— Фақат ўйнатиб келасизми? — аёл айёрона кулди. У кулганда иккала юзида тарикдек келадиган чуқурча пайдо бўлди.

— Вой, кулгичларингиздан акагинангиз ўргилсин! — чўтир йигит аёлнинг яноқларини силади. — Сиз кулгачларингизда пайдо бўладиган кулгичларингизга жонимни тиқишга ҳам тайёрман, жонгинам!

— Бирам одамни алдашга устасизки!..

— Нима деб алдадим, жоним?

— Юзимдаги кулгичимга жонингизни тиксангиз, менга нимангиз қолади? — аёл хандон отиб кулди. Унинг кулча юзларидаги кулгичлари ўзига жуда ярашиб йигитнинг хирсини қўзғатди.

Чўтир йигит андишани йиғиштириб аёлнинг елкаси

оша қўлини узатиб, уни ўзига тортиб қучоқлади ва «чўлп» этиб юзидан ўпди.

— Уялмайсизми?! Автобусда шунча одам бор-а! — аёл қаддини сал эгиб, ялинди. — Илтимос, қўлингизни олинг!

Йигит аёлнинг елкасидан қўлини олди.

— Нимадан уяласиз? Мен сизни никоҳимга олганимни ҳамма билади-ку! Яқинда фарзандлик ҳам бўламиз!

— Фарзандингизни сиқиб қўйдингиз-да! — аёл жилмайиб корнига ишора қилди.

Чўтир йигит аёлнинг қорнини силаркан:

— Худди менга ўхшаган шўх йигит бўлади-да! — деди.

— Қиз бола бўлса-чи? — аёл жиддий қиёфага кирди.

— Йўқ, ўғил бола! Мен биламан! Ишонмасангиз, ушлаб кўринг, ана, тепяпти.

Аёл қорнини силаркан:

— Ҳақиқатан ҳам тепяпти. Ҳаяжонланди шекилли

— Ҳаёжонланса, тепадими?

— Ҳа-да, сиз нима деб ўйловдингиз?

— Туғиб кўрмаган бўлсам, мен қаёқдан билай?

— Ҳа, сизлар шунақасизлар-да! Эркак зоти фақат ўз халоватини ўйлайди. Биз аёллар болаларга ҳам қайғуришимиз керак!

— Унчаликмас-ов, жонгинам. Мен ҳозир сизнинг ҳам, боламнинг ҳам тинчини ўйлайман.

— Ростдан-а?

— Бўлмасам-чи? Бола туғилгандан кейин боламнинг ҳам сизнинг ҳам олдингиздаги бурчимни унутмайман, жоним.

— Қани энди, ҳамма ҳам сиздай олижаноб бўлса. Мадрим ака, сиздан бир нарсани сўрасам майлими?

— Сўранг, жоним!

— Сиз мени жуда-жуда яхши кўрасиз-а?

— Ҳа, жоним!

— Йўқ, қандай яхши кўрсангиз, шундай айтинг!

— Ростдан ҳам мен сизни жуда-жуда яхши кўраман!

— Мен ҳам сизни жуда-жуда яхши кўраман! — аёл бошини чўтир йигитнинг елкасига қўйди ва шу тарзда унга суяниб ўтирганича орадан кўп ўтмай ширин уйқуга кетди.

Елкалари увишиб кетган чўтир йигит аёлни уйғотиб юбормаслик учун иложи борича қимирламай ўтиришга ҳаракат қиларди. Ниҳоят, автобус Тошкентнинг Отчопар бозорига келиб тўхтади.

Шунда чўтир йигит аёлни секин туртиб уйғотди.

— Туринг жоним, етиб келдик.

Аёл кўзларини қўллари билан ишқаларкан:

— Кеч бўлиб қолибди-ку! — деди.

— Ха, жоним... Ҳозир квартирамызга бориб дам ола-миз, — деди чўтир йигит. Кейин ҳайдовчи йигитларга юзланиб: — сизлар автобусни одам олишга қулай қилиб қўйинглар-да, эшикларини, ойналарини яхшилаб берки-тиб, автобус ичида ухлайверинглар.

— Хўп бўлади, хўжайин! — дейишди иккала ҳайдов-чи бараварига.

— Мен кечроқ келаман. Сизлар вақтли туриб одам йиғаверинглар.

— Хўп бўлади, хўжайин! — дейишди яна иккала ҳайдовчи бараварига.

Ҳайдовчиларга топшириқ бериб бўлган чўтир йигит йўл четида қатор тизилиб турган енгил машиналардан бирига аёл билан бирга ўтирганича жўнаб кетди.

Орадан кўп ўтмай улар ўтирган такси кўримсизгина бир ховли олдига келиб тўхтади. Эпчиллик билан ма-шинадан тушган чўтир йигит аёлга машинадан тушиш-га ёрдамлашди ва тез бориб уйнинг деразасини чертди.

— Ким у? — дея кампирнинг товуши эшитилди.

— Мен, Мадримман. Саломатхон эна, эшикни очинг.

— Шошма болам, мен ҳозир! — деди кампир ғудра-ниб.

Бир маҳал эшик очилди. Эшик пештоқига бошлари-ни уриб олмаслик учун йигит билан аёл эшикдан эгилиб ўтиб уй ичига киришди.

Қадди эгик кампир:

— Келинлар, болаларим, келинлар!.. — дея улар-ни қарши олди.

Йигит эгилиб кампирга елкасини тутди.

— Яхши келдингларми, болам? Келинни олиб келиб-сан-да. Ҳомиладор кўринасан, қизим? Йўлда қийналиб қолмадингми? — кампир уларни саволга қўмиб ташлади.

— Йўқ, қийналмадим, эна! — деди аёл юзига қизил-лик югуриб.

— Уялма, болам! — деди кампир. — Мадримжон ҳар келганда сенинг тўғрингда гапиравериб, сени сир-тингдан таниб қолганман. Янглишмасам, исминг Сулҳи-да, а?

— Ха! — деди аёл ийманиб.

— Болаларим, хоналарингизга бораверинглар, — деди

кампир. — Ҳозир алламаҳал бўлиб қолди. Эртага ба-
фуржа гаплашармиз.

— Яхши ётиб турунг, эна! — деди чўтир йигит.

— Раҳмат, болаларим! — деди кампир. — Эрталаб
омон-эсон кўришмоқликни Худонинг ўзи бизларга насиб
этсин.

Йигит ортидан торгина хужрага кирган аёл хонани
зимдан кузатди.

— Ҳар сафар келганингизда ёлғиз ўзингиз шу ерда
бўласизми? — сўради Сулҳида.

— Ҳа, нима эди?

— Ёлғизлик ёмон-ку? Нега энди битта ҳайдовчингиз-
ни ўзингиз билан олиб келмайсиз?

— Ўз хизматкорим билан бир хонада ухлашим шар-
мандалик-ку.

— Нега энди? Ҳаммамиз ҳам Худонинг бандасимиз.

— Мана шу қилифнинг менга ёқмайди-да, Сулҳида!
Келинг, яхшиси бирпас дам олайлик! — чўтир йигит
зарда қилди.

— Сизни жонимдан ҳам ортиқ севишимни жуда яхши
биласиз-ку! Ёлғиз ўзингиз бўлсангиз, битта-яримтасига
илакишиб қоласизми, деб қўрқаман-да, Мадрим ака!

— Сиздан бошқасининг менга кераги йўқ! Бу ёвдан
хотиржам бўлаверинг, жонгинам!

— Ростдан-а? — аёл унга жилмайиб боқди.

— Рост гапираяпман! Сиз кўп ҳаяжонланманг, бола-
га таъсир қилади!

— Хўп бўлади, азизим!

Сулҳида ётишга ўрин солди.

Юмшоққина ўринга чўзилган йигит аёлни бағрига
олди.

Эрталаб уйғонган аёл ёнига қаради. Ёнида эри йўқ
эди. «Қаерга кетган бўлишлари мумкин». У хужра шиф-
тига тикилганча анча вақт хаёлга берилиб ётди.

Бир маҳал чўтир йигит хонага кирди. У қўлидаги
бир тўда нарсани аёлнинг устига ташлади.

— Буларнинг ҳаммаси сизга, жонгинам!

Аёл ҳар хил матоларни кўраркан, кўзи чакнаб, юзи
ёришиб кетди.

— Ҳаммаси менгами?

— Ҳа, азизам, ҳаммаси сизга!

— Туғилажак боламизга-чи?

— Унга иккаламиз харид қиламиз! Нима дейсиз?!

— Тўғри айтасиз, Мадрим ака! Боламизга ҳамиша

нарсаларни иккаламиз сотиб оламиз! Совға иккаламиздан бўлгани маъкул! — Аёл эрини бағрига тортди.

— Олганларим сизга ёқдими?!

— Жуда ёқди! Сизнинг бундай дидингиз борлигини билмаган эканман. Катта раҳмат!

— Арзимамайди, жоним!

— Мен бўлса сиз тўғрингизда «Мени ташлаб қаёқларга кетдилар», деб ҳар хил хаёлларга берилибман.

— Сиз шунақасиз-да. Мен эса тонг саҳарлаб сизни хурсанд қиламан, деб бозорма-бозор югуриб юрибман.

— Бир қошиқ қонимдан кечинг, азизим! — Сулҳида эрини қаттиқ бағрига босди.

Мадрим, назарида, Сулҳиданинг қалбига сингиб кетгандек бўлди.

* * *

Эрталаб телефон жириглади. Азизжон телефон гўшагини кўтарди.

— Алло, Азизжонларникими?

— Ҳа, ким керак эди?

— Азизжон, сизмисиз? Кечирасиз, товушингизни танимабман. Мен Акмалман.

— Э, ассалому алайкум, Акмал ака, тинчмисиз?

— Ваалайкум ассалом. Тинчлик эмас-да... — деди Акмал. — Сизнинг илтимосингизга кўра мен ишга олган жиянингизми, тоғангизми, бор эди-ку, исми Равшан!

— Ҳа, ҳа, эсладим! Нима бўлди?

— Чатоқ йигит экан! Ишхонада ўғирлик қилиб, қочиб юрибди!

— Унақа одати борлигини билмасдим, лекин озгина жанжал чиқарадиган одати бор эди.

— Ўғирлик қиладиган одати ҳам бор экан!

— Балки у ўғирламагандир?

— Равшаннинг ўғирлагани аниқ! Сизга тегишли одам бўлгани учун ҳам органга хабар бермадик, ҳурматингиз бор-ку, ахир. Ўғирланган нарсаларни жойига олиб келиб қўйса, ёпиғлиқ қозон ёпиғлигича қолади.

— Мен бугуноқ уни топиб, жавобини сизга айтаман. Узр, сизнинг олдингизда уятли бўлиб қолибман.

— Азизжон, буни ҳаёт деб қўйишибди! Ҳаётда эса ҳамма нарса бўлади! Сиз атай қилмасдан, жияним оёққа туриб кетсин, деб унга ёрдам қўлини чўзгансиз. Кези келганда бегоналарга ҳам ёрдам қиламиз-ку! Бир-бирига ёрдамлашиш, бу ҳар бир инсоннинг бурчи, деб тушунаман!

— Мени тўғри тушунганингиз учун катта раҳмат сизга, Акмал ака! Яхшиликларингизни яхши кунларингизда қайтариш менга ҳам насиб этсин!

— Сизнинг қўнғироғингизни кутиб қоламан!

— Бугун, албатта, сизга қўнғироқ қиламан! Ҳозирча хайрлашмаймиз!

* * *

— Менинг ярамни тирнадинг, ука! Битта-ю битта ёлғиз ўғлимни, деб шу ерларда дайдиб юрибман! — Гулбаҳор хола кўзига ёш олди. — Қариндош-уруғ, ошна-оғайним, қўни-қўшним олдида шу нокас бола ичиб олиб жанжал чиқаргани чиқарган эди. Хабаринг бор, кейинги пайтларда уйдаги нарсаларни ҳам сотиб ича бошлади. Шу боламдан қочиб, энди тинч яшайман, деган ниятда бу ерларга қўчиб келгандим! Энди бегона юртларда ҳам ўғирлик қилиб, сени шарманда қилган бўлса, бунинг жазосини Худонинг ўзи берсин! Менинг бошқа гапим йўқ, ука!

— Қўйинг, Гулбаҳор хола, ундай деманг, — деди Азизжон. — Балки Равшан ўғирлик қилмагандир?

— Яна унинг ёнини олаяпсанми, ука? — Гулбаҳор хола тутақди. — Шу бола дастидан яшаётган жойимдан кўчдим. Орадан бир йил ўтиб-ўтмай у яна менинг ёнимга йиғлаб келиб, «Ойи, мен ҳаётни тушунмаган эканман! Сизсиз бошимга бир талай қийинчиликлар тушди! Шундан кейин қилган хатоларимни тушуниб етдим! Энди кўзим очилди! Нонқўрлик қилдим, кечиринг, ойижон!» деганда мен боламни кечирмадим. Сабаби, гапларига ишонмай қўйганимга анча бўлган. Лекин сен, «Қўйинг, хола, ҳаётда адашмайдиган одам бўлмайди. Равшан ўз хатосини тушунибди-ку!» дегандинг. Мен билардим бунинг одам бўлмаслигини. Аслида ўша пайтда сенинг ҳам гапларингга қулоқ солмасдан боламни уйга киритмаслигим керак эди.

— Гулбаҳор хола, подадан олдин чанг чиқармайлик...

Шу пайт хонага Равшан кириб келиб, Азизжоннинг гапи бўлинди.

— Азизжон ака, қанақа пода ҳақида гапиряпсиз! — Равшан у билан қўл бериб сўрашар экан, ҳазиллашди. — Ўша подадаги сигирлардан бизга ҳам тегадими?

— Тегади! — Гулбаҳор хола кесатди. — Подадаги сигирларнинг ҳаммаси сенга тегишли!

— Ойи! — деди Равшан овозини кўтариб. — Азизжон акамлар билан ҳазиллашяпман. Бугун чап томонингиз билан турганмисиз? Уйга кириб-кирмай жанжал чиқарасиз?!

— Жанжални мен эмас... — деди Гулбахор хола. — Жанжалнинг каттасини сен бошлабсан-ку!

Равшан «тинчликми», дегандек Азизжонга юзланди.

— Сенинг ишхонангда ўғирлик бўлибди, — деди Азизжон унга тикилиб. — Шундан хабаринг борми?

— Қанақа ўғирлик? — Равшан ўзини ҳеч нарсадан хабари йўқдай тутди.

— Ишхонангдан сварка аппарати, порабола антеннаси ва яна бошқа майда-чуйда нарсалар ўғирланибди, — деди Азизжон.

— Хабарим бор, — деди Равшан безрайиб.

— Ана, гапини эшитдингми? Мен сенга нима дегандим, ука! — Гулбахор хола кўзига ёш олди.

— Ойи, сиз аралашмай туринг! — деди Равшан Гулбахор холани жеркиб. — Барибир сиз ҳеч нарсага тушунмайсиз!

— Нимани тушунмайман? — деди Гулбахор холанинг жаҳли чиқиб. — Ўғирликнинг ҳам тушунадиган-тушунмайдигани бўларканми?

— Гулбахор хола, ҳозир жанжалдан фойда йўқ! — деди Азизжон холасига юзланиб. — Яхшиси, Равшаннинг гапларини эшитиб кўрайлик, балки бунда айб йўқдир!

— Мен ҳам ўғирликда иштирок этганман-у, лекин ўғирликни бошқа болаларнинг қўли билан қилганман! — деди Равшан гўдайиб. — Шунинг учун ҳам ҳозир бир чеккада, иш нима билан тугар экан, деб кузатиб турибман. Икки дунёда ҳам ҳеч ким мени бу иш билан ўғирсан, деб тутолмайди!

«Мана шу гаплар шундан чиқаяптими», деб ўйлаган Азизжон худди Равшанни кашф қилаётгандек, унга бошдан-оёқ разм солди. У ўз қулоқларига ишонмай:

— Ундай бўлса, Акмал акага нима деб жавоб берай? — деди.

— Ўғирликда укамнинг қўли йўқ экан, денг! Тамом-вассалом! — деди Равшан гапни чўрт кесиб.

— Улар «қонун устуворлигини таъминлайдиган тизимга хабар берамиз», дейишяпти. Ички ишлар бўлимига айтишса, ўғирликни очади. Кейин қамалиб кетасан-ку?! — деди.

— Айтишаверсин! Мен ишимни пухта қилганман!

Улар менга тегишолмайди! — Равшан қилмишидан мақтаниб, керилиб қўйди.

— Майли, ўзинг биласан! — деди Азизжон. — Яна кейин пушаймон бўлиб юрма!

— Ишни пухта қилганман, деб айтдим-ку! — деди Равшан бирор нарсани қойиллатиб қўйгандай керилиб. — Ҳеч ҳам пушаймон бўлмайман!

Энди Азизжон Равшан ўғирлаган нарсаларини яна ўз жойига қайтариб олиб бориб қўймаслигига амин бўлди. У ич-ичидан Равшанга ачиниб бошини қуйи эгганча жим ўтирарди.

* * *

Орадан икки кун ўтгандан кейин Равшан Гулбахор хола билан Азизжонларникига кириб келди. Равшаннинг ранги ўчиб, докадай оқариб кетганини кўрган Азизжон дарҳол ундан хол-аҳвол сўради.

— Тинчликми? Нима бўлди? Кўринишинг бир аҳволда.

— Нарсаларни болалар ўғирлаб чиқишганди. Ўғирланган нарсаларни мен «Тезиковка» бозорида сотган эдим, — деди Равшан ваҳима қилиб. — Милиция ҳаммасини аниқлабди. Бугун эрталаб уйга милиция билан ишхонадан одам келди. Мен деразадан тушиб кочдим. Энди бир амаллаб тинчитиб бермасангиз бўлмайди.

— Мен сенга нима дегандим? — деди Азизжон.

Равшан бошини ерга эгиб, индамай ўтирарди.

— Энди нима қиламиз? — деди Гулбахор хола зорланиб. — Ўғирлик билан бу қамалиб кетса, ўғрининг онаси деган ном олиб, бадном бўламан-ку, ука!

«Гулбахор холамини боласи яхшилаб гап билан пишириб келган экан-да», деган фикр Азизжоннинг миясига келди.

— Ўғирланган нарсаларни топиб, жойига қўя оласанми? — деди Азизжон.

— Ҳа, албатта! — деди Равшан жонланиб. — Ўғирланган нарсаларнинг ҳаммасини топиб жой-жойига қўяман. Хозир иш газак олиб кетмасидан олдин тинчитсангиз, бас.

— Майли, мен хозир Акмал ака билан гаплашиб кўрай-чи. — Азизжон кимгадир телефон қилиб узоқ гаплашди. Кейин ўзига тикилиб, нажот истаб турган кўзларга қаради. — Гаплашдим, ўғирланган нарсаларни жойига қўйсанг бўлди, сенга ҳеч ким тегмайди.

— Раҳмат, Азизжон ака! Сизга катта раҳмат! Бу қилган яхшилигингиз учун сиздан ўла-ўлгунча қарздорман, — деди Равшан иши осон битганидан ўзида йўқ хурсанд бўлиб.

* * *

Азизжон ҳар кунги одатига кўра ярим кечаси уйига кириб келди. У иштаҳаси йўқлиги учун овқатланмасдан, тўғри ётоғига кириб, кийимларини ечди-да, жойига ётди.

— Дадаси, нега кечикдингиз? — сўради хотини.

Азизжон индамади.

— Нега мен билан одамга ўхшаб муомала қилишни истамаяпсиз? — деди Малика сирли бир овозда.

— Малика, илтимос, ухла, мен бугун итдай чарчаганман, — деди Азизжон хотини билан гаплашишни истамай.

— Келинг, бир гаплашиб олайлик, — Маликанинг қайсарлиги тутди.

— Хўш, нима дейсан? Гапир!

— Дадаси, менинг гапларимни бўлмайд яхшилаб эшитинг. Акамнинг ўғли Муродбек келди. Ўқишга кирмоқчи экан. Агар акамнинг боласини ўқишга киритиб берсак, автобус учун олган қарз пулларни сентябрь ойида олиб келиб берар эканлар.

— Акангнинг боласини ўқишга киритиб бермасамчи? Ундай қилсангиз акам қарзини бермайди, демоқчимисан?

— Сиз мени нотўғри тушундингиз.

— Мен бир қишлоқдан келган оми одамман. Шунинг учун сен менга тўғри тушунтир? Автобус кимники?

— Бизники.

— Ундай бўлса, қани, ҳар ҳафтада келиб турадиган фойданинг ярми?

Малика индамади.

— Беш йил бўлаяпти акангга автобус олиб берганимизга. Ҳалигача аканг бизга бир сўм пул олиб келиб бергани йўқ-ку! Энг камида ҳар йили бир автобуснинг пулини бизга берганда ҳам, ҳозир беш баробарга кўпайиши керакмиди? Ҳолва деган билан оғиз чучимайди-ку! Менинг қарзим эса ҳар кун кўпайиб борапти. Бунинг устига, мен беш йилдан буён Анвар ака учун текинга ишлайман. Сен шуни тушунасанми? Ҳозир биз бор-будимизни сотсак ҳам қарздан қутула олмаймиз! Яна қанақа ўқиш тўғрисида гапираяпсан? Олимжон укангни ўқитиб

бердим, укам совға қилган машинани акангга бердим. Бу ҳам етмагандек, унга автобус ҳам олиб бердим. Энди боласини ўкитиб беришим керакмиш. Хеч вақт сенинг уруғингга менинг уч сўмлик ишим тушмаган ёки гапларим нотўғрими? Улар олдида менинг одамгарчиликдан бошқа қарзим йўқ. Бу ҳам сен учун. Яна менга нима қил, дейсан? — Азизжон тутоқиб кетди.

— Укаларингизга қилдингиз-ку? Ҳатто Равшан ўғирлаган нарсаларини олиб келмаса-да, босди-босди қилиб юбордингиз, — деди Малика ҳам бўш келмай.

— Мен, ота ўрнида отаман. Отам раҳматли ўтиб кетганларидан сўнг укаларимга тўғри йўл кўрсатиш бу менинг бурчим. Қолаверса, бу ҳар бир эр кишининг иши. Бундан ташқари, ҳозир оиламизга укаларимнинг қанча ёрдами тегаяпти. Миллатимизнинг бу бурчлари сенинг акангга ҳам тегишли-ку. Нега у сенга ёрдам қўлини чўзиш ўрнига бизнинг елкамизга миниб олган? Мен шунисига ҳайронман. Ҳаётимда бундай лафзбоз одамни ҳеч учратмаганман. Бундан кейин ҳам бундай лафзбозни Худо менга йўлиқтирмасин! Унинг лафзи эвазига оиламиз жар ёқасига келиб қолди. Акангнинг лафзига ишониб, биз ва иккала ўғлимизнинг ҳаёти остин-устин бўлиб кетиш арафасида турибди. Сен ҳам менинг синглимга ўхшаган унинг синглисисан-ку, шундай эмасми? Бизнинг оилада аёл-қиз тарафга эгилиш бор. Очдан ўлсак-да, уларнинг ҳаётига чанг солмаймиз ва уларнинг тинчини бузмаймиз. Аксинча, доимо уларга ёрдам қўлини чўзамиз. Сен фақат холамнинг ўғли Равшанни айтма. Синглинг Гулбодом «Эрим касал, узоқ яшамас экан, устига-устак болам ҳам касалга йўлиқиб қолди. Ейишга нонимиз йўқ! Акамдан, қайнота-қайнонамдан ёрдам сўрасам улар, «Пулимиз йўқ», деб пул беришмади», деб келганда, ҳеч ким бермаган пулни синглингга мен берган эдим-ку ёки гапларим нотўғрими? Биласанми, ўша синглинг зорланиб келганда берган ёрдамим учун менга қандай жавоб қайтарганлигини? Билмасанг, билиб қўй! Эри синглинг билан холамникига бориб: «Мен Азизжоннинг божасиман. Бу, хотиним Гулбодом бўлади. Малика опамнинг синглиси. Биз қийналиб қолдик. Сиз янги қурган дўконингизни менга ижарага бериб тулинг. Савдо-сотик билан шуғулланиб, оёққа туриб кетсак, ижара пулини тўлаймиз. Ёки менга ишонмасангиз, божам Азизжонга қўнғироқ қилдирайликми?» дейишган. Холам бўлса, уларнинг лафзларига ишониб, янги қурдирган дўконини ижарага

берган. Улар бир йил холамнинг дўконидан фойдаланиб, бир тийин ҳам пул бермай, қочиб кетишган. Мана, менга уларнинг раҳмати. Ҳеч бўлмаса ўзинг виждон билан айт, улар билан борди-келдимиз йўқ даврда қандай яшардик, гапир? Нега индамайсан? — Азизжон таниб бўлмас даражада тутоқиб кетди.

— Мен сиз билан ётибман-ку, бу камми?

— Нима?! — Азизжон ётган ўрнидан сакраб туриб кетди. — Ҳали сен ўз танангни менга сотаясанми? Бошқа эркаклардан қаерим кам менинг? Э, Худо! — Азизжон қўллари билан юзини ёпиб олиб ўқсиб-ўқсиб йиғлар, йиғлаганда ҳам энтиқиб йиғларди. Азизжон чўккалаганча бошини қўллари орасига олиб бутун вужуди билан силкинар экан, гўё шу тобда ожиз бир кичкинагина жуссага айланиб қолган эди.

* * *

Азизжон Гулбахор холага Малика билан ўртасида бўлиб ўтган воқеани сўзлаб берди.

— Энди нима қилмоқчисан, ука? — деди Гулбахор хола.

— Билмадим, холажон, билмадим, — деди Азизжон. — Ҳозир боши берк кўчага кириб қолганман. Нима қилишимни ҳам билмай қолдим.

— Агар укасини ўқишга киритиб берсанг, ҳамма пулларингни бераман, деган бўлса, киритиб бера қол.

— У одам виждонсиз бир лафзбоз, туллак бўлса, унга ишониб бўларканми?

— Қиркига чидадинг-ку, ука! Қирқ бирига ҳам чидаб кўр! У лафзини ютгани билан Худо бор-ку, ахир! Агар Мадрим Худодан ҳам кўркмаса, билмадим. Кейин нима бўлса, пешонангдагини кўрарсан.

— Бошқа чорам йўққа ўхшайди? Майли, сиз айтганча бўла қолсин! — деди Азизжон ва шундан сўнг бир оз ўйга толиб турди-да, — Гулбахор хола, эсингиздами, Равшаннинг «Ўғирланган нарсаларни жойига олиб бориб қўяман. Фақат, мени қамоқдан қутқариб қолсангиз бўлди», дегани. Мана, орадан шунча вақт ўтса ҳам ўғирлаган нарсаларини жойига олиб бориб қўймабди. Сиздан илтимос, шу нарсаларни тезроқ жой-жойига қўйиб қўйсин. Равшаннинг ўзи ўғирлик қилиб, ишга бормай қочиб юрганидан буён ишхонасидан менга телефон қилавериб жонимга тегиб кетди.

— Бу аҳмоқ бола ўғирлаган нарсаларини жойига олиб

бориб қўяди, деб мен сенга лафз қилолмайман, ука. Менда ортиқча пул йўқлигини ўзинг яхши биласан. Энди, қийналсанг ҳам шу ишни ўзинг тинчитиб юбор, жон ука! Сени бошқа бундай ишлар билан безовта қилмайман!

— Бўпти, хола! Мен ўзим бир нарса қиларман. Лекин бундан кейин Равшаннинг ҳеч бир ишига аралашмайман. Кейин хафа бўлсангиз бўлаверинг, бу менинг унга қилаётган охирги ёрдамим.

— Сендан хафа бўлсам, авлиёга кесак отган билан баравар бўламан-ку! Отам қилмаган ёрдамни қилдинг у сендан хафа бўламанми, укажоним?!

* * *

Ёз кунлари охирлаб, қовун пўчоғи ерга тушган тунлар. Айни пишиқчилик даври. Шунинг учун ҳам бозорда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиш учун ажратилган жой ҳар хил мева-чевалар-у, сабзавотларга лиқ тўла. Савдо растасида жой тегмаган сотувчилар қопларга жойланган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини йўлакча шаклида тизиб қўйишганича савдо қилиш билан овора. Одам тирбанд йўлакчада ёш йигитни эргаштириб кетаётган аёл у-бу нарса харид қилди. Кейин у бозордан чиқиб катта йўлни кесиб ўтди-да, орқасига қаради. Бу аёлнинг кўзига орқада қолган бозор ҳам мунғайиб кўринди. Унга эргашиб келаётган йигитча:

— Малика опа, мева-чева кўплигидан бозорга сизмай кетибди-я? — деди.

— Ҳозир пишиқчилик пайти-да, — деди Малика сеник бир овозда. Унинг сўзидан кейин ўртага жимлик чўкди. Бир оз яёв юришгач, Малика жимликни бузишга қарор қилгандек, сўз бошлади:

— Муродбек, мана, ўқишга ҳам кириб олдинг. Энди акамга бизнинг оиламизда бўлаётган гап-сўзларни туншунтириб айт. Акам пулни сентябрдан қолдирмай олиб келсин. Агар даданг пулни айтган вақтида олиб келмаса, мен билан Азизжон аканг ажрашиб, оиламиз бузилиб кетади, иккала уканг етим бўлиб қолади! — деди Малика кўзига ёш олиб.

— Раҳмат, амма! Сиз бўлмаганингизда, мен ўқишга киролмасдим. Ҳамма айтганларингизни юз фоиз бажариб келаман, — деди Муродбек унга ҳамдардлик билдириб.

Яна ўртага жимлик чўкди.

Мадрим сўрида ёнбошлаб ётганча сўз бошлади:

— Ўқишга кирганинг билан табриклайман, ўғлим! Сизларни ўқитаман, одам қиламан, деб тиним билмайман. Шу қилаётган яхшиликларимни хавога учуриб юбормай, вақтида одам бўлсанглар, бу менинг бахтим! Қолаверса, сизларнинг бахтингиз!

— Рахмат, дада! Сизни уялтириб қўймайман! Айтмоқчи, аммамнинг пулларини сентябрь ойида олиб бориб берасизми? Улар мендан қаттиқ илтимос қилиб қолдилар. «Агар акам қарзга олган пулларини олиб келиб бермаса, Азизжон аканг билан мен ажрашиб кетамиз. Кейин иккала уканг етим бўлиб қолади», деб Малика аммам йиғлаб қолдилар, — дея Муродбек Маликанинг сўзларини оқизмай-томизмай дадасига етказди.

— Бунингга ақл ўргатсам, менга ақл ўргатади-я! Бо-лангга бу одат кимдан юккан? — зарда қилди Мадрим хотинига юзланиб.

— Кимдан ўтарди, сиздан ўтган-да!

— Дада, сизга ақл ўргатаётганим йўқ, аммамнинг сўзларини етказдим, холос! Биламан, бизни деб касал холингизга югуриб-елишингизни. Вақти келса мен ҳам қўлтифингизга кириб, офирингизни енгил қиларман. Озгина сабр қилинг, дадажон! — деди Муродбек дадасининг кўнглини топишга уриниб.

Мадрим хурсанд бўлганидан оғзининг таноби қочди:

— Мана шу характери мендан ўтган! Яша, ота ўғил. Фақат сен катталарнинг ишига аралашмай, ўқишингни ўқиб юравер. Бу ёғини ўзим тўғрилайман!

— Тошкентга борганимда аммамга нима дейман? — Муродбек хайрон бўлиб сўради.

— Бундан кейин уларникига бормайсан. Ўзим сенга зўр уй олиб бераман. Хеч нарсага зорикмай, ўқишингни ўқийверасан.

— Хўп бўлади, дадажон! Менга рухсат берсангиз, ўртоқларимникига бормоқчи эдим.

— Бор, борақол.

— Фақат, кеч қолиб кетмай, вақтлироқ кел! — деди Фарида кўчага йўл олган ўғлининг ортидан. Ёлғиз қолган эр-хотин бир зум жим қолишди. Бир оздан кейин Мадрим томоқ кириб сўз бошлади:

— Болаларингнинг биттасига айт, Лола билан Гулбодомни чақириб чиқсин.

— Уларни чақиртириб нима қиласиз?

— Нима қилардим, уларни Тошкентга — Маликаникига жўнатаман. Ҳақиқатан ҳам Муродбек айтгандай уларнинг қарзи қўп бўлса, Малика шаҳардаги иккита уйини ҳам сотсин-да, қишлоққа қайтсин, дейман. Бизлар унга қишлоқдан бирор бошпана олиб берамиз. Уйдан ортиб қолган пулларини Малика болалари билан умр бўйи еса ҳам етади.

— Бу ердан уй олиб берганингиздан кейин Маликанинг қанча пули ортиб қоларди? Тагин у ҳам кўчиб келиб, бошимизга юк бўлмасмикан?

— Нималар деясан? Уларнинг ҳар бир уйи камида олтмиш-етмиш миллион туради. Бу ерда оддий бир уйни уч-тўрт миллион атрофида сотиб олиш мумкин. Бошимизга юк эмас, бошпана бўлади, хотин! Маликанинг ўзи меҳмонинг келса қулдай хизматингни қилади! Болалари мол-ҳолингга қарайди! Улар биз учун текин бир ишчи! Энди тушундингми, хотин! — Мадрим хотинига чулдираганича ақл ўргатди.

— Нега энди синглингизнинг оиласини бузмоқчисиз?

— Соддасан-да, хотин, соддасан! Ҳақиқатан ҳам Маликанинг қарзи кўпайиб кетган бўлса, автобусни сотишимизга тўғри келади. Йиғиб қўйган пулларимиз ҳам етмайди. Маликанинг қарзини бермаган тақдирда ҳам, қишлоқда гап-сўзга қоламиз-ку, хотин! Кейин нима қиламиз? Болаларни ўқитиш, уйлантириш керак. Оғзимиз ошга етди, деганда бурнимиз қонайди-ку. Бу ёғини ўйлаб кўрдингми?

— Тўғри айтасиз! Маликага бир миллионга бошпана олиб берганингиздан кейин уйдан ортиб қолган пулларини ўзингиз бир амаллаб ундан оласиз. Ана ўша пулларга яна битта «Мерс» автобус сотиб олсак, марра бизники. Қишлоғимизда ҳақиқий бойваччага айланамиз-қоламиз! — деди Фарида. Кейин у бир зум ўйга толиб турди-да, яна қўшиб қўйди: — Унда Лола билан Гулбодомни нега Тошкентга жўнатмоқчисиз?

— Муродбек айтганидай, Маликаникида ҳар кун жанжал бўлса, Лола Тошкентга борганидан кейин катта жанжал кўтариб, «Маликани эри урди», деб қаматтириб юборади.

— Кимни? — Фарида таажжубланди.

— Кимни бўларди, Азизни-да?! Бу ишни Лола боплайди. Бозорма-бозор юриб, ҳозир унинг жағи очилиб қолган.

— Гулбодомнинг нима кераги бор? Унинг қўлидан нима ҳам келарди?

— Хамма ишни бошлаган сенсан-у, охирида хол қўйиб қўйяпсан.

— Қанақасига хол қўяман? Керак бўлса, Тошкентга бориб Азизингизнинг сочини битталаб юлиб, қамокқа тикиб келаман! Хали сиз менинг совунимга кир ювмаган экансиз! Мен оғзидаги ошини олдириб қўядиган аҳмоқлардан эмасман! — деди Фарида қўлларини белига тираганча чираниб.

— Сен борсанг бўлмайди. Чунки биз қарз олганмиз.

— Нега қўрқасиз? Нима, тилхат ёзиб берганмисиз, бунча қўрқасиз? Ундан сизнинг пул олганингизни ким ҳам далиллаб бера оларди. Биз қарзга пул олмаганмиз, деб тураверамиз.

— Тўғрику-я, лекин Лола билан Гулбодом борса, уларнинг олди-бердиси йўқлигини ҳамма билади. Биринчидан, Лола жанжал чиқаришга уста! Гулбодом бўлса гувоҳ. Малика эса «Азиз мени урди», деб туриб олади. Тамом-вассалом. Қарабсанки, Азиз қамокда. Иккинчидан, Малика таъна-дашномдан қутулади. Биз пул бермаймиз. Ким ёмон — Азиз ёмон. Одамларга бўлса, у хотинини уриб қамалиб кетибди, деб юраверамиз.

— Ақлингизга қойилман, яшанг! Сизни бу йўлга бошлаган мен бўлсам-да, сиз энди мендан ҳам ўтиб кетдингиз.

— Шогирд устозидан ўтмаса ҳаётда ўсиш бўлмайди.

* * *

Куз. Ўз умрини яшаб бўлган табиат олтин рангга беланган. Одамларнинг иши кўпайгандан-кўпайган дамлар. Дехқонлар далаларда ўзлари етиштирган ҳосилни вақтида йиғиб-териб олишга шошилганидан, қўли-қўлига тегмайди. Бу хол шаҳарга ҳам ўз таъсирини ўтказган. Серқатнов кўчалару одамга тўла бозорларда энди одамлар камайиб қолганди. Табиатдаги ҳорғинлик аломати худди одамларга кўчгандек, уларнинг юзида чарчаш аломати зоҳир эди. Куз — бу ҳамманинг ташвиши ўзига етиб ортадиган бир пайт.

Азизжон кўп қаватли уйлар орасидаги болалар ўйингоҳида ўйнаб юрган болаларнинг ҳаракатларини кузатиб турди ва уларнинг ҳаракатларидан кузга монанд ҳорғинликни излади. Болалардан бу аломатни тополмаган йигит, табиат билан уларнинг ўйинлари орасидаги уйғунликни топишга ҳаракат қилди. Бир пайт у куз аломатининг қайсидир қирраларини кашф қилгандек бўлди. Шу

вақт ўйингоҳдаги болалар олдига келган новча ва ўрта бўйли иккита аёл болалардан ниманидир сўради. Болалар кўп қаватли уй олдадаги ўриндиқда ўтирган Азизжонни қўллари билан кўрсатиб, нималардир деб чувиллашди. У ўзидан анча узоқдаги аёлларга разм сола бошлади. «Э, булар хотинимнинг опаси ва синглиси — Лола билан Гулбодом-ку. Яна қандай ташвишни бошлаб келишяпти». Унинг юзида қахр ва нафрат аломати пайдо бўлди. «Йўқ, йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас! Булар ҳам одам боласи-ку! Мени бу ахволга солиб қўйгандан кейин Мадрим аканинг ўзи келишга уялиб, сингилларидан пул бериб юборган бўлса керак-да». Азизжоннинг юзи ёришди. «Пул бериб юбормоқчи бўлганида, Муродбекдан бериб юборарди. Хозир қишлоқда иш қайнаган пайт бўлса, бу опа-сингиллар беҳудага келишмаган. Булар ҳам бир ташвишни бошлаб келаётган бўлса-чи? Йўқ, йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас?!

Буларга менинг оғирлигим тушмаган. Ҳеч қайсиси мендан ёмонлик кўришмаган. Шунча қилғиликларидан кейин ҳам яна ташвиш бошлаб келишга буларнинг юзи қандай чидайди? Бўлиши мумкин эмас... Булар пул олиб келишган. Бир сўм пули чиқса, жони чиқадиган бу одамлар йўлга харажат қилиб менга пул олиб келишларига ишонмайман. Акаси автобусни ҳайдайдиган ҳайдовчилардан пул бериб юборса-юборардики, Лола билан Гулбодомларни ишдан олиб қолиб, менга пул олиб келишлари учун уларни бу ёққа жўнатмасди. Наҳотки, яна бир ташвиш бошимга тушган бўлса». Азизжоннинг юзида аянчли бир кўриниш тус олди.

— Ҳа, Азизжон ака, бизларни танимадингизми? — сўради Гулбодом йигитга сўрашиш учун қўл чўзаркан. Шу пайт Лола, жим, дегандек синглисини туртиб қўйди. Улар қўл бериб сўрашишди.

- Танидим! Хуш келибсизлар! — деди Азизжон.
- Уйда ким бор? — Лола йигитни менсимаёй сўради.
- Уйда Малика бор. Болалар мактабга кетишди.

Лола «юр» дегандек Гулбодомни туртди. Иккаласи ёнма-ён юриб кетишди. Азизжон Лоланинг совуқ муомаласини кўриб, хайратдан турган жойида қотиб қолди. «Нега булар менга совуқ муомала қилишди? Одам душманига ҳам салом беради. У Лоланикига биринчи марта борганида Олимжон кайф бўлиб қолиб «Нега мени кўргани касалхонага ҳар кун бориб турмадинг? Сенда одамгарчилик борми ўзи. Сендан опамни ажратиб олиб

ўзига лойиқ эрга бераман», деб ош солинган лагани ўзига отганини Азизжон ҳозир эслади. Ўшанда лаган деворга тегиб синган, синиғи Азизжоннинг елкасини кесиб кетиб, уст-боши қонга беланган эди.

Лоланинг қайнонасининг жаҳли чиқиб:

— Нега унақа дейсан, Олимжон? — деди.

— Бу одам бегоналарга ҳам ёрдам қилади-ю, аммо менга ёрдам қилишни хоҳламайди, — Олимжон жеркиб гапирди.

— Нега бундай деясан? Жим бўл! Сенинг кайфинг ошиб қолибди. Ҳали эртага бу қилмишларинг учун Азизжоннинг олдида уялиб қоласан, — деди жуссаси кичкина, юзларини ажин босган кампир.

— Нега уяларканман? Бу одам етти ётга қилган ёрдамини менга ҳам қилсин-да, мен бунга етти ётча йўқманми?

— Сени ўқишга киритиб қўйди. Ўзинг уч йил ўқиб, ўқишни ташлаб кетсанг, бу йигитда нима айб? Тунов куни «Мени касалхонага қабул қилишмаган эди, поччам олдимга тушиб мени касалхонага ётқизди», деб мақтаниб келдинг-ку. Ёки ёлғон сўзладингми?

— Мени ўқишга киритиб берганига яраша, охиригача туриб бермади... Оқибатда, ўқишдан ҳайдалдим.

Энди кампирнинг асаби бузилди, шекилли, қўллари қалтираб бошидаги лачагини тўғрилаган бўлди.

— Сенлар кўпчилик бўлсаларинг, бу бола қайси бирингга ота-оналик қилади. Бу қилиқларинг билан сен бола ўтиб кетган ота-онангнинг ҳам арвоҳини чирқиратасан. Раҳматли қудам Раҳимбой кўк тош бу болани сизлардан ҳам кўпроқ яхши кўрарди, — деди кампир. У хаяжонланганидан қудасининг исмига «кўк тош» деган лақабни қўшиб айтиб юборди.

— Отамнинг арвоҳи чирқирамасин, десанг чиқ бизнинг уйдан, уйингга бор. Мен меҳмонимни уйимда хафа қилдириб қўймайман.

— Қўлларингдан келганини қилинглар, — Олимжон Азизжонга ташланди.

Уни ёнида ўтирганлар ушлаб қолди. Азизжон ўтирган ўрнидан турди.

— Бувижон, сиз хафа бўлманг. Энди мен бора қолай? Олимжон ҳозир кайф устида гапириб қўйди. Мен ҳеч хафа бўлганим йўқ...

— Нима? — деб Олимжон Азизжоннинг гапини бўлди. Кейин у яна меҳмонга ташланди. — Мен кайф эмасман. Ҳозир кўрсатаман сенга!

Дастурхон атрофидагиларнинг ҳаммаси ўтирган ўрнидан турди.

— Майли, сен бора қол, болам! Фақат хафа бўлмай кет! Ўзбекнинг «Меҳмон отангдан улуғ», деган гаплари қаёқда қолди, — кампирнинг чап юзи учиб-учиб қўйди. Унинг бу ҳолатига Азизжоннинг кўзи тушиб кампирга ич-ичидан ачинди.

— Хайр, соғ бўлинг, бувижон! — деди у кампир билан хайрлашиб.

— Сенга болам Худонинг ўзи тўзим берсин! — дея кампир Азизжоннинг елкасига уриб-уриб қўйди.

Азизжон ҳозир ана шу воқеаларни хаёлидан ўтка-заркан: «Сенга болам, Худонинг ўзи тўзим берсин!» деган кампирнинг овози унинг қулоғи остида эшитилгандек бўлди. Шунда Азизжон ён-атрофга олазарақ қаради. Атрофда эса ҳеч ким йўқ. Ўйингоҳдаги болалар ўйин билан машғул. Иккита аёл ҳам қўздан ғойиб бўлганди. У яна ўйга толди: «Лола опа ўша уйидаги воқеа сабабли уялганиданми, нима бўлганда ҳам мен билан сўрашишни насия қилиб, Гулбодомни турта-турта уйга шошилди. Аёл киши-да, андиша қилган». Бир маҳал у негадир ўнг қўли билан кампир уриб қўйган чап елкасини силади. Шундан сўнг Азизжон ўзини анча тетик сезгандай бўлди.

* * *

Хонада ўтирган аёллар суҳбати қизгин тус ола бошлади.

— Энди сен нима қилмоқчисан?

— Билмадим, Лола опа, билмадим.

— Нимани билмайсан? Шунча қарз билан қандай қилиб тинч яшамоқчисан? Ўзингни ўйламанг ҳам, болаларингнинг келажagini ўйламанг-чи!

— Мени бу аҳволга солган акам-ку, турмуш ўртоғим эмас.

— Барибир унинг одам эмас! — қўлини пахса қилди Лола. — Биз сеникига, яъни ўз синглизмикига келганда бемалол келиб-кетолмасак, бу нимаси? Тошкентга мол олиб кетишга келсак, автобусда тунаб чиқамиз.

— Сизга ким келманг, деди?

— Мен синглизмикига кетаяпман, десам менга уч-тўртта хотин эргашади-да! Сеникига келгандан кейин эрингнинг қош-қовоғидан қор ёғиб турганини кўрган хо-

тинлар устимдан кулишади. Фақат, энди эринг мени уйидан қувиши қолди!

— Опа, — деди Гулбодом уларнинг гапини бўлиб.

— Нима, опа? Опа, опа, дейсан, опанг ўлиб, опасиз қолгур! Турмуш қилганингда, оилангнинг бир томонини кўтарган ким? — Лола кўксига қўли билан шаплаб урди. — Мана менман, шуни эсингдан чиқарма. Нима, энди менга ақл ўргатадиган бўлиб қолдингми?

Гулбодом бошини эгганича жим бўлиб қолди.

— Малика, — деди Лола гапига урғу бериб. Кейин у салмоқланиб, лўнда-лўнда қилиб гапира бошлади. — Сен эрингни дейсанми ёки бизларни?! Танла. Агар эрингни десанг, сен бизлар учун ўлгансан! Бизнинг сенингдек синглимиз йўқ!

— Ахир, эримда айб йўқ-ку? Акамга енгил машина, автобус олиб берди. Муродбекни ўқишга киритиб қўйди. Акам бўлса ана пулингни бераман-мана пулингни бераман, деб лафз қилгани қилган.

— Эринг пул бердим, бермадим, мен қаёқдан биламан?

Малика индамади.

— Ана, кўрдингми? Ўзинг шунча қарзга ботиб ётиб-сану яна бировга пул бердим, десанг ким ҳам сенга ишонарди?

— Акамнинг бизлардан пул олгани рост-ку! — Малика хайратланиб опасига қаради. — Ёки акам қарзини бермоқчи эмасми?

— Билмадим, Малика, билмадим. Мен ўртангизга тушиб, қозилик қилиш учун сеникига келганим йўқ!

— Лекин акамга енгил машина, автобус олиб берганимиздан хабарингиз бор-ку! Ёки бундан ҳам хабарингиз йўқми?

— Биладан, Малика. Лекин у ҳам автобусга рангли металл ортиб, қўлга тушди. Бор-будини прокурорга бериб, қамалмай қолди. Шунинг учун ҳам сизларга қарзини беролмай, эзилиб юрибди. Акангнинг ўзи ярим жонлигини биласан-ку. Ўлиб қолса, болалари етим бўлиб қолади-ку! Қолаверса, қарзга автобус олиб бериб, тинчгина юрган жигаримизнинг ҳам ҳаётини бузиб, бошига ташвиш солган эринг бўлади. Биласанми шуни?

— Қўйинг, опа, яхши ният қилинг, — деди Малика зорланиб.

— Нега бўлмаса ҳадеб қарз, қарз деяверасан? Ундан кўра иккита уйингни ҳам сотиб, қишлоққа кўчиб бор-

санг, мол-хал боқасан, мен билан савдо-сотикқа чиқасан. Биринг икки бўлади, — деди Лола. — Аканг пулингни топиб бергунча тинч ўтирасан. Кейин у пулингни топиб бергач, қарзларингни бериб қутуласан. Тамом-вассалом! Бу ер бегона жой бўлса, «Мол аччиғи — жон аччиғи», деганларидек, биров ўлдириб кетса нима қиласан?

Малика оғир ўйга толди.

— Нега индамайсан? — Лола сўради.

— Мен бафуржа ўйлаб кўрсам, нима дейсиз?

— Майли, ўйлаб кўр! Керак бўлса, бу ерда қўшнинг-ни ҳам танитайман. Одам тафтини одам олади. Қишлоқда ҳамма бир-бирини танийди. Бировнинг бошига иш тушса, ҳамма қўлидан келганча ёрдам қўлини чўзади. Бу ерда-чи? Ўлсанг ҳам бировнинг иши йўқ. Кўз очиб-юмгунингча болаларинг уйланадиган бўлиб қолади. Уларни уйли-жойли қилишинг керак. Бу ишларни ким билан қилмоқчисан? Эл-юрт, қариндош-уруғ билан бўладиган ишлар булар. Ўйлаб кўравер, лекин мана шу насихатларимни эсингдан чиқарма. Бу гаплар менга эмас, ўзингга керак. Агар қишлоққа кўчиб бормасанг, бизнинг сендай синглимиз йўқ! Гапларимни уқдингми, синглим?

Малика «ҳа», дегандай бошини қимирлатди.

Лола Маликанинг бошини эгиб жим ўтиришидан «Буни ўз йўлимга солиб олдим», деб ўйлади ва:

— Бизлар тўрт-беш кун ичида қишлоққа қайтишимиз керак. Шунгача сенга ўйлаб кўришга муҳлат! — деди у.

* * *

Азизжон ҳар бир сўмни ҳисоб-китоб қилишга мажбур эди. У шаҳар ичида автобусда юриш учун бир ойлик йўл чиптаси олиб қўйди.

Кундалик одатига кўра, Азизжон тушликка пул сарф қилмаслик учун уйига қараб отланди. У уйига кириб келганда Малика хаёл суриб ўтирарди.

— Меҳмонлар кетишдими? — Азизжон хотинидан сўради.

— Йўқ, Лола опам бозордан мол харид қилгани кетишди. Биласиз-ку, улар қишлоқда савдо-сотик билан шуғулланишади.

Азизжон юз-қўлини ювиб келиб, ошхонадаги сўрига ўтирди. Сўнг Малика мулойимлик билан сўз бошлади:

— Дадаси, иккала уйни ҳам сотиб, қишлоққа кўчсак, нима дейсиз?

— Нима?! — Азизжон сапчиб тушди ва жаҳли чикқанидан ўтирган ўрнидан туриб кетаёзди. — Энди болаларни ҳам кўчада қолдирмоқчимисан? Хойнахой, бу гапларни ҳам аканг ўйлаб топгандир?

— Ҳа, бу гапларни ҳам акам ўйлаб топган. Нима демоқчисиз? — Маликанинг лаби-лабига тегмай шанғиллай кетди. — Сиз хоҳлайсизми, йўқми, уйларни сотаману кишлоққа болаларни олиб кўчиб кетаман.

Шу пайт Малика юзига келиб тушган тарсаки зарбидан йиқилиб тушди.

— Энди мендан кўрасан кўрадиганингни! Мени урган қўлларингни акамга айтиб синдиртираман! Умрингни турмада чиритмасам, отамнинг қизи эмасман!

Ўзини қўлга ололмаган Азизжон энди хотинини тепа бошлади. Малика бўлса юзларини қўллари билан ёпганча, оғзига келганини айтиб шанғилларди. Азизжон энди одамийлик қиёфасини бутунлай йўқотиб, ваҳший бир ҳолатга тушган эди. У хотинини тепкилаб-тепкилаб аламидан тушди, шекилли, бир алфозда кўчага қараб йўл олди. Азизжон кўчада кетаётиб, тўзғиган сочларию устбошини тартибга келтираркан, атрофдагиларнинг ўзига ғалати қарашларидан, хатти-ҳаракати билан одамларнинг эътиборини ўзига жалб қилаётганини сизди. У бу ҳолатдан қутулиш учун тез-тез юриб, кўп қаватли уйлар орасига кириб кетди. Бора-бора Азизжон қалбидаги ғазаб ўти аста-секин сўна бошлаб, ўрнини ўзига ёт бўлган бўшлиқ эгаллай бошлади. Бу бўшлиқда на қувонч, на афсус-надомат, нимагадир талпиниш, нимадандир умид, боринги, ундан нафрат аломати бўлмиш қаҳр-ғазаб учқунларини ҳам топиб бўлмасди. Бу шундай бўшлиқ эдики, худди қаҳратон киш далаларидек хувиллаб ётар эди. Кўп ўтмай, бу бўшлиқ ўрнини хўрлик ҳисси эгаллай бошлади. Аста-секин хўрлик ҳисси унинг бутун вужудини қамраб олди. Азизжон титраётган қўлларини юзига босаркан, кўзларидан қайноқ ёшлар сизиб чиқди. Шу аҳволда у анча маҳалгача кўчада дайдиб юрди. Кечга яқин Азизжон Нодиржонларникига кириб борди. Нодиржоннинг қайнонаси Сайёра хола ҳам куёвиникига меҳмонга келган экан. Шу сабабли у ички дардини укасига тўкиб сололмай, пайт пойлади. Овқатланиб бўлишгач, улар анча вақтгача телевизор томоша қилиб ўтиришди.

Бир маҳал Сайёра хола:

— Қарилик курсин, болаларим. Энди мен ётиб дам оламан, чарчаб кетдим. Ҳали-бери бу қурғурнинг гапи

тугамайди, шекилли? Сизлар томоша қилаверинглар! — деб ўтирган ўрнидан турди.

— Юра қолинг, ойижон, жойингизни аллақачон тайёрлаб қўйганман, — дея Холида онасини эргаштириб хонадан чиқиб кетди.

Пайтдан фойдаланган Азизжон хотини билан ўзи ўрта-сида бўлиб ўтган воқеани укасига сўзлаб берди.

— Кеннойимни уриб нотўғри қилибсиз. Аёлга ҳам қўл кўтариб бўларканми?

— Ўзимни тутолмай қолдим, ука! — деди Азизжон бошини эгиб.

— Бўлар иш бўлибди. Энди афсуслангандан фойда йўқ! Эртага Малика кеннойим билан ўзим гаплашиб кўраман. Сизларни яраштиргунимча, бизникида яшаб тураверасиз.

— Майли, — деди Азизжон.

* * *

Лола Гулбодомни эргаштириб очиқ турган эшикдан кириб келаркан, Маликанинг эрини қарғаб йиғлаётганини эшитиб «Эр-хотин уришибди-да, ана энди мақсадимга етадиган бўлдим», деб ўйлади ва ўзида йўқ хурсанд сингисининг ёнига, ошхонага кирди. Гилам устида ётган Маликанинг сочлари тўзғиган, юзларини қўллари билан ёпиб олганча, оғзига келганини айтиб эрини қаргарди.

— Малика, тинчликми? — деди Лола гўёки у ҳеч нарсага тушунмаётгандек атрофга кўз югуртирган бўлиб. Кейин ваҳима билан сингисига қарар экан, ўзини гўлликка солди. — Ўтакамни ёриб юбординг-ку, гапирсанг-чи, нима бўлди?

Малика жавоб бериш ўрнига ётган ўрнидан туриб, телефон гўшагини кўтариб рақамларни терди:

— Бу милициями?

Гўшакдан:

— Ҳа, милиция! Эшитаман, — деган эркак кишининг овози эшитилди.

— Мени эрим уриб, майиб қилиб қўйди. Аҳволим жуда оғир. Тез етиб келмасанглар, ўлиб қоламан.

— Яшаш манзилингизни айтинг.

Малика гўшакдан эшитилган бу саволга жавоб берди-да:

— Тез етиб келинглар! — дея телефон гўшагини жойига қўйди.

— Вой, қўлинг сингур! Ҳали у аблаҳ сенга қўл кўтардимми? Мен унинг кўтарган қўлларини синдириб, ўзини турмада чиритмасам, Лола исмимни бошқа қўяман! Милицияга қўнғироқ қилиб тўғри қилдинг, синглим! Мана энди уни қаматсанг, сендан ҳеч ким қарзини сўрай олмайди. Бутун бор-будинг ўзингга қолади. Бизлар ҳам мол олишга келганимизда бемалол сеникида тунаб кетаверамиз! — деди Лола. Лекин у «Бизлар ҳам мол олишга келганимизда бемалол сеникида тунаб кетаверамиз», деган мана шу охирги сўзини нотўғри айтганини сезди-ю шу захоти хатосини тўғрилади.

— Қариндош-уруғсиз ҳеч нарса қилолмайсан. Болаларинг катта бўляпти. Ҳали-замон тўй-маърака, деганларидек... Сен қариндош-уруғнинг қўнглига қарасанг, улар ҳам сенинг қўнглингга қарашади. Эрингнинг аҳволи бу бўлса, у ер ютгур тиз чўкиб кечирим сўраса ҳам, асло кечирмайсан, уқдингми?

Малика «ҳа», дегандек бошини қимирлатди ва ўзини опасининг қучоғига отган қўйи ҳўнграганча йиғлаб юборди. Шу вақт кўча эшиги жиринглади.

— Бор, қара, ким экан? — Лола Гулбодомга буюрди.

— Йўк, ўзим, — деди Малика қўллари билан кўз ёшларини артиб.

Маликанинг аҳволига ич-ичидан ачинган Гулбодом нима қилишини билмай, турган жойида хайкалдай қотиб қолганди.

Эшикни очган Маликанинг кўзи новча бўйли, тўладан келган ўрта ёшлардаги милиция капитанига ва у билан ёнма-ён турган ориқ, пакана бўйли, малла соч милиция лейтенантига тушди.

— Қўнғироқ қилган сизми? — милиция капитани сўради.

— Ҳа, менман.

— Қани эрингиз?

— Қочиб кетди.

— Бизлар билан маҳкамага бора оласизми?

— Бораман! Ҳозир мен кийиниб чиқай.

— Майли, биз шу ерда кутиб турамыз.

Малика уйга қайтиб кириб кетди. У ётоқхонага кириб кийиниб бўлгач, йўлга отланди.

Малика билан Лола милиция ходимларини кўп куттирмай, уларнинг ёнига чиқишди.

Уларга кўзи тушган милиция капитани:

— Сиз ким бўласиз? — деб Маликанинг опасига мурожаат қилди ва Лолага зимдан разм солиб, унинг хатти-ҳаракатларини кузата бошлади.

— Опасиман. Бу ернинг участка ноziри ким ўзи?

— Менман! — деди милиция капитани.

— Сиз бўлсангиз, нега ўз ишингизни пухта бажармайсиз? Ёки қонунни четлаб ўтиб ўрганганмисиз?

— Ўйлаб гапираяпсизми? — деди пакана милиция лейтенанти.

«Қўявер, гапираверсин», дегандек капитан лейтенантга кўз қисиб қўйди.

— Ўйлаб гапираяпман. Калтак еявериб, синглимнинг синмаган жойи қолмабди! — Лола ролга кириб, ёлғонни кўпиртира кетди. — Ўтган ҳафтада синглим калтак зарбидан юролмаи, мени телефон орқали чақиртирди. Мана, кўриб турганингиздек, энди бола-чақамни ҳам ташлаб келиб синглимнинг иссиқ-совуғига қараб ўтирибман. Буларни оч ўтирмасин, деб ёнимдан харажат қилиб, дўкондан у-бу нарса олиб келгунимча, эри синглимни тепкилаётган экан. Синглимнинг бахтига ҳалиям мен бор эканман, бўлмаса, у жаллод синглимни тепкилаб, ўлдириб қўярмиди? Синглимни тепмасин, деб эрининг олдини тўсгандим, биқинимга мушт тушириб қолса бўладими! Мушт зарбидан хушимни йўқотдим! Ўзимга келиб кўзимни очсам, у ифлос қочиб кетибди! Нега бундай жиноятчини тутиб қамамайсизлар? Ёки ундан тилингиз қисик жойи борми? Агар синглимга бирор нарса бўлса, сиз жавоб берасиз, билдингизми? Устингиздан юқорига арз қиламан! — деди Лола милиция капитанига пўписа қилиб.

Лоланинг сўзларини эътиборсиз қолдирган милиция капитани Маликага юзланиб:

— Эрингиз қаерда ишлайди? — деб сўради.

— Ҳеч қаерда ишламайди? — Малика ёлғон сўзлади.

— Нега ёлғон гапирасиз? Биз эрингизнинг бозорда ишлашини жуда яхши биламиз-ку!

— Сиз жиноятчини ушлаб жазолаш ўрнига, синглимни тергай бошлагингизми? Ундан кўра, одамлардан қарз олиб, синглимни қарзга ботирган ифлос эри бу пулларни бузуқ ишлар учун ишлатяптими ёки қора дорига сарф-ляяптими, ана шуларни аниқланг.

— Қўрқманг, айбдор жазодан қочиб қутулолмайди! Лекин биз ҳақиқатни аниқлашимиз керак!

— Аниқланг. Лекин синглимга пўписа қилманг!

— Мен пўписа қилаётганим йўқ! Ҳақиқат қарор топиши учун сўраб суриштиришим керак-ку, ахир!

Милиция ходимининг гапларидан кейин Лола милиция капитани ўз ишининг устаси эканлигини сезиб, жим бўлиб қолди.

* * *

Лола Азизжоннинг устидан бораётган тергов ишларини зимдан кузатиб борди. У Маликага керакли йўл-йўриқларини ўргатиб турди. Иш синглисининг эри фойдасига хал бўлаётганини билган Лоланинг жиғибийрони чиқиб, адвокатма-адвокат чопди. Айниқса, у Азизжоннинг иши ниҳоясига етиб, яқинда судга ўтишини билганидан кейин, баттар типирчилаб қолди. Лола синглисининг эрини қаматишнинг иложини қилолмагач, адвокат ўргатган сўнги илинжга ёпишиб олди.

— Сен гапларимга яхшилаб қулоқ сол! — деб бир оз сўздан тўхталган Лола фикрларини жамлаб олди, шекилли, яна сўзида давом этиб Маликага ақл ўргата бошлади. — У билан ажрашмасанг, майиб бўлиб қоласан ёки калтак тагида ўлиб кетасан! Мени тўғри тушун! Бу гапларни чин дилдан, сенга ачинганимдан айтаяпман. Бундан ташқари, эринг билан ярашиб олсанг, одамлар қарзини сўраб келиб, сени тинч қўйишмайди. Мабодо, у қамалмай қолган тақдирда ҳам, эринг билан ажрашинг керак. Менинг гапларимни тушундингми?

«Эримдан бутунлай ажраб қолдим», деб ўйлаган Малика қариндош-уруғидан ҳам ажраб ёлғиз қолишидан қўрқиб, энди у опаси измига тўла итоат қила бошлаганди. Хозир ҳам Малика учун «хўп», дейишдан ўзга чора йўқдай эди. У шунинг учун ҳам «хўп» дегандай бошини кимирлатди.

— Энди сўзларимни яхшилаб эшитиб ол! Агар эринг суддан жарима тўлаб қутулиб кетадиган бўлса, унга, «Болаларим тинч яшасин десанг иккала уйни ҳам ичидаги бор-буди билан менинг номимга расмийлаштириб, ўзинг уйдан чиқиб кет!» дейсан. «Ана шундагина сенга кечирим хати ёзиб бераман», де! Эрсизлар ҳам ўлиб қолаётгани йўқ! Биз холингдан хабар олиб турамиз «Ўзинг хон, кўланканг майдон», мазза қилиб яшайверасан. Қарзини сўраб келганларга, «Кимга қарзга пул берган бўлсангиз, пулингизни ўша одамдан сўранг», дейсан. Улар эрингни сўрашса, «У энди бу ерда турмайди. Биз ажрашиб кетганмиз! Илтимос, мени бошқа безовта қил-

манг! Агар яна бир марта безовта қилгудек бўлсангиз, милиция чақираман», деб қўрқитасан. «Пулни кимга берган бўлсангиз ўша одамдан олинг! Мен сиздан пул олмаганман», дейсан! Тамом-вассалом!

* * *

Ишдан чарчаб келган Азизжон ланг очик турган эшикдан тўғри ичкарига кирди. Тасодифан она-бола суҳбати унинг қулоғига чалинди.

— Холида, — деди Сайёра хола, — сенга олдин ҳам айтган эдим. Яна бир марта айтаман, қизим. Ҳеч бир она боласига ёмонликни раво қўрмайди. Жаҳлинг чиқмасдан сўзларимни яхшилаб эшит.

— Қулоғим сизда, ойижон! — деди Холида.

— Бир иложини қилиб қайноғангни уйингдан кетказ.

— Яна шу гапми? Қўйинг, ойижон!

— Нега унақа дейсан, болам? Мен сенинг фойдангни ўйлаб айтяпман-да! «Азизжон ака хотини билан ажрашяпти», деган ўзинг-ку. У хотини билан ажрашганидан кейин бир умр бўйдоқ юрмайди-ку, ахир! Агар у бола сеникида туриб уйланса, фарзандлик бўлганидан сўнг уни ўз уйингдан хайдаб чиқаришинг қийин бўлади. Ҳозир Азизжоннинг топган-тутгани болаларига тўлайдиган алименти билан ўзининг харажатларига зўрға етса, у кейинчалик қаердан пул топиб уйлик-жойлик бўлади. Сен ана шуларни ўйлаб кўрдингми? Кейинчалик уйингга эғалик килолмаган тақдирда ҳам, уйингнинг ярмига даъво қилиши турган гап!

— Қўйинг, оий! Азизжон ака бундай имонсиз одамлар тоифасидан эмас. Куёвингиз билан мен турмуш қурганимизда тўй харажатлари-ю қалин пулини ҳам ўз ёнидан тўлади. Агар Азизжон аканинг оиламизга қилган яхшиликларини билмасак, нонкўрлик қилган бўламиз! Ўзингиз жуда яхши биласиз, улар ўз уйдан бизга жой берибгина қолмай, куёвингиз билан мени олийгоҳда ўқитиб, олий маълумотли қилдилар. Қолаверса, Азизжон ака бор-йўғини биздан аямай бу уйни, бизга сотиб олиб берганидан ҳам хабарингиз бор-ку!

— Биладан, қизим, биладан... Лекин доғда қолмагин, дейман-да, қизим!

— Шунинг учун ҳам бу тўғрида бошқа гаплашишни хоҳламайман, ойижон! — гапни лўнда қилган Холида суҳбатга якун ясади.

Ўртага жимлик чўкди. Бу гапларни эшитган Азизжон уйга киришини ҳам, кирмаслигини ҳам билмай, даҳлизда туриб қолди.

— Мен чой қўйиб юборай. Азизжон аканинг ишдан келадиган вақти ҳам бўлиб қолди. — Холида ўтирган ўрнидан турди.

Азизжон оҳиста ортига чекиниб, кўчага чиқди. У кўчада бир оз дайдиб юрди. Сўнг соатига қаради. «Мана участка нозири чақирган вақт ҳам бўлиб қолибди», деган хаёлда участка нозирининг маҳкамасига қараб йўл олди.

* * *

Азизжон тўғрисида сўраб-суриштириш ишларини тугатган милиция капитани ўз ҳузурига кириб келган йигит билан қўл бериб сўрашди-да, бир варақ қоғозни унга узатиб:

— Ўқиб кўринг, бу хотинингизнинг аризаси, — деди.

Йигит милиция капитанидан олган қоғозга кўз югуртирди. Унинг аризаси қуйидагича эди:

«Ариза

Мен Холдорова Малика, эрим Холдорев Азизжон билан турмуш қурганимдан кейин бир йилча яхши яшадик. Чамаси, орадан бир йилларча вақт ўтгандан кейин у мени уриб-сўкадиган одат чиқарди. Бу қилмиши билан чекланмай, яна уч-тўртта одамдан қарз олиб, қочиб юрибди. Одамлар пулини сўраб келавериб, уйимизда умуман тинчлик йўқолди. Мен эримни орқаваротдан маънавий бузуқ одам, деб эшитаман. Қарзга олган пулларни ёмон йўлларга ишлатган бўлса керак. Беш йил аввал менинг тилла тақинчоқларимни ўғирлаб, сотиб юборган. Эрим бўлганлиги сабабли устидан шикоят аризасини бермаган эдим. Бугун мени уриб тепаётганда биқинимга теккан тепкидан кейин ҳушимни йўқотдим. Кўзимни очиб қарасам, ёнимда Лола опам йиглаб ўтирган экан. Эрим қани, деб опамдан сўрасам, «Эринг қочиб кетди», дедилар. Эрим Холдорев Азизжонни ушлаб, қилган жиноятига яраша жазо қўллашингизни сўрайман.

Холдорова Малика. Имзо.»

Хотинининг аризасини ўқиган йигитнинг кўз олди қоронғилашиб кетди ва пешонасини совуқ тер қоплади.

Милиция капитани графиндан пиёлага сув қуйиб, йигитга узатаркан:

— Мана бу сувни ичиб, ўзингизни босиб олинг! — деди.

У пиёладаги сувни ичиб бўлгач:

— Раҳмат, ака, — деди.

Ўртага жимлик чўқди. Йигит ўзига келиб фикрларини жамлаб олди, шекилли, томоқ кириб қўйди. Кейин вазминлик билан бошидан кечирганларини бир бошдан сўзлаб берди.

— Мана энди, Фолибжон ака, ҳамма нарсадан хабарингиз бор! Бу гапларнинг бўхтон эканлигини ҳеч ким билмаса ҳам, сиз биласиз-ку, шундай эмасми? — деди йигит сўзини якунлаб.

— Худди шундай! Хотинингизнинг гаровда турган тилла тақинчоқларини олиб келиб бердингизми?

— Ҳа, укамдан қарзга пул олдим. Кейин хотинининг тилла тақинчоқларини гаровга бериб қўйган ўша одамга олган қарзимни бериб, ундан тилла тақинчоқларни қайтиб олиб, хотинининг ўзига топширдим. Мен у одамдан қарзга олган пулларни ёмон йўлларга ишлатиш учун эмас, аксинча, Маликанинг ногирон акасига автобус сотиб олиб берганимда, ўзимнинг пулим етмай қолган пайтда қарзга олганман!

— Хавотирланманг! — йигитнинг гапини бўлди милиция капитани. — Биз ҳаммасини аниқладик. Сизнинг пок виждонли, лафзи ҳалол одам эканлигингизни аниқламаганимда, сизга хотинингизнинг аризасини ўқитиб ўтирмасдим. Аксинча, аллақачон қамоққа олинган бўлардингиз!

Яна ўртага жимлик чўқди.

Йигит бошини қуйи эгганича нималарнидир ўйлаб ўтирарди. Милиция капитани унга тикилганча, қўлидаги сигаретни лабига қистириб тортди ва оғзидан ҳалқа-ҳалқа тутун чиқараркан, — Мен сизга ачинаман, Азизжон, — деди.

Хонада яна сукунат ҳукмронлик қилди. Шу пайт қаердадир пашшанинг учган товуши эшитилди.

— Мадримнинг сизда қандай хусумати бор?

— Комилжон Мадрим аканинг қайинукаси, — Азизжон милиция капитанига тушунтира бошлади. — У бир гапиргандай бўлувди, балким ҳазиллашгандир.

— Хўш, қани айтинг, эштайлик-чи?!

Мадрим ака зиёфатда ичиб ўтириб Комилжон билан гаров ўйнаган. У: «Мен Азизжонни ўз измимга солиб оламан», деган. Комилжон эса, «Азизжон акани сиз ўз

измингизга солиб ололмайсиз», деган. Шундай қилиб иккаласи гаров ўйнашган. Одилбек деган йигит холис қозилик қиладиган бўлган, кейин учаласи меникига меҳмонга келишган.

— Шундан кейин у сизни ўзининг жиной ишларига шерик қила бошлаган, шундайми?

Ғолибжоннинг саволига тушунмаган Азизжон:

— Қайси жиной ишларига? — деб сўради.

— Қўлбола ароқ ташишга ва сотишга ёрдам бергансиз-ку! Ёки гапим нотўғрими? Бир марта қўлга тушганда Меҳрибон Султоновнанинг номини сотиб, жазодан қутулиб қолган.

— Мен шу даражада гўл эканман! Мадрим аканинг «Ҳамма ҳокимият идораларини сотиб олиб қўйибман!» деганига ишониб, унинг айтганларини қилиб юраверибман! Мени бу йўлдан ўша прокуратурада ишлайдиган холам қайтарган.

— Менга буларнинг ҳаммаси маълум! Сизга тегишли ҳамма нарсага ойдинлик киритганмиз! Ичкилик аралаш гаров билан бошланган ўйин бора-бора қалтис тус ола бошлаган. Сиз Мадримнинг измига юрмаганингиздан кейин у сиздан ўч олиш пайига тушган. Мадримнинг асосий нияти нима бўлган, биласизми?

— Йўқ, билмадим! — Азизжон милиция капитанига тикилди.

— Ундай бўлса, эшитинг. Мадрим аввало сизни қўлга олмоқчи бўлган, кейин у сиз орқали Меҳрибон Султоновнага чиқиб, бемалол жиной ишларини амалга оширмоқчи эди. Сиз унинг измига юрмаганингиздан кейин синглиси, яъни хотинингизни қўлга олган.

— Йўғ-е? — Азизжон ҳайратдан қотиб қолди.

— Ҳа, ҳа, худди шундай бўлган. Қани, айтинг-чи, Малика орқали сиздан пул олиб, сизнинг оилангизни шу аҳволга солган у эмасми?..

— Бундай бўлиши мумкин эмас! Сабаби, ҳар бир эр киши она, опа, сингил ёки сеvimли ёр учун, бир сўз билан айтганда, аёлнинг ор-номуси учун ўлимга тик боради-ку! Ёки менинг гапларимга қаршимисиз?

— Йўқ, албатта! Аммо, минг афсуслар бўлсинки, ана шундай эркаклар ҳам учраб туради. Айниқса, бизнинг ишимизда.

— Билмадим, Ғолибжон ака! Билмадим!.. Яна адашадиган бўлманг?

— Мен буни аниқ биламан. Самарқандда, яъни Мад-

рим яшайдиган манзилда мен билан олийгоҳда бирга ўқиган курсдошим участка нозири бўлиб ишлайди. У бу жумбоққа ойдинлик киритиб берган эди. Ҳозир бу жумбоқ янада ўз исботини топди. Мадрим ўз шахсини жуда яхши кўрадиган, мағлубиятини тан олмайдиган, доимо бировлар ҳисобига яшаб ўрганган бир текинхўр, лафзбоз одам экан. Устига-устак ўта пихини ёрган фирибгар бўлиб чиқди.

— Йўғ-е, — деди Азизжон кўзларини катта-катта очганча. — Сизнинг ишингиз ҳам осон эмас экан.

— Осон ишнинг ўзи йўқ, ука! Ҳар ишнинг ўзига яраша масъулияти бор! Энди сизга келсак, Сиз яхши йигит бўлганингиз билан адашишга, жиноят қилишга ҳаққингиз йўқ!

— Қандай жиноят қилибман? — таажжубланган Азизжон участка нозирига қаради.

— Хотинингизни ургансиз! — деди Ғолибжон. — Қолаверса, қандай муҳитда бўлишидан қатъи назар, аёлга қўл кўтарган эркакни яхши одам, деб бўлмайди.

Бошини қуйи эгган Азизжон:

— Менга қандай жазо тайинланса ҳам розиман! — деди. Бу сўзлар унинг оғзидан эшитилар-эшитилмас чиқди. Азизжоннинг бу гапидан кейин яна хонада жимлик ҳукм сурди.

* * *

Азизжон Маликанинг барча талабларига кўнди. У бор-будини болаларига ташлаб, кўчага чиқиб кетишга рози бўлди. «Бундан кейин уйга бориб сени безовта қилмайман» деган маънода Азизжон хотинига тилхат ёзиб берди. Бундан ташқари у Маликани хотиржам қилиб, «сен кўркма, мен берган лафзимда тураман. Мана кўрасан, ҳаётингга араллашиб, ортиқча безовта қилмайман», деб ваъда берди. Охир-оқибат, Азизжон уйини бор-буди билан хотинига нотариус орқали хатлаб, шартнома қилиб бергач, судда жарима тўлаб қутулди.

Ҳар куни қоронғи тушаётганда Азизжонни ваҳима боса бошлайди. «Ҳозир бувамникига бориб, кекса одамнинг пишириб қўйган овқатини қайси юз билан ейман. Қани энди, ижарага арзонроқ уй тополсам. Эй, Худо, қайси гуноҳим учун мени бунчалар қийнайсан? Бутун оғирлигимни Ҳабибулла бува устига ташлаб қўйишим уят-ку, ахир! Ҳозир бундан ортиқ иложим бўлмаса, нима қилай?! Эй, яратган Эгам, Ўзинг менга тўғри йўлни

кўрсат! Укамникага борсаммикин? Йўқ, йўқ! Қачонгача уни безовта қиламан! Укамнинг ҳам болалари билан тинч яшашига ҳаққи бор-ку, ахир!» Ана шундай хаёллар оғушида келаётган Азизжон бехосдан бир аёлни туртиб юборди. У дарҳол ўзини ўнглаб олиб: — Кечирасиз, яхши киз! — деди.

— Хечқиси йўқ! Намунча хаёлга берилиб кетибсиз?! — деди пакана бўйли, кулча юзли, тўладан келган хушбичим корейс миллатига мансуб аёл.

— Э, бу сизмисиз? — Азизжон ғира-шира қоронғиликда ҳам бу аёлни дарров таниди.

— Ҳа, бу менман! — деди аёл. — Ўзингиз нима қилиб юрибсиз? Ёки кечаси ҳам гуруч сотасизми?

— Гуручни сотиб бўлдим. Шунчаки, сайр қилиб юрган эдим. Ўзингиз нима қилиб юрибсиз?

— Мижозим қўнғироқ қилган эди. Ундан «кўки»ни сотиб олиш учун кетаётган эдим. Агар шошмаётган бўлсангиз, мен билан юринг. Бекатда мижозим кутиб турибди. Бирга бориб сўмни «кўк»ига алмаштириб келамиз.

— Майли, кетдик! — деди Азизжон.

Улар ёнма-ён юриб бекатга келишди. Новча бўйли, қилтириқ бир йигит Люда билан қўл бериб сўрашди. Люда сумкадан газетага ўралган нарсани чиқазиб йигитга узатди. Йигит Азизжон билан шунчаки одамгарчилик учун ҳам сўрашмади. У қоғозга ўралган нарсани олиши билан йўлакка қараб юрди.

— «Кўк»ини олмадингиз-ку? — Азизжон хавотирланиб сўради .

— Нега у билан қўл бериб сўрашдим, билмадингизми?

— Йўқ!

— «Кўк»ини ундан олиш учун мен у билан қўл бериб сўрашдим. Мана, — аёл қўлини очиб, долларни кўрсатди.

— Қалбаки бўлса-чи?

— Мени шу пайтгача мижозларим алдамаган. Қолаверса, уларнинг яшаш жойини биламан.

«Қойил!» деб қўйди Азизжон ичида.

— Сиздан илтимос қилишга тортиняпман. Агар иложи бўлса, озгина ёрдамлашворсангиз? — ялинган оҳангда деди Люда.

— Нега тортинасиз? Бир-биримизни таниймиз-ку, ахир!

— Хали бир-биримизни яхши билмаймиз-да!
— Нотаниш одамлар ҳам бир-бирига ёрдам қўлини чўзишади. Биз ҳарҳолда танишимиз-ку. Сиздан «кўк»ини сотиб олиб турганман. Нима ишингиз бор эди, тортинмасдан айтаверинг.

— Бошқа квартирага кўчмоқчимиз. Кўчларимизни кўчиришга ёрдам бериб юборсангиз, демоқчи эдим.

— Вақтим бўлса бор, нега ёрдам бермас эканман? Албатта, ёрдамлашиб юбораман.

— Олдиндан сизга катта раҳмат!

— Арзимаиди.

Уларнинг гапи шу ерда бўлиниб, ўртада нокулай сукунат пайдо бўлди. Бу ҳолатдан қутулишга қарор қилгандай аёл гап бошлади:

— Хозир нега «кўк»ини мендан олмай қўйдингиз ёки бошқасига сотилдингизми? — дея Люда шўх кулиб қўйди.

— Йўқ, сиздан бошқасига сотилиб бўларканми? — дея Азизжон ҳам аёлга қўшилиб кулиб юборди.

— Мени ҳали мижозларимдан бирортаси ташлаб кетмаган. Агар бошқасига мени алмаштирсангиз, кўрасиз!

— Сизни бошқасига алмаштириб бўларканми? «Кўк»ини сиздан хоҳлаган пайтда алмаштириб олиш мумкин. Бошқалардан керак пайтида тополмай, қийналиб қоламиз.

— Ана шунақа, мен мижозларимга имтиёзлар бераман. Лекин сиз саволимга жавоб бермадингиз.

— Қайси саволингизга? — Азизжон сувдан қурук чиқмоқчи бўлди.

— Нега «кўк»ини мендан олмай қўйдингиз? — аёл яна саволини қайта такрорлар экан, бармоғини унга чўччайтириб пўписа қилди. — Айёрлик қиламан, деб ўйламанг.

— Озгина ташвишларим кўпайиб қолди. — Азизжон жиддий тортди.

Аёл билибми, билмайми, йигитни яна ўзи нокулай ҳолатдан қутқарди:

— Қўрқманг, бошқа одамга мижоз бўлганингизда, аллақачон мен билган бўлардим.

— Қандай қилиб? — йигит жонланди.

— Бозордаги доллар олиб сотувчилар бир-бирини яхши билишади. Агар «кўк»ини бошқа бировдан олганингизда, у менга мижозингга «кўк»ини сотдим, деб суюнчи сўраган бўлар эди.

Яна улар ўртасида майин кулги кўтарилди.

— Мана, уйга ҳам етиб келдик. Ана, юк машинаси ҳам келибди. — Кўп қаватли уй олдида турган машинани ишора қилиб кўрсатди аёл.

Хонадондаги буюмларни Азизжон билан бир ўспирин йигит, иккита аёл ёрдамида юк машинасига ортишди. Бир мавзе наридаги кўп қаватли уй олдида юк машинаси келиб тўхтади. Кўп ўтмай, юкларни тез-тез уйга ташиб киришди.

Азизжонга таниш бўлган иккинчи аёл овқат пишириш учун ошхонада куймаланар эди. Нотаниш аёл кўрсатмасига асосан, ўспирин йигит билан Азизжон кўмагида хонадондаги жихозлар ўз ўрнини топди. Иккинчи аёл дастурхон ёзиб егулик нарсаларни қўйди.

— Қани энди, бўлди килинглар, — деди иккинчи аёл. — Қолган ишларни кейин қиламиз. Ҳозир ҳамма юз-қўлини ювсин-да, дастурхонга марҳамат қилсин.

Унинг сўзларидан кейин ҳамма қатори юз-қўлини ювган Азизжон ҳам дастурхон атрофидан жой олди.

Шунда иккинчи аёл Азизжонга шампан шишасини узатиб:

— Мана буни очинг! — деди.

Азизжон шампан виносини фужерларга куйиб, навбатма-навбат даврадагиларга узата бошлади.

Навбат ўспирин йигитга келганда:

— У ичмайди, ҳали ёш! — деди иккинчи аёл. Кейин сўзида давом этиб, Азизжонни даврадагиларга таништирди.

— Танишганимдан хурсандман! — деди нотаниш аёл.

Ўз навбатида иккинчи аёл даврадагиларни Азизжонга таништира бошлади:

— Булар Женя хола бўладилар! — деди у. Ҳали юк машинасидан нарсаларни туширишга ёрдамлашган ёши эликлардан ошган, семиз, кўримсизгина нотаниш корейс аёлни таништириб.

— Мен ҳам танишганимдан хурсандман! — деди аёл.

— Бу Алиқ, менинг жияним. Мана бу паҳлавон йигит бўлса менинг ўғлим — Гена! — даврадагиларни бирма-бир таништирган аёл тўрт-беш ёшлар атрофидаги боланинг сочларини силаб эркалади. Кейин у ёқимли жилмайганча ўзини таништирди. — Менинг исмим Люда.

— Сени бу ердагиларнинг ҳаммаси танийди. Ўзингни таништиришининг ҳожати йўқ! — деди Женя хола.

Қадахлар чўкиштирилди.

Азизжон фужердаги винодан хўплаб жойига қўяр-
кан:

— Бу хонадонни қанчага сотиб олдинглар? — деди.

Унинг саволидан кейин иккала аёл ўзаро кўз уриш-
тириб олишди.

— Бизнинг уйимиз йўқ, ижарада турамиз. Бу уйни
хам ижарага олдик, — деди Люда. — Олдинги ижарада
турган уйимизнинг эгаси ўғли билан келинини биз яшаб
турган уйга алоҳида чиқариб, иккинчи ўғлини уйлантир-
моқчилигини айтди. Шундан кейин бу уйни ижарага олиб,
мана бугун сизнинг ёрдамнингизда кўчиб келдик.

Азизжон хайратини яширолмай, анграйиб қолди.

— Булар шунча пул ишлашади-ю, нега ижарада яша-
шади, деб хайрон қолаяпсиз-а? — деди Люда. Кейин у
бир оз жим қолди-да, яна сўзида давом этди. — Бунинг
тарихи жуда узун. Вақти келса, билиб оласиз.

«Ташқаридан қувноқ кўрингани билан кимнинг ички
дунёсига назар ташламанг, унинг бир дунё дарди бор-
лигига амин бўласан киши!» хаёлидан ўтказди Азиз-
жон.

— Ҳа, йигит, намунча хаёлга берилиб кетдингиз? —
деди Женя хола ширин жилмайиб. — Бу гадойлар би-
лан қандай учрашиб қолдим, деб қўрқиб кетдингизми?

— Йўқ, менинг ҳам сизлардан ортиқ жойим йўқ! —
деди Азизжон.

— Нега бундай деяпсиз? Сизнинг ҳам уй-жойингиз
йўқми? — Женя холанинг юзи жиддий тус олди.

— Шундай деса ҳам бўлаверади. — Азизжон ноаниқ
жавоб берди.

— Мабодо, ижарада яшаш учун хонадон керак бўлса,
марҳамат, бизникида тураверинг. Сизлар неча кишисиз-
лар? — Женя хола сўради.

— Битта ўзимман! — деди Азизжон бошини эгиб.

Люда унга зимдан разм соларкан:

— Оилангиз йўқми? — деди.

— Бор эди, ҳозир бу тўғрида умуман гапиришни
хоҳламайман, — деди Азизжон ўзини қўйгани жой то-
полмай.

— Майли, айтгингиз келмаса, айтмай қўя қолинг, —
деди Люда ундан кўзини узмай.

— Биз кўпчиликмиз, шунинг учун ижара ҳақининг
етмиш фоизини биз, ўттиз фоизини сиз тўлайсиз. Шун-
дай қилсак, сизга ҳам, бизга ҳам енгил бўлади, — деди

Женя хола «Нотўғри айтиб қўймадимми», деган маънода Людага қараб.

— Мен розиман. Жияним Алик билан иккалангизга бир хонани ажратиб берамиз, — деди Люда.

Шу пайт «Бу йигит оиласи билан ажрашиб кетганмикин ёки оиласи бирор ҳалокатга учраганмикин?» деган фикр унинг хаёлига келди.

Бошига тушган муаммонинг тез ва осон ҳал бўлганидан Азизжон ич-ичидан хурсанд бўлди. Айниқса, ижара ҳақининг камҳаражатлиги унга ёқиб тушди. «Ҳозирча ўзим учун бу хонадондан ортиғини тасаввур ҳам қилолмайман! Ўзимни ўнглаб олай, кейин бир гап бўлар!» У ҳозир ана шуларни кўнглидан ўтказди.

* * *

Ҳабибулла бува ховлидаги стуллардан бирига ўтирганча хаёлга берилди. «Азизжон ўғлимга нима бўлди, кўринмай қолди. Қайноғаси қарзга олган пулларини олиб келиб бердимикин? Боламнинг ишлари юришиб кетдимикин? Кейинги пайтда юраги санчадиган бўлиб қолган эди. Соғлиги жойидамикин? Ишқилиб тинч бўлсин-да! Боламнинг соғлиги ёмонлашиб, касалхонага тушиб қолган бўлса-чи? Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас!» Ҳабибулла бува ўзи сезмаган ҳолда ёнидаги деворга ўрнатилган телефонга қўлини узатди. Телефон гўшагини қўлига олар экан:

— Нега олдинроқ қўнғироқ қилмадим-а?! Эссиз қари чол! — дея шивирлаганича ўзини-ўзи қойиб рақамларни терди.

— Ким бу? — деган аёл кишининг зардали товуши телефон гўшагидан эшитилди.

— Мен Ҳабибулла бувангман!

— Нима ишингиз бор эди?

— Азизжон керак эди!

— У йўқ. Уни сўраб бошқа бу ерга қўнғироқ қилманг, тушундингизми?

— Боламини қаердан топсам бўлади, қизим?!

— Болангизнинг қаерларда санғиб юрганини мен қаердан билай? Биз ажрашганмиз. У энди бу ерда турмайди.

— Боламнинг соғлиги жойидамикан? — буванинг сўзи оғзида қолди.

— Эҳ, хом сут эмган банда! Иккита бегуноҳ норасидани чирқиратиб, Мадрим мақсадига етибди-да! Худодан кўркмаган!.. — деди бува ўзига-ўзи. Кейин у Мадримни бўралаб сўқди.

Шу пайт кўча эшиги тақиллаб қолди. Бува бориб эшикни очди. Остонада турган Азизжонни кўргач, унинг кўзлари ёшланиб, йигит билан қучоқлашиб сўраша бошлади. Азизжоннинг меҳрга зор қалби шу топда яйрагандек бўлди. Бува озиб, бўй тортиб қолган йигитнинг елкаларини силаркан:

— Қаерларда юрибсан, болам? — деди. Унинг товуши қалтираб чиқди.

— Дунё ташвишлари билан юрибман-да, бува! — дея Азизжон унинг пинжига янада суқилди. Шу пайт буванинг кўзидан оққан бир неча ёш думалаб йигитнинг елкасига тушди. Улар шу зайлда анча туриб қолишди.

Ниҳоят Азизжонни қучоғидан қўйиб юборган бува:

— Қани, болам, уйга кирайлик! — деб ҳовли ичига қараб йўл бошлади. Азизжон бувага эргашиб бораркан, унга зимдан разм солди. Назарида, буванинг тетик қадди анча эгилгандай туюлиб, олдингига нисбатан бироз кексайгандай бўлиб кўринди. Олдинма-кетин иккаласи ҳам айвонга киришди.

— Қани, юқорига чиқ, болам. Иккаламиз бирга овқатланамиз.

— Йўқ бува, юқорига сиз чиқиб ўтиринг! Мен ўзим ҳамма нарсани тайёрлайман! — дея Азизжон бува учун олиб келган нарсаларни сумкадан чиқариб, хонтахта устига қўйди.

— Йўқ, болам! Мен ҳам бошқа кекса чолларга ўхшаб невараларимга хизмат қилсам, дейман. Дўстларим невараларини эркалатганларини кўрсам, уларга хавасим келади. Менинг ҳам невараларим кўп бўлса-ю уларни ардоқлаб бағримга босиб, тўйиб-тўйиб ўйнатиб юрсам, дейман! Ҳеч бўлмаса, сени озгина эркалатиб, дардимни тўкиб олай, болам!

Азизжон буванинг сўзларига итоат қилиб, юқоридаги юмшоқ ўринга чиқиб ўтирди. Орадан кўп ўтмай, дастурхон тузалиб, чол билан йигит унинг атрофидан жой олишди.

Бува қайноқ чойдан хўплар экан:

— Кеча Янгибой дўстим меҳмонга келган эди. Иккаламиз ош қилдик. Кейин дўстим билан бирга ошхўрлик қилдик. Бу ўша кечаги ошдан қолгани. Сенинг ҳам насибанг бор экан. Қани, ошга қара болам! — деди.

— Ўзингиз бошлаб беринг, бува! — деди Азизжон ийманиб.

— Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Мана, мен бош-

ладим. Тортинмасдан олавер, болам! — дея бува ошдан бир ошам олиб оғзига солди.

Овқатланаётганда гапирган одамни ёмон кўрадиган буванинг одатига кўникаиб кетган Азизжон жимгина ўтириб ошдан тановул қилди. Қорни тўйгач:

— Мен бўлдим, бува! — деб у қўлини сочикқа артмоқчи бўлди.

— Йўк, йўк, қўлингни артма, болам! Озгина ош қолди. Охиригача еб қўяйлик. Савоб бўлади! Шу бир сиқим ошни қолдирсак, увол бўлади-я! Мендай қари чолчалик овқат емайдиган қанақа йигитсан, ўзи? Қани, ол. Сенга қўшилиб мен ҳам ейман.

Иккаласи ошни охиригача ейишди. Кейин бува пиёладаги қайноқ чойни хўплаб, сўз бошлади:

— Яккаю ягона қизимни Худойимнинг фарзанддан сиққани етмагандек, оғир бир дардга ҳам дучор қилди.

— Гулшода опамга нима қилди? — Азизжон безовталаниб сўради.

— Саратон касалига йўлиқибди.

— Йўғ-е? Балки ташхис қўйган шифокорлар адашгандир?!

— Қизим қайта-қайта шифокорлар кўригидан ўтибди. Минг афсуслар бўлсинки, қолганлари ҳам қизимдаги шу касаллик аломатини тасдиқлашибди. — Ўртага бир зумлик сукунат чўкди. — Қизимга минг маротаба айтдим, кўп куявермай, болалар уйдан бола асраб ол, деб. Айтганимни қилмади! «Ҳали ёшман. Ўзим бола кўраман!» деб кўп кутди. Бўлмади! Куйги дарди ёмон, болам! У куявериб-куявериб шу дардни орттирди! — Бува бир оз сўзида тўхтаб, кўз ёшларини қўллари билан артиб, давом этди, — Куёвим ҳам яхши одамларнинг фарзанди экан. Гулшодани шу пайтгача ёлғизлатиб қўймади. Уни еру кўкка ишонмай, доим бошида кўтариб юради. «Гулшода хоним», деб қизимни қўйгани жой тополмайди. Бу ҳаёт асли бир кам экан-да, болам!

— Қўйинг, бува, сиқилманг. Дардини берган Худо шифосини ҳам берса, ажабмас! — тасалли берган бўлди Азизжон.

— Илойим, айтганинг келсин, болам! — деган бува яна кўз ёшларини қўллари билан артди. Пиёладаги чойдан хўплаб ичиб, яна сўзини давом эттирди. — Сенинг буванг билан менинг отамни кулоқ сифатида сургун қилишган. Сибирда бувангнинг менинг отамга кўп ёрдами теккан экан. Ўша пайтлар очарчилик замонлари

бўлган. Яхши-яхши овқатларни бошқа миллатлар устидан ҳукмрон миллатга мансуб одамлар еб, қолган миллат вакиллариغا камроқ овқат берилиб, камситилган. Ҳар ердан сургун қилинган маҳбуслар ўртасида миллатчилик удуми кучли бўлган. У ерда бошқа миллатлар қатори ўзбек миллати ҳам камситилган. Бунга чидамаган буванг билан менинг отам исён кўтарган. Икки ўртада жанжал чиққан. Славян миллатидан бўлган бир йигит менинг отамга пичоқ отган. Унинг отган пичоғига сенинг буванг сакраб кўксини тутиб, ўз ҳаёти эвазига отамни ўлимдан сақлаб қолган экан.

— Нега буни олдин айтмагансиз? — Азизжон ҳайратланиб бувага тикилди.

— Билмадим... Ана айтаман, мана айтаман дердиму айтолмаганман. Вақти-соати бугун етган кўринади, болам!

— Ҳозир отангиз қаерда?

— Отам ҳам у ёқларда ўз ажали билан оламдан ўтган.

— Худо иккаласини ҳам ўз раҳматига олган бўлсин, — деб Азизжон юзига фотиҳа тортди. Бува ҳам унга қўшилди.

— Буванг тўғрисида кўп сўраб-суриштирдим. У киши содда, бағрикенг, гурури баланд, камбағалпарвар, ўз лафзига содиқ бир инсон бўлган экан. Сендаги соддалик, бағрикенглик бувангдан ўтган бўлса ажабмас. Аммо ўта содда бўлиш ҳам яхши эмас. Агар озгина шумлигинг бўлганида, бу аҳволга тушиб ўтирмасдинг, болам!

Азизжон бошини қуйи эгди.

— Бу сенинг айбинг эмас. Ота-буваларимиз кулоқ қилиниб, биз душман боласи сифатида ўқсиб яшадик. Бизга бошқача тарбия беришди. Ўтмишимиздан нафратландик. Биз душман боласимиз, деб ҳамиша ўзимизни айбдор ҳисоблаб, бошқаларнинг нотўғри қилмишларини ҳам тўғрилиқка йўйишга ўргандик. Охир-оқибат, Мадримга ўхшаган лафзбоз фирибгарларга оёқости бўлиб қолдик. Мен ҳам сени ундан асрай олмадим, болам!

— Оёқости бўлмадик, бува! Ундайлар бизнинг ишончимизни поймол қилди. Инсонлар ўртасидаги меҳроқибатга путур етказди. Бундай одамлар нафақат бизнинг душманимиз, улар инсоният душмани бўлган лафзбозлардир! Мадримга ўхшаганлар бизнинг гуруримизни ҳеч қачон эга олмайди, бува! Унинг мени алдаб бу аҳволга солганидан хафа эмасман. Аксинча, мен Мад-

римга ачинаман. Сабаби, эр кишининг ор-номуси бўлган ўз синглизининг ҳаётини у остин-устин қилиб ташлади. Бу ҳам етмагандек, Мадрим бойлик, пул деб синглизининг иккита фарзандини ҳам тирик етим қилишгача бориб етди. Мен ёлгон лафз туфайли оёқости бўлган ор-номус эвазига келадиган бойликдан жирканаман, нафратланаман! Буни менинг виждоним ҳазм қилолмайди, бува!

Хаёлга берилган бува биров жим қолди. У ўз фикрларини жамлаб олди шекилли яна сўзида давом этди.

— Биламан болам. Биламан... Сенинг лафзинг ҳалол, қонинг тоза, болам! Қани эди, ҳамма ҳам шундай ўйласа. Лекин унда ҳаётнинг қизиғи ҳам қолмас эди. Бир тасаввур қилиб кўргин-а, ҳамма бир хил ўйлайди ва бир хил фикрлайди. Ундай жойда муҳаббат деган олий неъматга ва лафз деган қудратли кучга ўрин қолмас эди. Ҳар бир миллатнинг мафқураси ва шу миллат инсонлари ўртасида фикрлар кураши бўлмаса, одамлар бир киррали бўлиб, худди роботларга ўхшаб қолгач, уларда ҳаётга интилиш ҳам, қизиқиш ҳам сўнарди. Албатта, бу менинг фикрим. Менимча, ёмонларни кўриб улардан нафратланиб, яхшиликка интиламиз! Лафзи ҳалол, яхши инсонларни асраймиз! Олий неъмат бўлмиш буюк соф муҳаббатимизни, ор-номусимизни асраш учун ўлимга тик борамиз! Шундай эмасми, болам!

— Менимча ҳам шундай, бува.

— Ундай бўлса, болаларингни етим қилмаслик учун бутун вужудинг билан ҳаракат қил, болам!

— Ҳўп бўлади, буважон! Айтганингиздай қиламан.

— Сени ота-боболаримизнинг арвоҳи қўлласин, болам. Омин, Оллоху акбар.

Бува юзига фотиҳа тортди. Йигит ҳам унга қўшилди.

* * *

Яхшилик тўғрисидаги гап-сўзлар тез тарқалмайди-ю, аммо ёмонлик тўғрисидаги гап-сўзнинг оёғи югурик бўлар, экан. Азизжон тўғрисидаги ҳар хил миш-мишлар туғилган қишлоғи Пахтаободга ҳам тез етиб келди. Муборак хола боласи тўғрисидаги бу миш-мишларга ишонишини ҳам, ишонмаслигини ҳам билмай, ичини ит тимдалаб, Тошкентга қараб йўл олди. Тонг саҳарлаб Тошкентга етиб келган автобусдан тушган она таксига ўтириб, Нодиржоннинг яшаш манзилини айтди. Елдай учган такси бир зумда уни айтган манзилига элтиб қўйди. Муборак

хола эшик ёнидаги оқ тугмачани босган эди, уй ичкари-сида чалинган мусиқа ташқарига ҳам эшитилди.

Нодиржонни хотини туртиб:

— Туринг адаси, тонг саҳарлаб биров эшик қўнғиро-фини чаляпти, — деди.

Нодиржон бориб эшикни очди.

— Ассалому алайкум, ойижон! Мен ҳозир, — деб у ваннахонага чопди.

Холида қайнонаси билан сўрашиб бўлгач, йўлакдаги сумкаларни оларкан:

— Намунча оғир. Шунча оғир нарсаларни узоқ жойдан кўтариб келиб, ўзингизни қийнаб нима қилардингиз?! Уйда ҳамма нарса бор-ку, ойи! — деди сумкаларни оғирлигидан зўрға кўтариб.

— Уйингдаги нарсалар бошқа, менинг олиб келганим бошқа, ҳар бирининг ўз ўрни бор, қизим! — деди Муборак хола меҳр тўла нигоҳларини ваннахонага қадаб.

Сумкаларни ошхонага олиб кириб қўйган Холида энди нонуштага ҳозирлик кўра бошлади. Шу пайт ваннахонадан чиққан Нодиржон ўзини онасининг қучоғига отди. Ўғли билан ҳол-аҳвол сўрашиб бўлган она:

— Невараларим қани, болам? — деди.

— Ухлаб ётишибди.

— Қани юр-чи, мен уларни бир кўриб, дийдорига тўяй. — Нодиржон бориб болалари ётган хонанинг эшигини очди. Бир-биридан ширин Элдоржон билан Юлдузхонлар ширин уйқуда ётишарди. Муборак хола невараларига анча термулиб турди-да: — Илоҳим бахтли бўлинглар, болаларим! — дея унинг лаблари эшитилар-эшитилмас пичирлади. Нодиржон болаларини уйғотмоқчи бўлди. — Қўй, тегма, ҳали вақтли, бирпас ухлаб дамани олишсин, — деди Муборак хола невараларини ширин уйқудан уйғотишни истамай.

Она-бола меҳмонхонага ўтишди.

Муборак холанинг ўзи юмшоқ ўриндикқа жойлашиб ўтириб олганидан сўнг:

— Қани, ўтир болам! — деди. Нодиржон оёқ устида чўкалаб ўтирди.

Шундан кейин Муборак хола фотиҳа қилиш учун кўлларини кўтарди:

— Тан-жонларинг соғ-саломат бўлиб, оилаларингиздан бирдамлик йўқолмай, қўшганларинг билан қўша қаринглар, болаларим! Омин, Оллоҳу акбар!

Нодиржон билан Холида ҳам она дуосига қўшилиб

фотиҳа қилишди. Кейин синчков нигоҳ билан ўғлига тикилган Муборак хола:

— Акангнинг оиласи тинчми, болам. Қишлоқда ҳар хил миш-мишлар юрибди, — деди боласидан кўзларини узмай.

Нодиржон онасидан нигоҳини олиб қочаркан, нима қилишини билмай бошини эгган ҳолда:

— Тинчлик ойи, одамлар нима дейишмайди, — деди эшитилар-эшитилмас.

— Онани қанча алдама, болам, барибир она қалби билан сезади.

— Мен сизни бирор марта алдаганманми, ойижон?

— Йўқ, болам! Аданг раҳматли сизларни оққўнгил, тўғрисўз, бировнинг ҳақиқа хиёнат қилмайдиган йигит қилиб тарбиялади. Агар сизлар имон-этиқодларингизни йўқотиб, бир сохта лафзбозга айланиб, ҳаётда яшашнинг маъносини йўқотсанглар, дадангизнинг арвоҳини чирқиратган бўласизлар, болам! Шамол бўлмаса, дарахтнинг шохи кимираммайди. Тўғрисини айт, юрагимни сиқма, болам!

— Акам оиласи билан ажрашиб кетди, — деди Нодиржон эшитилар-эшитилмас.

— Нега? — деди она ички бир дард билан.

Нодиржон индамади.

— Мадрим олган пул устидами?

«Ҳа», деган маънода Нодиржон бошини кимирамлатди.

— Пул курсин-а, болагинам, пул курсин. Мен акангга айтган эдим-ку, кечвор шу Мадримга берган пулларингдан, деб. Ҳали ёшсан, тан-жонинг соғ бўлса, бундай пуллардан қанча-қанчасини топасан дегандим-а! Эҳ, болагинам-а, болагинам, нималар қилиб қўйдинг! Азаматжон билан Дурбекжонларнинг тинчлигини бутун дунёнинг бойлигини йиғиб берганда ҳам алмашмас эдим. Сен бир чеккада туриб акангнинг ҳолига томошабин бўлиб қараб туравердингми, болам? Даданг билан мен сизларни бир бурда нонни бўлишиб ейишга, бир-бирингга меҳроқибатли бўлишга ўргатгандик-ку, болам!

— Уларнинг ҳаётига аралашдим, қўлимдан келганча югурдим, фойдаси бўлмади. Кеннойим гапларимга кулоқ солмаяптилар. Улар ўз билганларидан қолмаяптилар-да, ойи, — деди Нодиржон. — Шу кунларда менинг ҳам акамга қандай ёрдамим тегишини билмай, бошим қотиб қолган. Кеннойимнинг ота-онаси бўлса ўтиб кетишган. Акаларининг аҳволи ўзингизга маълум. Малика кеннойимни улардан бошқа ким ҳам тартибга чақириб, тўғри йўлга соларди.

— Малика лафзбоз акасининг нофорасига ўйнаган-да! Хеч бўлмаса, жўжабирдай болаларини ўйламай, тирик етим қилганига ҳайронман. «Сочи узун, ақли калта», деб шунга айтишса керак-да!

— Мен кеннойимга ҳаммасини ётиғи билан тушунтириб айтдим. Улар менга, «Акангиз болаларига ҳеч нарса қилиб беролмайди. Акам билан опа-сингилларимдан фойда бор. Улар болаларимни ўқитиб, уйли-жойли қилиб беришади», деди. Хозир Малика кеннойимни тўғри йўлга солишнинг ҳеч иложи йўқ, ойижон. Мадрим акаси билан Лола опаси уларни миясини аллақачон захарлаб бўлишган.

— Нега мени чақиртирмадинг, болам?

— Сиз нима ҳам қилаолардингиз? Фақат ўзингизни қийнаганингиз қолади. Азизжон акам ўзлари ҳам бу воқеаларни сизга айтмаслигимни қаттиқ тайинлаган эдилар.

— Жигарбандим бўлган боламнинг ахволига бир чек-када туриб томошабин бўлганимдан кўра, унинг ёнида туриб, боламга далда бериб, суянчиқ бўлганим минг марта афзал эди. Азизжоннинг ўзи қани?

— Ижарада турибди.

— Нега энди? Аканг сенинг уйингга сиғмадими? Унинг сенга озмунча ёрдами текканмиди? Сен бола акангнинг оғир кунига ярамасанг, нима қилиб юрибсан ука бўлиб. — Муборак хола ўтирган ўрнидан туриб кетди.

— Нодиржон акам билан Азизжон аканинг ёнига бориб «Уйга юринг», деб иккаламиз роса ялиндик, лекин улар кўнмадилар, — деди Холида эрининг ёнини олиб.

— Нодиржон, сен акангни уйингга олиб келолмай, ёлғизлатиб қўйдингми, демак, бу ерда бир гап бор. Сен уни хафа қилгансан ёки акангни уйингга олиб келиш учун астойдил ҳаракат қилмагансан.

Холида бир нарса дейиш учун оғиз жуфтлаган эди, Нодиржон, индама, дегандек ишора қилди.

— Қани бўл, олдимга туш. Мени аканг яшаётган жойга олиб бор! — деди Муборак хола ўғлига қарата.

Нодиржон сўзсиз йўлга отланди.

— Ойижон, сиз нонушта қилиб, бирпас дам олгунингизча, Нодиржон акам ўзлари бориб Азизжон акани олиб келадилар, — деди Холида.

— Болам у ёқда қон йиғлаб ўтирса-ю менинг томоғимдан овқат ўтармиди, қизим! — Муборак холанинг товуши қалтираб чиқди.

Ноилож қолган Холида қайнонаси билан эрини сўзсиз кузатиб қолди.

Қўчага чиққан она-бола ҳовлида турган оқ рангли енгил машинага ўтиришди. Орадан кўп ўтмай, кўп қаватли уйлардан бирининг олдига келиб тўхтаган енгил машина ёнидан бепарво ўтиб кетаётган йигитни, машинадан чакқонлик билан тушган Нодиржон «Ака», деб чаккирди. Хаёл суриб кетаётган йигитнинг миясидаги фикрлар пардай тўзғиб, атрофга аланглади. Азизжоннинг кўзи укасига тушди ва машинадан тушаётган онасини кўриб, у томонга талпинди.

Муборак хола Азизжоннинг юз-кўзларидан ўпиб сўрашар экан:

— Нималар қилиб қўйдинг, ўғлим? — деди.

— Тинчлик, ойижон, тинчлик! — деб Нодиржонга юзланган Азизжоннинг кўзларидан шу пайт, «Сен айтдингми, ука?» деган маънони ўқиш мумкин эди.

Нодиржон «йўқ», дегандек бошини кимириллатди.

Улар хол-аҳвол сўрашиб бўлгач, Азизжон билан бирга яна машинага ўтиришди. Машина секин жойидан силжиб, катта йўлга чиққанида, машиналар оқими ичига шўнғиб кўздан ғойиб бўлди.

* * *

— Қизим, — деди Муборак хола босиқлик билан. — Сен ногўғри қиялсан. Мен ўғлимни оқламоқчи эмасман. Бу воқеаларнинг бўлиб ўтишида балки ўғлимнинг ҳам айби бордир. Сенинг аканга ўғлим автобусни олиб бермаганида, бу гап-сўзлар бўлмасмиди? Ака-сингил ўртасига тушишни ўзимга эп кўрмаган менда ҳам балки айб бордир? Билмадим, бўлар иш бўлибди. Энди айбдорни излашдан фойда йўқ! Нима бўлганда ҳам болаларингга ўз отасидай отани ҳеч қаердан тополмайсан, қизим. Мана шуларни эсингдан чиқармасанг бўлгани.

— Мен сизни яхши тушунаман! Кўнғиз ҳам ўз боласини оппоғим деб суяр экан. Болангиз мени уриб, майиб қилиб қўйса, кейин мен кимга ҳам керак бўламан. Бир умрга ногирон бўлиб қоламан-ку. Ундан кўра, соғ пайтимда акам билан опа-сингилларим олдига кўчиб борганим маъқул. Акам, «Ҳовли сотиб олиб бераман, болаларингни ўқитиб, уйли-жойли қиламан, еганинг олдинда, емаганинг ортингда бўлади», деяпти. Улар мен учун сотиб олишга ҳовли ҳам топиб қўйишибди.

— Бу гапларингни ўйлаб гапиряпсанми, Малика?

— Ха, ойи, ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўрдим.

— Ойижон, — деб Азизжон гапга аралашди, — Малика сизнинг олдингизда айтсин, шу қунгача мендан нима ёмонлик кўрди. Тўғри, хато қилганимни тан оламан, унга қўл кўтариб, нотўғри қилдим. Лекин сенга қўл кўтаришимга ўзинг сабабчисан-ку. Яхши биласан, мен аканг сабабли фоизли қарз олиб, бир неча йиллардан буён текинга ишлаб, халигача қарзимдан қутула олганим йўқ. Қарз олишдан олдин мен сенга, «Қарзимиз фоиз ҳисобига ошиб кетиб, тўлай олмай, яна кўчада қолиб кетмайлик», деганимда нима деганинг эсингдами? Сен ўша вақтда, «Дадаси, акам айтаяпти, гуруч сотганингиздан кўра, автобус олсак, кўп пул топар эканмиз. Ҳеч иккиланмай қарз олаверинг, акам автобусда ишлаб пул олиб келиб турса, бир-икки ой ичида қарзимиздан қутулиб кетамиз», деганинг. Мен гапингга кириб шу аҳволга тушдим. Ёки гапларим нотўғрими, Малика? Олдинлари бир-биримизни ҳурмат қилардик! Беш йил кундузи олийгоҳда ўқидинг. Сени қийналмасин, деб болаларимизга синглим қаради. Ўқишингга қўлимдан келганча ёрдам бердим. У пайтлар бир-биримизни ҳурмат қилардик. Нима бўлган бўлса, Мадрим акангга «Мерседес» автобусини олиб бергандан кейин бошланди. Ёки гапларим нотўғрими? Тўғриси айт, Малика!

— Гапириб бўлдингизми? — дея Малика сўз бошлади. — Сиз укаларингизга ёрдам берганингизда, мен индамадим-ку! Аксинча, укаларингиз билан сингилларингизни бошимга кўтариб, ҳурматини жойига қўйдим.

— Тўғри, лекин укамми, синглимми, бор-йўғимизни алдаб тортиб олиб, яна кимлардандир фоизга пул олдириб, ҳафтада фалон сўм пул олиб келиб бераман, деб ёлғон лафз қилиб, бизни ночор аҳволга солиб қўйишмади-ку!

— Акам ногирон, кеннойим ногирон бўла туриб, бошига шунча кулфат тушиб турганда, мен уларнинг аҳволига бир четда томошабин бўлиб туrolмайман-ку, ахир! Нега мени тўғри тушунмайсиз? Соппа-соғ укаларингизнинг ўқиш ва ишларида қанча ёрдам қилдингиз, мен қаршилиқ қилмадим-ку!

— Сенинг гапларингни тўғри тушунганим учун ҳам Мадрим акангга укам совға қилган энгил машинани, бу камлик қилгандай, пулим етмаган жойда фоизли қарз кўтариб, автобус ҳам олиб бердим. Олимжоннинг ўқишига ва бошқа ишларига қанча ёрдамим теккан, синглинг Гулбодомдан ҳам ёрдамимни аямаганман ёки гапларим нотўғ-

рими? Қийин аҳволда қолсам ҳам Муродбекка ёрдам бердим. Ҳозир менга уларнинг биронтаси ҳам ёрдам қўлини чўзишмаяпти-ку!

— Бу ишларни менинг юзимга солиш учун қилган экансиз-да. Юзимга соладиган бўлсангиз, қилманг эди.

— Мен сенинг юзингга солаётганим йўқ, ўзинг айтишга мажбур қилаяпсан. Шу пайтгача акангдан ёки опасингилларингдан бир сўмлик яхшилик кўрганимиз йўқ-ку. Мен улардан ёрдам ҳам сўрамаганман. Ҳатто лафзбоз аканг сабабли шу аҳволга тушиб қолсам ҳам бирор марта жанжал қилдимми? Аксинча, уларнинг ўзлари мени тинч яшашга қўйишмаяпти-ку ёки гапларим нотўғрими?

— Бу гапларингиз билан нима демоқчисиз? Биз ажрашдик. Энди, бир-биримизга бегонамиз. Бундан кейин сизни менинг уруғларим асло безовта қилишмайди. Ана энди мазза қилиб тинч яшайверасиз. Ҳозир бўлса сизнинг миннатингизни эшитишга асло тоқатим йўқ. Бошқа гапингиз бўлмаса, уйимни бўшатиб, мени тинч қўйинг, тушундингизми? — деди Малика безбетларча кўзларини лўқ қилиб.

Ўғли билан келини ўртасидаги суҳбат жанжалга айланаётганини кўрган Муборак хола гапга аралашди.

— Боя, «Акам қийин аҳволга тушиб қолди», дедингми? Мадримга нима қилибди?

— Прокуратура ходимлари акамни рангли металл билан қўлга олиб, унинг бор-йўғини тортиб олишибди. Бу ишни уюштиришда Мехрибон синглингнинг қўли бўлиши керак.

— Нега энди синглимга ёпишасан, аканг жиноят қилгач, жавобини беради-да! Қолаверса, Мадрим бор-будини берган одамга сира ҳам ўхшамайди. У ҳозир ҳовлисини саройга ўхшатиб, қайта таъмирлатяпти. Майли, шундай бўлса-да, мен синглимдан сўраб, сенинг гапингни тагига етаман, ким ҳақ, ким ноҳақ, ана ўшанда кўраимиз.

— Менинг уруғим сал яхши яшаса кўролмаслигингизни жуда яхши биламан, — деди Малика қайсарлик қилиб, ўз билганидан қолмай.

— Майли, қизим, ўзинг биласан, яна пушаймон бўлиб қолма. Кейинги пушаймон, ўзингга душман. Яхшилаб ўйлаб кўр, қизим! — деди Муборак хола.

Шу пайт унинг кўнглидан, «Бу қандай она-ки, ўз фарзандларининг келажагини ўйламайдиган», деган фикр ўтди.

ИККИНЧИ ҚИСМ

Қишнинг қаҳратон совуқ кунлари бошланди. Кеча ёға бошлаган қор бугун ҳам кун бўйи ёғиб, кечга яқин тинди. Ботаётган қуёшнинг кучсиз нурлари далаларни қоплаб ётган оппоқ қорлар-у, бутун оламга сочилиб одамнинг кўзини қамаштиради. Дарахтларга қўнган қарғалар аҳён-аҳёнда «қағ-қағ»лаб қўяди. Эсаётган совуқ шамол, қудратимни кўриб қўй, деётгандек, ув тортади. Далани қоқ иккига бўлиб ўтган ёлғизоёқ йўлдан юриб кетаётган йигит совуқ қотганидан бўлса керак, бўйинини қисиб, бошини чарм куртқаси ёқасига паналади. Аксига олиб, совуқ шамол худди атай қилаётгандек, йигитнинг юзларини чимчилашни бас қилмасди. Иккала қўлини чарм куртқаси чўнтагига тиқиб олган бу йигитнинг ёноқлари кип-қизил олмадек кизариб кетган эди. У елкасини қисганча, гўё бировдан қочаётгандек, тез-тез юриб борарди. Йигит олдидан чиққан катта йўлни ёқалаб озгина юрдида, кичикроқ бир кўчага қараб бурилди. Кўчанинг икки томонига қатор қилиб қурилган икки қаватли уйлардан биттасининг иккинчи қаватига кўтарилиб, хонадон эшигини тақиллатди.

Унга эшикни очган аёл:

— Вой-бў, совуқ қотиб кетибсан-ку, Азизжон, ука! Кел, бу ёққа ўт! — деди.

Анча вақтдан кейин Азизжоннинг танасига иссиқ югурди.

— Уйдагилар қани? — сўради у.

— Ҳаммаси ишда.

— Эсим курсин, бугун бизга дам олиш куни бўлгач, ҳаммага дам олиш куни, деб ўйлабман.

— Душанба куни бозор бўлмайдими?

— Бўлади, лекин душанба куни бозордагиларнинг асосий қисми дам олишади.

— Муборакхон опам қишлоққа қайтиб кетдиларми?

— Ҳа, қишлоққа кетдилар. Ойимлар «Нодиржонларникида яшайсан», деб қўярда-қўймай мени укамникига кўчириб олиб бордилар-да, яна ўзлари қишлоққа қайтдилар.

— Опам тўғри йўл тутибдилар. Укангнинг уйи бўла туриб, ижарада яшашинг уят эмасми?

— Нодиржоннинг тинчлигини бузмай, дегандим-да.

— Нега тинчлиги бузилар экан. Нодиржонни ўзинг ота ўрнида ота бўлиб ўқитдинг, уйлантирдинг, уйли-жойли қилдинг. Бундан ташқари, олдинлари у билан келиннинг ейиш ичиши-ю кийимларигача сенинг бўйнинг-да эди-ку. Энди уларга сенинг сал оғирлигинг тушса, уят бўларканми?

— Сиз гапларимни нотўғри тушундингиз, Гулбахор хола! Мен укамдан мингдан-минг розиман. Қандай ёрдам сўрасам ҳам йўқ демаяпти. «Бизникида яшайверинг», деб укам ижарага чиқиб кетишимга кўп қаршилиқ қилди. Лекин мен укамникида яшасам, ўзимни эркин хис қилолмайман-да! Ижарада турсам, бемалол яшайман, хола!

— Яна ижарага чиқиб кетдингми?

— Ҳа, ойим қишлоққа кетишлари билан укамнинг қаршилигига қарамай, ижарага чиқиб кетдим.

— Сен ҳам ўз билганингдан қолмайдиганлар хилдансан. Нима десанг дегин-у, бироқ мана шу ишинг нотўғри.

— Нима қилай, Гулбахор хола?.. Мен шундай яралган бўлсам.

— Ишқилиб, болаларингдан хабар олиб турибсанми?

— Ҳа, хабар олиб турибман. Тунов куни болаларимни кўргани борсам, иккала ўғлим юпун кийиниб, кўчада юришган экан. Иккаласининг ҳам юзлари совуқ қотганидан кўкариб кетибди. Дурбекжонимнинг мишиғи оқиб лабига тушибди. Уларнинг менга кўзи тушди-ю иккаласи ҳам бараварига «дада», деб олдимга чопиб келишди. Соғинган шекилли, кичкинаси мени анча вақтгача қучоғидан қўйиб юбормай турди-да, «Дада, бошқа хотинга уйландингизми?» деб сўради. Жавдираб турган кўзларига кўзим тушди-ю боламга нима дейишимни билмай, довдираб қолдим. Кейин ўзимни ўнглаб олиб, бу гапларни ким айтди, ўғлим, деб сўрадим. «Яқинда Мадрим тоғам бир ўртоғи билан бизникига меҳмонга келган эдилар. Шунда улар ойимга айтдилар», деди. Тоғанг ёлғон айтибди, ўғлим, дедим. Дурбекжоннинг гапларидан кейин унинг бурнини дастрўмолим билан артар эканман, бир ёмон бўлиб кетдим, бир ёмон бўлиб кетдим, ҳушимни йўқотишимга сал қолди. У эса, «Тоғамнинг гаплари ёл-

фон бўлса, нега бизлар билан яшамаяпсиз, дада!» деди. Мен, «Катта бўлсанг, ҳаммасини ўзинг тушуниб оласан, ўғлим», дедим. Азаматжон совуқ нигоҳи билан менга қараб турибди.

— Сени болаларингга ёмон қўрсатиш учун онаси ҳар хил бўҳтон гаплар билан болаларнинг кўнглини чўктираётган бўлса керак-да!

— Бу гапларнинг ҳаммаси тухмат-ку, ахир!

— Нима ҳам қила олардинг? «Сочи узун, ақли калта», деб шунга айтишса керак-да!

— Ўша кундан бери жавдираб турган Дурбекжон билан Азаматжонимнинг совуқ нигоҳи кўз ўнгимдан кетмаяпти, Гулбаҳор хола! — Азизжоннинг титроқ товуши қайғули эшитилди.

— Қўй, сиқилма, Азизжон ука! Оиланг билан яхши бўлиб кетсанг, ҳали бу кунларни кўрмагандек бўлиб кетасан.

— Ҳаммаси жойига тушиб кетишига кўзим етмаяпти-да, Гулбаҳор хола! — деди Азизжон аянчли тушкун ҳолатда.

Унинг бу ҳолига ич-ичидан ачинган Гулбаҳор хола, энди ўзини қўйишга жой тополмай типирчилаб қолди. Азизжон билан Маликанинг ярашиб кетишига унинг кўзи етмаса-да:

— Ноумид шайтон, ука! Ҳали мени айтди, дерсан. Мана кўрасан, ҳаммаси жойига тушиб кетади. Малика билан бир гаплашиб, унинг кўнглидаги гапларни билайчи? Қани, у нима деркан?! — деди Гулбаҳор хола ука-сига далда бериб.

У қанча далда бермасин, барибир Азизжон, «Энди олдимда зулмат ва жарликдан бошқа йўл йўқ!» деган хаёлда жим ўтирарди.

* * *

Кунлар кетидан кунлар ўтди. Малика оила тебратиш учун кундан-кунга қийналиб, Азизжоннинг оиладаги ўрни билина бошлади.

Мадрим эса ҳайдовчилари билан меҳмонга келиб, сингисининг тўрини эгаллаб ётиб олди. Энди Маликанинг қўли овқат қилишдан, уларнинг кирини ювишдан бўшамай қолди. Шундай кунларнинг бирида:

— Ака, — деди Малика зорланиб, — жиянларингизнинг бошига топсам, устига етмайди, устига топсам, оёғига етмайди. Азаматжоним катта бола бўлиб қолди. У

хам ўртоқларидан кўриб, яхши еб, яхши кийгиси келади. Пулдан қийналиб қолдим.

— Болани хозирдан талтайтириб ўргатма, кейин ўзингга қийин бўлади. Бола қийналиб ўсса, хар бир нарса-нинг қадрига етадиган бўлади, — деди Мадрим синглисига ақл ўргатиб.

— Буларни ортиқча эркалатиб нима қилдим, ака?

— Мен сенга айтган эдим-ку, иккала уйингни ҳам сотиб, қишлоққа кўчиб бор, деб. Гапимга кирмадинг. Қишлоққа кўчиб борсанг, ер олиб берардим. Дехқончилик қилардинг. Ана шунда еб-ичишинг текин бўларди. Ўзингдан ортиб қолганини сотиб фойдаланардинг. Болаларингга уч-тўртта буқа олиб берсам, улар буқаларни боқиб, семиртириб сотишса, жарақ-жарақ пул бўларди. Бир-икки сигир олиб берардим, сут-қатик дегани текин, ортгани яна пул бўлар эди. Ҳалиям кеч эмас, иккала уйингни ҳам сот, қишлоққа кўчириб олиб кетаман. Мен-ку, пул беравераман, аммо-лекин «Қўлдан берганга қуш тўймас», дейишади, — деди Мадрим чўнтагидан пул чиқариб синглисига узатаркан.

— Раҳмат! — деди Малика акасидан пулни олиб. У сал вақтдан кейин дилидаги муддаосини акасига тўкиб солди. — Болаларим катта бўлса, ўқитиш ниятим бор! Жиянларингиз ҳам одам қаторига қўшилса, дейман. Шу сабабдан уйларни сотмоқчи эмасман. Ўғилларим уйла-нишса, тайёр уй.

— Уйларингни сотмасанг, бу уйлар сенга пул туғиб бермайди-ку? Аксинча, уйингнинг коммунал хизматлари-га пул тўлашинг керак. Менинг айтганимни қилиб уйингни сотсанг, Лола опанг билан бозорга чиқиб, пулни пулга уриб, жарақ-жарақ топасан. Кейин бу катакка тиқилиб ўтирмай, данғиллама ҳовли сотиб оласан. Ўйлаб кўр, сенга бегона эмасман-ку, зарарингни айтсам.

Маликанинг қалбини қайсидир бурчагидан, «Ақангнинг гапларига ишонма», деган нидо отилиб чиқди. «Ўўк, бундай бўлиши мумкин эмас? Ўз туғишган акам менга ёмонликни раво кўрармиди?» деган иккинчи нидо унинг қалбидан отилиб чиқиб, биринчи нидони босиб кетди. Энди Маликада иккиланиш ҳисси пайдо бўлди. Шунинг учун у фақат акасининг кўнгли учунгина, «Ўйлаб кўраман, ака», деди, холос. Лекин негадир шу топда Малика Азизжонни қўмсаб кетди.

— Шу пайтгача ҳеч кимга ўтмишимни айтиб бермаганман. Нимагалигини билмадим-у, лекин сизга ўтмишимни айтиб бергим келди, — деди аёл.

— Ўзингиз биласиз, хоҳламасангиз айтманг. Айтсангиз, жон деб эшитаман, — деди йигит.

— Айтганим бўлсин, — деб қўлини силтаган Люда ўтмишини эслай бошлади, шекилли, юзидаги табассум ўрнини маънос бир тус эгаллади. Кўп ўтмай, у яна сўзида давом этди. — Мен эрга текканимда, ўн етти ёшда эдим. Эрим мендан ўн бир ёш катта бўлиб, ҳеч қаерда ишламасди. У пайтлари ҳаёт тажрибасига эга бўлмаганлигим сабабли, ҳаётнинг паст-баландини билмасдим. Тўйдан кейин мен кўп ўтмай чеварлик цехига тикувчи бўлиб ишга кирдим. Ишдан сўнг уйимда ҳам буюртма олиб, тикувчилик қилардим. Бундан ташқари, уйни тозалаш, таом тайёрлаш, кир ювиш, хуллас уйдаги ҳамма иш менинг зиммамда эди. Маошимни қайнонамга берардим. Уйда буюртма олиб, тиккан нарсаларим эвазига топган пулларимни эрим олиб қўярди. Кўп ўтмай, оғироеқ бўлиб қолдим. Энди уй юмушлари-ю уйга олган буюртмаларни тикиш кун ўтган сайин менга оғирлик қила бошлади. Шунда қайнонам бир тарафдан, «Нега овқатни вақтида қилмадинг, кирни ҳалиям юлмадингми», деб захрини сочарди. Иккинчи тарафдан эрим, «Сигаретга пул бер. Уйда зерикиб кетдим, айланиб келишимга пул бер», деб сўкинадиган одат чиқарди. Хуллас, туғруқхонага кетишимдан олдин охириги буюртмачининг ҳам буюртмасини тикиб, эримга, фалончи олдингизга келади, унга мана шу нарсасини берсангиз сизга пул беради, деб етиб келган туғруқхонага кетганман. Бундай пайтда айрим аёллар, «ох-воҳ» қилиб атрофидаги яқинларини гирдикапалак қилиб қўяди. Туғруқхонага олиб келишлари билан фарзандимиз туғилди. Энди бизнинг шириндан-шакар ўғлимиз бор эди. Лекин хурсандчилигимиз узоққа чўзилмади. Туғруқхонадан чиққанимдан кейин орадан кўп ўтмай уй ишлари-ю буюртмачиларнинг буюртмаларини тикишимдан ташқари, чақалогимга ҳам қараш вазифаси тўлалигича зиммамга юклатилди. Фарзандимиз туғилганидан хурсанд бўлган қайнонам неварасига меҳрибон бўлиб қарашса, мен тикиш тикиб, бир-икки сўм пул ишларман, деб ўйлаган эдим. Чучварани хом санаган эканман. Чақалоқ йиғласа бувиси уни қўлига олиб овутиш у ёқда турсин, ҳатто ўғлимни қўлимга олсам, «Тегма болага, озгина йиғласа ҳеч нарса қилмай-

ди, кўзи қора бўлади», — деб мени жеркиб берадиган бўлди. Ўғлим етим бўлмасин деб қайнонамнинг ҳамма зуғумига чидадим. Барибир фойдаси бўлмади. Эрим бизни ташлаб, бошқа аёлни кига кетиб қолди. Қайнонам, «Битта эрнинг қўнглини ололмаган қанақа хотинсан? Ўзинг яхши бўлганингда эринг сени ташлаб кетармиди? Эрингга керак бўлмаганингдан кейин менга ҳам керагинг йўқ. Уйимни бўшат!» деб болам билан иккаламизни кўчага хайдади. Ана шундай менинг ўтмишим, — деб кўз ёшларини дастрўмолига артди Люда.

— Люда, ота-онангиз қаерда, — сўради йигит.

— Ота-онам уч ёшлигимдаёқ автоҳалокат сабабли иккаласи ҳам оламдан ўтишган экан. Шундан сўнг бир қўшни аёл ижарада турадиган икки болали эр-хотинни топиб келиб, бизни кига қўйишган. Уларга қўшни аёл, «Ижара ҳақи керак эмас, фақат мана шу кизни тарбиялаб, вояга етказсанглар бўлди», деган экан. Тутинган ота-онам бизни кига келгач, яна иккита фарзандли бўлишди. Хуллас, менинг иккита акам ва иккита укам бор эди. Уларнинг ҳаммаси ўғил бола эмасми, уйнинг ҳамма юмушлари менинг зиммамда эди. Шунинг учун ҳам уй ишларига ёшлигимданок пишиб кетган бўлсам керак.

— Нега тутинган ота-онангизни кига бормай, ижарада турибсиз?

— Тутинган ота-онамнинг уйида иккала акам хотинбола чақаси билан яшашади. Биз қаерига ҳам сиғардик. Қолаверса, улар қишлоқда туришади. Азизжон, ўзингиз яхши биласиз, қишлоқда иш йўқ. Бу ерда бир-икки сўм пул топсам, бир хонали бўлса-да, уй сотиб олиш ниятим бор! — деди Люда сўзини тугатиб.

Аёлга ич-ичидан ачинган Азизжон:

— Худо хоҳласа ҳаммаси яхши бўлиб кетади, — деди унга далда бериб.

Аёл ҳеч нарса демасдан йигитга қараб маъюс жилмайди.

Бир маҳал «Шундай аёлнинг кадрига етмаган нота-вон эр», деган фикр Азизжоннинг миясига келди.

* * *

Учта эркак «Ҳасан бобо» ресторанига кириб келишди. Хушбичим, ушоққина официант қиз уларга пешвоз чиқиб кутиб оларкан:

— Сизларга алоҳида хона керакми ёки умумий жой ҳам бўлаверадими? — дея сўради.

— Алохида хонангизга бошланг, — деди улар ичида ёши каттароқ эркак.

Қиз уларни кичкина, аммо дид билан безатилган шинам хонага бошлаб кирди. Ёши каттароқ эркак стол атрофига қўйилган юшоқ ўриндикларнинг юқорисидан, ёнидаги иккала йигит унинг икки ёнидан жой олишди.

Ёши каттароқ эркак қоғозга ўралган нарсани жажжигина чиройли портфелидан олиб, стол устига қўйди.

— Мана бу, ўн кунлик фойдамиз, — деди у қоғозга ишора қилиб. — Шухратжон, бу пулларни учга тақсимланг.

Ёш йигит чаққонлик билан пулларни учга тақсимлади.

— Азизжон, мана буниси сизники. Буниси бўлса, Шухратжон, сизга тегишлиги, учинчи мана бу қисми эса бизники, — деди Анвар ака ўз улушини портфелига солиб қўяр экан, — қани омин, топганимизга Худонинг ўзи барака берсин. — Йигитлар ҳам унга қўшилиб юзларига фотиҳа тортишди.

— Анвар ака, энди менга рухсат берсангиз, зарур ишларим бор эди, — деди Азизжон узр сўраб.

— Мен бугун сизларни меҳмон қилмоқчи эдим, овқатланиб борарсиз.

— Раҳмат, Анвар ака! Бошқа сафар, бош устига.

— Сизларни ҳамма вақт ҳам меҳмон қилавермайман. Агар ҳозир сиз биз билан ўтирмасдан кетадиган бўлсангиз, кейинги сафар сиз бизни меҳмон қиласиз, — ҳазиллашди даврабоши.

— Сиз нима десангиз, мен шунга розиман. Фақат ҳозир менга рухсат берсанглар, бас.

— Рухсат берамизми, Шухратжон? — сўради даврабоши.

— Майли, ишлари бўлса бора қолсинлар.

Шерикларидан узр сўраган Азизжон ўз улушини олиб кўчага отланди. У ресторандан унча узоқ бўлмаган бозорчага бориб, ул-бул нарса харид қилди. Кейин Азизжон Ҳабибулла буванинг «табака»ни яхши кўриши эсига тушиб, яна ресторанга қайтди. Ресторандан «табака»ни харид қилган Азизжон автобусда Ҳабибулла буваникига етиб келди. У бува билан бирга овқатланиб бўлгач, кетишга чоғланиб, — Энди менга рухсат берсангиз, бува, — деди.

— Бугун мен билан қолақол, суҳбатлашиб ётамиз, — деди бува йигитни юборгиси келмай.

— Ҳали укамникига ҳам кириб чиқишим керак, бўлма-са, бугун сизникида жон деб қолардим.

— Тинчликми? — сўради бува.

— Тинчлик бува, тинчлик. Озгина пул йиққандим, ундан олган қарзимнинг бир қисмини бериб қўймоқчи эдим. Мана бу сиздан олган қарзим. — Азизжон дастурхон четига чўнтагидан чиқарган пулларни қўйди.

— Мени хафа қилиш учун келибсан-да, болам? — буванинг кўзлари намланди.

— Йўқ, бува. Нега сизни хафа қиларканман? Эсингиздами, сиздан пул олганимда, қайтиб бериш шарти билан олган эдим.

— Эсимда, болам, эсимда. Ҳамма нарсам етарли бўлгач, бу ортиқча пулларни гўримга олиб кетармидим? Ҳозирча, сен бу пулларни ишлатиб туравер, зарур бўлиб қолса берарсан, болам.

— Ишларим аста-секин жой-жойига тушяпти. Ҳозир унчалик пулга зарур эмасман. Хабарингиз бор, укамдан пул олиб, Анвар аканинг қарзидан қутулдим. Энди аста-секин укамдан олган пулларни қайтиб берсам бўлди.

Шу қарзимдан бошқа, бу дунёдаги бандасидан қарзим йўқ.

— Болам, бир кун Азаматжон билан Дурбекжонларни олиб кел, жуда соғиндим, — деди бува кўз ёшини сочиққа артиб.

— Хўп бўлади, бува. Душанба дам оладиган куним, ўша куни болаларимни олиб сизникига келаман.

— Невараларимни қайси маҳал олиб келасан? Мен улар келгунича ош дамлаб қўяман, — жонланди бува.

— Биласиз-ку, иккаласи ҳам туш пайтгача мактабда бўлишади. Дарси тугаши билан мен уларни мактабдан олиб, тўғри сизникига бошлаб келаман.

— Демак, ҳар доимгидек соат иккига ошни тайёрлаб, сизларни кутиб ўтираман.

— Невараларингиз билан ошнинг масаллиғини ўзимиз олиб келамиз, кейин сизга ош қилишга ёрдамлашиб юбораман.

— Йўқ, унда невараларим очиқиб қолишади. Улар келгунча ошни тайёрлаб қўйишим керак.

— Ундай бўлса, душанба куни эрталаб ошнинг масаллиғини олиб келиб, сизга қарашиб юбораман-да,

кейин невараларингизни «такси»да физиллаб бориб олиб келаман.

— Бўпти, келишдик, — деди бува худди ёш боладай кувнок оҳангда.

* * *

— Люда, сен яширмай, бошинга тушган фожиани Азизжонга айт, — деди Женя хола.

— Қандай қилиб айтаман, фирибгар экан, демайди-ми?

— Сен фирибгар бўлиб нима қилдинг? Аксинча, у сени чув тушириб кетди-ку. Агар сен айтмасанг, мен ўзим ҳамма гапни Азизжонга тушунтириб айтаман.

— Ўзингиз-чи, ўзингиз ҳам қарзга ботиб ётибсиз-ку. Бу иккала фирибгар бирикиб олиб ҳаммани чув тушириб юрар экан, деб ўйламайдими?

— Нима деб ўйласа ўйлайверсин, ҳаммасини айтиб, ундан ёрдам сўрайман.

— Агар Азизжон бизнинг қарзимиз кўплигини билса, бизга ёрдам бериш у ёқда турсин, хатто биз билан муносабатларини узишга ҳаракат қилади.

— Одамлар пулларини сўраб келаверса, бир кунмас-бир кун қарзимиз кўплигини билиб қолади-ку. Бировдан эшитгандан кўра, ўзимиз айтганимиз яхши эмасми?

— Билмадим, билмадим. — Люда хаёлга толди. Шу пайт эшик кўнғироғи жиринглаб қолди. Люда бориб эшикни очди. Остонада Азизжон турар эди.

— Кириг, кираверинг. Гуручингизни сотиб бўлдингизми? — деди Люда ҳазиллашиб.

— Раҳмат, гуручни сотиб бўлиб келяпман. Мана, уйга ҳам ул-бул нарса харид қилиб келдим.

— Уйнинг харажатларига умумий газнанинг пулидан ишлатамиз, деб мен сизга неча марта айтдим. Неча сўмлик харажат қилдингиз? — деди Люда норози бўлиб.

— Қўйсангиз-чи! Арзимаган пулни ҳам ҳисоб-китоб қилиб ўтирсак уят эмасми? — деди йигит.

— Бунинг нимаси уят? Ёки бизни текинтомоқ, деб ўйладингизми? Люда, Азизжонга газнанинг пулидан бер, — Женя хола гапга аралашди.

Унинг гапларидан кейин ноилож қолган йигит қанча харажат қилганини айтишга мажбур бўлди.

— Тўққиз юз сўм, — деди Азизжон.

— Бундан кейин бу одатингизни ташланг, хўпми? — Люда пулни унга бераркан, кўрсаткич бармоғини бигиз

қилиб Азизжонга пўписа қилди. — Агар яна шундай қилсангиз, сиз билан уришиб қоламиз. Тушундингизми?

Аёл шундай хушчақчақлик билан йигитни уришиб гапирдики, унинг танбеҳи кўпроқ ҳазилга ўхшаб кетди.

— Хўп бўлади! Бошқа бундай қилмайман! — йигит иккала қўлини бараварига юқорига кўтариб қулди.

— Озиқ-овқат учун учаламиз пул чиқариб, ғазначига бериб қўйибмиз-ку. Ғазнада пул қолмаса, ғазначининг ўзи бизга айтади. Ўшанда яна ўз улушимизни қўшамиз, — деди Жения хола. Кейин, нотўғри гапириб қўймадимми, дегандек Людага қаради.

— Тўғри айтасиз. Мен ҳам ҳар куни қилинган сарф-харажатларнинг ҳисоб-китобини сизларга айтиб турибман-ку. Ҳарҳолда ғазнанинг пулини менга ишонарсизлар, а? — деди Люда шўх қулиб.

— Сенга ишонмай ўлибмизми? — Жения холанинг гапи оғзида қолди. Шу пайт эшик қўнғироғи жиринглади. Бу сафар эшикни Жения хола очди. Остонада турган пакана, ҳаддан ташқари семиз, худди кесиб қўйилган ёўлага ўхшаш рус аёлига Азизжоннинг кўзи тушди. У аёл сўрашишни ҳам насия қилиб, уйга бостириб кирди.

— Қани Люда? — жаҳл қилиб Жения холадан сўради.

— Келинг, келинг, мен шу ерданман, — Люда ошхонадан чиқди.

— Менинг фирибгарлар билан оғиз-бурун ўпишиб ўтиришга вақтим йўқ, — деди рус аёли.

— Хўп, майли, опа, шундай бўлса-да, бир дақиқага меҳмонхонага киринг, — деб Люда ялтоқлана бошади.

Рус аёли индамасдан меҳмонхонага кириб, юмшоқ ўриндикқа ўтирди-да:

— Хўш, гапир, нима демоқчисан? — деди у. Юзларига ҳаддан зиёд бўёқ чаплаб ташлаган, кўзлари катта-катта, киприклари эса узун-узун эллик ёшлардан ошиб қолган бу рус аёли шу пайт Азизжоннинг кўзига хунук кўриниб кетди.

— Ҳозир, опа, мен ҳозир, — деб даҳлизга чиққан Люда, даҳлизда ўзига тикилиб турган Азизжондан кўзларини олиб қочаркан: — Сиздан илтимос, ўз хонангизга кириб туринг, биз аёлларнинг ўзаро гапларимиз бор эди, — деди.

Ҳеч нарсага тушунмаган Азизжон ўз хонасига кириб кетди. Орадан кўп ўтмай, аёлларнинг ўзаро гўнғирлаган ноаниқ товуши тиниб, ташқари эшикнинг очилиб-ёпилгани эшитилди.

Женя хола Азизжон хонаси эшигини қўли билан тақ-киллашиб, киринг дейишини ҳам кутиб ўтирмай, эшикни очди-да, — Азизжон юринг, овқатланамиз, — деди.

Ошхонага кирган Азизжон Людага қараб:

— Ўғлингиз билан жиянингиз кўринмаяпти, уларни кутмаймизми? — деди.

— Алик билан Гена кинога кетишди, улар бугун кеч келишади, — деди Женя хола.

Учаласи жим ўтириб овқатланишди. Овқатланиб бўлишгач:

— Энди мен хонамга борақолай, — деб йигит ўрнидан кўзгалди.

— Агар чарчамаган бўлсангиз, биз билан бирпас ўтириб суҳбатлашинг, — деди Женя хола ўрнидан турмоқчи бўлган Азизжонни тўхтатиб.

— Майли, агар суҳбатингизга халал бермасам, — деди Азизжон иккиланиб.

— Нега халал берасиз? Бир уйда яшаганимиздан кейин бир-биримизни яхши билсак, менимча, ёмон бўлмас?

Азизжон Женя холанинг мақсадини тушунмай жим ўтирар эди.

— Сиз бояги аёлнинг қилмишига тушунмай, мен қаерга тушиб қолдим, деб ҳайрон бўлиб ўтиргандирсиз? — деди Женя хола Азизжонга тикилиб.

Азизжон унинг саволига жавоб бермай, «билмасам», деган маънода елкасини қисиб қўйди.

— Мен ҳам ҳайрон бўлар эдим, нега, бу аёл буларни бунчалик беҳурмат қилди, деб — деди Женя хола. — Лекин у аёлда ҳеч қандай айб йўқ. Айб ўзимизда. Люда ундан қарзга пул олиб вақтида қайтариб беролмади.

— Қанча? — бу сўз йигитнинг оғзидан беихтиёр чиқиб кетди.

— Битта у аёлдан эмас, кўпчиликдан қарздорман, — дея Люда бошини ерга эгганча гапирди.

— Одамлардан қанча қарзингиз бор? — деди Азизжон.

— Жуда кўп, қанчалигини билмаганингиз маъкул, — деди Люда. — Агар қарзимнинг қанчалигини билсангиз, кўрқиб кетасиз.

— У пулларни нима қилдингиз? — йигит ҳайратини яширолмай Людага тикилди.

Люда ҳамон бошини қуйи эгиб ўтирган ҳолда жавоб бериб:

— Мени чув тушириб кетишди, — деди.
— Қандай қилиб? — йигитнинг борган сари қизиқиши ортиб борарди.

— Эсингизда бўлса, сизга ўз ҳаётим ҳақида гапириб берган эдим. Лекин эримдан ажрашганимдан кейинги ҳаётим тўғрисида сўзлаб бермадим. — Люда стол устидаги сочикка қўз ёшларини артди. Шундагина Азизжон унинг йиғлаётганини сизди. Бир оз жимликдан сўнг аёл яна сўзида давом этди: — Гуля исмли қалин дугонам бор эди. Кунларнинг бирида унинг Россияда яшайдиган акаси меҳмонга келиб қолди. Шунда Гуля иккаламизни бир-биримизга таништириб қўйди. Бўйи икки метрча келадиган, тўла, кўримсизгина йигит ўзини, «Саша» деб таништирди. Мен ҳам ўзимни «Люда» деб таништириб, унга қўлимни бердим. Сашанинг қўли шу даражада катта ва бақувват эдики, гўё менинг қўлим унинг кафти ичида йўқ бўлиб кетгандек бўлди. Саша танишган кунимиз синглиси билан мени ресторанга таклиф қилди. Шундан кейин орадан уч-тўрт кун ўтгач, у олдимга синглисини совчи қилиб жўнатибди.

— Акам оиласи билан ажрашган, сизга уйланмоқчи, — деди Гуля.

— Акангизни танимасам, қандай қилиб унга турмушга чиқаман? — дедим мен.

— Акам сизга уйланиб, ўғлингиз Гена билан сизни Россияга кўчириб олиб кетмоқчи. У ерда акамнинг данфиллама уйи, ўзининг обрўли фирмаси бор. Агар сиз акамнинг таклифини қабул қилсангиз, Россияда маликалардай яшайсиз! Ўғлингиз ҳам ҳеч нарсага зорикмай ўсади! — дея лафз қилган Гуля ҳоли-жонимга қўймай, розилигимни олди. «Ҳозирча, уч-тўртта танишимизга айтиб турмуш курайлик, тўйни Россияда ўтказамиз», деди Саша. Унинг иккита ўртоғи билан синглиси ва Женя холадан иборат кичкинагина даврага дастурхон ёзиб, турмуш қурган бўлди. Бир куни Саша менга, «Танишбилишларингдан иложи борича кўпроқ пул қарзга йиғиб бер, мен уларнинг пулларини бир ой ичида ўн фоиз устама фойдаси билан қайтиб бераман», деди.

Мен ҳамма танишларимдан қарзга пул сўраб, қарзга берган пулларингиз устига ҳар ойига ўн фоиздан устама фойда бераман, деб анча-мунча пул йиғиб, унга бердим.

— Нотаниш одамга нега дарров ишона қолдингиз? — йигит тўсатдан савол берди.

— Нега энди ишонмай, синглиси анча йиллик дугонам бўлса. Бундан ташқари, Сашанинг лафзига ишониб, биз турмуш қурдик-ку, демак, мен энди эрим билан бир тану бир жон бўлишим керак, деб ўйладим-да. Яна у ўзи билан Россиядан бир талай доллар олиб келган эди. Ўша долларларига сотиб олган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини, уч-тўрт «КамАЗ»га ортиб, Россияга жўнатганига гувоҳ бўлганман. Шундан сўнг Сашани бир бойбадавлат одам деб ўйлаб қолдим-да.

— Кейин нима бўлди, — йигитнинг сабри чидамай сўради.

Сочиққа юз-кўзларини артган Люда яна сўзида давом этди.

— Мен танишларимдан қарзга олиб берган пуллар эвазига сотиб олган қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ҳам у бир неча юк машинасига ортириб Россияга жўнатди. Кейин Саша, «Энди мен у ёққа бориб, ҳамма қишлоқ хўжалик маҳсулотларини соттириб бўлиб, бу ердаги қарзимизга етарли пулларини олиб келаман. Кейин сен танишларингдан олган қарзларни тўлаб, ўғлим Гена билан бирга сизларни бу ердан бутунлай кўчириб олиб кетаман», деб тайёрада Россияга учиб кетганча йўқ бўлиб кетди. Орадан икки-уч ой ўтиб, менинг қистовим билан Гуля ҳам «Майли, мен ўзим бориб акамни топиб келаман», деганча акасининг изидан у ҳам йўқ бўлиб кетди.

— Мени айтмайсизми, мени? — Женя хола гапга аралашди. — Мен ҳам Сашанинг берган лафзига ишондим. Шу сабабдан таниш-билишларимга, берган қарзларингиз устига ойига ўн фоиз устама ҳақ қўшиб бераман, деб мен ҳам қарзга бир талай пул йиғиб, унга берганман.

— Сизга нима учун унга пул йиғиб бериш зарур бўлиб қолди? — йигит таажжубланиб сўради.

— Бу маҳсулотларни Россияда ўзининг фирмам орқали икки-уч бараварига пуллайман, кейин сизга ҳам фойдасидан бераман деганди-да, — деди Женя хола ҳазин бир товушда.

— Мана энди унинг лафзига ишониб, оиламдан ажралиб ўтирибман.

— Сиз ҳам ажрашганмисиз? Эрим Россияга ишлагани кетган дегандингиз-ку?

— Бу гапларни айтган пайтимда мен сизни яхши билмасдим. Шунинг учун ҳам ажрашдим, дейишга уялиб, айтгим келмаган эди. Уйимизга одамлар қарзини сўраб

бостириб боравергач, эрим мени уйдан хайдади. Мана шунақа гаплар, Азизжон ука! Бировнинг лафзига ишониб, хонавайрон бўлдик! Уйимиз куйди! Мана энди, биз тўғрида ҳамма нарсани билиб олдингиз. Бугундан бошлаб биз билан бир хонадонда ижарада туриш у ёқда турсин, ҳаттоки гаплашишга ҳам ор қилсангиз керак, — дея Женья хола унга юзланди.

— Йўқ, нега энди? — деди йигит аёлларга ич-ичидан ачиниб.

— Агар малол келса, олдиндан узр сўрайман... Оилангиз, болаларингиз борми?

— Бор. Иккита ўғлим бор!

— Оилангизга аралашингизга ҳаққим йўғ-у, лекин негадир сиз тўғрингизда яхшироқ билгим келяпти, — Женья хола йигитга савол назари билан қаради. — Агар малол келмаса, ўз ҳаётингиз ҳақида сўзлаб берсангиз.

«Агар мен ўз ҳаётим тўғрисида сўзлаб берсам, мен хоҳлайманми, хоҳламайманми, барибир хотиним билан унинг акасини ёмонлашимга тўғри келади. Сабаби, ҳаётимнинг остин-устин бўлиб кетишига, хотиним орқали унинг акаси Мадрим айбдор», деб ўйлаган йигит хотинини ёмонлашни истамай:

— Ҳозир бу тўғрида айтгим йўқ. Вақти-соати етса, айтиб берарман, — деди.

— Биламан, — деди Женья хола, — нега ўз ҳаётингиз тўғрисида сўзлаб бергингиз келмаётганини. Бизнинг гапимизга ишонмадингиз. Тўғрироғи, бизга шубҳа билан қараяпсиз, тўғрими?

— Йўқ, унчаликмас. Ҳаётда ҳамма нарса бўлиши мумкин. Вақти келса, ҳаммасини айтиб берарман, — деди йигит.

— Майли, айтгингиз келмаса, айтмай қўяқолинг, — деди уларнинг гапига аралашмай ўтирган Люда. Кейин у қизариб кетган кўзларини сочиққа артди.

Азизжондан қарз сўрашни мўлжаллаган Женья хола, «У бизларга ишонмаяптими, демак, қарзга пул бермайди», деган фикрга келиб, йигитдан қарз сўрашни кейинга қолдирди.

— Энди мен бориб дам олай. Сизлар ҳам яхши дам олинглар! — деди Азизжон ўтирган ўрнидан туриб.

— Сиз ҳам яхши дам олинг! — дейишди аёллар бараварига.

Йигит ўз хонасига кириб, ўрнига ечишиб ётар экан: «Ғалати тузилган бу дунё», деди ўзига-ўзи.

Азизжон душанба куни бозорга тушиб, ошнинг масаллиқларини харид қилди. Кейин олган нарсаларини Ҳабибулла буваникига олиб келиб, унга ош қилишга қарашиб юборди.

— Энди сен борақол, невараларимнинг дарсдан чиқадиган вақти бўлиб қолди, — деди бува девордаги осифлиқ соатга қараб.

— Хўп бўлади, бува. Мен физиллаб бориб мактабдан невараларингизни олиб келаман, — дея Азизжон йўлга отланди.

— Азаматжоннинг дарси қачон тугайди?

— Бугун иккаласининг дарси ҳам бир вақтда тугайди.

— Жуда яхши. Азаматжонни пойлаб қолмас экансан. Тезроқ борақол, невараларим пойлаб қолишмасин, болам!

— Хўп бўлади, буважон! — дея хонадан чиқиб кетган Азизжон катта йўлга чиқиб такси ушлади. Ана шу такси билан мактабдан у болаларини олиб буваникига келди. Кейин Ҳабибулла бува, Азизжон ҳамда Азаматжон билан Дурбекжонлар биргаликда ошхўрлик қилишди. Ошни еб бўлишгач, Қуръон тиловат қилиб, фотиҳа ўқиган бува, Азаматжон билан Дурбекжонлар учун ўзи дўкондан сотиб олган, иккита бир хил ўйинчоқ машинани болаларга совға қилди. Хурсанд бўлган болалар, «Раҳмат, буважон!» дейишганча, ўйинга берилиб кетишди. Бува билан Азизжон болаларнинг мароқ билан машина ўйнашларига маҳлиё бўлиб, уларга термулиб ўтиришар эди.

Уй харажатларига пул етказолмай, қийналиб қолган Малика яна ўзининг олдинги машғулоти бўлган, Отчопар бозоридаги олди-сотди ишига қайтиб, савдога ўзини урди.

«Олдинлари бир кунда фалон сўм топардик. Энди бўлса арзимаган чойчақа қоляпти. Шунисига ҳам шукр, буни эплай олмаганимда, нима қилардим?» у шу хаёл билан уйга кириб келди.

— Бувам бизларга машина олиб бердилар! — деб чулдирашган болалар ойиси олдига хурсанд бўлиб чопқиллаб чиқишди.

— Қайси буванг олиб берди? — таажжубланиб сўради аёл.

— Дадамнинг бувалари-да! — деди Дурбекжон қувонганидан кўзлари яшнаб.

— Нега у чол берган машинани олдинглар, ҳали сенлар тиланчи бўлиб қолдингларми?.. Ким нима берса, олаверасизларми? — Малика жаҳл билан Дурбекжоннинг кўлидаги машинани кўлидан юлқиб олиб, тўғри келган томонга қаратиб отди. Машина деворга бориб урилди ва чирокчаси синиб тушди. Дурбекжон чинқириб йиғлади. Шундан кейин Азаматжон ётоқхонага кириб машинасини беркитиб чиқди. Пачоқланган машинани олган Дурбекжон кўзёшларини енгига артганча ётоқхонага кириб кетди.

Лаби лабига тегмай, болаларини етимдан олиб, етимга солиб қарғаган ҳолда Малика юз-кўлини ювди, кейин газни ёқди-да, чойгумни олов устига қўйиб:

— Азамат, укангни чақир, чой ичамиз, — деди.

— Мен чой ичмайман, — деди бола саросима билан онасига қараб.

— Нега?

— Боя ош егандик! — деди болакай қўрққанидан титраб.

— Қаерда ош единг? — аёл таажжубланиб сўради.

Бувамникида дейишга қўрққан Азаматжон:

— Дадам билан, — деди.

Қўрққанидан боласининг жавдираб турган кўзларига кўзи тушган Малика йиғлаб юборди.

— Йиғламанг, ойижон, бошқа у ёққа бормаймиз! — деди Азаматжон ҳам йиғлаб.

Боласининг гапларига парво қилмагандай, газнинг оловини ўчирган Малика ётоғига кириб ўрнига ётмоқчи бўлди. Шунда унинг кўзи пачоқ бўлган машинани қучоқлаб ухлаб қолган Дурбекжонга тушди-ю энди ўзини тугитиб туролмади, кўзларидан қайноқ ёшлар сизиб чиқиб юзларини ювди.

* * *

Туман прокуратура терговчисининг хонаси. Юқоридаги юмшоқ ўриндиқда ястаниб ўтирган, олдингига нисбатан янада тўлишган, юзларидаги сепкили ўзига ярашиб турган Мехрибон Султоновна хонасида ўтирган йигитга қарата:

— Мадримнинг қаерда жинойий иш билан қўлга тушгани ва унинг бу жинойий ишдан қандай қилиб қутулиб кетгани ҳақида батафсил менга маълумот берсангиз, — деди.

— Хўп бўлади, Меҳрибон Султоновна, — деди озгин, чўзинчоқ юзли, қирра бурун, малла соч йигит.

— Сиздан илтимос, фақат бу иш билан бўш вақтингиздагина шуғуллансангиз. Бу менинг шахсий илтимосим.

— Меҳрибон Султоновна, нима сабабданлигини билсам бўладими?

— Бўлади. Мадрим менинг жиянимга автобус олдириб, пулини бермай қочиб юрибди. Мен уни жиноий иш устида қўлга олиб, бор-йўғини тортиб олганмишман. Келинимиз Муборак опамга шундай деганмиш. Мадрим сабабли жиянимнинг оиласи бузилиб кетиш арафасида турибди. Бу одам айёр бир туллаккина бўлиб қолмай, ор-номуссиз лафзбоз ҳам экан. Биз иложи борича бир оиланинг бузилиб кетишининг олдини олишимиз керак.

— Меҳрибон Султоновна, сиздан нима сабабдан сўраганимнинг боиси ҳам шу эди. Жиянингиз Азизжон аканинг ҳозирги участка нозири билан мен олийгоҳда бир гуруҳда ўқиганмиз. У ҳам Мадрим ака тўғрисида сўраб-суриштирган эди. Келинингиз Азизжон ака устидан Ички ишлар бўлимига ариза берган. Бу ишда ҳам Мадрим аканинг қўли бор. Буни айнан унинг ўзи қилмасдан, айёрлик билан бу ишга Лола опани аралаштирган. У Лола опанинг шаллақилигини билади-да. Бу ишда Мадрим жанжал билан ютиб чиқишни мўлжаллаган. Лола опа курсдошим Фолибжонга: «Агар сиз Азизжон устидан жиноий иш очиб, уни қамокқа олмасангиз, устларингдан юқорига арз қиламан», деб дўқ-пўписа қилган. Фолибжон, «Биз ҳар қандай аризага асосланиб қамокқа олавермаймиз! Энг аввало айбдор деб гумон қилинган фуқаро тўғрисида сўраб-суриштириб, шу ишга тегишли ҳамма воқеаларга аниқлик киритганимиздан кейингина гумондор фуқаронинг айби қай даражада тасдиқланишига қараб унинг айбига яраша жазо чораларини кўрамиз», деган. Шунда Лола опа, «Сиз ҳам унинг ҳамтововига ўхшайсиз. Шу пайтгача эри синглимни уриб, хўрлаб келган. Сиз бўлса уни тартибга чақирмагансиз. Агар синглимни эри уриб, ўлдириб қўйса, нима қилардингиз? Бундан кейин у сабабли синглимга бирор зарар етса, сиз жавоб берасиз. Гапларимга тушундингизми?» деб жанжал кўтарган.

— Бу гаплардан менинг хабарим йўқ! Яқинда хизмат сафари билан Тошкентга бораман. Шунгача менга Мад-

рим тўғрисидаги маълумотларни билиб берсангиз яхши бўларди.

— Хўп бўлади, Меҳрибон Султоновна. Кетишга рухсат беринг.

— Яхши, боринг, ишларингизда омад ёр бўлсин!

Участка нозири чиқиб кетгач, Меҳрибон Султоновна хаёлга толди.

«Бошига шунча ташвиш тушиб, оиласи жар ёқасида турса-ю бу тўғрида Азизжон менга ҳеч нарса демаса. Қизик!» У ўйлаган сари саволлар ёғилиб келар, саволларнинг ҳеч бирига Меҳрибон Султоновна жавоб тополмай, қийналарди.

* * *

Женя хола билан Люда Азизжоннинг қаршилигига қарамасдан, унинг кир кийимларини ювишни, овқатини вақтида тайёрлашни, ҳатто унинг хонасини тозалаш ишларини ҳам ўз зиммасига олишганди. Бу ҳолат йигитни маълум маънода уларга қарздор қилиб қўяётган эди. «Бундан кейин ўзимга тегишли ишларни ўзим қиламан», деган фикрга келган Азизжон, аёллар йўқлигидан фойдаланиб, ўз хонасини тозалаб чиқди. У кир кийимларини йиғиб юва бошлаганда Женя хола келиб қолди.

— Азизжон ука, бизлардан нима ёмонлик кўрдингиз?

— Сизлардан ҳеч қандай ёмонлик кўрганам йўқ.

— Бўлмаса, бу нима қилаётганингиз?

— Кийимларимни ювяпман.

— Бу эр кишининг иши эмас-ку! Бир хонадонда яшасагу шу арзимаган ишни ҳам қилиб бермасак, бу нима деган гап? Бирор марта таъна қилганимизни сездингизми ёки бирор ғайриоддий ҳолатни туйдингизми?

— Йўқ. Бундай ҳолатни сезмадим. Лекин талаба бўлган пайтларимда қишлоғимиз қизлари кирларимни ювиб беришмоқчи бўлишганда, мен қаршилиқ қилиб, кирларимни ўзим ювардим. Ўша пайтлари, мен билан бирга мактабда ўқиган синфдошим Мадамин иккаламиз бир хонадонда ижарада турар эдик. Биз иккаламиз навбатма-навбат хонани йиғиштириб, овқат тайёрлардик. Мадаминнинг навбатчилигида ҳамқишлоқ қизлар овқатимизни тайёрлаб, хонамизни йиғиштириб беришарди. Улардан биттаси гоҳ-гоҳида бизникига келиб, Мадаминнинг кирларини ювиб ҳам берарди. Шу қизлар ичида шўҳроқ бир қиз бўлиб: «Азизжон ака, сизнинг навбатчилигингиз»

гизда ҳам хонангизни йиғиштириб, кирларинингизни ювиб берсак, бирор нарса бўлиб қоладими? Мадамин акадан ўрнак олсангиз-чи, қаранг, унинг ўзи бизлардан илтимос қилади. Сиз бўлсангиз қаршилиқ қиласиз. Ёки сизга кизларнинг ишини қилиш ёқадими?» деб устимдан кулгани-кулган эди. Шундан кейин мен шу қизни учратсам, ундан қочадиган одат чиқардим. Сабаби, у хазиллашиб, мени ҳамманинг олдида изза қилгани-қилган эди. Шундан сўнг ўз вазифамни ўзим қилиш одатимни ташламадим. Кейинчалик у қиз ҳам хазиллашмай қўйди. Мадамин ҳозир Ички ишлар бўлимида терговчи бўлиб, ҳамма учун Мадамин Жўраевич бўлиб кетган.

— Ана кўрдингизми, бу одат сизларда ҳам бор экан-ку? Биз ҳатто эрларимиз овқатланиб бўлгунча, улар бемалол овқатланиб олишсин, деб хизматларида турамиз. Шундан сўнггина ўзимиз овқатланишга ўтирамыз. Бу ерда биз бир хонадонда туриб, биринчидан, егулик пиширишга келсак, ўзимиз учун ҳам пиширамыз. Харажат пулини айтадиган бўлсак, учаламиз чиқимини барабар чиқарямыз. Иккинчидан, хонангизни йиғиштиришимиз фақат сиз учунгина эмас, Люданинг жияни Алик ҳам сиз билан бир хонада яшайди. Сиз бўлмасангиз ҳам Алик учун йиғиштирар эдик. Фақат уч-тўртта кийимингизни ювиб берганимиз бўлмаса, сизга бошқа ёрдам қилаётганимиз йўқ. Тўғри, ич кийимларингизни ўзингиз ювиб тўғри қиласиз. Бу одатингизни жуда ҳурмат қиламан. Қолаверса, ижара ҳақининг ярмини тўлаб, бизга катта ёрдамнингиз тегиб турибди.

Очиқ турган ташқари эшикдан кириб келган Люда уларнинг сўзлашаётган мавзусини англаб, у ҳам гапга аралашди.

— Яна эски ҳаммом-эски тосми? Бизни ноқулай ҳолатга солмасдан, шу одатингизни ташласангиз бўлмайди-ми, — деди-да, устки кийимини ечиб, Азизжоннинг олдидаги тоғорани олиб кирни юва бошлади.

Азизжон энди қаршилиқ кўрсатмай:

— Нима қилай, мен шундай яралган бўлсам! — деди.

* * *

Меҳрибон Султоновна Тошкентга етиб келгач, участка нозири Ғолибжон билан учрашди. Шундан кейин у Азизжонга тегишли бутун воқеа тафсилотини ипидан-игнасиғача ўрганиб чиқиб, сўнг Гулбахор хола билан маслаҳатлашди.

— Энди бўлар иш бўлди, — деди Гулбахор хола. — Азизжон жарима билан суддан қутулди.

— Биладан. Ҳаммасини суриштириб билдим. Малика ёшлик қилиб, жуда катта хатога йўл қўйибди.

— Мен бу воқеаларнинг айбдори, Маликадан кўра кўпроқ Мадрим, деб биладан. У ногиронлигини айтиб, синглизининг раҳмини келтирган ва ундан айёрона фойдаланган. Агар Мадрим беш бармоғини оғзига тикиб, нафс қулига айланмай, автобусдан тушган фойданинг ярмини бериб турганида ҳам Азизжон бу аҳволга тушмаган бўларди.

— Малика ҳам ёш эмас, олий маълумотли мукаммал шахс. Нега бу даражада чув тушган?

— Биринчидан, Малика ёш турмуш қурди. Иккинчидан, у қайнота-қайнонанинг тарбиясини кўрмай, ўқишни деб Тошкентда яшашга мажбур бўлди. Учунчидан, поччамиз оламдан ўтгач, ёш Азизжоннинг бошига отанинг масъулияти ҳам қўшилди. У бу вазифаларни виждонан аъло бажарарди. Ўқийдиганини ўқитди, уйланадиганини уйлади, сингилларини узатди. Ундан ташқари, Азизжоннинг қанчадан-қанча қариндош, уруғимизга ёрдами тегди. Битта мени олайлик! Қишлоқдан кўчиб келиб, бу ерда уйли-жойли бўлиб, ишга жойлашиб, шаҳар аҳлига қўшилиб кетишимнинг ўзи бўлмади. Ўзинг билардинг ортиқча пулим йўқлигини. Шу сабабли оиламнинг бутун харажати ойлаб унинг зиммасига тушди. Шаҳар рўйхатига туришим ҳам, ишга жойлашишим ҳам осон кечмади. Ҳаммасига у елиб-югурди. Қолаверса, болаларимнинг ҳаёти изга тушиб кетишида мендан кўра, Азизжоннинг меҳнати кўпроқ. Мен ҳозир ҳам унга ёрдам бериш ўрнига, анави уқангнинг ўқишига ёрдам бер, бунисини ишга жойла, томимни таъмирлаб бер, пул бериб тур, деб уни ҳоли-жонига қўймайман. Азизжон бўлса сўзсиз ҳамма илтимосларимни бажариб келади. Ҳаттоки ўз болаларим ҳам мени бунчалик ҳурмат қилишмайди.

— Ҳозир ҳам ёрдам сўраяпсизми? — тўсатдан савол берди Меҳрибон Султоновна.

— Йўқ. Мадрим сабабли укамнинг оиласи жар ёқасида турганини кўра-била туриб, яна қайси юз билан ундан ёрдам сўрайман. Аксинча, ёрдам беролмаётганимдан ўқсийман, синглим! Буларнинг ҳаммасини кўриб-билиб турган Маликанинг ҳам ногирон акасига ёрдам бергиси келган-да! Уни ҳам тушунса бўлади. Мен уни тўғри тушунаман.

— Акаси ногиронлик гуруҳини таниш-билиш қилиб олган бўлиши керак. Бу, албатта, участка нозирининг фикри. Буни текшириб кўриш керак!

— Энди сен ҳам ҳуқуқшуносман, деб Азизжоннинг оиласини тиклашга ёрдам бериш ўрнига, Мадримнинг кетига тушиб, унинг қинғир ишларини очиб, Азаматжон билан Дурбекжонларни тирик етим қилмоқчимисан? Сендан бошқа ҳуқуқшунос йўқми? Нега улар жим юришибди.

Опасининг бу гапларидан кейин Мехрибон Султоновна ўйга толди.

Гулбахор хола ҳам унга фикрларини жамлаб олиш учун ёрдам бераётгандай жим ўтирарди.

Ўртадаги жимлик узоққа чўзилмади.

— Азизжоннинг оиласини тиклашимиз учун қандай ёрдам қилишимиз керак? — сўради Мехрибон Султоновна.

— Ҳозирча ҳеч нарсага аралашмай турганимиз маъқул.

— Нима учун?

— Агар биз ҳозир Маликага хато қилгансан, десак, «Сизларга укангиз ёрдам қилганларида, қаршилиқ қилмай тўғри қилган бўламану, укангиз акамга ёрдам берганларида нотўғри қилган бўламан, шундайми?» дейди.

— Биринчидан, Мадрим автобусни олиб нотариусга боргунча Маликанинг номига расмийлаштирамиз деб, нотариусга боргач, ўз номига расмийлаштирган. У ҳаммасини олдиндан режалаштириб қилган. Иккинчидан, қариндош-уруғимиз ичида ҳеч ким бу даражада Азизжонни алдаб, ёлғон ваъдаларни лафз қилиб, қолаверса, бунчалар катта пул олиб, уни бундай қийин аҳволга солмаган. Биз соф виждон билан Азизжоннинг ёрдами керак жойда ёрдам сўрадик. Унга ёрдамимиз зарур бўлган жойда эса доимо ёрдам бердик. Ҳамиша биз ақлимиз етган даражада Азизжонга тўғри йўл кўрсатиб келдик. Қани айтингчи, опа, ёки гапларим нотўғрими?

— Тўғри. Фақат сен ўз дунёқарашингни Маликанинг дунёқарашини билан тенглаштирма. У ўз хатосини ўзи тушуниб етмагунича, ҳозир биз сеники нотўғри, десак, Малика хатосини тан олиш ўрнига, ўзимники тўғри, деб ўз фикрига қаттиқ ёпишиб олади. Уларнинг ҳаётини янада чигаллаштириб юбормаслик учун ҳозирча Азизжонни ҳам, Маликани ҳам ўз ҳолига қўйганимиз маъқул.

— Нега энди лафзбоз бир туллак Мадримнинг қилмишларини Малика тушуниши қийин бўляпти, хайронман? Мадримга ўхшаган лафзбоз, виждонсиз, айёр кимсалар ҳаттоки миллатимиз аҳли ичида ҳам излаб топиб бўлмас даражада камдан-кам учрайдиган иллат-ку! Келиб-келиб бундай одамнинг биз билан қуда бўлиб қолганидан афсусланаман! Унга ўхшаганлар фақат одамзот деган номга иснод келтиради, холос!

— Туғишган синглисини ўйламаган бу туллак бошқани ўйлармиди! — деди Меҳрибон Султоновна. Кейин бирпас жим қолди-да, яна сўзида давом этди. — Биз-ку, кутаверамиз, лекин кейин кеч бўлиб, мабодо тузатиб бўлмас хатога йўл қўйиб куйсак-чи, сўнг афсусланиб қолмасмиканмиз?!

— Билмадим, синглим! Билмадим!.. Менимча, ҳозир уларнинг ҳаётига аралашмаганимиз маъқул.

* * *

Фарида эрининг иккинчи хотин олгани тўғрисида эшитди-ю уйда жанжал кўтарди.

— Мен сабабли Мадрим бойвачча деган ном олдингиз. Иккинчи хотин олибсиз, деб эшитдим. Бу энди қилган яхшиликларимга сизнинг раҳматингизми?

— Нималар деяпсан? — деди Мадрим ҳеч нарса тушунмагандай кўзларини лўқ қилиб. — Мундоқ тушунтириб гапирсанг-чи?

— Менинг устимга хотин олганмишсиз, шу гап ростми?

— Бўлмаган гап. Бу бизни кўролмаган душманларимизнинг иши.

— Ҳаммасини суриштирдим. Исми Сулҳида экан. У аёлдан Отабек исмли бир ўғил фарзандингиз ҳам бор экан, — дея Фарида эрини оғизга олиб бўлмас қарғишлар билан ҳақорат қила кетди.

Мадрим хотини билан ади-бади айтишиб ўтирмай, уй ичига кириб кетди.

Фарида эрини қарғаб юрганча, нарсаларни тугиб, отасиникига жўнади. Ҳатто Мадрим, кетма, деб хотинини тўхтатиб қолишга ҳаракат ҳам қилмади. Фарида ёшлиги ўтган қизлик уйига кириб келганда, дахлизда турган отасига кўзи тушди-ю хўнграб йиғлаганча ўзини отасининг қучоғига отди.

— Нима бўлди, қизим, тинчликми? — сўради Бозорбой ота.

- Анави менинг устимга хотин олибди.
- Аввало, сен ўзингни босиб ол, қизим! Кел, бу ёққа ўтиб ўтир, кейин батафсил гаплашиб оламиз.
- Нимани гаплашамиз? Куёвингизнинг у манжалақидан фарзанди ҳам бор экан.
- Энди эшитдингми? — ташқаридан кириб келган Гулчирой гапга аралашди.
- Сизлар билармидингиз? — Фарида йиғлашдан тўхтаб сўради.
- Ха, биз эшитганимизга анча бўлди, — деди Гулчирой хотиржам, гўё ҳеч нарса юз бермагандай.
- Ўғайсиз-да, шунинг учун ҳам ўғайлигингизга борасиз. Онам тирик бўлганларида, мени бундай хўрлатиб қўймасдилар!
- Нима қилибди? Иккита хотинни ҳам гулдай боқиб ўтирибди-ку! — деди Гулчирой. — Бундайлар элда кўп.
- Ҳеч бўлмаса, сиз мени тўғри тушунинг, отажон! Ҳозир ёрдамингизга муҳтож бўлиб турган бир пайтимда, сиз ҳам ўғай онамнинг гапига кириб, қизингизни оёқости қилдириб қўйманг.
- Йиғлама, қизим, йиғлама, — деди Бозорбой ота қизининг кўнглини олишга уришиб.
- Гулчирой эса эри билан қизининг аҳволига парво ҳам қилмай, кўчага чиқиб кетди. Икки-уч кун отасиникида яшаган Фарида ўғай она қистови биланми ёки болаларини соғиндими, отасига эргашиб эриникига қайтди.
- Бозорбой ота куёвиникига қизи билан кириб келганда, Мадрим уйда йўқ эди.
- Қани, у аҳмоқ, нонкўр даданг? — деди ота невараларига бақириб.
- Дадам автобусда Тошкентга кетдилар, — деб чувурлашди неваралари.
- Болаларга нега бақирасиз, ота? Буларда нима айб? — деди Фарида кўзига ёш олиб.
- Сиёсат-да, қизим, дадалари келса айтишади, — деди Бозорбой ота эшитилар-эшитилмас.
- Даданг келса, олдимга борсин, ҳали мендан кўра-диганини кўради. Терисига сомон тикаман, гапимга тушундиларингми?
- Тушундик, тушундик! — дейишди неваралари чувурлашиб.
- Сен жанжал чиқармай ўтир, қизим, — деди Бозорбой ота. — Мен ўзим сендан хабар олиб тураман!
- Фарида индамади.

— Агар даданг ойингни хафа қилса, дарров менга хабар беринглар, хўпми?

Болалар бараварига: «Хўп бўлади!» дейишди.

* * *

Кейинги пайтларда Маликанинг хаёлини бир-бирига карама-қарши фикрлар чулғаб ола бошлади. У акасини қанчалар ноҳақ, деб ўйласа, Азизжон шунчалар ҳақ бўлиб чиқарди. Шундай пайтларда Маликанинг кўзига бутун дунё тор кўриниб, у жаҳл отига минарди.

Бугун ҳам тушкун бир кайфиятда ишдан уйига қайтган Малика ўз хонасига кириб, юмшоқ ўриндикка ўтирди. Болалар онасининг келганига эътибор ҳам қилишмай, ўтган ҳафтада дадаси олиб берган хоккей ўйнайдиган ўйинчоғини зўр бериб ўйнашар эди.

Азаматжон гол урди.

— Фирром ўйнадингиз, ака! Бу голингиз ҳисоб эмас, — деди Дурбекжон.

— Униси ҳисоб бўлмаса, мана сенга, — акаси яна гол урди.

Энди жаҳли чиққан Дурбекжон ўйинчоқни тепиб, йиғлаб юборди.

— Сенларнинг дастингдан бирпас тинч ўтираманми, йўқми? — Малика шитоб келиб Азаматжонни урди. Бола йиғлади.

— Ака, юринг, дадамнинг олдига кетамиз! — деб Дурбекжон акасининг қўлидан тортди.

Энди ўзини тутиб туролмаган Малика Дурбекжонга ҳам тарсаки туширди.

Дурбекжон кўрққанидан акасининг пинжига суқилганча жимиб қолди.

Шу пайт эшик кўнғироғи жиринглади. Малика бориб кўча эшигини очди. Остонада Гулбодом турарди. Малика ўзини тутолмай, синглисининг қучоғига отилиб, хўнграб йиғлаб юборди.

Гулбодом опаси билан сўрашишни ҳам унутиб, нима бўлаётганига тушунмай, саросимага тушди.

— Тинчликми опа? Нима бўлди? Гапирсангиз-чи!

Малика синглисининг гапларини эшитмаётгандай, ўксиб-ўксиб йиғларди. Болалари ойисига термулиб қараб туришганча, йиғлаб юборай-йиғлаб юборай деб туришарди.

Бекатда автобусдан тушган Азизжоннинг кўзи Женя холага тушди.

Женя хола тез-тез юрганча унинг ёнига келиб, «Туман Ички ишлар бўлимида танишингиз борми?» — деди томдан тараша тушгандай.

— Бор, тинчликми? — Азизжон таажжубланиб сўради.

— Людани камаб қўйишди.

— Нега?

— Билмадим. Жиноят кидирув бўлимининг иккита ходими бозорга келиб, уни олиб кетишди.

— Қачон?

— Эрталаб.

— Сиз уйга бораверинг, мен ўзим Ички ишлар бўлимига бориб, суриштириб кўраман.

— Йўқ, мен ҳам сиз билан бораман.

— Женя хола, сиз уйга бораверинг, Алик билан Гена хавотирланиб ўтиришгандир. Мен танишим билан гаплашиб кўриб, сизга ўзим қўнғироқ қиламан.

Ноилож қолган Женя хола:

— Хўп бўлади! Ундай бўлса мен уйга бориб, егулик бирор нарса тайёрлаб тураман. Сиз бирор иложини қилиб Людани у ердан олиб чиқинг! — деди.

Азизжон туман Ички ишлар бўлимига етиб келганида, милиция ходими тўхтатиб, кимнинг олдига келганини сўради.

— Терговчи Мадамин Жўраевич керак эди, — деди Азизжон.

— Шу ерда кутиб туринг, hozir мен улардан сўраб кўрай-чи, — деб милиция ходими телефон гўшагини кўтарди.

Азизжон телефонга нажот кўзларини қадаганча, дарвоза олдида туриб, қоровулнинг, кираверинг, дейишини илҳақ бўлиб кутиб турди.

— Сизнинг олдингизга бир йигит келибди, фамилияси Холдоров. Уни киритиб юбораверайми? — дея милиция ходими сўради. Рухсат олди шекилли, телефон гўшагини жойига қўйиб, дарвоза олдида кутиб турган йигитга қарата, «Кираверинг», деди.

Азизжон дарвозадан кириб, юз метрларча юрганидан кейин хашаматли бинога кирди. У ўзига таниш бўлган «Терговчи Абдурахмонов М. Ж.» деб ёзилган эшик олди-гача бориб, эшикни оҳиста чертди.

Ичкаридан «Кираверинг», деган овоз эшитилди. Азизжон ичкарига кирди. Кичкина хонанинг юкорисидаги юмшоқ ўриндикда ўтириб, ёзув машинкасида нималарнидир чиқиллатиб ёзаётган йигит ёзишдан тўхтаб, ўтирган ўрнидан турди-да, «Бормисан, Азизжон», деб унга пешвоз чиқди.

Азизжон ҳам ёшликда бирга ўсиб улгайган дўсти сари талпинди.

Ўрта бўйли, оқ сариқ юзлари думалок, бу йигит Азизжон билан кучоқлашиб сўрашар экан, унга ўтиришга жой кўрсатиб:

— Кел, ўтир дўстим, анчадан бери кўринмай кетдинг. Ишларинг жойидами ўзи? — деди.

— Раҳмат, дўстим, ишларим бир маромида кетяпти, — деди Азизжон.

Ёшлик даврларини бирга ўтказган бу иккала йигит ўтмишини анча вақтгача эслаб, хазиллашиб ўтиришди. Кейин жиддий қиёфага кирган Азизжон:

— Бир зарур иш билан олдинга келгандим, — деди.

— Гапир, дўстим. Нега тортинасан?

— Бир танишимни қамаб қўйишибди.

— Ким экан у?

— Люда.

— Нега қамоққа олишибди?

— Билмадим.

— Ҳозир биламиз-да. — Мадамин Жўраевич қаергадир қўнғироқ қилиб суриштирди. Кейин гўшакни жойига қўйиб дўстига савол назари билан қаради. — Бизнинг туманимизда қамоққа олинганлар рўйхатида бундай одам йўқ.

— Уни туман жинойт кидирув бўлимининг иккита ходими олиб кетишибди.

— Бундай одамлар билан алоқа қилмасдинг-ку? Ёки...

— Нотўғри ўйлаяпсан, дўстим. У аёл билан яқин дўстимиз, холос.

Азизжоннинг гапларидан кейин Мадамин Жўраевич яна қаергадир қўнғироқ қилди. Телефонда ким биландир анча гаплашди. Сўнг гўшакни жойига қўйиб:

— Сен у аёлни қаердан танийсан? — деди Азизжонга тикилиб.

— У аёлни яқиндан танимайман. Лекин унинг менга анча ёрдами теккан.

Мадамин Жўраевич бир нарса демоқчи бўлди, аммо

дўстини хафа қилиб қўйишдан қўрқди, шекилли, гапирмади.

— Мен сендан ёмонлик чиқмаслигини жуда яхши биламан, дўстим, — деди Мадамин Жўраевич бошини сарак-сарак қилиб. — Ҳозир Людани қўйиб юборишади. У аёл кимдандир қарз олган экан. Қарз берган одамнинг шу ерда, жиноят кидирув бўлимида жияни ишлайди. У: «Пулимни ундириб беринглар», деб ёрдам сўрабди. Шунинг учун Людани бу ерга олиб келишган.

— Ўз ташвишларим билан сенинг ҳам бошингни оғритганим учун, узр, — Азизжон айбдорлардек ерга қаради.

— Ҳечқиси йўқ. Сен учун ҳар қандай шароитда ҳам ёрдам қўлини чўзишга тайёрман, дўстим.

— Энди мен борай, — Азизжон ўрнидан турди.

— Нега шошасан? Яна бирпас ўтир, дўстим! — Мадамин Жўраевич самимий илтимос қилди.

— Раҳмат. Бошқа сафар.

— Яна йиллаб йўқ бўлиб кетмасдан, ҳар замонда бўлса-да, учрашиб турайлик. — Мадамин Жўраевич Азизжонни ҳовлигача кузатиб қўйди.

Улар қўл бериб хайрлашишди. Хонасига келиб, жойига ўтирган Мадамин Жўраевич ўйга толди. «У аёлнинг фирибгар эканлигини Азизжон билармикан? Жиноят кидирув бўлимидан эшитган маълумотларни унга айтишим керак эди. Йўқ. Унда дўстим хафа бўлар эди. Чунки у бировни ғийбат қилганни жуда ёмон кўради. Бу ғийбат эмас-ку? Жиноят кидирув бўлимидагиларга нотўғри маълумот беришган бўлишса-чи? Чунки мен билган Азизжон жиноятчи билан яқин муносабатда бўлиш у ёқда турсин, жиноятдан юз чақирим нарида юради-ку. Нахотки, мен дўстимнинг соддалигини эсимдан чиқардим. Бу жиноятчи учун жуда қўл келадиган устунлик. Улар Азизжондай соф виждонли, самимий, содда инсонлардан жуда устамонлик билан фойдаланадиларки, ҳатто шайтонлар ҳам улар олдида ип эшолмай қолади. Нима бўлганда ҳам, дўстимни огоҳлантириб қўйиш менинг бурчим эди. Йўқ, йўқ, йиллаб кўрмаган дўстим ёрдам сўраб келса-ю, танишинг фирибгар аёл экан, десам хафа бўлиши тайин. Негаки, бу аёл устидан Ички ишлар бўлимига ариза тушмаган. Қолаверса, у одам жиянидан, «Менинг қарзимни ундириб бер», деб оғзаки ёрдам сўраган. Жияни бўлмиш бизнинг ходимимиз қонунни бузиб, у аёлни асоссиз, мансабини суиистеъмол қилган ҳолда уни бу ерга олиб келган.

Камдан-кам одамгина душмани тўғрисида ҳақиқатни гапиради. Балки у одам бу аёлга тухмат қилаётгандир. Нега бўлмаса ариза ёзмасдан, қонунни бузиб, танишбилиш билан иш қилади. Нима бўлганда ҳам, дўстим сабабли қонун бузилишининг олдини олдим-ку». Бу сўнги фикрдан қониқиш ҳосил қилган Мадамин Жўраевич ёзув машинкасини чиқиллатиб, яна ўз ишига шўнғиди.

* * *

Азаматжон билан Дурбекжонларни мактабга кузатган Малика Гулбодом ётган хонага кириб, уни қўли билан туртиб уйғотаркан:

— Намунча уйқучи бўлмасанг, тур, чой ичамиз, — деди.

— Шаҳар барибир яхши-да. Мол-ҳол, деҳқончилик, демайсан. Ишга бориб келсанг бўлди, мазза қилиб ухлайсан.

— Кўп гапирмасдан ўрнингдан тур, мен чой дамлаб тураман. Иккаламиз чой ичамиз.

— Жиянларим қани?

— Мактабга кетишди.

— Э, шунча кўп ухлабманми? Соат неча бўлди?

— Тўққиздан ошди.

Гулбодом эринибгина ўрнидан турди. Юз-қўлини ювиб келиб, дастурхон ёнига ўтираркан:

— Ишга бормайсизми? — деб сўради.

— Йўқ. Бугун дам оладиган куним.

— Э, бозорчида ҳам дам олиш куни бўладими? —

Гулбодом ҳазиллашди.

— Бозорда дам олиш куни йўқ, ким хоҳласа чиқаверади. Бугун кўпчилик бозорга чикмайдиган кун бўлганлигидан бозорда харидорлар кам бўлиб, савдо яхши бўлмайди. Шунинг учун баъзан душанба куни дам оламан.

— Азизжон акамг кетганидан буён уч-тўрт сўм пул йиғиб қўйиш у ёқда турсин, жиянларингнинг уст-боши, еб-ичишидан орттиролмаёпман.

— Сизга айтган эдим-ку, ажрашманг, деб. Азизжон акам сизни бошига кўтариб юрарди. Ўқийман, десангиз ўқитди. Етишмовчилик нималигини билмай, мазза қилиб яшаб юрган эдингиз.

— Буларнинг ҳаммаси акамни деб бўлди.

— Акамга нима? Ана, Азизжон акам олиб берган автобусда Тошкентга ҳафтасига икки марта одам олиб

келиб кетади. Ҳар келиб кетганида анча-мунча пул ишлайди. Олдин болам касал бўлиб, кейин эрим оғир касалга чалиниб, ётиб қолганда «Ейишга ноним қолмади, ака! Озгина қарзга пул бериб тулинг», деб акамдан ёрдам сўрагандим. Улар бўлса: «Пулим йўқ», деб бир сўм ҳам пул бермадилар. Эсингиздами? Ўша пайтда ҳам Азизжон акамдан қарзга пул сўраб келган эдим. Мадрим акам Азизжон акамнинг бор-будини олиб, уни қарзга ботириб кетган бўлишига қарамай, Азизжон акам менинг ахволимга тушунган. Ўшанда ҳам Азизжон акам менга керакли бўлган пулни топиб берган эди.

— Акамни кўпам ёмонлайверма. Ўзлари ярим жон бир ногирон бўлсалар, яна қайси юз билан ёрдам сўрадинг? Акамнинг олдимизда тирик юрганлари учун ҳам Оллоҳга шукроналар айтишимиз керак, синглим!

— Сиз ногирон, ногирон, дейсиз! Акамнинг, бирор ерим оғрийди, деганини эшитганмисиз? Ёки бирор марта уларнинг касалхонада ётганини кўрганмисиз?

— Йўқ, нега энди бундай деяпсан? Касали бўлмаган одам, касалман демайди-ку, ахир!?

— Сиз мени тўғри тушунмаяпсиз, опа! Майли, ундай бўлса сиз менга айтинг-чи, акамнинг бирор ишхонада қойиллатиб ишлаганини кўрганмисиз?

— Эслолмайман. Лекин сен менга айт-чи, қайси касал одамнинг қойиллатиб ишлаганини кўргансан?

— Тўғри, касал одам қойиллатиб ишлолмаслиги мумкин. Бу бошқа гап. Акам ногиронлик гуруҳига чиққанларигача ҳам бирор ишхонада қойиллатиб ишламаганлар-ку! Менимча, акам ишламаслик учун йўлини топиб, ногиронлик гуруҳини сотиб олган бўлсалар-чи?

— Нима?! — Малика сапчиб ўрнидан туриб кетди. — Бир сен қолувдинг акамга бўҳтон ёғдирмаган. Акам қарзга пул бермади, деб оғзингга келганини вайсайверасанми?

— Узр, опа! Агар нотўғри гапирган бўлсам, мени кечиринг. Мен акамни ёмонламоқчи эмасман. Аксинча, бу гапларни сизга, болаларингизга ачинганимдан гапиряпман. Мабодо, бирорта бегона одам Мадрим акам тўғрисида ёмон гап айтиб кўрсин-чи. Ўша одамнинг ёқасига ёпишиб қон қақшатардим. — Гулбодом йиғламсиради. — Лекин сиз менга бегона эмассиз-ку, ахир! Қолаверса, болаларингизнинг отаси лафзи халол, соф виждонли, имон-эътиқодли одам бўлмаганларида, улар сизни ҳурмат қилмаганларида, Мадрим акамга «Мерседес» авто-

бусини олиб бериш у ёқда турсин, укаси совға қилган енгил машинанинг ёнига ҳам акамни йўлатмас эдилар. Мабодо, Азизжон акам шундай қилганларида, нима ҳам қила олардингиз? Ҳеч нарса қилолмасдингиз. Сиз бўлмаганингизда Мадрим акам улар учун ким бўларди? Ҳеч ким! Улар сиз учун, сизнинг хурматингиз учун бу ишларни қилган! Нега энди, ҳақиқатни тан олгингиз келмайди, опа!

— Ўчир овозингни! Менга ақл ўргатгани келдингми? Бир сен қолувдинг менга ақл ўргатмаган! — Энди Малика синглисини уриш учун қўл кўтарди. Лекин ўзига термулиб турган синглисининг меҳр тўла кўзларига кўзи тушди-ю бўшашганча ўрнига ўтириб қолди.

— Уринг, ураверинг! Опамсиз! Қанча урсангиз ҳам ҳаққингиз бор. Шу билан аламдан чиқадиған, дардингиз ёзиладиған бўлса, уринг. Ураверинг. Лекин иккита норасида болаларингизда нима айб? Тирик етим қилиб қўйганингиз етмагандек, сал жаҳлингиз чиқса, уларни уриб аламингизни олар экансиз. Сиз болаларингизни урганингизда, уларнинг жавдираб туришларини кўриб, юрак-бағрим эзилиб кетди, опа!

Энди Гулбодом астойдил йиғлаб юборди.

* * *

Туман Ички ишлар бўлимидан чиқиб, тўғри уйга кириб келган Люда:

— Азизжон қани? — дея сўради.

— У сени излаб Ички ишлар бўлимига кетган эди. Кўрмадингми? — деди Женья хола таажжубланиб.

— Кимдир мени қўйиб юборишларини сўраб, қўнғироқ қилибди. Шундан сўнг жиноят қидирув бўлимидагилар дарҳол мени қўйиб юборишди.

— Азизжондан бошқа ким ҳам сенга бунчалик ёрдам қўлини чўзарди?

— Сени жиноят қидирув бўлимидагилар олиб кетишгач, мен унинг ишдан келадиған пайтини пойлаб, бекатга чиқиб турдим. Бекатга келиб тўхтаған автобусдан тушган Азизжонга сени жиноят қидирув бўлимидагилар олиб кетганлигини айтдим. Сўнг мен уйга қайтдим. У бўлса туман Ички ишлар бўлими томонга қараб кетди.

— Азизжоннинг каттаконлар ичида танишлари борга ўхшайди. Агар уни қўлга олсак, бизга кўп ёрдами тегармиди, деб бугунги воқеадан кейин ўйлаб қолдим, — деди Люда Женья холадан маслаҳат сўраб.

— Азизжонни пул билан сотиб олиб бўлмайди. Фақат уни одамгарчилик билан қўлга олишимиз мумкин.

— Жуда эҳтиёткор одамга ўхшайди. Биз ундан ҳам эҳтиёткорроқ бўлишимиз керак.

— Менинг фикримча, ҳозир хавотирланмасак ҳам бўлади. Азизжон билан муносабатларимиз яхши, — деди Женья хола хотиржам бўлиб.

— Тўғри, шунинг учун ҳам бизга бугун ёрдам қўлини чўзди.

— Нима бўлганда ҳам биз унга яқинлашиб, ҳеч нарса йўқотмаймиз, — деди Женья хола.

Шу пайт кўча эшик қўнғироғи жиринглаб, бу икки аёлнинг суҳбати бўлинди.

Люда шоша-пиша ўтирган ўрнидан турди-да, югуриб бориб эшикни очиши билан:

— Яхшимисиз? Чарчамасдан келаяпсизми? — деди у остонада турган Азизжонга ялтоқланиб.

— Раҳмат! Ўзингиз қийналмадингизми? — Азизжон, сизни қийнашмадими, демоқчи эди. Лекин негадир бу сўзнинг ўрнига қийналмадингизми, деб сўради.

— Сиздай ёрдамчим бўлади-ю қийналармидим? — Люда тилёғламалик қилди.

— Сизга раҳмат! Людани сиз сабабли қўйиб юборишибди. Сизнинг бу яхшилигингизни ўла-ўлгунимизча унутмаймиз! — деди Женья хола ҳам йигитга миннатдорчилик билдириб.

— Қўйсангиз-чи! Бир хонадонда яшаганимиздан кейин, менинг ўрнимда ким бўлишидан қатъи назар, худди шундай йўл тутган бўларди, — деди Азизжон.

— Кечирасиз, ҳамма ҳам бундай йўл тутавермайди. Саша Люданинг ор-номусини ўғирлагани етмагандай, у бизни қарзга ботириб, чув тушириб кетди-ку!

— Сиздан илтимос, Женья хола, Саша тўғрисида бундан кейин умуман гапирманг, келишдикми? Ҳаттоки унинг исмини ҳам эшитишни хоҳламайман.

Люданинг жаҳли чиқди.

— Люда, хафа бўлма, хўпми? Бугундан бошлаб Саша тўғрисида умуман гапирмайман, — дея Женья хола узр сўради.

— Қаердаги бўлмағур гап-сўзлар билан бошимизни оғритиб ўтирганимиздан кўра, юринглар, яхшиси овқатланамиз. Мен ўлгудай очман, — деди Люда. Кейин у Азизжонга қараб ширин жилмайиб қўйди. — Сиз ҳам оч қолгандирсиз.

— Унчалик очикқанам йўқ, — деди Азизжон ўзига тикилиб турган аёлнинг кўзларидан кўзларини олиб кочаркан.

— Қани, Азизжон, тез бориб юз-қўлингизни ювиб келинг. Таом пишганига анча вақт бўлди. Овқатимиз совиб қолмасин. Люда, сен Алик билан Генани чақир, мен овқатни сузиб келаман, — дея Женя хола ошхона томонга қараб юрди.

* * *

Анча тўлишиб, қорин қўйган Мадримнинг кўриниши салобатли бўлиб қолган эди. У энди салмоқланиб гапирадиган, бунинг устига: «Менинг боболарим оқсуяқлардан бўлган», деб мақтанадиган одат чиқарди. Мадрим айвонда ёнбошлаб ётганича:

— Хотин, хой хотин, — деб чақирди.

— Нима дейсиз? — дея Фарида айвонга кириб келди.

— Чой дамлаб кел.

— Чойни ўйнашингиз дамлаб берсин.

— Хотин, бу ёққа кел. Мана бу ерга ўтир. — Мадрим қўли билан ёнидан жой кўрсатди. — Сен билан бир гаплашиб олайлик.

— Сиз билан ўша манжалақи гаплашади. Сиз билан гаплашадиган гапим йўқ, — Фарида эрининг ёнига келди, лекин ўтирмади.

— Бу гапларингни эшитган қулоқ нима дейди. Махаллада кимсан, фалончи бойвуччасан, ўз ўрнингни билсанг-чи! Ўтир, маслахатли гап бор. — Мадрим мулойимлик билан деди.

— Мана шунақасиз-да. Устимга кўчада юрган бировни олиб, яна ўз ўрнингни бил, дейсиз. Аввало, ўзингизни мени ўрнимга ўтқазиб қўйиб, кейин гапиринг, — Фарида эрининг ёнига ўтираркан: — Гапиринг, нима демоқчисиз, — деди.

— Анавидан келган телеграммалар қаерда?

— Анавингиз ким?

— Бунча гўл бўлмасанг, хотин! Азизни айтаман-да! — Мадрим бурнини жийирди.

— Телеграммани олган заҳотиёқ йиртиб ташлагансиз-ку.

— Йиртиб ташлайман-да. Мендай оқсуяк одамнинг уйида бу мавзуда ёзилган телеграммани, биров кўриб қолса уят-ку, ахир.

— Эсингдами, ўша телеграммада нима деб ёзилгани?

— Йўқ, эсимда йўқ! Лекин ундан учта телеграмма келганини аниқ биламан, — Фарида, нима учун ҳозир телеграмма тўғрисида сўраяпсиз дегандай, эрига қаради.

— Эсингдан чикдими, сенга душманимизнинг бизга қарши қилган ҳар бир ишини ҳеч қачон унутма, деб неча марта айтганман? Ҳамиша душмандан эҳтиёт бўлишимиз керак. Бу ўғитларим ҳеч қачон эсингдан чикмасин, тушундингми, хотин?

— Тушундим, дадаси, тушундим!.. — деди Фарида. Лекин ҳозир нима сабабдан бу гапларни кўзғаётган эрининг мақсадига тушунмади.

— Эшит, унинг юборган биринчи телеграммаси: «Ака, менга бировлардан қарзга олдириб, олиб кетган пуллариңизни тез қунлар ичида эгасига олиб келиб беринг. Бу қарзингиз фоизи ҳисобига икки баравардан ҳам ошиб кетди», деган мавзуда эди.

Иккинчи телеграммасида: «Мендан нима ёмонлик кўрдингиз? Нега қарзга олиб кетган пуллариңизни олиб келиб бермаяпсиз? Мен Анвар акадан қарзга олиб, сизга бериб юборган пуллариңи сўрайвериб, холи-жонимга қўймапти. Сиздан илтимос, ўзингиз Тошкентга келиб, мени бу ташвишдан қутқариб кетинг», деб ёзган эди.

Учинчи телеграммасида бўлса: «Қарзимиз фоизи ҳисобига хаддан зиёд кўпайиб кетди. Энди бор-будимизни сотсак ҳам қарзимиздан қутула олмаймиз. Сиздан илтимос, агар пулингиз бўлмаса, олган қарзингизни фоиз билан нотариал идора орқали, ўз зиммангизга олиб кетсангиз», деган гаплар ёзилган эди.

Бу гапларни айтиб бўлган Мадримнинг бирор ери оғриётгандай юзи бужмайиб, бир зум гапиришдан тўхтади.

— Ўшанда Азизнинг телеграммасига жавобан: «Пулларингизни бермайман», деб ўзингиз ҳам унинг уруғ-аймоғини қолдирмай сўкиб хат ёзган эдингиз. Бу хатни Гулбодомнинг эридан Азизга бериб юбориб, уни роса болагансиз-да. Азизнинг пуллариңи олиб, оқсуяк бойвачча ҳам бўлдингиз. Ҳамма ишни қойиллатиб бажардингиз. Сизга тан бераман, хўжайин! Лекин бу гаплариңиз билан ҳозир нима демоқчисиз? Мақсадга кўчинг, — деди Фарида гапни чўрт кесиб.

Мадрим: «Азиз телеграмма жўнатиб, мени эл олдида шарманда қилмоқчи бўлган эди. Энди унинг бу қилми-

шига яраша жавоб бермоқчиман», демоқчи эди. Лекин бунинг ўрнига:

— Ундан қутуладиган вақтимиз келди. Олган қарзимни қайтиб бермоқчиман, — деди у.

Эрининг мақсадига тушунмай:

— Эсингиз жойидами? Кейин нима қиламиз? Каттангизнинг ўқишни тугатганига бир йил бўлаяпти. Уни уйлантиришимиз, уйли-жойли қилишимиз керак. Яна бир ўғлингиз билан қизингиз ўқишда, уларга пул керак. Шуларни ўйладингизми? — деди Фарида ваҳима қилиб.

— Ўйладим, хотин, ўйладим. Яқинда Гулбодомнинг Тошкентга бориб келгани эсингдами?

— Эсимда. Гулбодом Тошкентга бориб келган бўлса, нима бўлибди? — Фарида шоша-пиша сўради.

— Гапимни бўлмай эшитсанг-чи, хотин! Малика Гулбодомга: «Яқинда қишлоққа бориб, акамнинг қарзга олиб кетган пуллари, акамдан сўраб олиб келмоқчиман», дебди. Шунинг учун Малика келмасидан олдин сен Тошкентга бориб келишинг керак.

— Тошкентда нима қиламан?

— Аввало, қизинг билан ўғлингдан хабар оласан. Қолаверса, Тошкентдан олган уйимизни кўрмагансан-ку, бориб уйимизни кўриб келасан. Кейин Маликанинг олдига ўтасан. Унга сизларнинг вақтинча ишончнома ёзиб берган энгил машинани милиция ходимлари олиб қўйди, дейсан.

Маликанинг, нега олиб қўяди, дейиши аниқ. Машинани ҳайдаш учун ишончнома қоғозининг вақти ўтиб кетгач, аканг нотариус билан тил бириктириб, қалбаки ишончнома қилган эди. Энди аканг ҳам, нотариус ҳам камаладиган бўлиб турибди. Ногирон аканг турма шароитига чидаёлмай ўлиб қолса, бешта боласи етим бўлиб қолади. Мабодо, акангдан айрилиб қолсам, жиянларинг-ни ким боқади, деб оз-моз йиғи-сиғи қилсанг ҳам майли. Шунда Малика, акамни қутқариб қолишнинг йўли йўқми-кан, деб сўрашини яхши биламан. Машина акангизнинг ёки менинг номимда бўлсагина катта пора эвазига акангиз ҳам, нотариус ҳам қутулиб қолишлиги мумкин экан, дейсан. Шу нарса эсингдан чиқмасин, бу энг кераклиси: «Машинангизни олиб қўйиб, эрингизнинг қамалишида Меҳрибон Султоновнанинг қўли бор», деб акангизнинг терговчи ўртоғи айтди, дейсан. Лекин терговчи: «Менинг бу гапларимни ҳеч кимга айтманг. Агар бу гаплар

Меҳрибон Султоновнанинг қулоғига етиб борса, ишдан бўшаб кетишим аниқ», деб огоҳлантирди, дейсан. Замона зўрники — томоша кўрники, деб зорланиб йиғи-сиғи қилсанг ҳам майли. Гапингнинг орасида, бир икки ойлари ичида аканг ўртоқларидан қарз йиғиб, иложини қилолмаса, автобусни сотиб, сизлардан олган қарзидан қутулмоқчи, дейсан. Бу автобусда ҳам кўп пул ишлаб бўлмас экан, де. У ўлгурнинг юрганидан, бузилиб ётгани кўп, де. Гапларимга тушундингми?

— Гапларингизга тушундим, дадаси, лекин қарзга олган пуллариңизни қаердан топиб бермоқчисиз? — Фарида кўзларини катта очиб-юмиб, киприкларини пирпиратди.

— У пайтда «Мерседес» автобусни олган пулга, ҳозир битта мотоцикл ҳам бермайди. Энди гапларимга тушунгандирсан? Енгил машинани ҳам ҳозир уч-тўрт минг долларга олади. Биз унга етти йил олдинги, машинани сотиб олган вақтдаги пулни сўм ҳисобида берамиз. Қарабсанки, автобус Тошкентга икки бориб келганда топадиган пулини тўласак, енгил машина билан «Мерс»нинг пулидан қутуламиз! Умуман олганда, қарзимиз қолмайди.

— Малика хафа бўлмасмикин? Жа-а, ерга уриб юбордингиз-ку!

— Уни кўришим билан: «Менинг гапларимни бир чақага олмайдиган бўлиб кетибсан-да, синглим! Нега қишлоққа кўчиб келмадинг? Гапларимни бир чақага олмас экансан, бундан кейин менинг ҳам сендай синглим йўқ», деб ундан олдин мен аразлайман. «Ака-сингилчиликни йиғиштириб қўйганимиздан кейин ўртадаги олди-бердидан ҳам қутулиб қўйганимиз маъқул», дейман. Шундан сўнг: «Мана, олган қарзим», деб арзимаган пулни берману қарзимдан қутуламан-қўяман. Агар у жанжал қилса, хоҳлаган жойингга бор, деб уйдан қувиб ҳайдайман. Далил-исботи бўлмагач, қаерга ҳам бора оларди. «Бу пулни берганим учун менга раҳмат айт! Аслида, мен бу пулни ҳам бермаслигим керак эди. Синглим бўлганинг учун беряпман. Эрингга умуман пул бермасдим. Сабаби, у холасига айтиб, уч-тўрт марта бор-будимни тортиб олган. Мендан тортиб олган пули, берган пулидан ўн баравар кўп», дейман аразлаб. Шу билан олам гулистон, тамом-вассалом.

— Ақлингизга қойилман, дадаси! — Фарида оғзининг таноби қочиб мамнун илжайди.

— Нима деб ўйловдинг, мен оксуякларданман, хотин, оксуяклардан!.. — Мадрим янада керилибди. — Бор чойингни олиб кел, томоқ қуриб кетди.

— Хўп бўлади, дадажониси! — деди Фарида. Кейин ўрnidан туриб, бедана юриш қилганча хонадан чиқиб кетди.

* * *

Одилбекнинг «Нексия» машинасида Комилжон билан Фарида Тошкентга етиб келишди.

— Мени Маликаникига ташлаб кетинглар, — деди Фарида.

— Биз-чи, биз? — сўради Комилжон.

— Менинг Малика билан оиламизга тааллуқли гап-лашадиган гапларим бор. Сизлар халақит қиласизлар.

— Бизга телевизор бор хонани берсангизлар бўлди, халақит қилмай, телевизор қўриб ётаверамиз.

— Комилжон, сен кўп бошимни қотирма. Бу сафар сизларни Маликаникига олиб боролмайман, мен сенга йўқ, дедимми, тамом-вассалом.

— Майли, олиб бормасангиз, олиб борманг. Фақат Тошкентдан олган уйингизнинг манзилини айтсангиз, бас.

— Сенга Тошкентдан уй олганимизни ким айтди.

— Опа, мендан ҳеч нарсани яшириб бўлмаслигини яхши биласиз-ку.

— Гапни чўзмасдан, тўғриси айт. Сенга уй олганимизни ким айтди?

— Олимжон қайнингизнинг туғилган кунида «оксуяк» поччамиз оғзидан гуллаб қўйганлар.

Опа-ука суҳбатига аралашган Одилбек Комилжонга маъноли қараш қилиб кулди.

— Ҳе, шу поччангиз, одам бўлмади, одам бўлмади-да.

— Опа, поччамга гап йўқ, қизганчиқ сизсиз. Йўқ, йўқ, деяверсангиз ҳақиқатан ҳам йўқ бўлиб қолади, — кесатди Комилжон.

— Бу гапни ҳамма гапирса ҳам, сен гапирма. Сени мана шу елкаларимда кўтариб катта қилганман-а!

— Бўлди, опа, бўлди. Бошқа гапим йўқ.

— Сенинг ҳам танобингни тортиб қўядиганлар бор экан-ку, — Одилбек хохолаб кулди.

— Агар чегарадан чиқадиган бўлса, менга айтинглар, бунинг ақлини ўзим киргазиб қўяман, — деди Фарида кулиб, кейин укасига ён босиб, яна қўшиб қўйди. —

Комилжон мени акаларимдан кўра кўпроқ хурмат қилади. Шунинг учун ҳам мен буни ҳамма ака-укаларимдан кўпроқ яхши кўраман, — деди.

— Ўзи ҳам шунга лойиқ танти, ажойиб йигит-да. — Энди Одилбек Комилжонга ён босди.

— Поччанг: «Бир кун болаларнинг олдида бўлиб, эртасига Маликаникига ўт», деганди. Ишим жуда зарур, олдин ишимни битказиб олай, кейин болаларимни кўрарман.

— Малика билан қандай иш битказмоқчисиз?

— Кўявер, вақти келса, билиб оласан.

— Унинг қўлидан нима ҳам келарди?

— Комилжон нима қиласан ҳамма ишга бурун суқавериб?

Фарида укасини жеркиб берди.

— Майли, айтмасангиз айтманг, лекин уйингизнинг манзилини беринг, — деди Комилжон тўнғиллаб.

Фарида сумкасини очди-да, қоғозни узатди:

— Ма, ёзиб ол!

Комилжон опасидан қоғозни олиб, уй манзилини ёзиб олди.

Маликанинг уйи олдига келиб тўхтаган «Нексия»дан Фарида тушаркан:

— Укаларингга ул-бул нарса олиб бор, яна уйга курук борманглар, хўшми? — деди.

— Жиянларга ҳам, ўзимизга ҳам бирор егулик нарса олиб борармиз. Бу ёғидан хавотирланманг, — дея Комилжон опасини кузатиб қўйиш учун машинадан тушди.

— Мабодо, Маликани кўриб қолсанглар, Тошкентдан уй олганимизни айтиб юрманглар. Унинг билмагани маъкул.

— Уни қаердан ҳам кўрардик.

— Бир жойда ўтиролмаслигингизни жуда яхши биламан. Отчопар бозорини минг марта айланасизлар. Малика ўша ерда савдо қилади, учратиб қолишларингиз мумкин.

— Учратган тақдиримизда ҳам сизнинг Тошкентдан уй олган, олмаганлигингиз билан нима ишимиз бор?

— Ҳар эҳтимолга қарши айтиб қўйяпман.

— Бошқа топшириқларингиз бўлмаса, биз кетдик. — Комилжон опаси билан хайрлашиб, машинага ўтирди-да. — Ҳайда, Одилбек, — деди.

Машина жойидан силжиди.

— Азизжон акани кўриб кетсак яхши бўлармиди? — дея Одилбек чайналди.

— У бу ерда яшамайди.

— Нега? — Одилбек таажжубланиб сўради.

— Улар ажрашяпти. Азизжон ака иккала уйини ҳам бор-бисоти билан хотинига ташлаб, ўзи уйдан чиқиб кетган.

— Йўғ-е! — Одилбек ҳазиллашяяпсанми дегандек дўстига қаради.

Шу пайт машина йўл четига чиқиб кетди.

— Нега анқаясан? Йўлга қарасанг-чи!

— Қишлоқдаги миш-мишлар тўғри экан-да, а?

— Ўзингни гўлликка солмасанг-чи, ҳаммасини биласан-ку.

Комилжон ўриндикқа янада ялпайиб ўтириб олди.

— Эй, жўра, ўриндикни синдириб қўйма, сенга гавданиям Худо берган-да, ўзи.

— Қўрқма! Синса янгисини олиб бераман.

— Сенми олиб берадиган? Тортиб олсанг оласанки, олиб беришингга ҳеч ишонмайман.

— Ҳали тортиб оладиганга учрамабсан. Агар учрасанг борми? — Комилжон бошини сарак-сарак қилди. — Ҳолингга маймунлар йиғлайди.

Одилбек Комилжоннинг пичингини тушунди.

— Фарида опанг Маликада ишим бор, дедими? Қандай ишлари бор экан?

— Менимча, Маликага иккала уйини ҳам соттириб, уни қишлоққа кўчириб олиб кетмоқчи. Яна билмадим...

— Нега?

— Сен билан поччамнинг гаров ўйнаб сенга ютқазгани эсингдами?

— Эсимда, унинг бу ишга нима алоқаси бор?

— Поччам сенга ютқазгани билан «Мерс» автобусни, енгил машинани, пойтахтдаги уйини ўша ўйин сабабли ютиб олди. Менимча, поччам ҳозир ҳам ўша ўйинни давом эттиряпти.

— Бечора Азизжон ака! — Одилбекнинг чин дилдан Азизжонга ичи ачиди. — Малика опа болалари билан кўчада қолиб кетмаса, деб қўрқаман.

— Малика опа кўчада қолиб кетмаган тақдирда ҳам, опамнинг уйида болалари билан бирга унинг қулчилик қилиши аниқ.

— Улар бунга қўнмаса-чи?

— Кўнмаса, бор-будидан ажраган Малика опа болалари билан қўчада қолади.

— Демак, Мадрим аканинг йўриғига юрмаган Азизжон аканинг ҳолига маймунлар йиғлаяпти, десанг-чи?

— Ҳозир Азизжон аканинг аҳволи ундан ҳам беш баттар.

— Мадрим акани бунчаликка боради, деб хаёлимга ҳам келтирмаган эдим.

— Катта пул аралашган жойда одамгарчиликка йўл қўйилганини қаерда кўргансан?

— Азизжон ака бегона эмас, поччангизнинг куёвлари-ку?

— Ҳозирги замонда ота билан бола мол-мулк устида судлашяпти-ю сен куёв дейсан-а? Шундан бошқа гапинг йўқми? Мен бировларнинг ташвишини қилиб, бошимни қотириш учун эмас, дам олишга келганман, — деди Комилжон.

Одилбек индамади. Бироқ Азизжон билан унинг болаларига ичи ачиди.

* * *

Малика билан ёнма-ён туриб савдо қиладиган аёлни мол билан таъминлаб турадиган бир таниши бор эди. Қунларнинг бирида унинг шу таниши мол олиб келиб қолди. Озгиндан келган узун бўйли, сочи калта кесилган, шахло кўзлари қулиб турган ўрта ёшлардаги бу аёлдан шу куни Малика ҳам кўтарасига мол сотиб олди. Шу-шу Малика унинг доимий мижозига айланди. Бора-бора бу аёл Хитой, Қозоғистон ва Қирғизистондан олиб келган молларидан Маликага керагини унинг уйига ташлаб кетадиган одат чиқарди.

Бугун ҳам шу аёл мол олиб келганида:

— Ўтиринг опа, бир пиёла чой ичиб борарсиз. Ҳар сафар шошиб келиб, шошиб кетасиз, — деди Малика унга ўтиришга жой кўрсатиб.

— Майли, сизнинг айтганингиз бўла қолсин, — дея рози бўлган аёл юмшоқ ўриндиққа ўтирди.

— Мен чой дамлаб келгунимча, мана бу суратларни томоша қилиб туринг, — деди Малика бир даста суратларни аёлнинг қўлига тутқазиб.

У аёл суратларни томоша қиларкан, Малика билан бирга суратга тушган йигит унга танишдек туюлди.

Малика чой дамлаб келди.

Шунда аёл:

— Бизнинг қўшнимиз билан қандай алоқангиз бор? — деди.

— Сизнинг қаерда яшашингизни билмайману қўшнингизни қаёқдан танийман? — деди Малика жилмайганича аёлга қараб.

— Бу йигитни айтаман-да.

Аёл суратдаги йигитни бармоғи билан кўрсатди.

— Менинг эрим бўладилар.

— Ажрашганмисиз?

— Йўқ.

— Ҳозир бирга яшамайсизларми?

— Шундай деса ҳам бўлади.

— Эркакларнинг ҳаммаси бир гўр, болаларни туғдириб тирик етим қилишади-ю ўзлари ёшроғига илакишиб, кетиб қолишади. Мени ҳам учта болам билан эрим ташлаб кетган. Мана, эрсиз ҳам яшаб юрибман, ўлиб қолганим йўқ. Аксинча, ундан эсдалик деб болаларини боқиб ўтирибман.

«Эрсиз аёлнинг бошига Бухоронинг ити ҳам...» деган донишманднинг сўзи тўппа-тўғри экан. Эрсиз аёл қанча тўғри юрмасин, барибир гап-сўзга қолавераркан. Мана шуниси одамга алам қилади-да, сингилжон! — деди аёл йиғламсираб.

— Тагин кимнидир уларга ўхшатаётган бўлманг. — Маликанинг кўнгли бирор нохушликни сезгандай хавотирланиб сўради.

— Нега ўхшатар эканман? Рўпарамиздаги хонадонда ижарада турадиган одамни танимай ўлибманми?

— Танисангиз, исмини айтинг-чи?.. Исми нима экан?

— Унинг исмини билмадим-у, бироқ у билан бирга яшайдиган корейс аёлининг исми Люда. Мен ундан ҳар сафар молга кетишимдан олдин доллар сотиб оламан.

— Саида опа, балки у бошқа одамдир? Адашаётган бўлманг тагин. — Маликанинг жавдираб турган кўзлари аёлга илтижоли тикилди.

— Керак бўлса, сизга у одамнинг кимлигини билиб бераман.

Ичига ғулғула тушган Малика:

— Қачон билиб берасиз, Саида опа? — деди.

— Эртагаёқ билиб беришим мумкин.

— Сиздан илтимос, иложи бўлса бугуноқ билиб беринг?

— Агар бугун ўша аёлни уйдан тополсам, ҳаммасини сўраб-суриштириб, кейин сизга қўнғироқ қилар-

ман, — деган аёл бир оз сўздан тўхталди-да, кейин яна давом этиб Маликадан сўради. — Нега алоҳида яшаяпсизлар?

Малика бошидан ўтганларини сўзлаб берди.

— «Юзга айтганнинг захри йўқ», дейишади. Хафа бўлманг-у, менимча, эрингизнинг айби йўқ, синглим. «Олдингдан оққан сувнинг қадри йўқ», деб шуни айтишса керак-да. Хотинининг топганини ичиб олиб, устига-устак калтаклайдиган эркакларнинг ҳам кўпини кўрганман. Шундай эрларини «Эрим — пирим», деб бошига кўтариб юрадиган аёлларимизнинг бошидан сув ўгириб ичсак арзийди. Мусулмончиликда хамиша аёл эрига бўйсуниб келган. Сиз аёл бўла туриб эрингизни эгиб олмоқчи бўлиб, нотўғри қилибсиз. Бу муносабатларда сиздан ҳам кўпроқ акангизни айбдор деб биламан. Қайси бир виждонли эркак синглисини шу аҳволга солиб қўяди. Ўзингиз ақлингизни ишга солиб, бир ўйлаб кўринг-чи? Ким пулни ёмон кўради. Агар эрингиз сизнинг кўнглингизга қарамай, ўша сотиб олган автобусда иккита ҳайдовчини ёллаб ишлатса, жарақ-жарақ пул топган бўларди. Мен ҳам автобусда бориб, мол олиб келаман-ку. Уларнинг бир маротаба Қозоғистонга одам олиб-бориб келгани бизнинг бир йил ишлаганимиз билан барабар, синглим.

— Акамни ногирон, деб айтишни ўзимга эп кўрмаганим учун ҳам уларнинг ногиронлигини сизга айтолмаган эдим-да! Шу сабабли мен акамга ёрдам беришни ўз бурчим, деб билардим. — Энди Малика ўзини оқлашга уринди.

— Ногирон бўлса нима бўпти? Ўша автобус топган пулнинг ярмини сизларга берганида ҳам қолган ярми яна бешта-олтита оилани тебратишга етиб ортади-ку! Бу ёрдам эмасми?

Унинг бу саволига нима деб жавоб беришни билмаган Малика энди ўз айбини тушунгандек, бошини эгиб жим ўтирарди.

— Кечирасиз-у, акангиз ноинсоф одам экан. «Эр сўздан, арслон изидан қайтмас», дейишган. Лафзида турмаган эркакни эр йигит, деб бўлармиди? — деди Саида. Шундан кейин Саида ўз саволига ўзи жавоб берди: — Менимча, йўқ. Эр йигитнинг лафзига ишониб, унга севгимизни, бутун борлигимизни берамиз! Тарбиячиларнинг лафзига ишониб, келажагимиз бўлмиш болаларимизнинг тарбиясини уларга топшираемиз. Мен сизга, сиз менга, бир-биримизнинг лафзимизга ишонган ҳолда бирга иш-

лаймиз ва ўзаро муносабатда бўламиз! Агар лафзи ҳалол инсонлар бўлмаганида, менимча, ҳаёт аллақачон тўхтаган бўларди. Инсон лафзига қанчалар содиқ бўлса, шунчалар эл назарига тушиб, ардоқланади. Аксинча бўлса, нафрат ва ғазабга учрайди. Лафзбоздан ҳеч вақт яхшилик кутиб бўлмайди. Мен-ку, гапиравераман, аммо сиз ақлингизни йиғиб, виждон амрига бўйсунган ҳолда ҳаммасини тарозига тортиб кўринг. Кейин яна афсусланиб қолманг, синглим! — Бошини эгиб жим ўтирган Маликага раҳми келган Саида, «Қаттиқ гапириб хафа қилиб қўйдим шекилли», деб ўйлаб: — Малика, синглим, бу сўзларни мен қалбим амрига бўйсунган ҳолда айтдим. Агар хафа қилган бўлсам, кечирасиз, узр, сизнинг оилангизга аралашिशга менинг ҳақким йўқ, — деди.

Малика Саиданинг сўзларидан сўнг оҳиста бошини кўтариб:

— Хафа бўлганим йўқ. Нега энди сиздан хафа бўлишим керак? Асло хафа эмасман, — деди. Шу пайт унинг кўзлари жиққа ёшга тўлди.

* * *

Азизжон ишдан сўнг ўзи ижарада турадиган хонадонга кириб келди.

Меҳмонхонада ўтирган аёл унга маъноли тикилди. Азизжоннинг назарида, бу аёлнинг ўзига тикилиб турган ўткир нигоҳи, бутун баданини илма-тешиқ қилиб юборгандай бўлди. У дахлизда оёқ кийимини ечди-да, сўрашишни ҳам насиё қилиб, ўз хонасига кириб кетди.

— Люда у ким? — бегона аёл сўради.

— Бизнинг шеригимиз. Мен ҳозир. — Люда шошапиша ўрнидан туриб, ошхонага ўтди. Човгумга сув тўлдириб, газ плитаси устига қўйди-да, газнинг оловини ёқди.

Бегона аёл ҳам унинг кетидан ошхонага чиқиб:

— Эрингизми? Таништирадингиз ҳам! — деди.

Бегона аёлнинг Людага «Эрингизми», дегани жуда ёқиб тушди.

Шунинг учун ҳам у қисқа жавоб бериб: «Исмлари Азизжон», дея дастурхонга егулик нарсаларини қўя бошлади.

Шу пайт Женя хола қўлида бир даста пулларни ушлаганча кўчадан кириб келди.

— Бугун долларни қиммат сотдим. Омадим чопди. — Унинг оғзи қулоғида эди.

— Ассалому алайкум, — деди бегона аёл.

Женя хола алик оларкан:

— Саида, ишларинг яхшими? Болаларинг катта бўлишяптими? — дея сўради.

— Раҳмат, болаларим соғ-саломат. Ишларим ҳам жойида. Ўзингизнинг ишларингиз яхшими, Женя хола? — деди бегона аёл ўз навбатида.

Унинг бу сўзларига эътибор бермаган Женя хола Людага юзланиб:

— Азизжон ишдан келганга ўхшайди. Ҳозир уйга кириб келганимда оёқ кийимига кўзим тушди, — деди.

— Ха, боя келди. Мана, ҳозир таом ҳам тайёр бўлади, — деди Люда.

— Тез-тез бўл! Ишдан чарчаб келгандир, сенга қарашиб юборайми?

— Йўқ, раҳмат, таомни Азизжон хуш кўрадигандай қилиб ўзим тайёрлайман, — деди Люда. У бу сўзларни бегона аёл учун атай «Азизжон менга тегишли», деган маънода айтди.

— Мен бориб Азизжонни чақириб келаман, — дея Женя хола бориб, Азизжон яшайдиган хонанинг эшигини қоқди.

— Азизжон қаерда ишлайди? — Ошхонада Люда билан ёлғиз қолган бегона аёл йигит ҳақида суриштиришни давом этади.

— У вилоятлардан «КамАЗ»-«КамАЗ» гуруч олиб келиб, бозорга таркатади, — деди Люда ҳозиржавоблик билан.

Шу пайт Женя хола ошхонага қайтиб келиб:

— Азизжон уяляпти, унинг одати шунақа ўзи, бегона аёллар олдида бемалол овқатланолмайдди. Саида, сиз хафа бўлманг, ҳозир уйингизга бора қолинг. Азизжон чарчаб келган. У бемалол овқатланиб, даммини олсин, — деди.

Бегона аёлга унинг бу сўзлари «уйни бўшатиб қўй», дегандай туюлди.

— Майли, мен уйга борақолай. Болаларимни ҳам овқатлантиришим керак. Люда, мен индинга йўлга кетмоқчиман. Шунгача «кўк»ини тайёрлаб берарсиз, — деди бегона аёл.

— Бўпти, Саида опа. Эртага кечки пайт бизникига чиқинг. Мен шунгача «кўк»ини тайёрлаб қўяман, — дея Люда Саидани эшиккача кузатиб қолар экан: — Азизжон уйда йўқ пайтида бизникига чиқинг, бемалол гаплашиб ўтирамиз, — деди.

— Ўзларингиз ҳам меникига чиқиб туринглар, — деди Саида. Бу сўзларни айтиб улгурмасдан Люда эшикни ёпиб қулфлади.

Унинг бу қилигидан хафа бўлган Саида: «Бировнинг эрига ёпишмай ўлларинг. Турқиларинг курсин», деб овзига келганини қайтармай қўшни аёлларни қарғади. Кейин уйига кира солиб, телефон гўшагини кўтариб рақамларни терди. Телефондан қисқа-қисқа товуш эшитилди. Саида рақамларни бир неча марта терди. Фойдаси бўлмади. Кейин гўшакни жойига қўйиб ошхонага кирди. Болаларини чақириб, овқатини берди. Ўзига сузган овқатдан болаларининг кўнгли учун бир-икки марта олган бўлди, негадир иштаҳаси бўғилиб, овқатини егиси келмади. Шу пайт Саиданинг хаёлига эри тушди. Шунда «У ҳам Маликанинг эрига ўхшаб бегона аёлнинг пинжига сукилиб ўтирган бўлса керак», деган фикр уни қийнади.

Болаларини овқатлантириб бўлган Саида яна телефон қилди.

— Алло, Малика, сизмисиз?

— Ҳа, менман. Мен сизни таниёлмаяпман, ўзингиз кимсиз?

— Саида опангизман.

— Саида опа, бой бўларкансиз.

— Айтганингиз келсин.

— Қўшингизнинг исмини билолдингизми? — Малика мақсадга кўчди.

— Исми Азизжон экан. Вилоятлардан юк машинасида гуруч олиб келиб, бозорга тарқатар экан, — деди Саида эзгин бир овозда. Унинг бу гапидан кейин телефоннинг нариги тарафи жимиб қолди. Шунда Саида Маликанинг йиғлаётганини сизди. Шу топда у Маликанинг қон йиғлашига сабабчи бўлган Азизжондан нафратланиб, бутун эркак зоти кўзига ёмон кўриниб кетди. Ҳозир у Маликанинг ўксик қалбига қандай малҳам бўлишни билмай эзиларди.

* * *

Тушдан кейин уйига кириб келган Фарида ўзида йўқ хурсанд эди.

Унга эшикни очган Комилжон:

— Бунча хурсанд кўринасиз, сигирингиз эгиз туғдими? — деди опаси билан қўл бериб сўрашаркан.

— Маликадан ишим битди. Бугун мен сизларни меҳмон қиламан.

— Бошқа иложингиз ҳам йўқ. Хоҳласангиз ҳам, хоҳ-
ламасангиз ҳам янги уйни ювишга мажбурсиз.

— Олдин қандай уй олганлигимизни бир кўриб чи-
кай, — деди Фариди, — ювиш бўлса қочмас.

Меҳмонхонада телевизор томоша қилиб, ёнбошлаб
ётган Одилбек ҳам ўрнидан туриб уларнинг ёнига келди.

— Ассалому алайкум, яхши етиб келдингизми? —
деди у лаганбардорлик қилиб, — уйлар қутлуғ бўлсин!

— Ваалайкум ассалом! Комилжон одам билан муома-
ла қилишни Одилбекдан ўргансанг бўлар эди, — дея
Фарида хонама-хона юриб, уйни кўра бошлади.

Иккала йигит унга эргашар экан:

— Буни ўзим тарбиялаб, шу даражага етказганман-
ку, — деди Комилжон.

Унинг гапларига эътибор бермай, янги уй кўнглига
ёққанидан оғзининг таноби қочган Фариди:

— Уйимиз зўр-ку! — деди ҳамон оғзини йиғиб олол-
май илжайиб.

— Зўр бўлганда ҳам жуда зўр-да! — деди Комил-
жон.

Уйни кўздан кечириб бўлган Фариди:

— Жиянларинг қани? — деб сўради.

— Ўқишга кетишди, — деди Комилжон.

Болаларини соғинган Фариди ички бир тугён билан
антикиб қўяр экан:

— Бугун ўқишга боришмаса ҳам бўларди, — деди.

— Бугун сизнинг келиш-келмаслигингизни билмаган-
ларидан кейин ўқишга кетишди, — деди Комилжон.

— Келишимни айтмадингларми? — деди Фариди ука-
сига ёмон кўз билан қараб.

— «Маликадан ишимни битказиб келаман», деб ўзин-
гиз айтган эдингиз-ку. Биз қаердан билибмиз ишингиз-
нинг тез битишини, — деди Комилжон ҳам тўнғиллаб.

— Майли, юр Комилжон, жиянларинг келгунча бо-
риб бозор қилиб келамиз, — деди Фариди.

— Кетдик, — деди Комилжон.

— Мен ҳам сизлар билан бораман.

Одилбек ҳам уларга эргашди.

* * *

«Уни менга Худо етказди!» кўнглидан ўтказди Люда.
«У сабабли кўп ташвишлардан қутулдим. Нима қилсам
ҳам уни қўлдан чиқармаслигим керак. Бир иложини
қилиб унга тегиб олсам эди, марра меники бўларди».

– Нималарни ўйлаяпсан, Люда, – Женя хола сўради.
– Татянанинг қарзидан қандай қутулишни ўйлаб, бошим қотяпти, – деб Люда ёлгон сўзлади.

– Мени ҳам анави эр-хотин бор-ку, ўшалар таъқиб қилиб, қўйишмаяпти.

– Азизжонни ҳам олиб бутунлай Россияга қўчиб кетворсак-чи? Бир йўла ҳаммасидан қутулардик! – деди Люда бу ташвишлардан қутулишнинг иложини топгандай бўлиб.

– Азизжон кўнармикин?

– У ёқларда кўпроқ пул ишлаб топганимиздан кейин қайтиб келамиз. Шунда биз қарзимиздан қутуламиз. Сиз бўлса ишлаб келган пулингизга уй сотиб олиб, уй ичини жиҳозлаб ҳам оласиз. Агар кўпроқ пул ишлаб келиш насиб қилса, уй сотиб олганингиздан кейин ортиб қолган пулингизга енгил машина ҳам олишингиз мумкин, деб аврасак боради.

– Эркак одам шерик бўлгани яхши, бегона юртларда асқотади. Мен розиман. Кетишни қачонга мўлжаллаймиз? – Женя хола сўради.

– Мен тайёрман. Азизжонни кўндирсак бўлди, кетаверамиз, – деди Люда.

– Россияда бутунлай қолиб кетадиган бўлсак, одамларни фоиз берамиз, деб қизиқтириб, иложи борича қарзга кўпроқ пул йиғишимиз керак, – деди Женя хола Людага ақл ўргатиб.

– Мижозларимизга, агар пул бериб турсанглар, сизларнинг пулларингиз орқасидан, ўн кун ўзимиз учун доллар олиб-сотиб фойдаланардик. Ўн кундан кейин эса пулларингизга яраша сизларга арзон доллар олиб берардик, десак улар ичида ҳам пул бериб турадиганлари чиқади, – деди Люда ҳам бўш келмай.

– Фақат бизнинг бу маслаҳатимизни ҳеч ким билмаслиги керак, акс ҳолда режамиз чиппакка чиқади, – деди Женя хола.

– Бу гапни бировга айтиб бўларканми? Менинг оғзимдан гуллаб қўймаслигимни яхши биласиз-ку! Энди Азизжонни кўндирсак, режамиз амалга ошди, деяверинг, – Люда худди ўз мақсадига етгандай қўлларини бир-бирига ишқади.

– Нима қилиб бўлса-да кўпроқ пул йиғиб кетсак, у ёқларда алоҳида-алоҳида уй олиб, мазза қилиб яшардик, – деди Женя хола ҳам талмовсираб.

Шу пайт эшик қўнғироғи жиринглади. Люда бориб эшикни очди.

Остонада турган пакана, ҳаддан ташқари семиз, кесиб қўйилган ғўлага ўхшаган рус аёлга кўзи тушди-ю юзи бужмайди.

У аёл ҳам сўрашишни насия қилиб, уйга бостириб кирди.

— Қани, чиқар пулимни, — деди рус аёли шанғиллаб.

— Надежда Ивановна, яна тўрт-беш кун сабр қилиб туринг. Менга бир одам пул олиб келиши керак. Шунда сиздан олган ҳамма қарзимдан юз фоиз қутуламан.

— Сенга бўлган ишончим бутунлай йўқолган. Сен ўта айёр фирибгарсан. Ҳозир пулимни топиб берсанг берганинг, бўлмаса, милиция чақираман.

— Надежда Ивановна! Жон опажон, яна бир ҳафта чидаб туринг, олган ҳамма пулларимни қайтариб бераман. Жон опа, ҳозир мени қаматганингиз билан нимага эришасиз? — деди Люда ялиниб.

— Ҳеч бўлмаганда, ер юзида битта фирибгар камаяди. Бўлмаса, яна қанча одамларни қон қақшатасан, — деди Надежда Ивановна бир оз юмшаб.

— Нега унақа дейсиз? Одамлар қарзини йиллаб кутишади. Биз ҳам атай қилаётганимиз йўқ. Люда атиги бир ҳафтага муҳлат сўраяпти. Рози бўла қолинг, — Женя хола гапга аралашди.

— Майли, сенга бир ҳафта муҳлат бераман. Фақат бунинг эвазига хужжатларингни менга гаровга бериб қўясан. Агар бир ҳафта ичида олган пулларингни фоиз билан уйимга олиб бормасанг, устингдан ариза ёзиб, хужжатларингни милицияга топшириб юбораман.

— Бирорта ҳам хужжатим йўқлигини ўзингиз яхши биласиз-ку. Агар хужжатларим ўзимда бўлганда, аллақачон сизга гаров сифатида бериб юборган бўлардим. Ҳозир менинг чин сўзимдан бошқа ҳеч нарсам йўқ, — деди Люда кўзларини лўқ қилиб.

— Сенда ор-номус ҳам, лафз ҳам йўқ. Кўчада юрган бир фирибгарсан, — деди Надежда Ивановна атрофга олазарак қараб. Шунда унинг кўзи музлатгич устида турган паспортга тушди-ю югуриб бориб хужжатни чангаллаганча чўнтагига тикди.

— Бу менинг паспортим, менга беринг, — деди Женя хола аёлга яқинлашиб.

— Сен ҳам унга ўхшаган фирибгарсан. Энди ундан

пулимни олмагунимча, паспортингни бермайман, — деди Надежда Ивановна қўллари билан ҳужжат турган чўнтагини чангаллаб турган холда.

— Люда, унга ўз паспортингни бер ёки менинг паспортимни ундан олиб бер. — Женя хола Людага илтижоли тикилди.

— Женя хола, ҳужжатларимнинг гаровда ётганини яхши биласиз-ку, — Люда кўзларини лўқ қилиб безрайди.

— Бир ҳафта кутаман. Агар шу вақт ичида пулларимни ўзинг уйимга олиб бориб бермасанг, кейин мендан хафа бўлиб юрма, гапларимга тушундингми? — деди Надежда Ивановна кетишга чоғланиб.

— Қаерга кетяпсиз? Паспортимни ташлаб кетинг! — Женя хола аёлга ёпишди.

У Женя холани силтаб ташлади-да кўчага отилди.

— Люда, юр, уни ушлаб паспортимни тортиб оламиз, — Женя хола илтижоли кўзлари билан Людага қаради.

— Мен паспортимни яшириб қўйибман. Сизга неча марта айтдим, ҳужжатларингизни яшириб қўйинг, деб? Мана, гапимга кирмаганингизнинг оқибати! — Люда гина қилди.

— Мен ҳам яшириб қўйгандим, бироқ бугун ҳужжатим керак бўлиб қолганди.

— Бўлар иш бўлди, энди айбдорни излашдан фойда йўқ. Люда, бу аёлнинг пулларини бир иложини қилиб тўлаб, паспортимни олиб бермасанг бўлмайди! Мен Россияга ҳужжатсиз қандай қилиб кетаман? — Женя хола тушкун бир ҳолатда йиғлаб юборай деб турарди.

— Эсладим. — Люданинг юзи ёришди. — Азизжонни қўлга олишимиз керак.

— У қандай қилиб бу аёлдан паспортимни олиб беради. — Женя хола киприкларини пирпиратганча таажжубланди.

— Сизга бошқа паспорт олиб беради. Паспортимни йўқотдим деб Ички ишлар бўлимига ариза ёзсангиз, бас.

— Ҳамма мени излаб юрибди. Милицияга паспортимни йўқотдим, деб ариза берсам, у хотин паспортимни уларга кўтариб борса, шарманда бўламан-ку. Янги паспорт олиш учун ҳам анча вақт керак. Фақат битта йўли бор, у ҳам бўлса Надежда Ивановнага қарзини тўлаб, ҳужжатимни қайтариб олиш.

Ўртага жимлик чўкди. Орадан кўп ўтмай яна Люда:

- Эсладим, – деди чорасини топгандай бўлиб.
- Хўш, нима қиламиз? – деди Жения хола нажот тилаган кўзларини унга қадаб.
- Самарқанд прокуратурасида Азизжоннинг холаси ишлайди. Ўшани ишга солишимиз керак.
- Сен уни қаёқдан била қолдинг? – Жения хола Людага шубхаланиб қаради.
- «Азизжоннинг холасиман», деб бир аёл уни излаб келгани эсингдами?
- Эсимда, эсимда, – хотирлади Жения хола. – Унинг Тошкентга сўзи ўтармикин?
- Азизжон эрта-индин вилоятга гуруч олиб келгани кетаяпти. Сиз у билан кетиб Самарқандда қоласиз.
- У ерда кимникида яшайман?
- Азизжондан ёрдам сўраймиз.
- Қандай қилиб?
- Одамлар таъкиб қилиб қўйишмаяпти, деб хозирча сизни Самарқандга олиб кетишни Азизжондан сўраб иккаламиз ёлворамиз. Менимча, у йўқ демайди.
- Азизжон мени Самарқандга олиб кетишга олиб кетар, лекин паспорт олиб беришга аралашмас-ов. Ўлса ҳам шубхали ишларга аралашмаслигини иккаламиз ҳам яхши биламиз-ку.
- Азизжон сизни Самарқандга олиб бориб, кўчага ташлаб кетмаса керак, – дея Люда зарда қилди. – Ҳали мени айтди, дерсиз, сизни бирор жойга ижарага ўрнаштириб, ўзининг ишончли танишларидан сизга қараб туришларини илтимос қилади. Унинг табиатини била-сиз-ку! Кейин унинг танишлари орқали паспорт олишга ҳаракат қилиб кўрасиз. Агар шунда ҳам иложини қилол-масангиз, мен қарзимни тўлаб, хужжатингизни олиб бе-раман.
- Мен розиман, – деди Жения хола.
- «Жения холанинг хужжатини олиб кетгани жуда яхши бўлди. Азизжон билан бирга ёлғиз қолсам, уни қўлга олишим осонроқ кечади. Қани энди ўша кун тезроқ кела қолса».
- Люда, нимани ўйлаяпсан? – Жения хола сўради.
- Россияга бориб уй олсак, ўз уйимиз, ўз оиламиз бўлади. Қандай яхши-я? Ана шуларни ўйлаяпман, – дея Люда Жения холани алдади.
- Биз ҳам одамларга ўхшаб яшасак, бу қандай бахт! – Жения холанинг кўзлари яшнаб кетди.
- Кўзларини сузиб, ширин хаёлга берилган Люда:

— Яшаймиз. Одамлардан ҳам яхшироқ яшаймиз, ҳали бу кунларни қўрмагандай бўлиб кетамиз, — деди.

— Айтганинг келсин, Люда. Айтганинг келсин, — дея Женя хола ҳам ширин хаёллар оғушига берилди.

Бу иккала аёл ўзларининг келажаги ҳақида узоқ суҳбатлашиб ўтиришди. Азизжон уйга кириб келиши билан аёллар ўз режаларини амалга оширишга қаттиқ киришишди.

— Азизжон, ҳозир сиздан бошқа суянадиган ҳеч кимимиз йўқ. Ёрдамнингизга муҳтож бўлиб қолдик, — деди Люда мақсадини амалга оширишга киришиб.

— Агар қўлимдан келса, бош устига, — деди Азизжон.

— Азизжон, сиз ажойиб ва мард йигитсиз. Бошимизга кулфат тушгани учун ҳам бошқа одамларнинг бизга ёрдам бериши у ёқда турсин, ҳаттоки улар биз билан гаплашишдан ҳам ор қилишади. Шундай пайтда бизга ҳамдарад бўлишингизнинг ўзи таҳсинга лойиқ! — деди Женя хола йигитни кўкларга кўтариб мақтаганча.

— Агар оғирлигимиз тушаётган бўлса, тўғриси айтиверинг, сизни бошқа безовта қилмасликка ҳаракат қиламиз, — деди Люда хомуш тортиб.

— Нега энди бундай деяпсиз? Ҳеч оғирлигингиз тушаётгани йўқ. Одамнинг тафтини одам олади, — деди Азизжон.

— Олдиндан сизга мингдан-минг раҳмат! — Женя хола ялтоқланди.

— Одамлар бизни тинч ишлашимизга қўйишмаяпти. Агар улар тинч ишлашимизга қўйиб беришганда, аста-секин ишлаб, қарзимиздан қутулардик. Бу одамларнинг ўзлари учун ҳам яхши-ку, улар мана шу оддий ҳақиқатга тушунишмаяпти. Шу сабабдан биз Россияга бориб ишлаб келишга қарор қилдик. Ёнимизда эркак одам бўлса, яхши бўларди. Ўзингиз яхши тушунасиз, Россия бегона юрт. Шунинг учун ҳам сизни ўзимиз билан шерик қилиб олиб кетмоқчимиз, — деди Люда йигитга ширин жилмайиб.

— Ўйлаб кўрсам майлими? — деди Азизжон.

— Бизнинг кўнглимизга қарамасдан яхшилаб ўйлаб кўринг. Кейин фикрингизни айтарсиз, — деди Люда.

— Яхшилаб ўйлаб кўрай-чи, қандай қарорга келганлигимни тез кунлар ичида сизларга айтаман, — деди Азизжон.

— Биз Россияда ишлаб топиб келган пулимизни одамлардан олган қарзимизга тўлаб қутилсак, сиз бир ҳовли

сотиб олиб, ортиб қолган пулингиз билан тадбиркорлик ишларини қилсангиз ҳам бўлади, — деди Женья хола уни кўндиришга уриниб.

— Россия бой давлат. Кўпчилик бориб катта-катта пул ишлаб келишяпти. Бизнинг улардан қаеримиз кам? Тан-жонимиз соппа-соғ, тўғри келган ишни қилиб кета-верамиз, — деди Люда ҳам йигитни авраб.

— Россияга кетишни қачонга мўлжаллаяписизлар?

— Сизнинг жавобингиздан кейин Женья хола билан ўйлашиб кўрамиз, — деди Люда ва яна у сўзини давом эттириб сўради. — Вилоятдан гуруч олиб келгани қачон кетмоқчисиз?

— Тўрт-беш кундан кейин. Шунгача мен сизларга Россияга кетиш-кетмаслигимни айтаман.

Шу пайт кўча эшиги кўнғироғи жиринглади.

— Мен уйда йўқман, — дея Женья хола ичкари уйга кириб, беркинди.

Эшикни очган Люда остонада турган бегона эркакни кўриб:

— Сизга ким керак, — деб сўради.

— Азизжон акам керак эдилар! — деди бегона эркак.

Люда Азизжонга юзланиб:

— Сизни сўрашяпти, — деди.

Азизжон остонада турган Нодиржонни кўриб, қучоғини очди. Ака-ука қучоқлашиб сўрашишди.

— Тез кийиниб чиқинг, сизни олиб кетгани келдим. Келинингиз ош қиляпти, — деди Нодиржон.

Уларга завқ билан тикилиб турган Людага:

— Танишинг, бу укам Нодиржон. Бу Люда, — деди Азизжон уларни бир-бирига таништириб. Кейин у кийимларини кийиб чиқиш учун ўз хонасига кириб кетди.

— Сиз билан танишганимдан чексиз хурсандман! — деди Люда илтифот қилиб.

— Мен ҳам! — деди Нодиржон хурмат юзасидан.

— Киринг, азиз меҳмонимиз бўласиз!

— Раҳмат. Бошқа сафар, бош устига, — деди Нодиржон. — Акамга айтиб қўйинг, мен уларни кўчада кутиб тураман.

— Тез-тез келиб туринг! — дея Люда у билан хайрлашиб қолди.

— Хўп, майли, хайр! — деди-да, Нодиржон зинаподан пастга тушиб кетди.

Кийиниб чиққан Азизжон:

— Мени бугун кутманглар, укамникада ётиб қоламан. Хайр, яхши қолинглар, — деганча ташқарига қараб юрди.

— Яхши бориб келинг! — деди Люда унинг кетидан. Кейин у эшикни кулфлади-да, Женя холанинг ёнига келиб ўтирди.

Шундан сўнг аёлларнинг суҳбати яна жонланди.

— Азизжон биз билан кетишга кўнармикан? — дея Люда Женя холанинг кўзига тик боқди.

— Кўнадиганга ўхшаяпти.

— Энди ими-жимиди пул йиғишимиз қолди. Женя хола, сиз ҳам эртадан бошлаб бу ишга қаттиқ киришинг, — деди Люда уни хозирданоқ тайёрлаб.

— Албатта! Иложи борица қанча кўп пул йиғсак, ўзимизга шунча яхши-ку, — деди Женя хола.

Эндиги қиладиган ишларнинг режасини тузаётган бу икки аёлнинг суҳбати туннинг ярмигача чўзилди. Тун ярмидан оққанда аёллар суҳбати якунига етиб, уларнинг ҳар бири ўз хонасига кириб кетишди. Люда ўз ётоқхонасига кириб, ширин уйқуда ётган ўғлига суқланиб боқди. Дераза оша тушиб турган ой нурлари болакайнинг юзини ёритиб турар эди. У шу пайт туш кўрди шекилли, ширин жилмайиб қўйди. Боласига бирпас термулиб турган аёл оҳиста юриб дераза олдига келди. Ойнинг сутдай опшоқ нурларига чўмилган кўча ёришиб турар эди. Люда деразадан ойга термулганча ўйга толди. Гўёки ой нурлари шу пайт унинг ўйларини узоқ-узоқларга эли-таётгандай эди.

* * *

Малика кечаси билан ухлаёлмай, у ёнидан бу ёнига ағанаб, йиғлаб чиқди. Эрталаб туриб кўзгуга қаради-ю кўзлари қизариб, ковоғи шишиб кетганини кўрди. Бир неча кундан буён аҳвол шу. Нима қилишини билмайди. Оёғи куйган товукдай тиширчилагани-тиширчилаган.

Шундай кунларнинг бирида Малика прокурор қабулига борди.

— Эрим мен билан иккита боламни ташлаб кетиб, бошқа аёл билан яшаётган экан, — деди у прокурорга арз қилиб.

— Мабодо, эрингиз вояга етмаган қизни йўлдан уриб, у билан яшаётган бўлса, ариза ташлаб кетинг. Биз аризангизни текшириб кўриб, аризангиз ўз асосини топсагина унга қарши чора кўрамиз, — деди прокурор.

— Иккаласи ҳам вояга етган кап-катта одамлар. У аёлнинг бегона эркакдан битта фарзанди ҳам бор экан. Менинг эримдан иккита фарзандим бор. Эрим фарзандларига оталик қилиш вазифасини унутиб қўйиб, бир аёлнинг кўчадан орттириб олган фарзандини болам, деб эркалатиб, уларни боқиб юрганмиш.

— Болаларингизга алимент ундирмоқчи бўлсангиз, судга мурожаат қилишингиз керак. Будан бошқа иложингиз йўқ, — деди прокурор.

Чорасиз қолган Малика прокурор ҳузуридан бошини эгиб, кўзлари ёш ҳолда кўчага чиқди. «Акам билан маслаҳатлашиб кўришим керак. Энди менга акам ёрдам бермаса, бошқа ҳеч ким ёрдам беролмайди». Малика болаларини олиб, қишлоққа етиб келди. У акасига барча дардларини тўкиб солди.

— Мен сенга айтгандим-ку, қишлоққа кўчиб кел, деб. Айтганимни қилмадинг, — Мадрим аразлади. — Энди мен у ифлоснинг олдига бориб, синглим билан яраш, деб оёғига йиқилайми? Айт, шуни хоҳлайсанми?

— Сизга, оёғига йиқилинг, деётганим йўқ-ку, мен боши берк кўчага кириб қолдим. Шу сабабли сиздан маслаҳат сўраб келдим, ака, — дея Малика йиғлаб юборди.

— Худди ёш болаларга ўхшаб йиғлашингни қара. Арт, кўзёшларингни. У сенинг кўзёшларингга арзимайди. — Мадрим бурнини жийирди ва бир оз юмшаб: — Иккала уйингни ҳам ичидаги бор жиҳозлари билан бирга сотиб, қишлоққа кўчиб кел. Мабодо, уйингни сотишга қийналсанг, ўзим сотиб бераман. Хоҳласанг меникида яшайсан, хоҳласанг алоҳида ҳовли сотиб олиб бераман. Кўз олдимда бўласан, сен билан болаларингга ўзим қараб тураман. Ҳеч кимдан кам бўлмайсан! — деди у.

— Яхшиси, унинг қарзини бериб, бизни яраштириб қўйсангиз бўларди, — деди Малика. У акасига Азизжон акамнинг, деб эрининг исмини айтишга қўрқиб «унинг» деганича товушини чиқармай ичидан йиғлади.

— У ифлоснинг исмини менинг олдимда тилингга олма! Одилбек билан Комилжон Тошкентга борганида уни кўришибди. Бир корейс аёли билан илакишиб юрган экан. Ундай ифлосга оёқости қилдириб қўядиган синглим йўқ, тушундингми? — Мадрим ўдағайлади.

Булар учун шунча яхшилик қилган эрига раҳмат айтиш ўрнига, ҳозир акасининг нонқўрлик қилиб, тур-

муш ўртоғини ҳақорат қилишига чидамаган Малика хўнграб йиғлаб юборди.

— Мен сенга нима дегандим? Йиғлама! Бўлди, бас қил! — Мадрим ўтирган ўрнидан туриб кетди. — Агар айтганимни қиладиган бўлсанг, қишлоққа кўчиб келасан. Бўлмаса, сендай синглим йўқ. Қарзга олган пулларимни ҳозир қайтиб бераман, кейин бизнинг орамиз очик, — деди у.

Акасига яхшилик қиламан, деб ҳам эридан, ҳам акасидан ажраб қолаётган Малика ўтирган жойида қўллари билан юзларини ёпганча, бутун вужуди билан силкиниб-силкиниб:

— Ака, айтинг менинг айбим нима? — дея қон йиғларди.

— Сен ўзингни босиб, яхшилаб ўйлаб кўр! У сенга лойиқ эмас. Биз оқсуякларданмиз! Агар сенга эр керак бўлса, хотини ўлганми ёки ажрашганми, ўзимизга тенг келадиган оқсуяк оиладан чиққан эркакни топиб, ўзим бош-қош бўлиб сени турмушга узатаман! — дея Мадрим салобатли қадам ташлаб, хонадан чиқиб кета бошлади.

— Бу қандай шармандалик! Мен сиздан эр сўрамадим-ку, ака! — дея лаблари пичирлаган Малика ўтирган жойида ерга сингиб кетгудек бўлди.

Синглисининг бу гапларини Мадрим эшитмадими ёки эшитса ҳам ўзини эшитмаганликка солдими, индамасдан хонадан чиқиб кетди.

Орадан кўп ўтмай хонага Фарида кириб келди.

— Битта эрни деб шунча аза тутяпсанми? Кошкийди, шунга арзиса. Эринг кўчада юрган бир манжалақига уйланиб олганмиш, деб эшитдим. Шулардан сенинг хабаринг борми? — деди Фарида. Кейин, «Маликани эридан бутунлай совутдим», деб ўйлаб, энди уни ўзи томонга оғдириб олишга урина бошлади. — Эркак зотининг уруғи тутдан ҳам кўп. Тан-жонинг соғ бўлса, эркақдан кўпи йўқ! Худога шукр қил! Ўзинг, болаларинг соғ-саломатсизлар. Ношукур бўлма, яхшилаб ўйлаб кўр. Эр топилади, ака топилмайди. Ҳозир йиғи-сиғи қилиб ўтирадиган замон эмас. Ўйчи ўйлагунча, таваккалчи ишини битказган.

— Нима қил дейсиз? — дея Малика йиғидан тўхтаб, бошини кўтарганча кеннойисига тик боқди.

— Уйларингни сот! Агар ўзинг сотолмасанг, аканг сотиб беради. Кейин қишлоғимизга кўчиб кел, дейманда. Бегона юртларда эрсиз яшасанг, тўғри юрсанг ҳам

гап-сўзга қоласан. Ким кўп, бу замонда ғийбатчи кўп. Бўлар-бўлмас гап акангнинг қулоғига етса, ор-номус ўлимдан ёмон. Яна ярим жон акангдан айрилиб қолмайлик, дейман.

— Акамга айтинг, қарзга олган пулларини хозирок берсинлар, — деди Малика кўзларидаги ёшларини артиб. Энди у йиғидан тўхтаб, маъносиз боқиб турган кўзларини бир нуқтага қадади.

— Жиннилик қилма! Пулни деб жаҳл устида тагин акангдан ажралиб қолма. Ҳали сенга аканг кўп керак бўлади.

— Энди пешонамга ёзилганини кўраман. Айтинг, акам пулларимни берсинлар, — деди Малика

— Аканг-ку, пулингни беради, кейин у икки дунёда ҳам сенинг юзингни кўрмайди. Акангнинг одатини ўзинг яхши биласан-ку, яна пулни деб ўрталаринг бузилиб кетмасин. Яхшиси, уларнинг айтганини қилиб қишлоққа кўчиб кел! Шунда аканг ўзинг ва болаларинг устидан қуш ҳам учирмайди. Донишмандлар, «Жаҳл чиққанда ақл кетади», деб бекорга айтишмаган. Ўзингни босиб, бир-икки кун обдан ўйлаб кўр. Пулинг бўлса уйда турибди, аканг ҳам қочиб кетаётгани йўқ! Оласан, шу савил қолгур пулингни.

— Майли, пулимни беринглар, энди тақдиримдан кўраман, — деди Малика ҳамон бир нуқтага маъносиз тикилиб ўтирганча.

Фарида алланималар деб тўнғиллаганча хонани тарк этди. Орадан анча вақт ўтиб Мадрим хонага кириб келар экан:

— Сенга пул керакми? Нима қиласан ортиқча пулни? Пул деганни ишлатсанг, йўқ бўлиб кетаверади. Агар менда турса, темир сейфда тургандек тураверади. Эртаиндин болаларингни уйлантирмоқчи бўлганингда, пулинг устига яна бир оз пул қўшиб берардим, — деди у Маликага пулини бермасликка тиш-тирноғи билан ҳаракат қилиб.

— Олган пулларимизни эгаларига қайтиб беришимиз керак. Улардан қарз олганимизга ҳам етти йилдан ошиб кетди. Шу йиллар мобайнида эримнинг ишлагани қарзимизнинг фоизини ёпишгагина аранг етди, — деди Малика гапни чўрт кесиб.

— Ҳозир сендан олган пулимни қайтиб бераман. Лекин шуни яхши билгинки, менинг айтганимга қулоқ солмайдиган сингил, умуман менга керак эмас! Бундан ке-

йин бир-биримизга бегонамиз, тушундингми?! — деди Мадрим.

Малика «ха», дегандек бошини қимирлатди.

— Фарида, хой, Фарида! — Мадрим товушини баландлатиб бақирди.

— Лаббай! Чақирдингизми? — дея Фарида пилдираб юрганча хонага кириб келди.

— Бундан қарзга олган пулларни олиб кел, — деди Мадрим жаҳл қилиб.

— Хўп бўлади, хўжайин! — Фарида бедана юриш қилиб хонадан чиқиб кетди. Орадан кўп ўтмай: — Мана, дадажониси, — деб қўлида тугунни эрига узатди.

Хотинидан тугунни олган Мадрим уни ечиб, пулларни иккига бўлди.

— Маликахон, нотўғри қилаяпсиз-да! — деди Фарида ачингандай бошини чайқаб.

— Овозингни ўчир! Тур йўқол бу ердан! Хотин халқи бурни бўлмаса... ейди, — деди Мадрим хотинини сўқиб.

Фарида эрининг сўзларига итоат қилганча хонадан чиқиб, эшик ортида уларнинг гапларига кулоқ тутди.

Мадрим пулларнинг бир бўлагини олиб:

— Мана бу — автобусга олган пулим, — у пулларнинг иккинчи бўлагини олиб: — Мана буниси, енгил машинанинг пули, — деб пулларни Маликанинг олдига отди.

Ит олдига суяк ташлагандек, пулларни сингисининг олдига отган акасининг бу камситишидан Маликанинг хўрлиги келди. «Ҳозир акамдан бошқа одам шундай қилганда борми, уни юмдалаб ташлардим», деб ўйлади у. Малика индамасдан олдида ётган пулларни олиб санаб кўраркан:

— Ака, бу берган пулларингизга автобуснинг тўртта филдирагини ҳам бермайди-ку, — деди.

— Уёғини анави корейс ўйнаши билан яшаётган эрингдан сўрайсан. Қарзга берган пулларини холасига айтиб, мендан қарзини ўн барабар ортиғи билан ундириб олган.

— Пулларни эримнинг ўзига бердингизми? — деди Малика бир оз хотиржам бўлиб.

— Қанақасига ўзига бераман, — деди Мадрим безрайиб. — Холаси бировларга айтиб ундириб олган.

— Юринг, ўша сиз пул берган одамларингизнинг олдига борамиз.

Уларга пул берганингизни бўйнига қўйиб берсангиз, бас. Улардан берган пулингизни ўзим ундириб оламан. — Малика ҳам бўш келмади.

— Акангни шарманда қилмоқчимисан? — дея Фаридда хонага югуриб кирди.

— Бўлмаса, автобусим билан енгил машинамни қайтариб беринг, — Малика зорланди.

— Иккаласи ҳам чириб ётган экан. Машиналарни хозирги холига келтиргунимча она сутим оғзимга келган. Мана бу пулларни олсанг олганинг, олмасанг, сенга бу пуллар ҳам йўқ. — Мадрим синглиси олдида ётган пулларга қўлини чўзди.

Ундан олдин Малика шартта пулни олиб қўйнига тикди. Шу пайт Фаридда, «Қани, синглимдан осонгина аразлаб қутиламан деганингиз», деган маънода эрига қаради.

Шу заҳоти Мадрим ўтирган ўрнидан сапчиб турди. У важоҳат билан Маликанинг ёнига бориб, билагидан ушлаб:

— Тур йўқол! Чиқ уйимдан! Шаллақилигинг менга ўтмайди. Шаллақилигингни кўчада қиласан, тушундингми? Ўзинг тузук бўлганингда, эринг сени ташлаб, қаёқдаги кўчада юрган корейс аёлига уйланармиди? — дея синглисини кўчага судради.

Малика ҳам оғзига келганини айтиб қарғанди.

Кўчага синглисини судраганча олиб чиққан Мадрим, Маликанинг юзига шапалоқ тортиб юборди. Қалтак зарбидан Малика йиқилиб тушди. Кўчада ўйнаб юрган Азаматжон билан Дурбекжонлар тоғасининг онасини урганини кўришди-ю:

— Ойимга тегманг, — дея чинқириб йиғлаганча югуриб келиб, ерда йиқилиб ётган онасига ўрнидан туришга ёрдамлашишди.

Фарида эса Мадримнинг қўлидан судраганча, уйга олиб кирди.

— Йиғламанглар, болаларим!.. Йиғламанглар!.. — деди Малика кўрқиб кетган болаларини юпатиб.

— Ойи, тоғам сизни нега урди? — Дурбекжон болаларча соддалик билан ҳайрон бўлиб сўради.

— Кўявер, болам, хозир Гулбодом холангникига борамиз.

Шу пайт Малика болаларини тинчлантириш учун бундан бошқа сўз тополмади.

Онасига раҳми келган Азаматжон унга термулганча қараб турарди. Унинг яноқларида кўзларидан сизиб чиқ-

қан ёш излари билиниб қолган эди. Уст-бошини қўллари билан қоққан Малика, болаларини эргаштириб, катта йўл томон қараб юрди.

* * *

Азизжон Женя холани эргаштириб, Отчопар бозори ёнидаги шох бекатга келди. Улар «Тошкент — Самарқанд» деб ёзилган автобустга чиқишди. Автобус бир неча соатдан кейин Самарқанд шаҳридаги автовокзалга етиб келди. Азизжон билан Женя хола автобусдан тушаётганда кўзлари катта-катта, ўрта бўйли, қорачадан келган озғин бир йигит Азизжоннинг олдига келиб сўрашди.

— Бу ерда нима қилиб юрибсиз, Фарход ака? — деди Азизжон.

— Мол олиб келиш учун Тошкентга бормоқчи эдим. Мадримга олиб берган автобусингизни кутиб турибман. Унга йўл ҳақини гоҳида бераман, гоҳида бу божамнинг автобуси-ку, бунда менинг ҳам ҳақким бор, дегандай безрайиб ўтиравераман. Мадрим ҳам юзи чидамай, мендан йўл ҳақини сўрамайди. Ана шунақа гаплар, божа. — Фарход калта қилиб олинган, оқ оралаган сочларини қўли билан силади. Кейин яна сўзида давом этди: — Сиз унга енгил машина олиб бергунингизча, Мадрим менинг машинамни минавериб, жонимга тегиб кетди. «Қаерга бориб келасан» деб сўрасам, «Икки километр наридаги оғайнимни кўриб келаман», деб ўйнашлари билан Туркменистонгача бориб келарди. У машинамни минавериб, расвосини чиқариб ташлаган эди. Сизга раҳмат, Мадримга енгил машина олиб бериб, мени бир фирибгар лафзбоздан қутқардингиз. Хотинимни ҳам эскичасига ўқитиб қўйган бўлиши керак, бу муттаҳам!.. Лола ҳам Мадримнинг йўриғидан чиқмайди. Унинг айтганини қилмайсан, деб хотинимга қаршилиқ қилсам, Лола «Сиз билан ажрашаман», деб жанжал қилади. Болаларим бор, уларни тирик етим қилгим келмай, яна хотинимнинг гапларига кираман. Шундан кейин Лола яна жим бўлиб қолади.

— Мен шошиб турган эдим узр, — деди Азизжон у билан хайрлашиш учун қўл узатиб.

Фарход унинг қўлини оларкан:

— Келими бу? — дея илжайиб Женя холани имлаб кўрсатди.

— Йўк, келинингизнинг опалари, — деди Азизжон кесатиб.

Фарход билан хайрлашиб, қатор турган енгил машиналарнинг давлат рақамини кўздан кечиаркан, қўлидаги қоғозга ёзилган рақамларга рақамлари мос келадиган оқ рангли «Тико»га кўзи тушди.

— Ана, бизни кутиб туришибди. Юринг, Женя хола, — деди Азизжон.

Женя хола унга эргашар экан:

— Бояги одам билан қандай танишлигингиз бор? — деди. У шу топда Азизжонга Фарходнинг қандай яқинлиги борлигини билишга қизиқди.

— Хамқишлоғим. Мен туғилган қишлоқ бу ерга яқин. Бу ердагиларнинг кўпчилиги мени танишади, — деди Азизжон унинг кимлигини Женя холага айтгиси келмай.

Машина ичида ўтирган йигитнинг Азизжонга кўзи тушди-ю чаққонлик билан машинадан тушиб, уларга пешвоз чиқди.

Иккала йигит қучоқлашиб сўрашишди. Азизжон танишини қучоғидан қўйиб юбораркан:

— Булар Женя хола бўладилар, — деди ва ўз навбатида йигитни аёлга таништириб: — Бу менинг ўн йил бир синфда ўқиган кадрдон ўртоғим Бардамбек бўлади, — деди Азизжон дўстининг елкасига уриб.

Женя хола билан Бардамбек қўл бериб сўрашаркан: «Танишганимдан хурсандман», дейишди бир-бирига. Улар келиб, Бардамбекнинг «Тико»сига ўтиришди. Шундан сўнг ўт олган машина катта йўлга чиқиб равон юриб кетди.

— Ижарага уй топдингми? — Азизжон Бардамбекдан сўради.

— Телефон орқали берган топшириғингни ўша кунлик ҳал қилиб қўйдим, — деди Бардамбек.

— Раҳмат дўстим! — хурсанд бўлган Азизжон унинг елкасига қоқиб қўйди.

— Бардамбек, агар сир бўлмаса қаерда ишлайсиз? — Женя хола савол берди.

— Прокуратура қошидаги Солиқ ва солиққа тортиш Департаментида ишлайман.

— У-у, — деб юборди Женя хола беихтиёр.

— Нима бўлди, Женя хола? — Азизжон кулди.

— Танишларингизнинг ҳаммаси каттаконлар. Ичида оддий ишчилари ҳам борми?

— Бор, лекин улар мен билан Азизжонга ўдағайлаб иш буюришади. Улар ана шундай эркатой, танти йигитлар, — деди Бардамбек самимий кулиб.

— Азизжоннинг танишларига беш кетаман. Уларнинг ҳаммаси учун одамгарчилик биринчи ўринда туради, — Жения хола ошкора лаганбардорлик қилди.

Шу пайт «Тико» икки этажли коттеж олдига келиб тўхтади.

— Қани, тушинглар, етиб келдик, — деди Бардамбек.

Жения хола йигитлар кетидан иккинчи қаватга кўтарилди. Бардамбек эшик ёнига ўрнатилган қўнғироқнинг оқ тугмачасини босди. Ичкаридан аёл кишининг товуши эшитилди.

Кўп ўтмай эшик очилди. Тўладан келган кўхликкина аёл:

— Келинг, келаверинг, Бардамбек ака! — деб уй ичкарисига чекинди.

Бардамбек ортидан Азизжон билан Жения хола ҳам уйга киришди.

Улар уйга киргач:

— Хуш келибсизлар, азиз меҳмонлар! — деди аёл.

Унинг кўрсатган лутфига жавобан:

— Хушвақт бўлинг! — деди Азизжон.

— Қани, Дилоромхон, меҳмонларга ўзингиз йўл бошланг, — деди Бардамбек.

— Киришлар, меҳмонлар, кираверинглар! — дея Дилором уларни меҳмонхонага бошлаб кирди ва ўтиришга жой кўрсатди. Унинг таклифи билан ҳамма юмшоқ ўриндикка ўтирди.

Бардамбек ҳаммани бир-бири билан алоҳида таништирди. Кейин:

— Жения хола, сиз мана шу уйда яшаб турасиз. Дилоромхон менинг ҳамкасабам. Ҳозир меҳнат таътилга чиқиб, дам олаяптилар. Сизга Самарқандни томоша қилдиради. Ишга тушгунларича сизни зериктириб қўймайдилар. Шундайми, Дилоромхон? — дея савол назари билан аёлга қаради.

— Мезбончиликни ўрнига қўямиз, — деди Дилоромхон шодон кулиб.

— Раҳмат! — деди Жения хола қўлини кўксига қўйиб.

— Дилоромхон, кийиниб чиқсангиз, меҳмонларни бир меҳмон қилиб келардик. Нима дедингиз? — деди Бардамбек ширин жилмайиб.

— Мен ошга уннаб қўйган эдим. Уйда ҳамма нарса етарли, — Дилором Бардамбекка савол назари билан қаради.

— Ошни кейин Жения хола билан баҳам қўраверасиз. Мен ҳозир ҳаммангизни меҳмон қилмоқчиман, — деди Бардамбек. Дилором кийиниб чиқди. Устидаги қизил гулли қўйлаги ўзига жуда ҳам ярашиб тушганидан, бу қўхликкина аёлни янада очиб юборган эди.

* * *

Эрталаб телефон қўнғироғидан уйғониб кетган Люда норози оҳангда ғудраганча, ғўшакни кўтарди.

— Алло, ким бу?

— Алло, Люда, бу мен, Жения холангман.

— Жения хола!.. — Люда ётган ўрнидан сапчиб, чордона қуриб ўтириб олди. — Қаердасиз? Тинчликми?

— Нима бало, ҳалигача ухлаб ётибсанми?

Люда бир қўли билан кўзларини ишқалаганча салом берди. Кейин у:

— Ҳа, ухлаб ётган эдим. Жения хола яхши ўрнашиб олдингизми?

— Зўр жойга ўрнашдим. Ҳозир Дилором деган прокурорнинг котибасиникидаман. Бардамбек деган терговчи йигит тез-тез келиб хабар олиб турибди. Дилоромнинг Насиба исмли шаҳар паспорт бўлимида ишлайдиган дугонаси бор экан. У эллик доллар берсангиз, паспорт ёзиб бераман, деди. Нима дейсан? Паспорт олаверайми?

— Улар сизни синашаётган бўлишмасин тагин, эҳтиёт бўлинг.

— Менга Насиба, «Бу сирни ҳатто дугонам Дилоромга ҳам айтманг», деб қаттиқ тайинлади.

Ишончли аёл бўлса, олаверинг. Фақат сиздан илтимос, ўзингизга ортиқча гап-сўз орттирманг.

— Ёш бола эмасман-ку.

— Сиз уйида яшаётган аёлнинг эри йўқми?

— Эри билан ажрашган.

— Нега?

— Ўн йилдан ортиқ турмуш қуриб, фарзанд кўришмабди. Шунинг учун яқинда эри билан ажрашибди. Кўрсанг, ўзи шундай чиройли аёл, бир културм сув билан ютиб юборсам, дейсан.

— Агар сиз эркак бўлганингизда кўп қизларнинг шўри қуриркан, — Люда яйраб кулди.

— Бу аёлга ҳаттоки Азизжоннинг ҳам бир неча марта бошқача қараб қўйганини сездим.

Жения холанинг бу гапидан кейин Люданинг ичида бир нарса чирт этиб узилгандай бўлди.

- Эшитяпсанми? Нега индамайсан?
- Гапларингизни эшитаяпман Женя хола, ҳозир Азизжоннинг ўзи қаерда?
- Қишлоғига кетган. Кунора келиб мендан хабар олиб турибди.
- Уни тез Тошкентга жўнатиб. Россияга кетиш учун мен ҳамма нарсани тайёрлаб қўйдим. Қарз берган одамлар мени минг бўлакка бўлиб ташлашмоқчи.
- Майли у келса, тушунтириб айтаман.
- Ҳозир қаердан қўнғироқ қиляпсиз?
- Кўчадан. Сутга чиққан эдим.
- Тўғри қилибсиз. Шубҳали ҳаракатлар қилманг. Айтган аёлингизга ишонсангиз, паспортингизни тезда тўғрилатиб олинг.
- Хўп, хайр. Тез кунлар ичида яна ўзим сенга қўнғироқ қиламан.
- Хўп бўлади. Фақат Азизжонни тезда бу ёққа жўнатиш эсингиздан чиқмасин, — дея Люда телефон гўшагини жойига қўйди. У яна ўз ўрнига ётиб, Азизжон билан ўзи ҳақида ўйлаб, ширин хаёлларга берилди.

* * *

Айвонда бир йигит ёнбошлаб, ойнаи жаҳон орқали берилаётган янгиликларни томоша қилиб ётибди. Хонага кириб келган ушоққина йигит:

- Азизжон ака, оламда қандай янгиликлар бўлаётган экан, — дея сўради.
- Янгиликлар ҳозир бошланади. Кел, ўтир, бирга-ликда кўрамиз, — деди ёнбошлаб ётган йигит.

Унинг ёнига келиб ўтирган йигит:

- Лобар, хов, Лобар! — дея чақирди.
- Келинга нима демоқчисан?
- Чой олиб кел, демоқчи эдим.
- Яқиндагина овқатландик-ку, оч қолдингми?
- Мен оч қолганим йўқ. Сиз учун айтмоқчи эдим.
- Раҳмат, ука! Кейинроқ ичармиз.

Шу пайт айвон эшигини очган келинчак ичкарига кираркан:

- Чақирдингизми? — деди.

Келинчак айвонга кириши билан ёнбошлаб ётган йигит дарҳол ўрнидан турди-да, чордона қуриб ўтирди.

- Қанақа овқат қилмоқчисан, — деди ушоққина йигит.

— Ойимлар «Ош қилгин», деб кетдилар, — деди келинчак.

— Яхши, ундай бўлса бориб ойимларнинг топширини бажаравер, — деди ушоққина йигит.

Келинчак хонадан чиқиб кетди. Йигитлар жим ўтириб янгиликни кўришди. Янгилик тугагач, кино бошланди. Кино яримлаб қолганда, Муборак хола айвонга кириб келаркан:

— Телевизорни кўриб чарчамадингларми? Бу қуриб кетгурни Тошкентда ҳам кўраверасан. Ўзинг ҳар замонда бир келасан, биз сени соғинганмиз, болам. Мақсуджон телевизорни ўчир. Ёки жуда кўргинг келяптими? — Муборак хола Азизжонга юзланиб сўради.

— Сиз уйда бўлмаганингиздан кейин зерикканимиздан телевизорни томоша қилиб ўтирган эдик-да, — деди Азизжон онасига ён босиб.

Мақсуджон телевизорни ўчирди.

— Тоғанг сени сўрайвериб эси кетди. Мен билан уларникига борсанг бўларкан, — деди Муборак хола ўғлини ўзи билан олиб бормаганига афсуслангандай бўлиб.

— Тоғаннинг ўзлари соғ-саломат юрибдиларми?

— Худога шукр, яхши юрибди.

— Уйдагилар-чи?

— Ҳаммаси соғ-саломат ишлаб юришибди. Сенга салом айтиб юборишди.

— Омон бўлсинлар.

— Келганингга ҳам бир-икки кун бўлди, ҳеч тутқич бермайсан, болам.

Менинг бир оёғим ерда бўлса, бир оёғим гўрда. Укаларингдан кўнглим тўқ, сенинг ҳам ҳаётинг изга тушиб кетганини кўрсам, бу дунёдан армонсиз кетардим, болам, — энди Муборак холанинг кўзлари ёшланди.

— Мен ёш бола эмасман-ку, ойи. Нега мени ҳадеб ўйлаганингиз-ўйлаган. Ундан кўра, ҳеч нарсани ўйламай, хоҳлаган ерингизга бориб-келиб, мазза қилиб юрмайсизми?

— Болаларинг тинчимагунча ота-онанинг тинчимаслигини ҳали болаларинг улғайиб катта бўлишса биласан, болам. Азаматжон билан Дурбекжонларимни соғиндим. Кеча Дурбекжонни тушимда кўриб чиқдим. У, «Мени олиб кетинг, бувижон», деб қўлларини чўзиб, менга талпинди. Қовоқларини уйиб олган Малика: «Бу сенинг бувинг эмас, кетдик бу ердан», деб Дурбекжоннинг қўлидан ушлаганча судраб кетди. Мен эса Дурбекжонимга

қўлларимни чўзганимча қолавердим. Тушимда неварагинамнинг «бувижон» деб йиғлаган овози ҳозир ҳам қулоғимдан кетмаяпти. Болаларинг тинч ўтиришганмикан, болам? Шу, келинимнинг ҳеч ақли кирмади-кирмади-да, — Муборак хола афсуслангандай бошини чайқади. — Маликага уйланмоқчи бўлганимда, даданг раҳматлининг қарши чиққани эсингдами?

Азизжон «ҳа» дегандай бошини қимирлатди.

— Ўшанда мен, «Қўйинг дадаси, ўғлингизни хафа қилманг, бўлғуси келинингиз ҳам бинойидек қиз экан», деб сенинг ёнингни олиб, дадангни холи-жонига қўймагандим. Даданг бўлса, «Сен тушунмаяпсан онаси, мен боламизнинг эртанги кунини ўйлаб шундай қиляпман», деган эди. Мен эса «Қилни қирқ ёрмасдан, болангизнинг кўнглига қарасангиз-чи», деб ўша пайтда Маликага уйланишингга розилик беришларига дадангни кўндирганман. Ҳар бир она боласи оёғига кирган зирапчани менинг оёғимга кирса бўлмасмиди, дейди. Мен ҳам ўшанда ожизалигимга бориб, бугунги кунингни ўйламабман, болам, — деди Муборак хола афсусланиб.

— «Қари билганини — пари билмайди», деб донишмандлар беҳудага айтишмаган.

Мақсуджон гапга аралашди.

— Сен бола, катталарнинг ишидан хато излашга ҳали ёшлиқ қиласан. Малика минг қилса-да, сенинг кенноинг бўлади, — деди Муборак хола ўғлини уришиб.

— Кечирасиз, ойи. Акамга ичим ачиганидан... — дея Мақсуджон айбдорлардай бошини эгди.

— Болаларингдан хабар олиб турибсанми? — Муборак хола сўради.

— Ҳа! Бу ёққа келишимдан олдин Азаматжон билан Дурбекжонни мактабларига бориб кўрган эдим.

— Невараларим соғ-саломат юришганмиди? — Муборак хола бошига боғланган рўмолининг учига кўз ёшларини артди.

— Ҳа, ойи, невараларингиз ўйнаб-кулиб юришибди, — Азизжон шу куни болаларининг олдинма-кетин югуриб келиб, кучоғига ўзларини отганларини эслади. Энди унинг кўнгли бузилди. Ойисига сездирмаслик учун ўзини босишга ҳаракат қилди.

— Мадримга пул бермаганимда шу аҳволга тушмасдинг. Ҳеч бўлмаса, мendan маслаҳат сўрамабсан-да, болам. Ўз жамғармангни берганинг-ку, майли, яна фоиз билан қарз олиб берганингга ҳайронман.

— Мадрим ака, «Автобус олсак, ҳафтасига фалон сўм олиб келиб бераман. Бойиб кетамиз, менга ҳам сизларга ҳам яхши бўлади!» деганди-да. Қаёқдан ҳам билибман, унинг пул деб ўз синглисининг оиласини бузиб, болаларини тирик етим қилишини.

Азизжон чап кўкрагини чангаллади. Унинг юзи бир оз бужмайди.

— Нима бўлди, болам? — Муборак хола хавотирланиб боласига термулди.

— Ҳеч нарса, — Азизжон юрагининг санчганини онасига билдирмасликка ҳаракат қилди.

— Соғлигинг жойидами? — Муборак хола синовчан назар билан боласига тикилди.

— Ха, ойижон! Соғлигим жойида!

— Мадрим-ку, майли, лекин Маликанинг болаларини ўйламаётгани мени ҳайратга солаяпти. Мен инсон сифатида ҳам, она сифатида ҳам Маликани тушуна олмаяпман, болам. Мадрим қарз олмасдан олдин келиним билан муносабатларингиз яхшимиди?

— Олдинлари бир-биримизни еру кўкка ишонмасдик, ойи.

— Нодиржон сизларникида яшаб юрган пайтда, муносабатларингизни ҳавас билан гапирар эди. Мен эса, келиним акаларига тортмади, деб хурсанд бўлганимдан, кўз тегмасин, дея туфлаб қўярдим.

— Мен ҳам Маликани тушуна олмаяпман. Бу Малика олдинги Маликага сира ҳам ўхшамайди, худди алмаштириб қўйгандай, — дея Азизжон елкасини кисди.

— Ҳамма гап менда. Ўшанда сени ўйламасдан, дадангнинг гапларига кулоқ солишим керак эди, — деди Муборак хола кўз ёшларини рўмоли учига артиб.

— Бўлар иш бўлди. Энди афсусланишдан фойда йўқ, ойи! Ҳозирча Маликани ўз ҳолига қўйиб, Россияда ишлаб пул топиб келмоқчиман. Ойи, мен сиздан оқ фотиҳа олгани келдим.

Азизжон ойисига дилидаги сирини тўкиб солди.

— Болаларинг-чи, болаларингнинг ҳоли нима кечади. Шуни ўйлаб кўрдингми, болам? Болаларинг сени соғинганидан ичикиб касал бўлиб қолса, кейин сен топган пулнинг кимга ҳам кераги бор? Эҳ, болам-а, болам... — Муборак хола афсуслангандай бош чайқади.

— Нима қил дейсиз, ойи? — Азизжон нажот излаб ойисига тикилди.

— Маликани тинч қўйиб, ўйлаб кўриш учун вақт

берганинг яхши. Уни мажбурлаб, бирга яшай олмайсизлар. Аммо болаларингни ташлаб қўйишингга қаршиман, болам! Инсон ўз зиммасидаги маъсулиятни ҳис этмоғи керак. «Тутиб бўлмас орзулар оғушида осмонда учиб юрмасдан, ўз имкониятларингга суянган холда, мақсадлар сари интилмоқ керак,» дерди даданг раҳматли.

Гап мавзусини ўзгартирган Муборак хола энди эрини эслаб, унинг болаларига ибрат бўладиган томонлари ҳақида гапириб берди. Азизжон билан Мақсуджонлар дадаси қилган ишлардан ғурурланиб, ойисининг сўзларини диққат билан тинглаб ўтиришарди.

* * *

Малика ўзи билан акаси ўрталарида бўлиб ўтган воқеани Гулбодомга сўзлаб берди.

— Мен сизга айтганимда, жаҳлингиз чиқиб, мени урмоқчи бўлгандингиз, эсингиздами? Акамнинг найрангларини яхши биламан-ку! Ҳалиям, сиз ундан яхши қутулдингиз. Акамнинг айтганларини қилиб уйларингизни сотганингизда борми, болаларингиз билан кўчада қолиб кетардингиз! Мен ана шундан қўрққан эдим! — Гулбодом ғолибона керилди. — Бир тарафдан болам, иккинчи тарафдан эрим оғир касал бўлиб қолганида, ҳатто нон олишга ҳам пулимиз қолмаган эди. Шунда акамдан қарзга пул сўраб бордим. Пул бериш у ёқда турсин, ўша куни машинасида уйимнинг ёнидан ўтиб, иккинчи хотининикига кетди. Ҳатто машинасида йўл-йўлакай уйимнинг олдига ташлаб кетишга ҳам ярамади. Ўша куни касал боламини опичлаб уйимга келгунча йиғлаб келганман. Кейин қўшнимдан, Тошкентга етиб боргунча йўлга етадиган пулни қарзга олиб, сизларникига борганман. Акам бермаган пулни Азизжон ака берганларида, бир хўрлигим келган, бир хўрлигим келган... — Гулбодомнинг кўзларидан ёш сизиб чиқди.

— Қўй, йиғлама, синглим! Ҳаммасини Худо кўриб турибди!

— Мени қўяверинг. Эрим, болаларим олдимда. Танжонимиз соғ, қора қозонимиз қайнаб турибди. Лекин сизнинг тупша-тузук оилангиз бузилиб кетаяпти. Ана шунга ачинганимдан йиғлаяпман, опа.

Малика бошини эгиб:

— Синглим, энди пешанамда нима бўлса, тақдиримдан кўраман, — деди. Унинг товуши титраб чиқди.

— Нега ундай дейсиз?

— Эрим бошқа бир корейс аёлга уйланибди.

— Бу гийбатчиларнинг гапи. Азизжон ака ундай инсонлардан эмас. Сиз уларнинг олдига кечирим сўраб боришингиз керак.

— Мени, укамларни ўқитди. У сабабли ҳаёт ташвишларининг нималигини шу кунгача билмас эдим! Акамга, укамга, сенга, қолаверса, бутун уруф-аймоғимга шунча яхшилик қилган эримни каматмоқчи бўлдим-а? Мен нонкўр энди қандай юз билан унинг олдига кечирим сўраб бораман? Ҳатто тадбиркорликни эримдан ўрганган Лола опам ҳам ҳафтасига бир марта Тошкентга мол олиб кетиш учун келганида, бизларникида ётиб кетарди. Ўша тузимизни еган опамнинг гапларига кириб, эримни ўз уйидан ҳайдаб, каматиб юбормоқчи бўлдим-а? Эй, Худойим, бу қандай шармандалик?

Малика қўллари билан пешанасини муштлаб йиғлади.

— Лола опам билан Мадрим акамнинг қилиқлари худди бир томчи сувдек ўхшаш. Майли, энди уларни Худога солиб қўяверинг! Ҳозир сиз қанча тез Азизжон акамнинг олдига кечирим сўраб борсангиз, шунча яхши бўлади. Сизнинг кўзингизни очиш учун, қолаверса, опам бўлганингиз учун ҳам сизга оиламнинг бир сирини очаман. Кейин нега ҳамиша Азизжон акамнинг ёнини олишимнинг сабабини тушуниб оласиз. Эримнинг тайинли ишда ишлаганини кўрганмисиз? — Гулбодом ҳорғин бир овозда сўради.

— Йўқ, нима эди, — деди Малика синглисининг саволига тушунмай.

— Ҳамиша мен уни боқиб келаман. Эримни бир умрга боқишга ҳам розиман, лекин у қора дори истеъмол қиларди. Унисига ҳам иложи борича пул топиб берардим. Уйда пул қолмаган пайтда эрим уйдаги бор нарсаларни қўчага олиб чиқиб сотган. Нарсаларни сотгани ҳам майли, аммо унинг: «Пул топиб бер,» деб мени урганларини кўрганингизда, бундай эр билан сиз бир кун ҳам яшамас эдингиз. Бироқ, эримнинг бу одатларини ҳеч кимга айтмаганман. Эрим ёмон деганим билан биров менга эримни яхши қилиб берармиди? Аксинча, бу гапларни одамлар эшитса, улар оиламизни қўчада гийбат қилиб, бизга ақл ўргатувчилар кўпайиб, оиламиз аллақачон бузилиб кетарди. Кейин болаларим кимни ота дерди. Худо инсоф бериб, эрим ёмон одатини ташлаб, даволанди! Худога минг қатла шукр!

Хозир у ишга кириб ишлаяпти. Энди сиз менинг эрим билан ўзингизнинг эрингизни солиштириб кўрингчи! Иккаласининг ўртасида осмон билан ерча фарқ бор! Тўғрими? Опа хафа бўлманг-у, сиз тўқликка шўхлик қилдингиз. Энди сиз ўз танангизга бир ўйлаб кўринг! Азизжон акадай одамнинг ёнига кечирим сўраб борсангиз нима бўпти? Биринчидан, у киши сизга бегона эмас, ўз эрингиз, — дея Гулбодом сўзини тугатди .

«Бунчалар кўп куч-қудрат, битмас-туганмас сабр-тоқат эгаси мана шу кичкинагина жуссами? Бу жуссадан менинг қаерим кам?»

Малика ана шулар ҳақида ўйларкан, хозир у Гулбодомни жуда-жуда яхши кўриб кетди. Синглисига меҳр тўла кўзлари билан боққан Маликанинг оналик ҳисси жўш уриб шу топда Гулбодомни бағрига босиб, уни ёш болалардай эркалатгиси келди.

* * *

Қиш тугаб, баҳор бошланди. Қуёшнинг заррин, кучсиз нурлари бутун оламга сочилиб, гўё табиатни алла-лаб уйғотаётгандай. Тушга яқин совуқ шамолдан пана жойларда эрий бошлаган қор қолдиқларию том пештоқларидан ахён-ахёнда томчилаётган сув кечга яқин яна музлаб қолади. Том пештоқларида қотиб қолган сумалаклар эса қуёш нурлари остида минг хил тусда товла-ниб, одамнинг кўзини қувонтиради.

Йўлкада келаётган йигит сумалакларга боқаркан, қайсидир газетада ўқиган шеърини эслади.

*Гўзаллик яратар сумалак,
Гарчи, ўзи совуқ шиша — муз.
Ўзига чорлайди, дегандек:
Кел азизим, менга қўлингни чўз...*

*Тўхта, жоним, ахир у муз-ку,
Тафтинг борми, унга етгулик?
Гар тафтинг-ла эритолмасанг,
У сени музлатар мангулик.*

Бу шеърни у ёддан ўқиб, сумалакларга боқаркан, мийиғида кулиб қўйди. Ён-атрофга разм солганча келаётган бу йигит бир ховли олдида тўхтаб, дарвозага ўрна-тилган тугмачани босди.

Ичкаридан:

— Ҳозир, чиқаяпман, — деган чолнинг овози эшитилди. Кўп ўтмай эшик очилиб, чол кўринди. Эшикни кулфлаб бўлган чол: — Қани кетдикми, болам? — деди. Улар катга йўл ёқасидаги бекат томонга қараб юришди. — Эрталаб сендан олиб келган гуручнинг оши зўр чиқди. Шу гуручдан менга беш-ўн кило олиб қўй.

— Ҳўп бўлади, бува.

— Худойини Гулбаҳор холанг қиялпими ёки Мухайёми?

— Қизлари Мухайё фарзандли бўлгани учун худойини Гулбаҳор холамнинг ўзлари қиялптилар.

— Ўғилми ёки қиз? — шошиб сўради чол.

— Қизли бўлибди.

— Илоё, бахтли бўлсин!

— Чилласи чиққунча қизи билан невараси ҳам холангникида бўлишса керак-а?

— Шундай бўлса керак.

— Яхши, яхши, — деди чол қаноат ҳосил қилгандай.

— Ҳабибулла бува, Гулшода опам яхшимилар? — йигит сўради.

— Ўтган ҳафтада қизим бош шифокорликни топшириб, ногиронлик нафақасига чиқди.

Ҳабибулла буванинг афсусланиб гапиргани унинг товушидан сезилди.

— Иккаламиз Гулшода опамни кўргани борганимизда, улар «соппа-соғман», деб бизларни хурсанд бўлиб кузатиб қолувдилар-ку?

— Қизим касални енгаман, деб ўзини қувноқ тутади. Аслида, унинг аҳволи яхши эмас. — Ҳабибулла бува йиғлагандай бўлди. Лекин унинг кўзлари ёшланмади. — Шу қизимни ўйлаб йиғлайвериб-йиғлайвериб, кўзимда нам қолмади, Азизжон болам!

— Қўйинг, сиқилманг, бува. Ҳали Гулшода опам тугалиб, касални қўрмагандай бўлиб кетадилар. — Азизжон бувани юпатди.

— Айтганинг келсин, болам. Бу дунёнинг ўзи асли бир кам дунё экан, болажоним!

— Ана, бува, биз чиқадиган автобус келяпти.

Ҳабибулла бува билан Азизжон автобусга чиқишди. Улар тезда манзилларига етиб келишди.

— Гулбаҳор холангга неча кило гуруч бериб юбординг?

— Ўн кило.

- Менга берган гуручингдан бериб юбордингми?
- Ха, ўша гуручдан.
- Демак, оши яхши бўлади.

Икки қаватли уйлардан бирининг олдида турган йигит Ҳабибулла бува билан Азизжонга кўзи тушдию:

— Ассалому алайкум, ота! — дея уларнинг истиқболга пешвоз чиқди.

У аввал Ҳабибулла бува билан кейин Азизжон билан кўл бериб сўрашди.

— Ваалайкум ассалом. Соғликларинг яхшими, Равшанбек, болам! — деди Ҳабибулла бува.

— Зўр, ота, — деди Равшан ҳазиллашиб.

— Одамлар келишдимми? — сўради Азизжон.

— Мана, сизлар келдингизлар, қолганлар ҳам келиб қолар, — деди Равшан. Сўнг сўзида давом этиб: — Мени бугун ойим шу ерга пўстга қўйдилар. Келганларнинг ҳаммасини кутиб олмагунимча пўстни ташлаб кетсам, ойим жазолайдилар. Сизлар менга карамасдан уйга кираверинглар.

Равшан кўчада қолди. Ҳабибулла бува билан Азизжон уйга кириб кетишди.

* * *

Телефон жиринглади. Ошхонада қуймаланиб юрган Люда ётоқхонага кириб, гўшакни кўтарди. Гўшакдан «Алло», деган аёл кишининг товуши эшитилди.

— Женя хола, яхшимисиз? — ҳол-аҳвол сўраган бўлди Люда. — Қандай янгиликлар бор?

— Янги паспорт олдим. Ишлар жойида. Фақат сизларнинг келишингларни кутяпман.

— Женя хола, яна озгина сабр қилинг. Ҳозирча Азизжонни Россияга кетишга кўндирилмаяпман.

— У нега кўнмаяпти?

— Хали бу ерда қиладиган ишлари бор экан.

— Мен ишламай кутиб ўтираверсам, чиқим кўпайиб кетяпти.

— Мен ҳам бозорга чиқа олмаяпман. Пул олган одамларим мени излашяпти. Эртадан бошлаб вақтинчалик бошқа хонадонни ижарага олиб, кўчиб ўтамиз. Ҳозирча эшикни қулфлаб, уйга беркиниб ўтирибман.

— Мени-чи?.. Мени ҳам излашяптими?

— Ха, сизни ҳам излашяпти. Надежда Ивановна ариза ёзиб паспортингизни туман Ички ишлар бўлимига топ-

ширибди. Жиноят қидирув бўлими ходимлари бозорга келиб, сизни суриштирибди. Мен танишларга, Женя хола Россияга ишлагани кетган, дегандим. Ҳамманинг оғзида шу гап.

— Тўғри қилибсан. Вақтни чўзавермасдан, тезроқ келинглар. Дилоромнинг бир қўшниси Россияда ишларкан. У аёл бизларни ҳам ўзи билан олиб кетишга рози бўлди. «Ижарада туриш учун жой, бозорда савдо-сотик билан шуғулланиш учун ўрин топиб берман» деди у. Агар Россияга бориб ўрнашиб олсак... кейин аста-секин ўзимиз учун арзонроқ, ҳам яхшироқ уй сотиб олардик. Кейин бу ерларни елкамизнинг чуқури кўрсин.

— У хотин тагин бизларни ташлаб, Россияга кетиб қолмасин. Уни бир-икки кун авраб ушлаб туринг.

— Агар сизлар келавермасанглар, мен ўша хотин билан Россияга кетиб қоламан — деди Женя хола томдан тараша тушгандай.

— Нималар деяпсиз, Женя хола? — деди Люда саросимага тушиб.

— Тўғри-да, сизларни қачонгача кутаман? Келадиган бўлсанглар, тезроқ келинглар.

— Женя хола, индинга қўнғироқ қилинг. Шунда сизга қачон боришимизнинг аниғини айтаман.

— Шу телефонга қўнғироқ қилайми?

— Йўқ, эртага кўчадиган хонадоннинг телефон рақамини ёзиб олинг.

Люда телефон рақамларни айтди.

— Ҳа, ёзиб олдим, — деди Женя хола.

Люда Женя хола билан хайрлашиб, гўшакни жойига қўяркан:

— Алик, Гена укангни кийинтир, кейин ўзинг ҳам кийин, — деди.

Телевизор томоша қилиб ўтирган болакай, хонадан чопиб чиқиб:

— Ресторанга борамизми, ойи? — деди.

Люда болакайга еб қўйгудек бўлиб тикиларкан:

— Мен сенга нима деб ўргатгандим?

— Уйда Азизжон ака йўқ-ку? — дея болакай атрофга аланглади.

— Улар эшитиб қолиши мумкин! Шунинг учун ҳамиша холаминикига бориб келамиз, деб айтиб ўрган. Тусундингми?

— Тушундим! — деди болакай хурсанд бўлиб. — Холамникига хозир кетамизми?

— Ҳа, хозир кетамиз. Бу гаплар сенга ҳам тегишли, — деди Люда Аликка юзланиб. — Тил бу, суяксиз. Эҳтиёт бўлмасанг, бошинга ташвиш олиб келади, — деди Люда ақл ўргатиб.

— Азизжон ака қаерга кетди? — сўради Алик.

— Холасиникига худойига кетди. — деди Люда кўзгу олдида юзини пардоз қиларкан.

— Биз кийиниб бўлдик, — деди Гена.

— Озгина сабр қилиб тур, тойчоғим, мен хозир... — деди Люда.

* * *

Айвоннинг ўртасига қўйилган хонтахта атрофида ўтирган чол билан аёл суҳбатлашиб, чой ичишяпти.

— Қизим, қизим, дейсиз. Ана, қизингизнинг аҳволи. Бизлардан хабар олмаганига ҳам анча бўлди.

— Нима қил дейсан, Гулчирой? Қизинг кўнгли ярим бўлади. Сал нарсага ўқсийди. — Қизининг ёнини олди чол. — Анави номард эри устига хотин олгандан буён қизимнинг дарди ўзига етиб ортади. Уни тинч қўй, хотин!

— Нега эри номард бўларкан? Иккала оиласини ҳам гулдай қилиб эплаб юрибди-ку! Мен Мадримга беш кетаман. Эркак бўлгандан кейин шундай бўлади-да, — Гулчирой куёвининг ёнини олди.

— Мадрим одаммас. Сингласининг бор-будини тортиб олиб, унинг оиласини бузди. Шунинг ҳисобига, «Мен оксуякларданман», деб керилади. Олдинлари у топгани бу топганига етмай, нолигани нолиган эди. Маликанинг автобусида Тошкентга бир марта одам олиб бориб келса, менинг бир йиллик нафақамдан кўп фойда қолади. Уни пул бузди. Шу пуллар ҳисобига у номард босар-тусарини билмай, қизимнинг устига хотин олди, — дея ота куёвидан норози оҳангда нафратланиб гапирди.

— Шуни ҳам эплаган қилади. Малика ҳаммага ҳам пул беравермайди. Мадрим йўлини топиб Маликанинг пулини тортиб олибдими, демак, тўғри қилган, қандини урсин. Ишнинг кўзини билган одамнинг садағаси кетсанг арзийди.

— Мадрим топган-тутганини сенга олиб келиб бера-

ётгандай, бунча унинг ёнини олмасанг. — Ота норози оҳангда тўнғиллади.

— Мана бу устимдаги кўйлакни ҳам сиз эмас, ўша ёмон куёвингиз Мадрим олиб берган. Бирор жойга бормоқчи бўлсак, телефон қилиб Мадримни чақиришни биласиз. Машинасида физиллатиб, хоҳлаган жойимизга олиб бориб келадиган ким? Ўша ёмон Мадрим-да! Шундай бўлгандан кейин нега унинг ёнини олмаслигим керак!

Ота Гулчирой билан бошқа ўчакишгиси келмай, бўш пиёлани унга узатиб:

— Чойдан куй! — деди.

— Қадингизни тик тутсангиз-чи! Ёйга ўхшаб эгилиб қоляпсиз. Хар куни сизга минг маротаба эслатавериб чарчадим.

— Менга ўзинг рози бўлиб теккансан-ку, хотин!

— Менга уйланганингиздан норозимисиз? — Гулчирой отага еб қўйгудек бўлиб тикилди.

— Йўқ. Нега унақа дейсан?

— Бўлмаса, куёв болага ўхшаб қадингизни тик тутиб юринг.

Шу пайт эшикдан:

— Яна жанжал қиляпсизларми? — деб Фарида кириб келди.

Ота қизи билан ўпишиб сўрашди.

Гулчирой бўлса уни ёқтирмай, қўл учида сўрашган бўлди.

Ота-онаси билан сўрашиб бўлган Фарида хонтахта атрофидан жой олди. У ёнига қўйган сумкасини очиб, ичидан эркаклар киядиган кўйлакни олиб отасига узатди:

— Манави сизга ота! — деди қувноқ овозда.

— Хали байрамга эрта-ку, қизим. — Ота олган совфасининг моҳиятини тушунмай сўради.

— Ота, совфани фақат сизга эмас, оймларга ҳам олиб келдим! — дея Фарида сумкасидан қоғозга ўралган нарсани олиб Гулчиройга узатди.

— Вой, қизим тушмагур, бу нима? — Гулчиройнинг кайфияти кўтарилиб, кўзлари яшнади. У дарҳол қоғозни очиб, ичидаги бир кўйлаклик матога кўзи тушдию юзидаги табассум сўнди.

— Яхши кунларингизда кийинг, ойи! — деди Фарида Гулчиройга ялтоқланиб.

— Сиз аёл бўлсангиз ҳам куёвим Мадримчалик, аёлларга ёқадиган матони билмайсиз. У нима совға қилиш-

ни билади, — дея Гулчирой оғзининг таноби қочиб Мадримни мақтади.

— Куёвингиз нимани ҳам биларди?.. У сизлар учун олиб келган совғаларни, мен олиб бериб юбораман, — деди Фарида ёлғон сўзлаб.

— Ана айтмадимми?.. Қизим бўлмаса, Мадрим егани нон тополмай қолади. — Ота энди бир оз жонланди.

— Йўғ-е, қўйсангиз-чи! — Гулчирой Фариданинг сўзларига ишонмади.

— Агар гапларимга ишонмаётган бўлсангиз, куёвингиздан сўранг, — деди Фарида сўзини маъқуллаб.

— Қизингга иссиқ чой олиб кел, хотин! — деди ота.

Гулчирой чойнакни кўтариб хонадан чиқиб кетди.

— Нега совға олиб келганингни айтмадинг-ку, қизим! — деди ота шивирлаб.

— Маликанинг енгил машинасини ҳам ўзимизники қилиб олдик. Яқинда эрим билан синглиси пул устида роса уришди. Автобуснинг икки ҳафтада топган фойдаси билан Маликанинг қарзидан қутулдик. Шунинг учун сизларга совға олиб келдим.

— Қандай қилиб? — Таажжубланди ота тушунмай.

— Етти йил олдинги минг сўмнинг кадри, ҳозир бир сўм билан тенг бўлиб қолган-ку. Биз Маликага минг сўм пул ўрнига, ўша пайтдаги бир сўм пулни бериб қутулдик. Ота, энди сизга тушунтира олдимми?

— Йигирма миллионлик қарзингиздан, йигирма минг билан қутилибсизлар-да, а? Бечора болани роса туширибсизлар-ку! Хеч бўлмаганда қарзининг ярмини беришларинг керак эди.

Ота афсуслангандай бош чайқади.

— Енгил машина ҳам ёнимизга қолди, — дея Фарида мамнун жилмайди.

Хонага чойнак кўтарган Гулчирой кирди. Ота билан қизнинг суҳбати бўлинди. У жойига келиб ўтирди-да, чойнакдаги чойни қайтарди.

Шу пайт кўчадан:

— Бозорбой ота, хой, Бозорбой ота! — деган товуш эшитилди.

— Қайним Олимжоннинг товушига ўхшайди, — дея Фарида ўтирган ўрнидан туриб кўча эшиги олдига борди.

— Олимжон, келинг-келаверинг, — деди Фарида эшик олдида турган йигитга.

Олимжон айвонга кириб келди. У Бозорбой ота ҳамда Гулчирой билан сўрашиб, Бозорбой отанинг ёнига ўтирди.

— Сени касал бўлиб қолибди, деб эшитгандим, тузалиб кетдингми? — Бозорбой ота сўради.

— Раҳмат, ота, даволанаяпман. Ўзинглар бардам бакуват юрибсизларми? — дея Олимжон ҳол-аҳвол сўрашди.

— Келин, болаларинг тузукми? — сўради Гулчирой.

— Юришибди, — деди Олимжон. Сўнг у Фаридага юзланиб, — Гулжаҳон билан болаларни олиб сизларни кига меҳмонга келган эдик. Акам Тошкентга кетибди. Сизни, «Бозорбой отамни кига кетди» дейишди болаларингиз.

— Акангиз автобусда Тошкентга одам ташимаса, бизларни ким боқади? Ҳозир биров бировга бир сўм пул берадиган замон эмас.

— Тошкентда даволанаяпсанми? — Бозорбой ота Олимжондан сўради.

— Ҳа, Тошкентда даволанаяпман.

— Азизжон топиб берган доктор даволяаптимми?

— Ҳа, Назира Азизовна даволяаптилар.

— Яхши, яхши. — Бозорбой ота бошини сарак-сарак қилди.

— Сиз уйга бораверинг. Уйда ҳамма нарса бор. Гулжаҳон укаларингиздан сўраса, сабзавотларнинг қаерда турганини кўрсатишади. Гўшт музлатгичда турибди. Овсиним овқатга қарайверсин, мен бир пас туриб бораман.

— Майли, энди менга рухсат, — деди Олимжон Бозорбой отага юзланиб.

— Худонинг ўзи сенга шифо берсин. — Бозорбой ота юзига фотиҳа тортди. Қолганлар ҳам унга қўшилишди.

Ўтирган ўрнидан туриб кетишга чоғланган Олимжон:

— Бозорбой ота, бизни кига ҳам меҳмонга ўтинг, — деди.

— Насиб қилса борармиз, — дея Бозорбой ота Олимжонни қузатиб қўйиш учун ўрнидан турди.

— Ўтираверинг, ота, мен ўзим кетавераман, — деди Олимжон.

«Куёвни пайгамбарлар сийлаган», дейишади. Куёвимнинг укасисан-да, болам. — Бозорбой ота Олимжонга эргашиб ташқарига қараб юрди.

Улар айвондан чиқиб кетишгандан кейин:

— Булар сизларникига кўпам келавермасди-ку? — ажабланиб сўради Гулчирой.

— Олимжон Тошкентга даволангани кетяпти. Ҳойна-хой, акасидан қарзга пул сўраб келган.

— Сен қаёқдан билақолдинг? — деди Гулчирой энди Фаридани сенсираб.

— Ўтган ҳафта бозорга тушганимда, Гулжаҳонни кўриб қолгандим. «Автобусингиз қачон Тошкентга кетади. Олимжон акам даволаниб келиш учун Тошкентга бормоқчи эди», деди. Худди биз улар учун автобус олиб қўйгандек. У яна, «Уйда пул ҳам йўқ эди, қариндошлардан қарз олиб даволаниб келмаса, Олимжон акамнинг аҳволи оғирлашяпти», деганди. Уларнинг уйга келишидан қарз сўраб келганлиги сезилиб турибди, — деди Фаридани нолиниб.

Ўртага жимлик чўкди. «Ўлар жойдамисан? Қайнингнинг бир марта даволанишини кўтарсанг, осмон узилиб ерга тушармиди? Бунча қуримсоқ бўлмасанг?» дея Гулчирой кўнглидан ўтказди.

* * *

Осмон қонгалаш тусга кирди. Кун бота бошлади.

Азизжон билан Шухратжон ҳам ҳар кунги одатига кўра, бозордаги сотувчилардан гуручнинг пулларини йиғиб чиқишди. Улар йиғилган пулларни Анвар аканикига олиб кетишмоқчи бўлиб турганларида, бир йигит Азизжонни сўраб келиб қолди. У йигит Азизжон билан қучоқлашиб сўрашаркан:

— Сизни изламаган жойим қолмади. Ниҳоят, сизни топдим, — деди.

— Тинчликми, Тешабой? — Азизжон таажжубланиб сўради.

— Ука акани, қариндош-уруғни изласа, бунинг нима-си ёмон?

— Ёмон жойи йўқ.

— Етти-саккиз йил олдинги туғилган кунингизда учрашганимиздан кейин учрашмаганмиз-а? — хотирлаётгандай қиёфага кирди Тешабой.

Ўшанда қайноғаларингизга уч-тўрт кунлаб хизмат қилгандим-а, эсингиздами?

— Эсимда, — деди Азизжон хотирлаб.

— Ойим, «Тўғри Азизжон акангнинг олдига бор.

У мен учун кўлидан келганча ёрдам беради», дедилар.

Азизжон узоқ қариндоши бўлган Хонимжон опани эсларкан:

— Хўш, хизмат? — деди.

— Гапларим кўп. Бугун сизларникига бориб, сиз билан бемалол маслахатлашмоқчи эдим.

— Шухратжон, пулларни ўзингиз Анвар аканикига ташлаб ўта оласизми? Азизжон шеригига савол назари билан қаради.

— Агар сизнинг ишингиз бўлса, бемалол бораверинг. Мен ўзим пулларни Анвар акага бериб қўяман. — деди Шухратжон.

— Раҳмат сизга, Шухратжон! — Иши осон кўчганидан хурсанд бўлган Азизжон Тешабойга юзланиб: — Юр, кетдик, Тешабой, — деди.

— Хўп бўлади, — Тешабой Азизжонга эргашди.

Уларни Люда очик юз билан кутиб олди. Азизжон ўз хонасида Тешабой билан тун ярмидан оғунча суҳбатлашиб ўтирди. Сўнг улар ухлагани ётишди. Эрталаб уйғонган Азизжоннинг кўзи Тешабой ётган ўринга тушди. У ўрнида йўқ эди. Азизжон кўча эшигини кўрди. Эшик очик эди. У эшикни қулфлади. Кейин Азизжон Тешабойнинг «Ойим, Азизжон аканг иш топиб беради, деб сизнинг олдингизга юбордилар», деганини эслади. «У тонг сахарлаб қаерга кетиши мумкин?» деб ўйлаган Азизжон уй ичини айланиб чиқди, сўнг Люданинг хонасини итариб кўрди. Хона ичидан қулфланган эди. Кеча Алик ўзининг ўрнини Тешабойга бериб, ўзи опаси Люданинг хонасига кўчган эди. Азизжон эшикни қоқди.

Хона ичидан:

— Ҳозир чиқаман, — деган Аликнинг товуши эшитилди.

— Мактабга кетадиган вақтинг бўлди, тур! — деди Азизжон.

Азизжон ўз хонасига келиб негадир, хамиша ёнида олиб юрадиган жажжи сумкачасини излади. Сумкача жойида йўқ эди. У хонани остин-устин қилиб ҳамма жойни тинтиб чиқди. Лекин сумкачасини топа олмади.

Шу пайт хонага кириб келган Алик:

— Тинчликми? — дея ундан сўради.

— Сумкачамни тополмаяпман.

— Кечаги йигитни яхши танирмидингиз?

— Ха, — деди Азизжон елкасини қисиб.

Уларнинг ваҳимали овозини эшитган Люда хонага кириб келди. У ҳеч нарсага тушунмай хайрон бўлиб Азизжонга қарар экан:

— Нима бўлди? — деди.

— Сумкамни ўғирлаб кетибди.

— У боланинг турқи менга ёқмаган эди, — деди Люда.

Азизжоннинг оёқлари бўшашганча, ҳолсизланиб стулга омонатгина ўтирди. «Нега, ҳамма аччиқ қисмат мени топади? Нега?.. Нега?..Нега?..» Азизжон ўзининг бу саволига ўзи жавоб тополмай, қўллари билан бошини чангаллади. Алик ўқишга кетди. Люда эса Азизжонни қандай юпатишни билмай, унга термулиб ўтирар эди. Азизжон шу аҳволда узоқ ўтириб қолди.

* * *

Лола Сулҳиданинг ёнига бориб, бир дилининг чигилини ёзиб келиш учун йўлга чиқди. Самарқанд шаҳрига етиб келган автобусдан тушган Лола тўғри Сулҳиданикига кириб борди. Унга эшикни очган Сулҳиданинг кўзлари қувончдан пирпираб кетди. Улар ўпишиб сўрашди.

— Менинг Отабегим қани? — атрофга аланглади Лола.

— Отабекни боғчага бердим, — деди Сулҳида.

— Нега унақа қилдингиз? Ҳеч қаерда ишламасангиз? Кун бўйи мана шу тўрт девор ичида бир ўзингиз зерикиб қолмайсизми?

— Айб менда эмас. Мадрим акамнинг ўзлари, «Отабекни тўрт девор ичига қамаб, қиз болага ўхшатиб ўстирмасдан, кўчада болалар билан талашиб-тортишиб, ўғил болага ўхшаб ўссин», деб боғчага жойлаб қўйдилар.

— Тўғри қилибсизлар. Ўғил бола ўғил болага ўхшаб ўсгани яхши. Бир кун келиб оила тебратиш бошига тушади. Ҳозирдан ҳаётга ўрганиб борса, кейин қийналмайди.

— Мен ҳам шуларни ўйлаб рози бўлдим-да, — деди Сулҳида мулойим жилмайиб ва яна сўзини давом этди. — Мадрим акам, «Фарида жанжал қилиб отасиникига кетиб қолди», дедилар. Ҳали ҳам отасиникида ўтирибдими?

— «Ўзи кетди ёр-ёр, ўзи келди ёр-ёр», дейишади-ку. Фарида қандай аразлаб кетган бўлса, яна шундай ўз оёғи билан қайтиб келди.

— Бизнинг турмуш қурганимизга ҳам беш йилдан ошди. Энди нимасига жанжал қилади? Унинг қилиқларига ҳайрон қолдим, ўзи кап-катта хотин бўлса...

— Ўзи лов этиб ёнади, лов этиб ўчади. Қўяверсангиз-чи.

— Иккаламиз бир мазза қилиб, санаторияга бориб дам олиб келмаймизми? — деди Сулҳида.

Лола бармоғини шақиллатиб:

— Менинг Тошкентга одам ташиб турган автобусим йўқ. Санаторияга боришнинг ўзи бўлмайди, — деди.

— Мадрим акам санаторияга битта ўзимни юбормасликларини биласиз-ку. Сиз билан бораман десам, йўқ демайдилар. Фақат сиз мен билан бирга санаторияда дам олиб келсангиз, бас. Муллажирингни, мана, биз тўлаймиз-да! Нима дедингиз? — дея Сулҳида бармоғини шиқиллатди.

— Кўрсатган илтифотингиз учун қуллуқ! Қачон дам олишга боришни хоҳласангиз, мана, биз тайёрмиз-да! — Лола ўз кўксига шаппатилаб урди.

— Минг марта раҳмат сизга! Бу яхшиликларингизни унутмайман, — деди Сулҳида.

— Менга сизнинг мана шу характерингиз ёқади, — Лола яйраб кулди.

— Санаторияга қачон кетамиз? — сўради Сулҳида.

— Кетадиган кунни тайинлаб, бир кун олдин менга хабар берсангиз бўлди. Мен тез етиб келаман, — деди Лола. Кейин унинг эсига бир нарса тушгандай шоша-пиша сўради: — Отабекка ким қараб қолади?

— Отабекни оймларга ташлаб кетаман. Келаси ҳафтанинг якшанба куни бизникига етиб келинг. Душанба куни санаторияга кетаверамиз! — деди Сулҳида хурсанд бўлганидан қўлларини ўйнатиб.

* * *

Туман Ички ишлар бўлими терговчисининг хонаси. Терговчи бир йигит билан суҳбатлашиб ўтирибди.

— Ҳозир ариза ёзиб берасан. Бизнинг ходимларимиз тезда унинг изига тушишади.

— Ариза ёзсам, у қамалиб кетади-ку...

— Жиноят қилгандан кейин шунга яраша жазосини ҳам олсин-да.

— Хоним опа билан телефон орқали гаплашганим-да, у менга: «Илтимос, ука, милицияга хабар бериб юрма.

Сенга кўп меҳнатим сингган, ёш пайтингда сени ўзим кўтариб катта қилганман. Шу қилган яхшиликларимнинг ҳаққи-хурмати, сендан илтимос, болагинамни қаматиб юборма», деб зор-зор йиғлади. Мен Хоним опага боласини қаматмасликка ваъда бердим. Энди лафзим устидан чиқмасам, нима деган одам бўламан, дўстим.

— Тўғри, лафз қилгандан кейин бажариш керак, — деди Мадамин Жўраевич сигаретни лабига қистириб мириқиб тортаркан, чорасини излаётгандай хаёлга берилди. — Қанча пулингни ўғирлаб кетибди?

— Уч минг доллар.

— Ўх-хў. Хоним опа сени боқиб катта қилганининг эвазига жуда кўп пул сўрабди. У аёл қандай қилиб сени боқиб катта қилган? Ҳеч ақлим етмаяпти, — деди Мадамин Жўраевич ҳайрон бўлиб.

— Онаси Хоним опани туғибди-ю, оламдан ўтибди. Дадаси бўлса фарзандидан воз кечиб, бошқа аёлга уйланиб кетибди. Хоним опани эса бувам чакалоқлигидаёқ асраб олган эканлар. Кейин улар бизникида вояга етгунча яшаб, сўнг турмушга чиқиб кетибдилар. Ўша пайтларда менга қараган бўлса қарагандир-да.

— Хоним опаям чакки эмас эканлар, еган тузларига пул сўрасалар, — деди Мадамин Жўраевич, кейин бир зум ўйланиб турди-да, яна сўради. — Агар унинг изига тез тушмасак, пулларни ишлатиб юборади. Енгил машинанг борми?

— Йўқ! — деди Азизжон. — Керак бўлса такси оламан.

— Ўзинг шу ахволдасан-у таксига бало борми? Менинг машинамни оласизлар, — деди Мадамин Жўраевич. Кейин у қаергадир қўнғироқ қилиб, қисқа гап-лашди.

— Жиноят қидирув бўлимида ишлайдиган бир йигит меҳнат таътилида экан. Ҳозир жиноят қидирув бўлими бошлиғи у йигит билан боғланади. Агар у йигит бизга ёрдам беришга рози бўлса, бу ерга тез етиб келади, — деди Мадамин Жўраевич зимдан дўстига разм солиб. Анча ўзини олдириб қўйган Азизжонга у ич-ичидан ачиниб сўради. — Сени кўргим келиб, туннов куни уйингга қўнғироқ қилган эдим. Уйингдагилар айтишдимми?

— Мен ҳозир уйда яшамаяпман, — деди Азизжон бошини эгиб.

— Мен эшитган гап-сўзлар тўғри экан-да, дўстим. Қани айт-чи, сизларга қандай кўз тегди. Авваллари сен билан Малика бир-бирингни еру кўкка ишонмасдинглар, ўрталарингни Мадрим аканинг бузгани ростми?

Азизжон дўстига қисқа қилиб бошидан ўтганларни сўзлаб берди. Унинг гапларини жим ўтириб эшитаётган Мадамин Жўраевич бир нечта сигаретни кетма-кет таттиб тугатди. Кичкина хонани сигаретнинг куюқ тутуни қоплади.

Азизжонни эшитиб бўлган Мадамин Жўраевич:

— Одам ҳам шунчалар содда бўладими, дўстим? — деди. Унинг товушидан ачиниш ҳисси сезилиб турар эди.

— Ота-онага, ака-укага, севимли ёрга, пушти-камаримиздан бўлган ўфил-қизимизга, қариндош-уруғга, қўни-қўшнига, ошна-оғайнига, дўсту биродарга ишонмасак, қани айт-чи, бошқа кимга ишонамиз? Ҳеч кимга ишонмасак, ҳеч кимга ёрдам қўлини чўзмасак, ҳеч ким билан муносабатда бўлмасак, у ҳолда нима учун яшаймиз, ахир?! Яшашимиздан мақсад нима, дўстим? — Азизжоннинг қалбидаги бутун дард шу сўзлар билан қўшилиб чиққандай бўлди гўё.

— Тўғри, сўзларингда жон бор. Кимда-ким бировнинг дардига шерик бўлмаса, алданмаслиги мумкиндир. Лекин инсон ким, қандай одам билан муносабат қилаётганлигига қараб муомала қилиши керак-ку!

— Сенинг ҳам гапларинг тўғри! Бироқ «Эзгуликнинг кўзида нам кўрдим», деган шоирнинг сўзида жон бор экан, дўстим.

Шу пайт хонага бир йигит кириб, уларнинг суҳбати бўлинди. Келган йигит улар билан қўл бериб сўрашиб бўлгач, Азизжоннинг рўпарасидаги стулга ўтирди. Мадамин Жўраевич келган йигитга вазиятни тушунтириб, яқин дўсти бўлмиш Азизжонга ёрдам беришни ундан илтимос қилди.

* * *

Дераза олдида турганча хаёлга берилган Люда жиринглаган телефон гўшагини кўтариб, қулоғига тутди:

— Алло, Люда, гапларимни эшитаяпсанми?

— Ҳа, эшитаяпман! Гапираверинг, Женя хола! — деди Люда.

— Қўнғироқ қил, деганинг учун қўнғироқ қиляпман. Қачон келадиган бўлдинглар?

— Хали номаълум, қишлоқдан меҳмонга келган Азизжоннинг бир таниши унинг бор-йўқ пулларини ўғирлаб кетди.

— Азизжоннинг унақа танишлари йўқ эди-ку.

— Унинг пулларини ўғирлаб кетди-ку, демак, бор экан!

— Хайронман, нега Азизжонга ёпишиб олдинг? Уни бошингга урасанми? Болангни олиб ўзинг келавермайсанми?

— Азизжоннинг бизга қанча ёрдами текканини яхши биласиз-ку. Энди бошига иш тушиб турган бир пайтда, уни ташлаб кетишнинг ҳеч иложини тополмаяпман.

— Азизжонга бунча қайғурмасанг? Ёки ораларингда бирор муносабат пайдо бўлди-ми? Тўғриси айтавер?

— Сиз у билан қандай муносабатда бўлсангиз, менинг ҳам муносабатим ундан ортиқ эмас. Шунчаки одамгарчилик қилиб... — Люда сўзининг давомини айтмади.

— Мен сени тушунолмаяпман? Азизжоннинг ташвиши билан сенинг нима ишинг бор? Болангни олиб бу ёққа келаверсанг-чи! — деди Женья хола Людани жеркиб.

— Азизжонни олиб кетсак, ҳамма жойда бизнинг офиримизни енгил қилади-ку, нега мана шу оддий ҳақиқатни тушунишни истамаяпсиз? Женья хола, илтимос, яна озгина сабр қилинг!

— Йўқ, бошқа кутолмайман! — Женья холанинг зардали товуши телефон гўшагидан эшитилди. Бу товуш таъсирдан Люданинг аъзои бадани сесканиб кетди.

— Женья хола, яна озгина сабр қилинг! — зорланди Люда.

— Бошқа кутишга вақтим йўқ, — деди Женья хола гапни чўрт кесиб.

— Нега бундай деяпсиз?

— Россияда ишлайдиган Дилоромнинг қўшниси тўғрисида сенга олдин ҳам айтгандим, эсингдами?

— Эсимда!

— Ўша аёл менга, «Эртага Россияга кетиш учун поездга билет оламиз», деди. Эртага у билан билет олгани бораман. Эртага етиб келсанг, келдинг. Келмасанг, индингга йўлга чиқиб кетаман. — Женья холанинг бу гапларидан кейин телефоннинг иккала тарафи ҳам жи-

миб қолди. Бу жимлик узоққа чўзилмади. — Россиядан у-бу нарса олиб келиб бераман, деб Дилоромнинг танишларидан анча-мунча пул ҳам йиғиб қўйдим, — деди Жения хола.

— Йўк, йўк, бундай бўлиши мумкин эмас! — деди Люда талвасага тушиб. Кейин у бироз юмшоқ овозда сўради: — Нега ундай қилдингиз, Жения хола?

— Нима, мен пуллари еб кетармидим? Уларга керакли нарсаларни бу ерга нисбатан арзонроқ нархда олиб келиб бераман.

— Жения хола, бу чўпчакларингизга мени ишонади, деб ўйлаяпсизми?

— Ишонсанг ҳам, ишонмасанг ҳам бўлар иш бўлди.

— Нега бундай қияпсиз?

— Ўзинг шунга мажбур қилдинг.

— Мен сизга нима қилдим?

— Азизжонни қўлга олиб, ўзингники қилиб олмоқчи бўлаётганингни сезмайди, деб ўйладингми? Мени алдамоқчи бўлдинг-а? Жения холани алдайдиган одамни ҳали онаси туғмаган, билдингми?

Яна телефон гўшагининг иккала тарафи бир зум жимиб қолди.

— Шу йўлга иккаламиз кирдикми, демак, бўлинганни бўри ейди. Ҳамма йиққан пуллариинги олиб, эртагаёқ етиб кел. Йиққан пулларимизга Россияда алоҳида-алоҳида ҳовли олиб, мазза қилиб яшаймиз! Тушундингми?

— Ҳаракат қиламан! — деди Люда маъносиз бир нуқтага тикилганча шивирлаб.

— Хайр бўлмаса. Эртага учрашгунча! — деди Жения хола қуруққина қилиб.

Телефон гўшагини қулоғига тутганча Люда қотиб қолди.

* * *

Бугун Малика она қишлоғидан Тошкентга етиб келди. Акаси билан ўрталарида бўлиб ўтган воқеадан кейин унинг дилига чироқ ёқса ёришмасди. Шу кунларда Маликанинг кўнгил уйи вайрон бўлиб, бутун вужуди аламзадалик ҳисси билан тўлиб-тошган. Ҳозир у кимдан аламини олишни билмай эзилиб, ўзини қўйгани жой тополмасди. «Азизжон акамнинг олдига боришим керак! Нима деб бораман? Юринг, мен сизни уйга олиб кетгани кел-

дим, дейманми? «Нега мени қаматмоқчи бўлдинг? Мени ўз уйимдан қувиб ҳайдаган сен эмасмидинг? Мени жинингдан ҳам баттар ёмон кўрардинг-ку! Энди, нега олдимга келдинг?» десалар нима дейман? «Тур йўқол! Иккинчи бу ерга қадамингни босма!» деб ҳақорат қилсалар-чи? Майли, нима деб ҳақорат қилсалар ҳам, олдиларига бораман. Ҳақорат қилса, ўз эрим ҳақорат қиладди-ку! Нима бўпти?» деб Малика шу замон хаёлга келган фикридан сесканиб кетди. «Анави манжалақи, «Нега келдинг? Азизжонда нима ишинг бор? Эримни тинч қўясанми, йўқми?» деб мен билан юмдалашиб кетса-чи? Шунда мен, Азизжон менинг эрим, десам, «У олдин сенинг эринг эди, ҳозир эса менинг эрим! Сен Азизжоннинг қадрига етмадинг! Энди бизни тинч қўй!» дея мени камситиб, шарманда қилса-чи? Иккаламиз келишмай юрганимиз сабабли Азизжон акам ҳам унинг ёнини олади. Бундай бўлиши аниқ! Йўқ, яхшиси унинг олдига бормайман! Энди пешанамдан кўраман!» деб ўйлади Малика. Унинг қарашлари маъносиз, руҳи чўккан эди.

* * *

Люда кун бўйи уйда ўтириб зерикди. Кўчага ғирашира қоронғулик туша бошлаганда у Алик билан Генани олиб кўчага чикди.

— Ойи, холамникига борамизми? — деди Гена.

— Ҳа, холангникига борамиз.

Учаласи йўл четида турган таксига ўтиришди. Такси уларни «Андрей» ресторани олдига ташлаб кетди. Улар рестораннынг алоҳида хоналаридан биттасини эгаллашди.

Ушоққина, чиройли рус қизи уларнинг олдига келиб «Таомнома» ни узатди.

— Бунинг бизга кераги йўқ. Қовурилган битта товук, битта нон, лимонли чой, — дея буюртма берди Люда. Онасининг сўзини бўлган Гена:

— Шафтоли шарбати, — деди.

Буюртма олган қиз орадан қўп ўтмай уларнинг буюртмасини олиб келиб, столга қўйди. Шундан сўнг учаласи ҳам табакани зўр иштаҳа билан ея бошлашди. Улар овқатланиб бўлиб кўчага чиқишди.

— Энди тоза хавода бир оз яёв юрамизми? — Люда болаларидан сўради.

Гена осмонга термулиб боқаркан:

- Уйгача яёв борақолайлик, — деди.
- Уйга етгунимизча кўп йўл юришимиз керак! Чарчаб қолмайсанми, ўғлим? — деди Люда.
- Мен кучлиман! Ҳечам чарчамайман! — деди Гена ҳамон осмонга тикилиб.

Боласининг гапларидан завқланган Люда унинг бошини силаб қўйди.

Осмон тўла юлдузлар. Тўлин ой уларнинг тепасида сузиб юрибди. Ойдан таралаётган нур йўлкани ёритиб, Гена учун йўл кўрсатиб тургандай эди. Буларнинг бари Генага қизиқ туюлди.

- Оймомага кўчиб кетсак бўлмайдими, ойи?
- Нега ундай дейсан, ўғлим?
- Анави, сиз билан уришадиган ёмон хотинлардан қутулардик.

Люда индамади. Лекин ўғлига раҳми келиб, ич-ичидан эзилди.

— Қўйинг ойи, кўп хафа бўлаверманг. Ойга кўчиб кетиб бўлмаса-бўлмас. Ўзимизнинг янги кўчиб ўтган уйимиз ҳам яхши. У ерни ҳеч ким билмайди. Мана, икки кундан буён уйимизга ҳеч ким келгани йўқ. Мен ҳам ҳеч кимга яшаш манзилимизни айтмайман. Сиз ҳам ҳеч кимга айтманг, Алик ака, хўпми? — деди болакай Аликка илтижоли боқиб. Унинг илтижоли мўлтиллаб турган кўзи ой нурларида кўринмади.

— Ойи, сиз ҳам кундузи кўчага чиқманг! Кечаси бориб холаминикида овқатланиб келаверамиз! — деди болакай болаларга хос беғуборлик билан.

Люда энди чидаб туролмай, йиғлаб юборди. У боласига сездирмаслик учун товуш чиқармай ич-ичидан йиғларди.

Алик ҳам Люданинг ҳолатига ачиниб унга аянчли қараб қўйди. Улар узоқ яёв юришди. Энди Люда ўзини анча босиб олган эди. У қўллари билан ўғлининг сочларини силаркан:

- Юр, ўғлим, таксида кетамиз, — деди.
- Уйгача яёв борамиз, дегандингиз-ку?
- Сен чарчаб қоласан-да.
- Мен кучлиман, ойи, чарчамайман.
- Азизжон аканг келиб бизларни кутиб ўтирган бўлсачи? Таксида кетақолайлик.
- Улар янги уйимизни биладиларми?
- Ўзи бизни кўчириб олиб келган эди-ку, эсингдан чиқдимми?

— Ха, энди эсладим.

Улар яшаш манзилига таксида етиб келишди. Уйга кирган Люданинг кўзи Азизжоннинг оёқ кийимига тушди. Шунда у Аликка юзланиб:

— Сен уканг билан менинг хонамга бориб туринглар, менинг Азизжон аканг билан гаплашиб оладиган гапим бор.

— Биз ошхонада телевизор кўриб ўтирсак майлими? — деди Гена.

— Майли, борақолинглар — дея Люда Азизжонга тегишли хонанинг эшигини қоқди.

Бу пайт Азизжон шифтга тикилганча хаёл суриб ётарди. У эшикнинг тақиллаганини эшитиб:

— Кираверинг? — деди фикрлари тўзғиб.

— Менман. Кирсам майлими? — деди Люда.

Азизжон ётган ўрнидан туриб ўтирди-да:

— Киринг, кираверинг.

Люда охиста кириб, салом берди. Кейин:

— Ухлаётганмидингиз? — деди айбдорлардай хазин бир овозда.

— Йўқ, шунчаки дам олаётган эдим.

— Узр, безовта қилган бўлсам.

— Ҳеч безовта қилганингиз йўқ. Келинг, ўтиринг.

Стулга омонатгина ўтирган Люда:

— Ўғри топилдими? — дея сўради.

— Йўқ, тополмадик! Тошкентда Тешабойнинг бориши мумкин бўлган ҳамма жойга кириб-чикқдик. Сўнг тасодифан у билан бирга ҳарбийда хизмат қилган бир йигитни топдик. Тешабойнинг ўша хизматдоши «Бизлар билан бирга Наманган вилоятида яшовчи яна бир дўсти ҳарбийда бирга хизмат қилган эди. Кеча Тешабой ўша йигитнинг олдига кетди», деди. Биз ундан Наманганда яшайдиган йигитнинг манзилини олдик. Шундан сўнг дўстим топиб берган жиноят қидирув бўлими ходими билан Наманганга бориб, сўраб-суриштириб топдик ва у йигит билан гаплашдик.

— Тешабой олдимга икки кун аввал келиб, менинг номимга уй сотиб олмоқчилигини айтди, — деди дўсти, қирра бурунли озғин йигит. — Унинг ишқалчи эканини яхши билганим учун, бирор жиноят қилиб, қочиб юрган бўлса керак, шунинг учун ҳам уйни менинг номимга расмийлаштириб, ўша уйда ўзинг беркиниб ётмоқчи бўлаётгандирсан, деб рози бўлмадим. — Кейин шу қирра бурун йигит сўзида давом этди:

— Бу воқеа уч йил олдин бўлган эди. Тешабой мен билан телефон орқали боғланиб, пахта уруғидан ёғ оладиган қурилмани сўради. Мен, «Қурилмани қанча пулга оласан», десам. У, «Ўн икки тонна гуручга алмашман», деди. Мен қурилмани топдим. Қурилма билан гуручнинг нархини солиштириб кўрсам, анча-мунча фойда қоляпти. Хуллас, қурилмани юк машинасига ортиб Самарқандга етиб бордим. Кейин Тешабойнинг шаҳар чеккасидаги манзилини топиб, пахта уруғидан ёғ оладиган қурилмани унга топширдим. Унинг илтимосига кўра, Самарқандни зиёрат қилиб, икки-уч кун уникида меҳмон бўлдим. Учинчи қуни кечга яқин Тешабой жанжал чиқарди.

— Хотинимнинг тилла тақинчоқлари йўқолибди! Сен ўғирлагансан! — дея менга ёпишди.

— Йўқ, мен ўғирламадим! Ишонмасанг, чўнтақларимни қараб кўр! — дедим ялиниб.

Ёкамни қўйиб юборган Тешабой қаергадир қўнғирок қилди. Кейин:

— Юр, мен билан бир жойга бориб келамиз! — дея жавобимни кутмасдан ҳам йўлга отланди. Довдираб қолганимдан, Тешабойга эргашишдан бошқа иложим қолмади. Биз анча яёв юрдик. Шаҳар тугаб, пахта далалари бошланди. Пахта далалари ичра ёлғизоёқ йўлдан юриб, янги қурилаётган иморат олдида тўхтадик. Бу ерга нима учун келганимизни тушунмай, ҳайрон бўлиб, атрофга аланглаб қарадим. Пахса деворли бу уйнинг усти ёпилмаган, атрофи ёввойи ўтлар босиб кетганидан, ташландиқ ҳолга келиб қолган эди. Орадан кўп ўтмай, узокдан мотоциклнинг товуши эшитилди. Ёнимизга келиб тўхтаган мотоциклдан икки барзанги йигит тушди. Улардан биттаси мотоциклни пахса деворга суяб қўйди-да, шериги билан бирга келиб, билагимдан маҳкам сиқиб ушлашди.

— Нима қилмоқчисизлар, — дедим талвасага тушиб.

— Қани, ўғрини буёққа олиб келинглар-чи!.. — дея Тешабой янги қурилган иморат ичига қараб юрди.

— Қўйиб юборинглар, мен ўзим юраман, — дедим йиғлагудек бўлиб.

Барзангилардан биттаси мени қўйиб юбормай, кетимга бир тешиб:

— Минғирламасдан юр! — деди.

Тешабой чала қурилган иморатнинг хоналаридан бирига кириб тўхтади. Унинг кетидан мени судраб келган барзангилар ҳам Тешабойнинг олдига келиб тўхташди. Шу пайт қорнимга тепки келиб тегди. Тепки зарбидан юзим буришиб, хириллаган овоз чиқардим.

Барзангилардан битгаси:

— Намунча юз ёшли кампирларга ўхшаб букчаймансанг, — дея қўйиб юбормай яна кетимга тепди.

Иккинчи бор қорнимга келиб теккан тепки зарбидан кейин хушимни йўқотди. Ўзимга келганимда оёқ-қўлим боғланган ҳолда ерда чўзилиб ётардим.

— Ўғирланган тилла тақинчоқларни сотибсан-да? — деди пулларни санаётган барзанги кинояли кулиб.

— Мен ўғирламадим! — дедим қорнимнинг оғриғига чидамай юзимни буриштирганча.

— Ҳали сенми, биз билан гаплашишни хоҳламай, бурнингни жийирадиган? — иккинчи барзанги йигит юзимга тарсаки туширди.

Энди бурнимдан қон кетди.

— Мен бурнимни жийирганим йўқ, — дедим ўзимни оқлашга уришиб.

— Айт, тилла тақинчоқларни кимга сотдинг, — деди Тешабой дўқ уриб.

«Ўғирламадим», деб қаршилик қилсам, калтак ейишдан қўрқиб, индамадим.

Қўлидаги бир даста пулларга ишора қилган барзанги йигит:

— Бу пуллар тилла тақинчоқларнинг пулими? — дея сўради.

Мен яна индамадим.

— Сукут — ризолик аломати. Ана, бўйнига олди, — деди иккинчи барзанги йигит.

— Ўғирлагандан кейин бўйнига олади-да. Бўйнига олмасдан қаерга ҳам борарди, — деди Тешабой ғолибона. — Энди ўғирлаган нарсаларинг тўғрисида тушунтириш хати ёзиб берасан. Кейин тўрт томонинг қибла, хоҳлаган томонингга кетаверасан.

— Розимисан? — деди иккинчи барзанги йигит.

Мен индамадим Тешабой биқиним аралаш қорнимга тепди. Оғриқ кучлилигидан нафас ололмай хириллаган овоз чиқардим. Бироз ўзимга келиб олгач, иккинчи барзанги йигит яна сўради:

— Розимисан?

«Ха», дегандек бошимни кимирлатдим.

— Розимисан? Нега индамайсан? — дея пулларни ушлаб турган барзанги йигит урмоқчи бўлиб қўлини кўтарди.

— Розиман, розиман, — дедим йиғламираб.

— Тиллаларни ўғирлатган мен йиғламаяпман-у шунча тилла тақинчоқларни ўғирлаб, яна йиғлашингни кара, эй, ношукур ўғри! — деди Тешабой илжайиб. Кейин у барзанги йигитларга юзланди: — Бунинг қўлини ечиб юборинглар.

Қўлимни ечган иккинчи барзанги йигит менга қоғоз билан ручка берди.

— Нима деб ёзишим керак? — дея уларга илтижоли тикилдим.

— Учта билагузук, бешта зирак, ўн тўртта узук, ўн иккита тилла занжирни ўғирлаганмидинг? — дея Тешабой менга қараб кўзини қисиб қўйди.

Тушимда ҳам кўрмаган бунча тилла тақинчоқларнинг номини эшитиб, анграйиб қолдим.

— Нега индамайсан? Ёки ўғирлаган нарсаларинг ичида Тешабой акам айтганларидан ташқари яна бирор нарса бормиди? — дея пулларни ушлаб турган барзанги йигит оёғимга бир тепди.

Тепки зарбидан чўккалаб қолиб:

— Йўк, йўк, шу нарсалардан бошқа ҳеч нарса йўк эди, — дедим ҳадиксираб.

— Нега алдайсан, юз эллик граммлик тилла соат-чи? Ёки уни олмадингми? — сўради Тешабой.

— Олдим, олдим, — дедим бошимни эгганча.

Ваҳима аралаш иккинчи барзанги йигит:

— Бор, анави тош устига қоғозингни қўйиб, ёз, — деди у хона бурчагида турган усти силлиқ ҳарсанги бармоғи билан қўрсатиб.

Қўлимдаги қоғозни ҳарсанг устига қўйиб: «Нима деб ёзай», дегандай Тешабойга қарадим. Шундан кейин у нима деб ёзишни айтиб турди. Тешабойнинг айтганларини батафсил ёздим. Тушунтириш хатини ёзиб бўлгач, иккинчи барзанги йигит қоғозни мендан олиб Тешабойга узатди. У тушунтириш хатини ўқиб чиққач:

— Мана энди, гинг десанг, қаматиб юборамиз! — деди. Кейин Тешабой бир имо қилган эди, барзанги йигитлар яна қўлимни боғлаб қўйишди.

— Энди бизга беш минг доллар топиб берсанг, сени

қўйиб юборамиз. Акс ҳолда тириклайин шу ерга қўмиб ташлаймиз, — деди Тешабой ваҳима билан. — Бу пул сен ўғирлаган нарсаларнинг қийматиға тенг.

— Мен бунча пулни қаердан топаман? — дедим ялиниб, илтижоли, нажот излаган кўзларим Тешабойға термулиб.

— Бугун сени шу ерга ташлаб кетамиз. Пулни қаердан топишни яхшилаб ўйлаб кўр. Кейин уйингга, «Мана шу йигитдан беш минг доллар бериб юборинг», деб хат ёзиб берасан. Пул келса, тўрт томонинг қибла, кетаверасан! Акс ҳолда, беҳудаға ўлиб кетасан! — деди Тешабой. Кейин у йигитларға юзланиб топшириқ берди. — Ҳозирча, совуқ қотиб ўлиб қолмаслигининг иложини қилинглар.

Топшириқ олган барзанги йигитлардан биттаси хонадан чиқиб кетди. Орадан кўп вақт ўтмай, у эски бир шолчани кўтарганча қайтиб келди. Кейин мени оёқ-қўлим боғланган ҳолда икки бирзанги йигит кўтариб келиб, шолча устиға ётқизди. Барзангилардан биттаси оғзимға латта тикди. Кейин шолча билан бирға думалатиб ўрашди. Ўралган шолчадан бошим чиқиб қолган эди, бурнимға бармоғи билан чертган барзанги йигит:

— Яхши дам ол, ўғривой. Эртағача беш минг долларни қандай топишнинг чорасини ўйла. Акс ҳолда... — деди у қўлидаги пулларни кўз олдимда ўйнатиб. Шундан кейин учала йигит ҳам хонани тарк этишди. Мотоциклнинг товуши аста-секин узоклашиб бораркан, кейинчалик бутунлай эшитилмай қолди. Энди қўлларимни бўшатиш учун ҳаракат қилиб кўрдим. Қўлларимни бўшатиш у ёқда турсин, ўзимни ўраб турган шолча, бирибига боғлаб қўйилган қўлларимни ҳатто қимирлатишға ҳам йўл қўймади. Осмонға тикилиб ётар эканман, қоронғу туша бошлаганини сездим. Хаёлимға ҳар хил ёмон фикрлар келиб, ваҳима босди. Шунда атрофға олазарак кўз югуртирдим. Кўзимға тўрт девору булутли осмондан бошқа ҳеч нарса кўринмади. Борган сари қоронғилик бостириб кела бошлади. Энди, осмоннинг ҳар жойида юлдузлар милтиллаб кўринди. Орадан кўп вақт ўтмай осмонни сон-саноксиз юлдузлар қоплади.

Шу пайт қаердадир итнинг увуллагани эшитилди. Қўркувдан баданим сесканди. Бир маҳал пахса девор устиға бойўғли учиб келиб қўнди. Шунда қўрқиб кетганимдан йиғлаб юбораёзим. Кейин кўзларимни аста-секин уйқу элитди.

Алламаҳал одамларнинг гангир-гунгур товушидан уйғониб кетдим. Энди бор кучимни тўплаб инградим. Одамлар инграганимни эшитишди шекилли, гангир-гунгур товуш тинди.

Яна бор кучимни тўплаб инградим. Шу пайт хонага кириб келганлар қўл чирокни менга тўғрилашди. Бошимни қимирлатиб инграр эканман, чирок ёруғида хонага кириб келганларнинг ёши ўтиб қолган иккита эркак эканлигини англадим.

Қўлида чирок ушлаб тургани оғзимдаги латтани олиб ташлади-да:

— Сен бу ерда нима қилиб ётибсан? — дея таажжубланиб сўради.

— Тешабой мени иккита шериги билан уриб, шу ерга ташлаб кетди, — дедим йиғламсираб.

— Тешабой? — деди иккала эркак бараварига. Кейин улар бир-бирига қараб олишди. Улар Тешабойни танишса керак, исмини эшитишлари билан ҳеч қандай савол бермай, мени бандилиқдан бўшатишди.

— Сен кимнинг ўғлисан? — улардан биттаси сўради.

— Мен бу ерлик эмасман. Наманган вилоятиданман.

— Бу ерда нима қилиб юрибсан? — деди иккинчиси.

Бўлиб ўтган воқеани сўзлаб бердим. Шундан кейин иккала эркак мени ўзлари билан бирга олиб кетишди. Улардан биттасиникида меҳмонда бўлиб, тонг саҳарлаб, йўлга отланар эканман:

— Раҳмат сизга, амаки! Бу яхшилигингизни ўла ўлгунча унутмайман! — дедим миннатдорчилик билдириб.

— Хойнаҳой, йўлга кетишга пулинг ҳам йўқдир? — деди уй эгаси.

«Ҳа» дегандай бошимни қимирлатдим.

— Ма, олавер. Бир амаллаб уйингга етиб олишингга етади, — деди уй эгаси пул узатиб.

Пулни оларқанман:

— Манзилингиз билан исм-шарифингизни тўлиқ берсангиз, почта орқали пулингизни жўнатиб юборардим, — дедим.

— Қўявер, болам. Шу арзимаган пулни, деб безовта бўлиб юрасанми?

— Амаки, манзилингизни берсангиз яхши бўларди, — дедим яна.

— Мен розиман, боравер. Йўлингдан қолма. Қолаверса, савоб учун ҳам яхшилик қилиш керак-ку! — деди уй эгаси.

Унинг бу гапларидан кейин жимиб қолдим. Уй эгаси дуога қўл очиб:

— Илоҳим, оилангнинг бағрига эсон-омон етиб ол! Омин, Оллоху акбар! — деди. Шундан кейин у мени катта кўчагача кузатиб қўйди.

— Шундай қилиб нотаниш амаки мени бир фалокатдан қутқарди, — дедим мен совуқ нафас олиб.

— Нега шунча ёмонлик қилган одамни уйингизга киритдингиз? — деди жиноят қидирув бўлимнинг ходими энди уни сизлаб.

— Тешабойдан ҳар қандай ёмонликни кутса бўлади. Мен ўзимдан эмас, болаларимга зиён етказиб қўйишидан қўрқдим! — деди қирра бурун.

Жиноят қидирув бўлимнинг ходими:

— Сиз Тешабой билан шерикликда айбланасиз! — деди унга синовчан тикилиб.

— Қандай қилиб? — деди қўрқиб кетган қирра бурун.

— Жиноятни беркитиб, жиноятнинг болалашига сабабчи бўлгансиз!

— Нима қилишим керак эди?

— Наманган вилоят Ички ишлар бўлимига хабар беришингиз керак эди.

— Энди шундай қиламан.

— Тешабойни кўришингиз билан Намаган вилояти Ички ишлар бўлимига ёки менга хабар беринг. Тушунарлими? — деди жиноят қидирув бўлимнинг ходими. Кейин «ташриф» қоғозини унга берди.

— Кейин биз қирра бурун билан хайрлашиб, Намаган вилояти Ички ишлар бўлимига бордик. Жиноят қидирув бўлимнинг ходими, «Сиз шу ерда ўтириб туринг», деб мени машинада қолдириб, ўзи Наманган вилояти Ички ишлар бўлимига кириб, у ердагилар билан нималарнидир гаплашиб чиқди. Шундан сўнг биз Намангандан Тошкентга етиб келиб, Мадамин Жўраевичнинг олдида кирдик. У бизнинг саргузаштимизни эшитиб бўлгач, хаёлга толди. Кейин Мадамин Жўраевич, «Сен боравер, дўстим» деб мен билан хайрлашиб, жиноят қидирув бўлимнинг ходимини ўзи билан бирга олиб қолди. Мана шунақа гаплар, Люда! Мен учун

мана шу икки кун бир умрдек туюлди! Чарчадим!.. Жуда ҳам чарчадим! — деди Азизжон ҳорғин бир овозда.

Тешабой Азизжоннинг сумкачасини ўғирлаб, тўғри ўзи билан бирга ҳарбийда хизматда бўлган оғайнисиникига борди.

— Юр, Афғонистонга бориб ишлаб келамиз, — деди.

— У ерда уруш кетаяпти! Мен у ёқларга бормайман! — деди оқ-сарик юзли тўладан келган йигит.

— У ерларда менинг одамларим бор. Урушнинг бизга даҳли йўқ. Яхшилаб ўйлаб кўр, Сардор. Агар мен билан у ерларга борсанг анча-мунча доллар ишлаб келсан, — деди Тешабой.

— Ҳозир боролмайман. Дадамнинг мазалари йўқ. Яна Тошкентга қачон келасан? — деди Сардор кетолмаслигидан афсуслангандай бўлиб.

— Билмадим, агар ўзим келолмасам, сенга одам юбораман. Менинг номимдан келган одамга юз фоиз ишониб, унинг айтганларини қилсанг, кам бўлмайсан.

— Сенинг одаминг жиноят қилишга ундамайдими?

— Йўқ, нималар деяпсан? Танишларимнинг ҳаммаси савдо-сотик билан шуғулланишади!

— Ундай бўлса, сенинг номингдан келган одамларнинг барча топшириқларини бажараман. Фақат одамларинг мени алдаб кетмасдан, ҳаққимни берса бўлди.

— Алдоқчи, лафзида турмаган тадбиркорнинг иши қачон юришган?.. — Тешабой ўз саволига ўзи жавоб бериб: — Лафзбоз тадбиркорнинг иши узоққа бормай синишини ўзинг ҳам яхши биласан-ку! — деди.

— Бўлди, келишдик, мен розиман! — деди Сардор.

Тешабой Сардор билан хайрлашиб Наманганга борди. У ердаги танишининг ёрдамида у Тожикистонга ўтиб кетди.

* * *

Йўл тайёргарлигини кўриб бўлган Жения хола юмшоқ ўриндикқа ўтириб, Дилоромнинг қўшнисини кута бошлади.

— Менга ҳам Матлубадан у-бу нарса олиб бериб юборасиз? — дея Дилором бир даста пул ушлаб Жения хола ўтирган хонага кириб келди.

Жения хола пулни оларкан:

— Нима бериб юборай? — деб сўради.
— Модани мендан яхши биласиз-ку! Нима бўлса ҳам, ҳамманинг ҳаваси келадиган бўлсин! — деди Дилором ўша нарсаларни ҳозир кийиб кўраётгандек хузур қилиб.

— Майли, мен ўзим бирор нарса ўйлаб топарман.

— Женя хола, менга қўнғироқ қилиб туриш эсингиздан чиқмасин. Бориб ўрнашиб олганингиздан кейин Матлубадан манзилингизни бериб юборарсиз.

— Албатта! Кейинги меҳнат таътилингизда, мен ўзим келиб сизни олиб кетаман. Россияда мазза қилиб ўйнаб келасиз.

— Раҳмат сизга. Ўзимнинг ҳам Россияга бориб келиш ниятим йўқ эмас эди.

— Ана, қўрдингизми? Ниятимиз холис экан, фикримиз бир жойдан чиқди!

— Россияга кетаётганингизни Азизжонга айтдингизми?

— Ҳа, кеча қўнғироқ қилиб Людага айтган эдим. У Азизжонга аллақачон айтган бўлса керак.

— Азизжоннинг раҳматли дадаси вилоятимизда энг хурматли одамлардан бири эди! — деди Дилором Азизжоннинг дадасини хотирлаб.

Шу пайт эшик қўнғироғи жиринглаб, уларнинг суҳбати бўлинди. Бориб эшикни очган Дилоромга эргашиб, тўладан келган семиз аёл хонага кириб келди.

— Матлубахон, кўзимиз тўрт бўлиб сизни пойлаб ўтирган эдик! — деди Женя хола ўтирган ўрнидан туриб.

— Намунча шошмасангиз, борамиз-да, ўша Россиясига, — дея Матлуба ҳам юмшоқ ўриндикқа ўтирди.

— Шошаётганим йўқ. Поездга кечикиб қолмайлик дейман-да, — Женя холанинг юраги такка-тука бўлиб, Россияга кетишга шошаётган бўлса-да, бу ҳолатини сездирмасликка ҳаракат қилди.

— Поезднинг кетишига ҳали уч соат вақт бор. Вокзалгача юрадиган йўлимиз ўн дақиқада етиб борадиган йўл бўлса. Шошишдан ҳеч қандай фойда йўқ. Сизлар бемалол суҳбатлашиб ўтираверинглар. Мен ҳам болаларим билан яна бирпас суҳбатлашиб хайрлашай, шу билан уларни қачон кўраман, Худо билади, — деди Матлуба.

— Машина тайёр. Бардамбек акага машина керак

пайтда қўнғироқ қилсак, у ўн беш дақиқада етиб келади ва сизларни вокзалга кузатиб қўямиз, — деди Дилором.

— Поезд кетадиган вақтдан бир соат олдин қўнғироқ қилсангиз бўлади, — деди Матлуба.

— Демак, роппа-роса икки соатдан кейин Бардамбек акага қўнғироқ қилиб чақираман. Келишдикми? — деди Дилором

— Келишдик, — деди Матлуба.

Тезроқ Россияга кетишга шошилаётган Женя хола-нинг юраги бозовталаниб урарди.

* * *

Люданинг бозорга чиқиб доллар айирбошламай қўйганига анча бўлди. Бироқ у миждозлари билан телефон орқали боғланиб, доллар оладиганига доллар сотиб, доллар сотадиганидан олиб турди. Фойдаси чакки эмасди. Люда бир кун навбатдаги миждози билан бекатда учрашиб, унга беш юз доллар сотаётган пайтда, иккита йигит ёнига келиб, у билан миждозининг қўлидан маҳкам ушлашди.

— Ички ишлар бўлиmidанмиз! — деди улардан биттаси. — Қани юринглар машинага!

Йигитлардан биттаси Люданинг, иккинчиси эса миждозининг қўлидан ушлаб, бекатдан сал нарида турган энгил машинага қараб юришди.

Люда ўзини ушлаб кетаётган Ички ишлар ходимига:

— Бизни Ички ишлар бўлимига олиб боришингиздан сизга қандай фойда бор? — деди.

— Хеч қандай, — деди унинг билагидан ушлаб кетаётган йигит.

— Агар мени қўйиб юборсангиз, эллик доллар бераман.

— Йўқ, бўлмайди.

— Кам деяпсизми?

— Эллик доллар эвазига, мен сизни қўйиб юборганим, бошлиғимнинг қулоғига етса, ишдан кетишим аниқ.

— Майли, юз доллар бераман! — деди Люда ялиниб. — Ким ҳам биларди мендан пул олганингизни.

— Шеригим-чи? Сизни қўйиб юборсам, унга нима дейман?

— Юз эллик доллар бераман, қўйиб юборинг, — деди Люда яна эллик доллар қўшиб.

— Мен-ку, қўйиб юборардим-а, лекин шеригим бу пулга кўнмайди-да.

— Менга ҳам осон тутманг, эрим йўқ. Фарзандимни боқишим керак. Юз эллик доллар бера қолай! — деди Люда йиғлаб.

— Ана, кўрдингизми? Қамалиб кетсангиз, фарзандингизга қарайдиган одамингиз ҳам йўқ экан! Унда болангизни болалар уйига топшириб юборишади! Қандай аянчли! — деди Ички ишлар ходими афсусланаётгандай бош чайқаб.

— Икки юз доллар бераман! Энди қўйиб юбора қолинг! — дея Люда юм-юм йиғлаб, Ички ишлар ходимига илтижо қилди.

Бу пайтда улар машинага яқинлашиб қолишган эди.

— Анвар, сен уни Ички ишлар бўлимига олиб боравер, мен буни олиб бораман, — деди Людани ушлаб келаётган йигит овозини бироз кўтариб.

— Фақат тез етиб боринг! — йигит Люданинг мижозини машинага ўтказди. Шундан кейин машина жойидан силжиди.

— Люда мушт қилиб турган қўлини очиб, беш юз доллардан икки юзини Ички ишлар ходимига берди.

— Эҳтиёт бўлиб ишланг! Яхшиям менга учрадингиз! Агар бошқа бировга учраганингизда эди, бор-йўфингиз мусодара қилиниб, ўзингиз қамалиб кетардингиз! — деди Ички ишлар ходими ундан олган икки юз долларни чўнтагига соларкан.

— Раҳмат, қилган яхшилигингиз учун! — деди Люда кўз ёшларини артиб. У тушқун бир кайфиятда уйига кириб келди. «Бугун мен Азизжон билан очик-ойдин гаплашаман. Уни қандай қилиб бўлса ҳам Россияга кетишга кўндиришим керак. Агар у кўнмаса, ўзим кетаман. Қачонгача яшириниб яшайман. Бу ахволда бирим икки бўлмаслиги турган гап», деган фикрда у катъий қарорга келди. «Бўлди, бугун муносабатларимизни у ёқлик ёки бу ёқлик қиламан», деган фикрда Азизжоннинг келишини кута бошлади.

«Эртага дам оладиган куним, мацца қилиб дам оламан», деган хаёл билан Азизжон уйга кириб келаркан, деразадан кўчага термулиб турган Людага кўзи тушди. Осмонни қоп-қора булут қоплаган, табиат қоронғу зулматга чулғанган эди. Кўчадаги ёниб турган чироқларни эътиборга олмаганда, гўё бутун табиат зим-зиё қоронғи-

лик қўйнига сингиб кетгандек. Табиатнинг бу ҳолати Людани янада кўпроқ қайғу ботқоғига ботириб бораётгандек эди.

— Қаттиқ хаёлга берилибсизми? — деди Азизжон Люданинг хаёллар оғушидалигини кўриб.

Хаёллари пардай тўзгиган Люда бугунги бўлиб ўтган воқеани унга сўзлаб берди.

— Ха, яхши бўлмабди! — Азизжон афсусланиб бош чайқади. — Укамдан олган қарзимдан қутулиш ниятида, менинг ҳам ишлаб йиғиб юрган пулларимни Тешабой ўғирлаб кетди-ку! Энди қарзимдан қутулишим учун яна қанча вақт ишлашим керак? Алдамчи дунё, деганлари шу бўлса керак-да!

— Юринг, ошхонага ўтайлик, сиз билан маслаҳатлашиб оладиган гапларим бор! — деди Люда ҳазин бир овозда.

— Алик билан Гена қани?

— Кинога кетишди.

— Яхши қилибсиз! Ташвиш-ташвиш, деб болаларимизни ҳам унутмаслигимиз керак! — деди Азизжон ўз болаларини эслаб. Шу пайт ўнг қўли билан чап кўкрагини чангаллади.

— Яна санчияптимми? — дея Люда унга дори олиб бериш учун ўрнидан турди.

— Ха, яна санчияпти. Шу кунларда тез-тез санчадиган бўлиб қолди, — дорини тили остига ташлаган Азизжон кўкрагидан қўлини қўйиб юбормай, кўзларини юмганича жим бўлиб қолди.

Энди Люда унга зимдан разм сола бошлади. Азизжоннинг юзи тундлашиб, салқиган кўз ости бироз кўқарган, сочларига оқ оралаб, ўзи бўлса анча озиб кетган эди.

Орадан бир оз вақт ўтгач:

— Оғрик босилдими? — деди Люда.

— Озгина босилди, — деди Азизжон чуқур нафас олиб.

— Сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим, — деди Люда айб иш қилаётгандай бошини эгиб.

— Айтинг, тортинмасдан айтаверинг.

— Мен билан Россияга ишлагани юринг, — деди Люда ялинган бир овозда.

— Бу ахволда қаерга ҳам бора оламан. Чўнтагимда бир сўм пулим бўлмаса. Бунинг устига укамдан қарзга олган пулларни ишлаб топиб беришим керак.

— Россияда ишлаб, топган пулларингизни укангизга жўнатиб турасиз. Шундай қилиб аста-секин қарзингиздан ҳам қутулиб кетасиз, — деди Люда уни жон-жаҳди билан кўндиришга уриниб.

— Женья хола билан сиз кетаверинг. Мен боролмайман, — деди Азизжон.

У Женья холанинг Россияга кетганлигини билмасди. Люда ҳам бу тўғрида айтмаганди. «Унинг Россияга кетганлигини айтсам, бир кунмас-бир кун Азизжон Самарқанддаги танишларидан Женья холанинг пул йиғиб кетганлигини эшитса, мени у билан шерикликда айблайдди. Яхшиси, у бегона одамлар орқали Женья холанинг Россияга кетганлигини билсин. Бошқа бировдан эшитса «Женья хола Людани ҳам алдаб кетибди-да», деган хаёлга боради. Ана шундагина мен унинг кўз олдида айбсиз бўлиб қоламан» — Люда шундай фикрга келиб:

— Сиз Самарқандга кўнғироқ қилинг. Женья хола билан маслаҳатлашиб кўрамыз! — деди бироз жонланиб.

Азизжон Самарқандга кўнғироқ қилиб, Женья холани сўради. Кейин у ким биландир қисқа гаплашиб телефон гўшагини жойига қўйди:

— Женья хола Россияга кетибди, — деди Азизжон Женья холанинг қилмишидан ҳайрон бўлиб.

— Қачон кетибди? — Люда ўзини ҳеч нарсадан хабари йўқдай кўрсатиб, довдираб қолган одам қиёфасига кирди.

— Ўн кунча бўлибди, — деди Азизжон.

— Энди мен нима қиламан? — Люда саросимага тушди.

— Сизга Женья хола «Россияга кетаяпман», деб телефон қилмадиларми?

— Йўқ!

— Қизиқ. Нега индамасдан кетвордилар?

— Энди мен нима қиламан?

— Кўркманг, яхшилаб ўйлаб кўриб, бир иложини қилармиз.

— Энди мен билан Россияга бормасангиз, ҳолим не кечади? Аёл бошимга, фарзандим билан бегона юртларга қандай кетаман? Фарзандим борлиги учун ҳам Женья хола мени ташлаб кетган-да! Ортиқча ташвиш ортириб нима ҳам қиларди? Бировнинг оғирлигини кўтарадиган замонми ҳозир? Одамларга фойданг тегсагина яхшисан! Оғирлигинг тушдимми, тамом, улар сендан қочишади! —

дея Люда Азизжонни саволларга кўмиб ташлади. Унинг саволларига жавоб беролмай Азизжоннинг боши қотди.

У яна ўнг қўли билан чап кўкрагини чангаллади. Шу пайт телефон жиринглаб қолди. Телефон гўшагини кўтарган Люда:

— Эшитаман! — деди. Кейин у шивирлаганича: — Сизни сўрашаяпти, — деб Азизжонга гўшакни имлаб кўрсатди.

Азизжон телефон гўшагини Людадан олиб:

— Кимсиз? — деди.

— Мен Ҳабибулла бувангман.

— Ассалому алайкум, бува. Соғ-саломат юрибсизми?

Ҳабибулла бува у билан ҳол-аҳвол сўрашишни ҳам унутиб:

— Гулшода опангни... — деди. Кейин телефонда буванинг товуши тинди.

Шунда Азизжон Ҳабибулла буванинг йиғлаётганини сизди.

— Гулшода опамга нима қилди?

— Касалхонада. Эртага жарроҳ... — деди Ҳабибулла бува яна сўзини охиригача айтолмай.

— Сиз қаердасиз?

— Касалхонадан ҳозир уйга келдим, — буванинг товуши телефонда зўрға эшитилди.

— Гулшода опамнинг олдиларида ким бор?

— Куёвим.

— Мен ҳозир олдингизга етиб бораман, — Азизжон телефон гўшагини жойига қўяр экан ўзига «Тинчликми», дегандай қараб турган Людага қарата: — Буванинг қизи касалхонага тушиб қолибди, — деди.

— Самарқанддан қўнғироқ қилишдими? — Люда кўзларини пирпиратганича ундан сўради.

— Йўқ. Шу ердан.

— Бу ерда ҳам бувангиз борми?

— Ҳа, бор, — дея ўтирган ўрнидан тураётган Азизжоннинг кўз олди тиниб, боши айланди. У яна ўз жойига ўтириб қолди. Азизжоннинг докадай оқарган юзини совуқ тер босди.

Унинг бу ҳолатини кўриб қўрқиб кетган Люда:

— «Тез ёрдам» чақирайми? — деди.

— Йўқ, — Азизжон ҳолсиз қўлини зўрға қимирлатди.

Люда унга пиёлада сув ичирди. Азизжон шу ахволда узоқ ўтириб қолди. Кейин столга суяниб ўрнидан турди.

— Мен эртага келаман.

— Ҳозир сизга юриш мумкин эмас. Ётишингиз керак, — деди Люда Азизжоннинг соғлиғига қайғуриб.

— Бормасам бўлмайди, — деди Азизжон шивирлаб.

Ноилож қолган Люда уни қузатиб қолди.

* * *

Азизжон такси ушлаб Ҳабибулла буваникига бир зумда етиб келди.

Иккаласи анча маҳалгача дардлашиб ётишди. Уйқуга ётишдан олдин, Люда чўнтагига солиб юборган валидол дорисидан тили остига ташлаб, шимиб ётди. Эрталаб вақтли турган Ҳабибулла бува таҳорат қилиб намоз ўқиди. Кейин дастурхон ёзиб, нонушта тайёрлади. Шундан сўнг Ҳабибулла бува Азизжонни уйқудан уйғотди. У ётган ўрнидан тураркан, ўзини кечагига нисбатан анча тетик ва бардам сизди. Иккаласи биргаликда нонушта қилиб бўлишгач, касалхонага қараб йўл олишди. Улар касалхонага етиб келганларида, Гулшода опани жарроҳлик хонасига олиб кетишаётган эди.

Азизжон Гулшода опага:

— Худо хоҳласа, жарроҳлар ёрдамида касалингиздан қутулиб, ҳали бу азобларни кўрмагандай бўлиб кетасиз, — деб далда берди. Кейин яна сўзида давом этди: — Касалхонадан чиққанингиздан кейин ўз қўлларингиз билан бизга ош қилиб берасиз. Сизнинг ошингизни жуда-жуда соғиндик.

— Илоҳим, айтганингиз келсин! Бу касалликдан қутулсам, дадам билан сизга ҳар куни ош қилиб беришга ҳам розиман! — деди Гулшода опа кулишга ҳаракат қилиб.

— Худонинг ўзи сизни қўлласин! — деди Азизжон Гулшода опага омад тилаб.

Шифокорлар Гулшода опани жарроҳлик хонасига олиб кириб кетишаркан, унинг кўзлари кимнидир изларди.

Шу пайтгача жим турган Ҳабибулла бува, қўллари билан намсиз кўзларини артиб, бутун вужудидаги кучини жамлади-да:

— Худонинг ўзи сенга ёр бўлсин, қизим! — дея

олди, холос. Ҳабибулла бува учун мана шу бир оғиз сўзни айтиш қанчалик қийин кечганлигини, унинг ички дунёсини яхши биладиган Азизжон тушуниб турар эди.

Шу пайт қаердандир пайдо бўлган Гулшода опанинг эри:

— Гулшода хонимни жарроҳлар хонасига олиб кириб кетишдими? — деб сўради.

— Ҳа, уларни ҳозиргина олиб кириб кетишди, — деди Азизжон.

— Нега, Гулшодага омад тилаб қолмадингиз? Унга керак бўлган пайтингизда қаерларда юрибсиз? — деди Ҳабибулла бува куёв боласидан ҳафа бўлиб.

— Гулшода хоним мени кўрса, мен билан видолашади. Кейин кўнгли бузилиб, эзилади. Шунинг учун мен Гулшода хонимнинг кўзига кўринмай, атай узокрокқа кетиб турдим. Уларга ҳозир энг муҳими — тинчлик керак! Менга ҳам осон тутманг, ота! — деди куёв Ҳабибулла бувага.

Буванинг девордаги соатга кўзи тушди. Соат роппароса тўққиз эди. Қатор тизилиб турган стуллардан бирига ўтирди. Бир пас ўтиргандан кейин яна ўрнидан туриб, у ёқ-бу ёққа юрди. Ҳабибулла буванинг бу одати узлуксиз такрорланиб турди. Буларнинг учаласи ҳам деворга осилиб турган соатга тез-тез қараб қўйишарди. Лекин уларнинг ҳеч бири чурқ этмас. Ҳозир уларнинг қалбларидан қандай кечинмалар кечаётганлиги ёлғиз ўзларигагина аён эди. Соат ўн иккидан ошганда жарроҳлик хонасидан чиққан шифокорни ўраб олишди.

— Нима бўлди? — биринчи бўлиб Гулшоданинг эри сўради.

Шифокор тер босган юзларини сочиққа артар экан:

— Ҳаммаси яхши! Хавотирланишга ҳожат йўқ! — деди. Унинг бу сўздан кейин учаласининг ҳам юзи бироз ёришиб, юзларида хурсандчилик аломатлари пайдо бўла бошлади.

— Худога шукр! — деди Ҳабибулла бува.

— Сизлар уйлариингга кетаверинглар, — деди шифокор.

— Нима учун? — деди Ҳабибулла бува шифокорга шубҳали қараб.

— Хавотирланманг!.. Ҳаммаси яхши! Бугундан бошлаб Гулшода опа икки-уч кун давомида жонлантириш бўлимида бўлади. У ерга сизларни қўйишмайди. Кейин

уларни яна ўз бўлимимизга ётқизамиз. Ана шунда Гулшода опани хоҳлаган пайтингизда келиб кўришингиз мумкин! — деди шифокор уларни тинчлантириб.

— Бирор нарса керак бўлиб қолса, қўнғироқ қиларсиз! — деди Гулшода опанинг эри.

— Ҳозирча ҳамма нарса етарли, — дея шифокор ичкарига кириб кетди.

Ҳабибулла бува энди бир оз хотиржам бўлиб:

— Қани, юринглар, болаларим! Мен сизларга ош қилиб бераман! — деди.

* * *

Чўтир йигит тўрт-беш ёш атрофидаги бола билан бозорга тушди. У бозордан керакли нарсаларни харид қилиб, катта сумкага жойлади. Шундан сўнг олган нарсаларидан қўнгли тўлди, шекилли, боланинг қўлидан ушлаб катта йўл томон ўтди. Чўтир йигит бола билан кўча юзидан турган таксига ўтириб, шифо масканининг манзилини айтди. Болакай елдай учиб бораётган машина ойнасидан қараб, липиллаб ўтаётган шаҳар кўчаларига маҳлиё бўлиб ўтирарди.

— Отабек, шаҳар ёқдими? — чўтир йигит бола ўтирган томонга энгашиб сўради.

— Жуда зўр экан.

— Сен катта бўлсанг, мана шу шаҳарда ўқитаман.

— Уйимиздан бу ерга ҳар куни яёв қатнайманми? Жуда узоқ-ку?

Боланинг сўзларидан таъсирланган чўтир йигит завқланиб кулди. Сўнг:

— Йўқ, ўғлим. Катта бўлсанг, шу шаҳарда яшаб ўқийсан — деди у.

— Ойим ҳам мен билан яшайдиларми?

— Агар сен хоҳласанг.

— Хоҳлайман.

Ота-боланинг суҳбатини бўлган такси ҳайдовчи:

— Қаердан бўласизлар? — дея қизиқиб сўради.

— Самарқанддан келдик, — деди чўтир йигит.

Шу пайт шифо маскани олдига келиб тўхтаган таксидан ота-бола тушди. Чўтир йигит бир қўлида болани, иккинчи қўлида сумкани ушлаганча юриб, тўрт қаватли уйлардан биттасига кирди. У иккинча қаватга кўтарилиб, эшиклардан бирини оҳиста чертди. Ичкаридан:

— Кираверинг, — деган таниш овоз эшитилди.

Чўтир йигит эшикни очиб ичкарига кирди. Юмшоқ ўриндикда ўтириб телевизор томоша қилаётган аёлнинг чўтир йигитга кўзи тушди-ю сапчиб ўрнидан турганча югуриб унинг бўйнига осилди. Шундан кейин у чўтир йигитнинг кулоғига шивирлаб:

— Мадрим ака, сизни жуда соғиндим! — деди .

— Мен ҳам сизни жуда соғиндим, жоним! Шунинг учун ҳам хузурингизга етиб келдим! — чўтир йигит аёлнинг сочларини охиста силади.

— Ойи, — дея Отабек аёлга талпинди.

Чўтир йигитни кўйиб юборган аёл чўккалаб ўтирганча болани кучоғига олиб, юз-кўзларидан ўпаркан:

— Ўргилайин ўзимнинг Отабегимдан, — деб болани эркалаб бағрига қаттиқ босди.

Шу пайт Лола хонага кирди ва у чўтир йигит билан қўл бериб сўрашгач, юмшоқ ўриндикка ўтирди.

— Қани Отабек, менинг олдимга келинг-чи! — дея Лола қўлларини болага чўзди. Бола ҳам онасининг кучоғидан чиқиб, унга талпинди. Болани кучоқлаб олган Лола уни гапга тутди.

— Менга нима олиб келдингиз?

— Кўп нарса, — деди Отабек сумкани кўрсатиб.

— Бу нарсалар менгами ёки ойингизгами?

— Иккалангизга.

— Кўпроғи менга бўла қолсин?

— Майли, — деди Отабек.

— Малика аммангларникига кирдингларми?

— Қайси Малика аммам? — бола сўради.

— Менинг синглим, Малика амманг-чи?

— Мен уларни танимайман.

— Анави қуни қишлоғимизга бориб, мендан пул олиб кетди, — чўтир йигит уларнинг гапига аралашди.

— Малика берган пулларини сўрадимми?

— Ҳа, олган қарзимнинг ҳаммасини бериб қутулдим.

— Яхши бўлибди. У аҳмоқ қишлоққа бориб, меникига кирмай кетибди. Малика қишлоққа кўчиб борарканми? У бу тўғрида ҳеч нарса демадимми?

— Малика айтган сўзимга кирмади. Энди менинг ундай синглим йўқ.

— Майли, дам олиш тугасин, ўзим Маликанинг уйига бориб у билан яхшилаб гаплашиб кўраман.

Чўтир йигит индамади.

Лола ўрнидан туриб, чой дамлаб келди. Кейин чойни қайтариб, аввал чўтир йигитга, сўнг аёлга чой қўйиб узатди. Ўз навбатида Лола Отабекка ҳам чой узатган эди, шунда бола:

— Мен чой ичмайман, қорним тўқ. Боя дадам билан бирга кабоб едим! — деди.

— Отабек, кабобдан менга олиб келмадингизми? — Лола гина қилди.

— Кабоб олиб келардим, совуб қолади-да. Совуб қолгач, кабобни еб бўлмайди.

— Ундай бўлса, менга кабобни шу ерда олиб бера-сиз.

— Майли, — деди болакай шўх қулиб.

Пиёласидаги чойини ичиб бўлган Лоланинг, бир-бирига суқланиб қараб ўтирган чўтир йигит билан аёлга кўзи тушди. Уларни бемалол гаплашиб олишсин, деган мақсадда:

— Мен Отабек билан ҳовлидаги боғни айланиб келаман, — дея у боланинг қўлидан ушлаганча хонадан чиқиб кетди.

Улар хонадан чиқиб кетгач, аёл ўтирган ўрнидан туриб, юмшоқ ўриндикда ўтирган чўтир йигитнинг қучоғига ўзини отди.

— Мен сизни жудаям соғиндим, — деди аёл эркаланиб.

— Мен ҳам сизни жуда-жуда соғиндим, — деди чўтир йигит аёлдан келаётган фаранг атирининг хидидан сармаст бўлиб.

— Мени ёлғизлатиб қўймайсиз-а?

— Йўқ, — деди чўтир йигит унинг сочларини силаб.

— Мен сизни ҳеч қачон ёлғизлатиб қўймайман, денг, — аёл эркаланиб унинг юзидан ўпди.

— Ҳеч қачон сизни ёлғизлатиб қўймайман, — деди йигит.

— Яна бир марта айтинг, илтимос! — аёл эркаланди.

— Хоҳласангиз минг марта айтаман! Мен сизни ҳеч қачон ёлғизлатиб қўймайман! Энди аёл ўз бахтидан сармаст бўлганча, чўтир йигитнинг елкасига бошини қўйиб ўтираркан, шу пайт унинг назарида, гўё бутун дунё бахтга чўмилгандай эди.

Азизжон Шухратжон билан бирга бозордаги гуруч сотувчиларга гуруч тарқатаётган эди, яна унинг юраги санчиб қолди. Азизжон бу сафар оғриққа чидолмай, қоп устига ётиб қолди. Шунда Шухратжон телефон орқали «Тез ёрдам» чақирди. Бир зумда етиб келган «Тез ёрдам» машинасидан тушган оқ халатли эркак уни синчиклаб текшириб кўраркан:

— Касалхонага ётқизмасак бўлмайди! Бу йигитнинг ёнида биз билан касалхонага ким боради? — деди атрофга аланглаб.

— Билмасам? — деди Шухратжон тахланиб ётган қопларга қараб.

— Бу йигит яшайдиган уйнинг телефон рақамини биласизми?

— Ҳа, биламан! — деди Шухратжон.

— Ундай бўлса, сиз буларнинг уйига қўнғироқ қилиб, айтиб қуйинг. Уни Тошкент Тиббиёт институтининг касалхонасига олиб борамиз, — деди оқ халатли эркак.

Шухратжон Азизжонни «Тез ёрдам» машинасига ётқизишга ёрдамлашди, кейин Людага қўнғироқ қилиб, унинг касалхонага тушиб қолганлигини айтди.

Орадан кўп вақт ўтмай «Тез ёрдам» машинасида Тошкент Тиббиёт институтининг касалхонасига олиб келишган Азизжонни зудлик билан касалхонага ётқизишди.

У бир неча кундан кейин ўзига кела бошлади. «Ҳалигача мени излаб ҳеч ким келгани йўқ! Ҳеч кимга керагим йўқ экан-да!» қўнглидан ўтказди Азизжон. Шу пайт хаёлга берилиб ётган йигитнинг олдига келган шифокор уни синчиклаб текширар экан:

— Яхши, яхши. Тузук! — деди. Кейин яна сўзида давом этиб: — Нодиржон кимингиз бўлади? Сизни деб роса жон куйдирди. Муолажа учун керакли дориларнинг ҳаммасини ўша йигит топиб берди, — шифокор энди Азизжоннинг қўлини ушлаб, унинг юрак уришини текшира бошлади.

— Укам бўлади! — Азизжон ўзининг кимгадир керакли эканлигини ҳис этиб, ичида севиниб қўйди.

— Келин корейс миллатиданми? — шифокор худди терговчилардай сўроқ қилишда давом этди.

— Йўқ, келинингиз ўзбек.

— Ўзбек миллатига мансуб аёл сизни излаб келгани йўқ! — деди шифокор Азизжонга тикилиб. — Фақат ўша корейс миллатидаги аёл ҳар куни келиб, олдингизга олиб киришимни илтимос қилавериб, ҳоли-жонимга кўймаяпти.

— Нега уни олдимга киритмадингиз?

— Сиз жонлантириш бўлимидасиз. Бу ерга бегона-ларнинг кириши ман қилинган.

Азизжон энди ўзининг қандай ҳолатга тушганини англаб, жим ётарди.

— Ҳар куни эрталаб ишга келганимда, Ҳабибулла отанинг ҳовлида ўтирганини кўраман. Ишдан сўнг уйимга кетаётганимда ҳам улар шу ерда қоладилар. Ҳар кўрганларида ҳол-аҳволингизни сўраганлари-сўраган. Улар отангизми?

— Йўқ, улар бувам бўладилар.

— Яна Анвар ака, Шухрат деган йигит келиб кетишди. Улар билан қандай танишлигингиз бор? — Шифокор Азизжоннинг кўзларига тикилиб қаради.

— Улар билан шунчаки танишмиз, холос...

— Эртага сизни умумий бўлимга ўтказамиз. Кейин кўргани келганлар бемалол олдингизга кириб, сизни кўришлари мумкин.

— Раҳмат, доктор! — деди бироз хаяжонга берилган Азизжон шифокордан миннатдор бўлиб.

— Арзимаиди, бу бизнинг кундалик қиладиган ишимиз, — деди шифокор.

У хонадан чиқиб кетгач, Азизжон яна хаёл сура бошлади. «Менинг ҳам кимгадир керагим бор экан-ку! Малика нега бу ерга келмади? Балки эшитмагандир! Эшитса, нима бўлибди? Мени ўз уйимдан хайдаб, қаматмоқчи бўлган аёл, олдимга келармиди? Аксинча, у касалхонага тушиб қолганимни эшитиб, хурсанд бўлгандир». Азизжон ана шулар ҳақида ўйлар экан, дори таъсиридан уни, аста-секин уйқу элита бошлади.

Эртасига Азизжонни умумий бўлимга ўтказишди. У ётган жойида хонага кириб келган одамга зимдан разм солди. Ўрта бўйли, думалоқ юзли, сочи калта қилиб олинган, ўрта ёшлардан ошиб қолган бу одамнинг тетик ва хушбичим тана тузилишини эътиборга олиб, унинг ўзига нисбатан талабчан эканлигини сездди.

— Ассалому алайкум! Ака, тузалиб қолдингизми? — дея Азизжон сўрашди.

— Ўзингиз-чи? Ўзингиз тузукмисиз, йигитча? — деди хонага кириб келган эркак.

— Яхшиман!

— Одам ўзини асраши керак. Сизнинг ёшингизда бу касалликка камдан-кам одам дучор бўлади.

Шу пайт хонага эгнига оқ халат ташлаб олган Ҳабибулла бува бостириб кирди. У Азизжоннинг олдига келиб:

— Яхшимсан, болам? Кўрқитиб юбординг-ку, — деди Ҳабибулла бува халлослаб нафас олар экан.

Азизжон у билан қўл бериб сўрашаркан, ўрнидан турмоқчи бўлди.

Шунда Ҳабибулла бува:

— Қимирлама, ётавер, ўғлим! — деб унинг ўрнидан туришига қаршилиқ қилди. — Анча озиб кетибсан. Булар сенга овқат беришмаяптими? Ёки ўзим яхшилаб булар билан гаплашиб қўяйми?

— Ҳаммаси яхши, бува. Фақат ётавериб, ҳамма жойим оғриб кетди. — Азизжон нолинди.

Шу пайт уларнинг суҳбатига аралашган Азизжонга ҳамхона эркак:

— Ёш йигит ҳам нолийдими? — деб бувага сездирмай Азизжонга кўзини қисиб, «айтма», дегандай бошини чайқади.

— Э, сиз ҳам бормидингиз? Кўрмай қолибман, кечирасиз! — Ҳабибулла бува унга юзланди.

— Ҳа, мен ҳам борман, ота! Фақат ўғлингизгина кўзингизга кўринди-ю менинг саломимга алиқ ҳам олмадингиз! — ҳамхона эркак Ҳабибулла бува билан сўрашиш учун иккала қўлини узатди.

— Узр, болам, қарилик-да. — Иккалангизни шу хонага ётқишидими? — Энди бува хонага кўз югуртириб разм сола бошлади.

— Худди шундай. Энди болангиз билан бирга шу хонада ётамиз.

— Сиз чопқиллаб юрибсиз. Боламга ҳам қараб туринг! — деди бува ундан ёрдам сўраб.

— Уч-тўрт кундан кейин болангиз ҳам менга ўхшаб чопқиллаб юради.

— Айтганингиз келсин.

— Гулшода опамнинг аҳволлари яхшими? — деди Азизжон уларнинг суҳбатини бўлиб.

— Худога минг мартаба шукр, қизим тузалиб қолди! Эрта-индин касалхонадан уйига рухсат беришади!

— Гулшода опам учун хурсандман, бува, — деди Азизжон.

— Келинингиз ҳам касалмиди? — ҳамхона эркак кизиқсинаб сўради.

— Гулшода келиним эмас, қизим бўлади. Қизим ҳам касалхонада эди, — деди Ҳабибулла бува.

— Нечта фарзандингиз бор? — ҳамхона эркак сўради.

— Иккита фарзандим бор! Азизжон билан Гулшода, — деди Ҳабибулла бува.

— Иккаласи ҳам касалланиб қолишибди-да. Демак, фарзандларингизга кўз теккан. Ҳамиша шундай бўлади. Яхши одамларга кўз тегади. Ёмонларга бало ҳам урмайди! — деди ҳамхона эркак бувага далда бериб.

— Гапларингиз тўғрига ўхшайди, — деди бува.

— Ўғлингиз билан сиртдан танишдим. Исмлари Азизжон экан. Менинг исмим Маъмуржон, сизники-чи, ота?

— Менинг исмим Ҳабибулла бува.

— Мана, танишиб ҳам олдик. Ҳозир сизларга чой дамлаб бераман, — деди Маъмуржон.

Шу пайт хонага Люда кириб келиб ҳамма билан саломлашди

— Яхшимисан, қизим? — деди Ҳабибулла бува унга зимдан разм солиб.

— Раҳмат, ота. Сиз тузалиб қолдингизми? — деди Люда Азизжон ётган кароватга яқинлашиб.

— Соппа-соғман, — деди Азизжон ўзини қувноқ кўрса-тишга ҳаракат қилиб.

Ҳамхона эркак чойнакни олиб хонадан чиқиб кетди.

Худди терговчи гумондорни яхшироқ билиш учун зимдан уни қандай кузатадиган бўлса, Ҳабибулла бува ҳам аёлга шундай разм солиб:

— Исминг Люда, а? — деди унинг ҳар бир ҳаракатига эътибор бериб.

— Ҳа, Люда, — деди аёл бироз ўнғайсизланиб.

— Фарзандинг борми?

— Битта ўғлим бор.

— Эринг билан ажрашганмисан? — деди Ҳабибулла бува аёлни тергашни давом эттириб.

— Ҳа, — деди Люда бошини эгиб.

— Нега ажрашиб кетгансизлар?

— У мени ташлаб, бошқасига уйланиб кетган.

— Ха, — Хабибулла бува бирор нарсани ўйлаётгандай, бошини сарак-сарак қилди: — Эринг сени ташлаб кетишига бирор сабаб бордир?

Люда индамади. Азизжон бувага «қўйинг», дегандай ишора қилди.

— Нега қўйишим керак? Боламнинг қандай инсонни-кида яшаётганини билишим керак-ку, ахир! — деди бува товуш чиқариб.

— Тўғри қиласиз, ота, — деди Люда.

— Мени яшаётган жойингга олиб бор, деб боламга неча марта айтдим. Бу бўлса, «Қўйинг бува, у ерда вақтинчалик ижарада яшаяпман», деб мени тинчлатиргани-тинчлантирган. Болам эри йўқ аёл билан бир хонадонда яшаётганидан кейин хавотирланаман-да.

— Нега болангиз сизникида яшамайди? — дея Люда сўради.

— Азизжон меникида бир-икки ойча яшади. Болам ишдан келгунча овқатларини тайёрлаб, уйни супуриб-сидириб ўтирардим. У келгач, иккаламиз мазза қилиб овқатланардик. Мен ҳам ўша пайтларда Азизжон билан овуниб юрардим. Менинг таом тайёрлаб, уйларни супуриб-сидиришим боламга оғир ботганлиги учун ҳам у ижарага уй топиб, алоҳида яшашпти. Азизжон тонг отиши билан ишга кетади, қоронғу тушиши билан уйга келади. Бу ишларни қилишга унинг вақти йўқ. Мен эса кун бўйи бўшман. Бу ишлар мен учун бир овунчоқ. Шу ишларни Азизжон бўлсаям, бўлмасаям барибир қилишим керак. У бўлса «Ёш йигит бўла туриб, кекса одамга ўз оғирлигимни ташлаб қўйган қандай йигитман», деб ўйлайди. Мен Азизжонни тўғри тушунаман ва унинг фикрларига маълум маънода қўшиламан ҳам. Ор-номусли, имон-эътиқодли, лафзига вафодор инсонларни кадрлайман. Кекса одамнинг тайёрлаган таомини ейишга Азизжоннинг виждони йўл қўймади. Мен бунни тушундим. Шунинг учун ҳам унинг ижарага уй топиб, алоҳида яшаш учун чиқиб кетишига қаршилик қилолмадим. Агар Азизжоннинг ижарага чиқиб кетишига қаршилик қилганимда, у меникидан кетмас эди. Лекин, ичичидан сиқилиб, бир касалликни орттириб олиши аниқ эди. Энди ёлғизман. Душманнинг бошига ҳам ёлғизлик тушишини раво кўрмайман. Дунёда ёлғизликдан ёмон нарса йўқ! — Энди Хабибулла буванинг кўнгли бузилди. Бу бегона аёлга ички дунёсини сездирмаслик

учун у ичидан тошиб келаётган хиссиётларини босишга ҳаракат қилди-да: — Мени болам тепкилаб-тепкилаб кўмса, дейман! Бу ишни Азизжондан бошқага ишонмайман! — деди Ҳабибулла бува овозига қувноқлик беришга уриниб.

— Нималар деяпсиз, бува? Бу гапларни қўйсангизчи! — деди Азизжон ҳозир унинг кўнглидан нималар кечаётганлигини англаб.

Шу вақт Маъмуржон хонага кириб келди. У чойнакни тумбочка устига қўйиб, Ҳабибулла бува билан Людани ўз каравотига ўтиришга таклиф қилди.

Ўзи эса стулга ўтириб, чойни қайтарди. Чойнакдаги чойдан пиёлаларга қўйиб, олдин Ҳабибулла бувага, кейин Людага узатди.

— Мен ҳозир, — дея Люда сумкасидан мева-чева билан бирга коса, қошиқ, чойнак, пиёла чиқариб, Азизжоннинг каравоти ёнидаги тумбочкага қўйди. Люда қўйган нарсалари ичидан қоғозга ўралган нарсани олиб, қоғозни очди-да, шоколадларни ўзи олиб келган ликопчага солди. Кейин у ликопчани қўлига олиб: — Қани, шоколаддан олинглар, — деб ҳаммани меҳмон қила бошлади.

Ҳабибулла бува Люда узатган ликопчадан битта шоколадни оларкан:

— Эсим курсин, мен ош олиб келган эдим. Совуб қолмасдан еб олинглар, — деди

Люда ўтирган ўрнидан туриб Ҳабибулла бува кўрсатган тугунни ечиб, лаганга сузилган ошни тумбочка устига қўйди. Маъмуржон лагандаги ошга ёпиб қўйилган иккита патирни олди. Лагандаги ошдан буғ кўтарилиб, ошнинг хиди ўтирганлар димоғига урилди.

— Бай-бай, ош зўр бўлса керак. Хиди зўр-ку! — деди Маъмуржон лагандаги ошдан косага сузаркан.

Люданинг «Йўқ, йўқ, мен емайман», дейишига қарамай, унга ҳам ярим коса ош тегди.

— Менга ҳам ошдан сузинг, сизлар билан емоқчиман, — деди Ҳабибулла бува.

— Сизсиз ош татирмиди, ота! — деди Маъмуржон косага сузилган ошни узатаркан.

Хонадагиларнинг ҳаммасига ярим косадан ош тегди. Азизжон буванинг ошини соғинган эканми, зўр иштаҳа билан ея бошлади. Ошдан оғзига солган Маъмуржон:

— Бай, бай, жуда зўр ош бўлибди-ку. Энди ош егимиз келса, сизни топамиз. Бундан кейин биздан қочиб қутулолмайсиз, ота! — деди.

— Сизлар ош ейман дейсизлару мен йўқ дермидим! Битта қўл бола ош мендан-да, — деди Ҳабибулла бува қайноқ чойдан хўплар экан.

— Бувам ош қилишдан қочмайдилар, — деди Азизжон бўшаган косани тумбочка устига қўйиб.

— Ҳар куни сизлар, ош қилиб беринг, десанглар ҳам мен тайёрман, — деди Ҳабибулла бува.

Хонадагилар ошни еб бўлишгач, Люда олиб келган шоколад билан чой ича бошлашди.

Шу пайт хонанинг эшиги очилиб, остонада Нодиржон кўринди. У ҳамма билан сўрашиб бўлгач, акаси ётган каравот бурчагига омонатгина ўтирди. Бува Нодиржон кўтариб келган сумка тўла нарсага ишора қилиб:

— Бунда нима бор? — деди.

— Азизжон акамга керакли кийим-кечак, чойнак-пиёла бор, — дея Нодиржон сўзидан бир зум тўхтади: — Акам «табака»ни яхши кўрардилар. Шунинг учун «табака» олиб келдим.

— Люда, тугунни оч. «Табака» еймиз, — деди Ҳабибулла бува ҳазиллашиб.

— Хўп бўлади! — Люда тугунни ечиб, Азизжонга керакли нарсаларни тумбочкага жойлади. Кейин «табака»ни олиб, Маъмуржоннинг ёнидаги тумбочка устига қўйди.

— Мени ошпаз қилиб қўйдинглар-ку. Энди «табака»ни ҳам тарқатишим керакми? — деди Маъмуржон ҳазиллашиб.

— Ҳазилнинг ози ширин. Маъмуржон энди «табака»ни ким ейишни хоҳласа, ўшанга беринг, мен бўлдим. Шу еган ошимни ҳазм қилсам ҳам катта гап, — деди Ҳабибулла бува.

— «Табака» ейишга талабгорлар борми? — дея Маъмуржон сўради.

— Йўқ, — дейишди хонадагилар.

— «Табака»дан Нодиржон боламга беринг, — деди Ҳабибулла бува.

— Йўқ, йўқ, «табака» емайман. Анови сиз қилган ошми? — деди Нодиржон Ҳабибулла бувага юзланиб, лаганда қолган ошга ишора қиларкан.

— Ҳа, мен қилган ош, болам, — деди Ҳабибулла бува.

— Азизжон акам сиз қилган ошни роса мақтардилар. Агар хизмат бўлмаса, шу ошдан ярим коса сузиб берсангиз? — деди Нодиржон Маъмуржонга юзлашиб.

— Нега хизмат бўлар экан, савоб қилсанг, бутун қил, дейишади-ку. — Маъмуржон лагандаги ошни косага сузиб, унга узатди. Нодиржон ошни мақтаб-мақтаб тановул қилгач, бўшаган косани тумбочка устига қўйди.

— Мен ошхонага бориб косаларни ювиб келаман, — деганча Люда хонадан чиқиб кетди.

— Ота, сизнинг дуоингизни олган одам кам бўлмайди. Бизларни бир дуо қилинг! — деди Маъмуржон.

— Сизлар тез кунлар ичида тузалиб, бу касалликни кўрмагандай бўлиб кетинглар, болаларим! Ҳеч биримизнинг бошимизга ташвиш тушмасин! Барча яхши ниятларимизга Оллоҳнинг ўзи етказсин! Омин, Оллоҳу акбар! — Ҳабибулла бува фотиҳа қилди. Шу пайт хонага шифокор кириб келди. У ҳамма билан қўл бериб сўрашиб чиқаркан:

— Ота, ўғлингизни кўриб кўнглингиз жойига тушди-ми? — деб сўради.

— Ҳа, энди тинчландим, болам! — деди Ҳабибулла бува.

— Мана, болангизни кўрдингиз. Аҳволи яхши. Ота, энди сиз уйингизга ҳеч хавотирланмасдан кетаверинг. Буларга ҳозир тинчлик керак. Шундагина болангиз тезроқ тузалади, — деди шифокор.

— Хўп бўлади, доктор болам! Боламга тинчлик керак экан, кетганимиз бўлсин! Юр, Нодиржон болам, бирга кетамиз! — деди бува.

Шундан кейин Маъмуржон билан Азизжонга, «Тез кунлар ичида соғайиб, касалхонадан чиқишларингизни тилаб қоламиз», дея Ҳабибулла бува билан Нодиржон улар билан хайрлашиб, хонадан чиқиб кетишди.

Ювилган идишларни қўлида кўтариб хонага кирган Люданинг шифокорга кўзи тушиб:

— Салом, — деди.

Азизжоннинг юрагини эшитиб кўраётган шифокор:

— Яхшимисиз, сиз ҳам шу ердамидингиз? — деди.

— Ҳа! Мен ҳам беморингизни кўргани келдим, — дея Люда ҳазиллашди.

— Қийинчилик ортда қолди, ҳозир Азизжоннинг аҳво-

ли яхши! Сиз бемалол уйингизга кетаверинг. Энди буларга кўпроқ тинчлик керак, — деди шифокор.

Люда Ҳабибулла бува билан Нодиржонни сўрашга ийманиб туриб қолди. Буни сезган шифокор:

— Ота билан йигит уйларига кетишди, — деди.

Шифокорнинг гапларидан кейин Люда ҳам улар билан хайрлашиб хонадан чиқиб кетди. Шифокор аввал Азизжонни, кейин Маъмуржонни синчиклаб текшириб кўриб, қўлидаги дафтарга бир нарсаларни ёзиб бўлгач:

— Тезроқ тузалиб кетинглар, — деб у ҳам хонани тарк этди.

Маъмуржон Азизжон билан хонада ёлғиз қолгач:

— Людахон келинми? — деб сўради.

— Йўқ, танишим, — деди Азизжон.

— У аёлнинг сизга қарашлари бошқача?

— Сиз қаёқдан била қолдингиз?

— Мен мана шу ярим асрдан ортиқ ёшни, қаерда яшадим? — Маъмуржон ўз саволига ўзи жавоб бериб: — Мана шу одамлар ичида. Шу атрофимдаги одамлардан олган ҳаёт тажрибамдан келиб чиққан ҳолда бу гапларни айтаяпман, — деди.

Азизжон индамади.

— Нодиржон кимингиз бўлади?

— Туғишган укам бўлади.

— Унда чол кимингиз бўлади?

Унинг саволига жавоб бермаган Азизжон:

— Маъмуржон ака, терговчи бўлиб ишлайсизми, дейман? — деди унга кулимсираб қараб.

— Йўқ, авваллари шаҳар судида судья бўлиб ишлардим. Ҳозир касаллигим сабабли ногиронлик нафақасига чиққанман.

— Тушунарли. Боя Ҳабибулла бува, мени болам, деганларини эшитдингиз-ку!

— Эшитишга эшитдим, лекин сиз Ҳабибулла отага тутинган ўғил бўласиз, шундайми?

Бу гап ўйини Азизжонга ҳам ёқиб қолиб, ўйинни чўзишга қарор қилди.

— Нега бундай, деб ўйлаяпсиз?

— Биринчидан, Нодиржон укангиз бўлса, нега у шу пайтгача Ҳабибулла отанинг тайёрлаган ошларидан еб кўрмаган? Иккинчидан, Ҳабибулла ота негадир Гулшода билан сизни айтиб, «Иккита фарзандим бор», деди. Қани, энди айтинг-чи, фикрларим тўғрими ёки йўқми?

— Тўппа-тўғри, нишонга тўғри урдингиз! Қойилман сизга! — деди Азизжон унга нисбатан қалбида қандайдир яқинликни ҳис этиб.

— Атрофингиздаги одамларнинг ҳаракатларини қанчалик синчиклаб ўргансангиз, шунчалар кам хатога йўл қўясиз! — деди Маъмуржон ҳаётнинг кўзга кўринмас қонунларини кашф қилаётгандай.

Тез кунлар ичида Маъмуржон билан Азизжон ўрта-сида илиқ муносабатлар пайдо бўлди. Азизжон ҳеч кимга айтмаган, ўз ҳаёт йўли тўғрисида Маъмуржонга сўзлаб берди. Унинг сўзларини эшитган Маъмуржон Азизжонга ич-ичидан ачиниб:

— Эҳ, содда йигит! — деди.

Азизжон эса ичидаги дардларини тўкиб солгач, анча енгил тортди.

* * *

Боласининг касалхонага тушиб қолганлигини эшитган Муборак хола Тошкентга отланди.

— Мен ўзим Тошкентга бориб, акамдан хабар олиб кела қолай? — деди Мақсуджон онасига.

— Касалхонага бориб, болагинамни ўз кўзларим билан кўрмагунимча, тинчимайман, болам!

— «Йўл азоби — гўр азоби», дейишади. Эртагаёк мен ўз ҳисобимдан таътил сўраб, Тошкентга бориб акамнинг ҳол-аҳволини билиб келаман, — деди Мақсуджон онасини Тошкентга юборгиси келмай.

— Йўқ. Бу ерда, боламга нима бўлибди, деб ёниб-қуйиб ўтирганимдан кўра, мен учун йўл азоби минг марта яхши, болам.

— Ундай бўлса, эртагача сабр қилинг, ойи, бирга борамиз.

— Майли, болам. Фақат тезроқ ишларингни битказ!

— Хўп бўлади, ойижон! — Мақсуджоннинг юзи бироз ёришди. Эртасига барвақт ишхонасига бориб, бошлигининг ишга келишини кутиб турди. Бошлиғи ишга келгач, у дардини тўкиб солди.

— Майли, Тошкентга бориб келишга рухсат бераман. Фақат меҳнат таътилига чиқмасдан, иш сафари билан Тошкентга бориб келасиз. Гулчехра опа бош бошқарма-мизга ҳисобот топшириб келишлари керак эди. Ҳозир уларнинг касалхонада ётганликларини биласиз-ку? Шу-

нинг учун уларнинг ишларини вақтинчалик сизга топширмакчиман, — деди бошлиқ.

— Бу вазифани эплай олармиканман? — деди Мақсуджон.

— Эплайсиз! Мен сизга ишонаман! — Бошлиқ ундан розилигини сўраб ўтирмасдан кадрлар бўлимига қўнғироқ қилди: — Мақсуджонга иш сафари билан Тошкентга бориб келиш учун йўлланма тайёрланг, — кейин гўшакни жойига қўйиб, унга топшириқ бера бошлади. — Ҳозир сиз керакли ҳужжатларни олиб, уйингизга кетаверинг. Бу ҳужжатлар билан яхшилаб танишиб чиққанингиздан кейин ҳаммаси тушунарли бўлса, эртага Тошкентга кетаверасиз. Агар ҳужжатларга тааллуқли бирор тушунмовчилик туғилиб қолса, эртага эрталаб биргалашиб ҳал қиламиз.

Топшириқ олган Мақсуджон ишхонасидан керакли ҳужжатларни олиб уйига келди. Кейин у ҳужжатларни яхшилаб ўрганиб чиқди. Мақсуджонда ҳисоботга тааллуқли савол туғилмагач, эртасига эрталаб Муборак хола билан Тошкентга отланди.

— Ойижон, Тошкентдагиларнинг ҳаммасига мендан салом айтинг! — деди Лобар қайнонаси билан эрини кузатишга ҳозирланиб.

— Синглингизга яна бир маротаба қўнғироқ қилинг, тез етиб келсин. Яна бир ўзингиз қўрқиб ўтирманг! — деди Мақсуджон хотинига.

— Нега энди бир ўзлари бўлар эканлар, невараларим Шахноза ва Улуғбеклар-чи?.. — деди Муборак хола.

— Ҳа, энди... — чайналди Мақсуджон.

— Чайналмасдан гапиравер.

— Ойижон, ўғлингиз мени эмас, болаларини ўйлаб шундай деяптилар! — дея Лобар эрининг ёнини олди.

— Нега энди сизни ўйламас экан? Ўйламай ҳам кўрсин-чи! Мақсуджон ҳеч вақт сизни ёлғиз болаларингиз билан ташлаб, бирор жойга кетмаган. Мабодо, иш билан бирор жойга кетганида ҳам, доимо сизларнинг ёнингизда мен қолардим. Ҳозир сизларни ташлаб кетолмай, қийналиб турганини кўриб, қани, менинг гапларимга нима деркин, деб атай шундай дедим. Боламнинг сиз билан невараларимни еру кўкка ишонмаётганлигидан хурсандман. Доимо бир-бирингизни шундай эъзозланглар, болаларим! — деди Муборак хола.

- Алло, Люда, сенмисан?
- Ҳа, менман. Бу сизмисиз, Жения хола?
- Ҳа, мен Жения холангман. Ўзинг қаерларда юрибсан? Бугун сенга икки-уч марта қўнғироқ қилдим. Телефонни ҳеч ким олмади.
- Азизжон касалхонага тушиб қолди. Уни кўргани касалхонага кетган эдим.
- Унга нима бўлди?
- Юрак хасталиги билан касалхонага тушди.
- Ахволи яхшими?
- Уч-тўрт кун жонлантириш бўлимида ётди. Ҳозир ахволи яхши.
- Мендан унга салом айтиб қўй.
- Албатта, саломингизни унга етказаман. Сиз Россияга кетгач, у Самарқандга қўнғироқ қилди. У ердагилар сизни Россияга кетди, дейишибди.
- У мендан, «Сиз Жения холанинг Россияга кетганлигини биласизми?» деб сўради. Мен, билмайман, дедим. Сиздан илтимос, шу сиримиз сирлигича қолсин, хўпми?
- Нега энди? Унга тўғриси айтганинг маъқул.
- Сиздан илтимос. Мен унинг олдида алдоқчи бўлиб қолишни хоҳламайман.
- Нега унга шунчалик ёпишиб олдинг?
- Бу гапларни қўйиб туринг. Яхшиси, ўзингиздан гапиринг. Россияга яхши етиб олдингизми?
- Ҳа, яхши етиб келдим. Бу ерда бир маклер билан танишдим. Ҳозир у менга маъқул келадиган уйни излаяпти.
- У ёқларда уйлар қиммат эмасми?
- Пули уйига яраша.
- Об-ҳавоси-чи?
- Тошкентга нисбатан салқин. Сен Россияга келасанми? Ёки Азизжоннинг кетида юриверасанми?
- Бораман, Жения хола, бораман.
- Келадиган бўлсанг, тезроқ келгин-да.
- Хўп бўлади. У ёқларда иш топса бўларканми?
- Бу ерда иш кўп. Ҳозир мен Матлуба билан бозорда кийим-кечак сотаяман. Матлубанинг бу ерларда хурмати баланд экан, менга кўп ёрдами тегаяпти.
- Яхшилаб ўрнашиб олгунингизча, у аёл билан муносабатингизни бузманг.

— У билан муносабатимни бузиб нима қиламан? Мен ҳали жинни бўлганимча йўқ.

— Тез кунлар ичида Азизжон касалхонадан чиқади. Шундан кейин у билан бирга ўғлим Генани олиб мен ҳам Россияга бораман!

— Унинг бу ерларда кераги йўқ! Россия бозорларининг кўпчилигида кавказ миллатига мансуб эркаклар эгалик қилар экан.

— Қандай қилиб?

— Бу ерларда кавказлик эркаклар ноқонуний гуруҳлар тузиб, бозорларни қўлга олишибди. Шу сабабли улар кўпгина бозорларнинг ноқонуний эгалари ҳисобланади. Бозорларнинг кавказлик эгалари ўз одамлари орқали бозордаги ҳар бир сотувчига солиқ солиб қўйишган. Улар ўша одамлар орқали бозордаги сотувчилардан ҳар куни ўз улушларини йиғиб олишади. Ана шунақа гаплар, Люда.

— Давлатнинг назоратчилари-чи?

— Улар текширишга келганда, рўйхатдан ўтмаганимиз учун ёки сотаётган нарсаларимизнинг хужжати йўқлиги учун гап топишса, ҳамма-ҳаммасига ўша кавказлик эркаклар ўзлари жавоб беришади. Мана шунақа, бу ерда Азизжоннинг кераги йўқ. Яхшиси, болангни олиб, бир ўзинг келавер. Шу ерда кавказлик битта-яримтасига тегиб оласан. Кейин мазза қилиб яшайверасан.

— Хўп бўлади, Женя хола! Айтган гапларингизнинг ҳаммасини яхшилаб ўйлаб кўраман.

— Шундоғам телефонга анча-мунча пулим кетиб қолди, бошқа менга айтадиган гапинг бўлмаса, хайр.

— Манзилингиз маълум бўлгач, қўнғироқ қилинг. Ҳозирча хайр, соғ бўлинг, Женя хола!

— Яна ўзим қўнғироқ қиламан, Люда! Ҳозирча хайр!

Люда Женя хола билан гаплашиб бўлгач, негадир унинг Россияга тезроқ кетгиси келиб қолди. «Агар у ерларда миллионер битта, яримтасини қўлга киритсам, ана ундан кейин марра меники. У ёқларда аҳвол Женя хола айтгандай бўлса, Азизжоннинг менга кераги йўқ». Шу пайт унинг қалбидан, олдинги фикрига бутунлай қарама-қарши яна бир нидо отилиб чиқди. «Йўқ, йўқ, сен уни севасан-ку! Шунинг учун ҳам Женя хола билан Россияга кетмай қолган эдинг-ку! Сенга нима бўлди? Нега бунча тез ўзгардинг? У ёқларда аҳвол Женя хола

айтгандай бўлмаса-чи? Женя хола сенга ғаразлик қилиб шундай деган бўлса-чи? У ёқларда ҳам аҳвол яхши бўлмай, Азизжонсиз қийналиб қолсам менинг ҳолим не кечади?» Люда юмшоқ ўриндикда ана шулар ҳақида ўйлаб ўтирарди.

* * *

— Нима бўлди, болам? — Муборак хола тушкун бир овозда сўради.

— Сал шамоллаб қолибман, — деди Азизжон онасига тўғриси айтмай.

— Шамоллаб қолганга ўхшамайсан, болам?

— Ойижон, қўйинг, ваҳима қилаверманг, — Азизжон Мақсуджонга юзланиб: — Келин, болаларинг яхшими? — деди.

— Яхши юришибди. Сизга салом айтиб юборишди.

— Омон бўлишсин. Ўзингнинг ишларинг қалай?

— Бир нави, кетяпти.

— Яхши. Ҳозир дам олиш таътилидамисан?

— Йўқ, иш сафари билан келдим.

Шу пайт хонага Холида боласи Элдоржоннинг қўлидан ушлаганча кириб келди. Холида қайнонаси билан кучоқлашиб сўрашаркан:

— Қачон келдингиз, ойижон! — деди хайратланиб.

— Келганимизга ярим соатча бўлди. Автобусдан тушиб, тўғри шу ерга келавердик, — деди Муборак хола.

Элдоржон Муборак холани кучоқламоқчи бўлиб, унга талпинди.

— Вой, Элдоржон боламини кўрмай қолибман-ку. Бўйларингдан бувинг ўргилсин, болажоним! — дея Муборак хола энгашганча неварасини кучоғига олди.

— Сиз ҳам касал бўлиб қолдингизми, буви! — деди Элдоржон болаларга хос соддалик билан.

— Йўқ, Азизжон амакингни кўргани келдим, болажоним!

Энди бола Азизжонга қараб:

— Амаки, тузалиб қолдингизми? — деди.

— Раҳмат, Элдоржон! Мен соппа-соғман!

— Нега бўлмаса касалхонада ётибсиз? Юринг, сизни ўзим уйга олиб кетаман!

Элдоржоннинг сўзларидан таъсирланган Муборак хола:

— Айланай ўзимнинг ақлли болагинамдан! — деб, неварасининг юз-кўзларидан ўпиб қўйди.

Холида ойиси билан сўрашиб бўлгач, Мақсуджон унга: — Ассалому алайкум, келинойи. — деди.

— Ваалайкум ассалом! Лобархон овсиним, Шаҳноза билан Улугбеклар яхши юришибдими?

— Ҳаммаси соғ-саломат юришибди. Лобар сизга салом айтиб юборди.

— Соғ бўлишсин. — Мақсуджон билан сўрашиб бўлган Холида Азизжонга юзланди: — Азизжон ака, тузалиб қолдингизми?

— Раҳмат, келин. Шу ўлгур шамоллаш ҳам келиб-келиб мени топганига хайронман! — деди Азизжон келинига қараб.

— Шамоллаб ҳам қолдингизми? — Холида хайрон бўлиб сўради.

Кўрсаткич бармоғини лабига босган Азизжон онам сезмасин, дегандай кўзлари билан онасига ишора қилиб:

— Сизларникида шамоллаб қолганимда, ўзим тузалиб кетаман, десам ҳам Нодиржон қўярда-қўймай мени касалхонага олиб келиб ётқизди-ку! — деди.

— Туғишган уканг бўлганидан кейин қайғуради-да! — деб Муборак хола Нодиржоннинг ёнини олди. Шундай қилиб, унинг ўзи сезмаган ҳолда келинини ноқулай вазиятдан қутқарди.

— Мен сизни қайта шамолладингизми, деб қўрқиб кетдим, — деди Холида ўзини ўнглаб олиб.

— Йўқ, хонанинг хавосини алмаштираман, деб деразани очиб, ухлаб қолганимни айтаяпман-да, — деди Азизжон. Бу сўзи билан у «Мен сизларникида яшаяпман. Ойимга ижарада яшаётганимни айтманглар», демоқчи эди.

Холида энди қайноғасининг мақсадини тушунди ва Азизжонга бошини қимирлатиб қўйди.

— Ўзингда ҳам айб бор-да, болам. Очиб қўйган деразангни ёпиб ётсанг ҳам бўларди-ку! Ишдан чарчаб келган бўлсанг, бошинг ёстиққа тегиши билан ухлаб қолгансан-да, болам! — деди Муборак хола боласига ачиниб.

— Бўладиган ишга эгаси сабаб-чи, дейишади-ку, ойи! — деди Азизжон ўзини оқлаган бўлиб.

— Энди, мен бориб шифокоринг билан гаплашиб келай, — деб Муборак хола ўтирган ўрнидан тураркан.

— Ҳозир уларни бу ердан тополмайсиз. Улар соат биргача шу ерда ишлашади, кейин илмий текшириш институтига кетишади. Эртагами ёки индинга учратганда гаплашарсиз, — деди Азизжон шоша-пиша.

Шундан кейин Муборак хола:

— Ундай бўлса эртага гаплашарман, — деганча яна ўз ўрнига ўтирди.

Холида чучвара солинган идишни сумкасидан олиб, тумбочканинг устига қўйди-да:

— Иссиғида еб олинг! — деди у кайноғасига қарата.

— Чучварадан ҳаммамизга сузаверинг! — деди Азизжон.

«Нима қилай», дегандай Холида қайноғасига қаради.

— Шеригинг қани? — сўради Муборак хола.

— Маъмуржон акага бугун эрталаб уйига жавоб беришди. Ўринларига ҳали бошқа одам келганича йўқ.

— Ундай бўлса, овқатингни етишига қараб ҳаммамизга сузавер! — деди Муборак хола.

Холида чучварани ҳар кимга алоҳида-алоҳида косага сузиб узатди.

— Ойижон, энди уйга кета қолайлик. Юлдузхон кизингиз ҳам ҳали замон мактабдан келиб қолади, — деди Холида.

— Нодиржон болам ҳам ишдан сўнг акасининг олди-га келиб кетса керак? — дея Муборак хола келинига юзланиб сўради.

Холиданинг ўрнига Азизжон жавоб бериб:

— Нодиржон ҳар куни икки марта, эрталаб ишга кетаётганида ва кечки пайт ишдан қайтаётганида менинг олдимга келиб кетади, — деди.

— Ундай бўлса, қизим, сиз уйингизга бораверинг. Яна неварам уйга киролмай кўчада қолиб кетмасин. Бизлар Азизжон билан яна бир пас суҳбатлашиб ўтираемиз. Кечкурун уйга Нодиржон билан бирга борамиз, — деди Муборак хола.

— Келин, сиз уйга боришингиз билан Нодиржонга қўнғироқ қилиб, ойимларнинг келганларини айтиб қўйинг! — деди Азизжон Холидага сирли қараш қилиб.

— Албатта айтаман, ҳеч ҳавотирланманг! — деди Холида тушундим дегандай бошини қимирлатиб.

«Агар менинг ижарада яшашимни онам билиб қолсалар, мендан қаттиқ хафа бўлишлари тайин. Нодиржоннинг иш вақти тугаб, хонасидан чиқиб кетмасидан Холи-

да укамга қўнғироқ қилиб улгурсин-да, эй, Худо», деб Азизжон дилидан илтижо қилди.

Холида ҳамма билан хайрлашиб, хонадан чиқиб кетди.

Муборак хола болалари билан Нодиржон келгунча суҳбатлашиб ўтирди.

Ишдан сўнг касалхонага сумка кўтариб кириб келган Нодиржон ҳамма билан сўрашиб бўлгач, олиб келган «табака»ни тумбочканинг устига қўйди. Азизжон шошапиша:

— Ука, келин қўнғироқ қилдими? — деди.

— Ха, келинингиз қўнғироқ қилиб, оймларнинг келганларини айтди.

«Хайрият», деди Азизжон ичида. Кейин укасига қарата:

— Нодиржон, «табака»ни ликопчаларга бўлиб қўй. Ҳаммамиз биргаликда еймиз, — деди.

— Биз уйга бориб овқатланамиз, кейин ўзинг ерсан, болам, — деди Муборак хола Азизжонга қайғуриб.

— Ҳабибулла бувам тушликка ош олиб келгандилар. Шундан қолгани музлатгичда турибди. Очиқсам, ўша ошни ейман, — деди Азизжон.

— Кеча Ҳабибулла бува олиб келган ошнинг мазаси хали ҳам оғзимда турибди. Агар ош кўп бўлса, мен ҳам ош ейман, — деди Нодиржон.

— Ош кўп, ҳаммага етади, — деди Азизжон.

Акасининг гапларидан кейин Нодиржон музлатгичдан ошни олиб, ошхонада иситиб келди. Кейин қўлини ювиб, «табака»ни ликобчаларга тақсимлади. Нодиржон ўзига ош сузди. Қолганлар зўр иштаҳа билан «табака»ни ейишди. Овқатланиб бўлишгач, Муборак хола идишларни ювиб келиш учун ўрнидан турди.

— Менга беринг, ойижон! Ўзим ювиб келаман! — деб идишларни онасининг қўлидан олиб, ошхонага бориб идишларни ювиб келди.

Азизжон онаси билан укаларини кузатиб, хаёлга толди. У ҳозир Маликанинг олийгоҳда ўқиб юрган пайтларини эслади.

Малика ҳар ярим йиллик имтиҳонларини топширганда, Азизжон бир яшар ўғли Азаматжон билан олийгоҳга бориб хотинининг имтиҳон топширишига кўчада далда бўлиб турар эди. Малика ҳар бир имтиҳонни топшириб чиққанда, ёш боладай бир олам қувонч билан

олдига келганини, хар сафар қандай қилиб имтихон топширганини мароқ билан гапириб берганини, шундан сўнг учаласи кафега кириб имтихонни ювганларини хотирлади. «У пайтлар қандай бахтли эдик», дея Азизжон бир энтикиб қўйди. У Малика ва болалари билан «Ҳайвонот боғи»га борганларини, истирохат боғларида сайр қилганларини эслади. У шу топда болаларини кўришни жуда-жуда хоҳларди. Болаларини эслаб, ширин хаёлларга берилган Азизжоннинг кўзи илинди. Азизжон туш кўрди. Тушида Азаматжон ва Дурбекжонларни кўрди. Болалари Азизжонни излаб касалхонага келишибди.

— Дада, нима бўлди сизга? — деб Азаматжон сўради.

— Ҳеч нарса бўлгани йўқ, ўғлим! — деди Азизжон.

— Нега бўлмаса касалхонада ётибсиз?

— Дам олиб ётибман, болам.

— Касалхонада касал одамлар ётишади-ку? Сиз уйга бориб дам олиб ётсангиз бўлмайми?

— Бўлади болам, бўлади.

— Ундай бўлса, нега уйга бориб ётмайсиз?

— Бизларни ташлаб бир хотинга уйланиб олганингиз ростми? — дея Дурбекжон гапга аралашди.

— Йўқ, ўғлим! Мен сизларни ҳеч қачон ташлаб кетмайман!

— Биламан! Сиз мени алдаяпсиз!

— Йўқ, ўғлим. Алдаётганим йўқ! — деган Азизжон Дурбекжонни кучоқлаш учун талпинди.

— Тегманг менга! — дея Дурбекжон орқага чекинди.

— Азаматжон, сен ҳамма нарсани тушунадиган катта йигитсан-ку, ҳеч бўлмаса сен ёнимга кел, болам! — дея Азизжон энди Азаматжонга қўлларини чўзиб талпинди.

— Йўқ, сиз бизларни ташлаб кетгансиз! — деди Азаматжон укасининг қўлидан ушлаб: — Кетдик, ука. Бу ерга бошқа келмаймиз!

— Тўхтаңлар, болаларим!.. — дея Азизжон улар кетидан югурмоқчи бўлди. Лекин Азизжонни бирор кимса ушлаб тургандай, жойидан қимирлай олмади. Шунда Азизжон: «Азаматжон, Дурбекжон», деб болаларини чақирмоқчи бўлди. Энди у қичқиролмай қийналди.

Азизжон уйғониб кетди. Унинг кўзи каравоти ёнида турган ҳамширага тушди. Ҳамшира:

— Тинчланинг, тинчланинг! — деганча Азизжонга укол қилди. У яна уйқуга кетди.

Лола билан Сулҳида Маликаникида меҳмонда ўтиришибди.

— Мен сенга неча марта айтишим керак, қариндошларсиз ҳеч нарсага эришолмайсан деб. Қуш ҳам қаноти билан учади, — деди Лола.

— Қариндошлар, деб кимни назарда тутаяпсиз? — сўради Малика синиқ бир овозда.

— Ака-ука, опа-сингилларимизни айтяпман-да!

— Ака-ука, опа-сингилларимизнинг қайси бирига менинг зарарим тегибди?

— Сенинг зараринг тегди, деётганим йўқ.

— Бўлмаса, нима демоқчисиз, тушунтириброқ айтсангиз-чи!

— Нега қишлоққа борганингда меникига кирмадинг?

— Вақтим бўлмади.

— Шунча йўл босиб, қишлоғимизга борибсану меникига киришга вақт тополмадингми?

— Акамникига сизмаганимдан кейин қишлоғимизга ҳам сизмай, «Ўз уйимдан айирмасин», деб Тошкентга қайтавердим.

— Акангнинг айтганини қилмаганингдан кейин уришади-да!

— Акамнинг айтганларини қилиб хонавайрон бўлдим! Уйим куйди! Энди яна нима қилишим керак?..

— Ўчир овозингни. Эрингни ёмон десам, сен ундан бешбаттар экансан-ку. «Ўхшатмасдан учратмас», деб шуни айтишса керак-да!

— Ёмон бўлиб мен нима қилдим, опа! — деди Малика йиғлагудек бўлиб.

— Мана шу бетгачопарлигингни ташла, деб неча марта айтдим сенга? Келинойингнинг олдида ҳам шундай беадбсизлик қиласанми? Уят эмасми?

— Ўзингиз шунга мажбур қилаяпсиз-да, опа!

— Мен сенга насиҳат қилиб тўғри йўл кўрсатсам, раҳмат дейиш ўрнига, мен билан юмдалашиб кетмоқчимисан?

— Нима қилсам кўнглингизни оламан, опа! — деди Малика зорланиб.

— Нега бизни ўйнаб-кулиб кутиб олдинг келмаяпти ёки бизнинг келганимиз сенга ёқмадими? Авваллари бизнинг келганимиз «эрингга ёқмаса керак» деб ўйлар эдик. Энди билдим, ҳамма гап сенда экан.

— Сизга нима ёмонлик қилдим, опа! — Малика энди йиғлаб юборди.

— Мени опа деб хурмат қиладиган бўлсанг, ўзингдан каттанинг айтганини қиласан.

— Очикроқ айтаверинг, акамнинг айтганини қилишим керакми? — деди Малика ўзини босолмай.

— Ҳа-да!..

— Йўқ, мен ундай қилолмайман.

— Нега?

— Мен қишлоққа кўчиб борсам, хонавайрон бўлишимга кўзим етди.

— Нима деб вайсаяпсан? Сен хонавайрон бўлсанг, бизлар қараб турармидик? Мана, мен борман. Ҳеч ким туриб бермаса ҳам, мен туриб бераман! — Лола кўксига урди.

— Ҳақиқатан ҳам менга ёрдам бермоқчи бўлсангиз, эрим билан яраштириб кетинг! — деди Малика ялиниб.

— У бетайининг аллақачон бир корейс аёлига уйлашиб кетган. Энди унинг кетидан, «Синглим билан яша», деб ялинишим қолувди. Яшашни хоҳламаган одамни зўрлаб яшатиб бўлмайди. Уни бутунлай эсингдан чиқар.

Опасининг гапларидан кейин Малика кўллари билан юзларини ёпганча хўнграб йиғлади.

«Маликанинг уйлари зўр экан. Эри топармон-тутармон бўлса керак-да. Шундай эрни бировнинг гапига кириб қўлдан чиқарган аҳмоқ хотин. Энди, бундай эрни тушингда ҳам кўрмайсан. Сенинг эрингга ўхшаган эркаклар кўчада қолмайди, сингилгинам. Яхшиси, буни холамнинг ўғли Шомуродга тўғрилаб берганим маъқул. Бола-чақаси билан ижарама-ижара юрибди. Маликанинг бир амаллаб нариги уйини соттирса, ўз бола-чақасига уй-жой қилиб беради. Ўзи эса Маликанинг ёнида бозорга чиқиб, бир-икки сўм пул ишлаб олармиди? Аёл зотига бир-икки оғиз ширин сўз айтдингми, тамом, ўлганини билмайди. Аслида, бизларни шундай яратган!

Маликага келсак содда, фаросатсиз бир оми аёл экан. Бундайларни икки оғиз ширин сўз билан ўз қулингга айлантириш ҳеч гап эмас. Эҳ, аттанг, эркак бўлиб яралмаган эканман-да», дея Сулҳида хаёлидан ўтказди.

— Битта эркакни деб шунчаликми? — хаёлга берилиб ўтирган Сулҳида гапга аралашди. — Мана, мен

топиб бераман эркакнинг зўрини. Холамнинг ўғли Шомурод бор-ку, уни сиз ҳам танийсиз! — деди у Лолага юзланиб.

Лола «ҳа, уни танийман», дегандай бошини қимирлатди.

— Шомурод ҳозир оиласи билан унчалик яхши эмас. Уни сизга уйланишга, мен ўзим кўндираман. Мадрим акамнинг меникига келиб-кешиб юрганларидай, Шомурод ҳам бу ерга келиб-кешиб юради. Асосийси, у сизни ўз никоҳига олади. Шомуроднинг кўнглига яхши қарасангиз, уни бутунлай ўзингизники қилиб оласиз. Кейин ялло қилиб давру даврон суриб яшайверасиз, — деди Сулҳида.

— Мен сиздан эр сўраганим йўқ, — дея Малика ўксиб-ўксиб йиғлади.

— Бўлмаса, акангизнинг айтганини қилиб, уйингизни сотинг-да, Самарқандга кўчиб боринг! — деди Сулҳида Маликага ақл ўргатиб.

— Мана, сиз Мадрим акамнинг айтган сўзларидан чиқмай тўғри қияпсиз. Шунинг учун ҳам улар сизга бир сўм харажат қилдирмай, ўз ҳисобларидан ҳар йил икки марта санаторияга юборадилар. Байрамларда совға-саломни сиздан аямайдилар.

«Бир иложини қилиб, Маликанинг бир уйини соттириб, пулига автобус олсам, садақани пеш қилиш қандай бўлишини бу манжалақига кўрсатиб қўярдим! Аслида, булар олган автобусни ўзим олишим керак эди. Энди бўлар иш бўлди. Ўтиб кетган ишга афсусланишдан фойда йўқ. Бундан кейин қандай қилиб бўлмасин Маликанинг битта уйини соттириб, сотган уйининг пулини қарзга олиб туришим керак. Ана ўша пулларга автобус сотиб олсам, марра меники! Майли у қишлоққа кўчиб бормаса-бормасин. Агар у қишлоққа кўчиб борса, сотган уйлари-нинг пуллари ҳам булардан ортмайдиганга ўхшаб қолди!»

— Ҳа, сизга нима бўлди? Хаёл суриб қолдингиз? Гапларимни эшитяпсизми? — Сулҳида Лолани қўли билан туртиб қўйди.

Лола Сулҳиданинг кейинги гапларига эътибор бермаган бўлса-да:

— Ҳамма гапларингиз тўғри! — деди.

— Бўлди, илтимос, жиминглар! — деди Малика сабр косаси тўлиб.

— Майли, синглим, бизларга ўрин солиб бер. Биз чарчаб келдик, ётиб дам олмоқчимиз, — деди Лола.

Малика кўз-ёшларини артганча, ўтирган ўрнидан турди-да, хонадан чиқиб кетди.

— Эртага автобусингиз Отчопарнинг шох бекатига келадиган кун, шундайми?

— Ҳа, автобусимиз бугун Тошкентга етиб келган бўлса керак. Маликаникига келишимизни Мадрим акамнинг ўзлари ҳам биладилар-ку... Хавотирланмасангиз ҳам бўлади, — деди Сулҳида хотиржам.

— Биладан, — деди Лола, — лекин эртага сизни таксига ўтқазиб юборсам автобусингизни топиб бора оласиз-а?

— Сиз-чи? Сиз қаерга кетмоқчисиз? — Сулҳида ҳайрон бўлиб сўради.

— Мен Маликани кишлоққа кўчиб боришга кўндириш учун ҳаракат қилиб кўрмоқчиман. Агар сиз рози бўлсангиз, албатта. Мабодо, сиз рози бўлмасангиз... — дея Лола чайналди.

— Йўқ, йўқ, мен розиман. Сиз яна бир марта Маликани кишлоққа кўчиб бориш учун рози қилишга уриниб кўринг-чи, балки у кўнар. Мабодо, Малика кишлоққа кўчиб боришга кўнмаса, уни Шомуродга эрга тегишга кўндилинг, хўпми? — деди Сулҳида ялинган оҳангда.

— Ҳамма айтганларингизни кўнгилдагидай қилиб бажараман, — деди Лола шивирлаб.

Малика Лола билан Сулҳидага ўрин солиб бериб, ўзи болаларининг ёнига келиб ётганича кўзларидан оққан ёшларини артиб, хаёлга берилди.

— Дадаси, болаларингизни тоққа олиб чиқиб ўйнатиб келмайсизми?

— Қачон олиб борай? — деди Азизжон ширин жилмайиб.

— Индинга болаларингиз таътилга чиқади. Шунда ҳаммамиз тоққа чиқиб дам олиб келсак-чи?

— Хўп бўлади, жоним! Мен сиз билан болаларни Чимён оромгоҳига олиб бориб ўйнатиб келаман. Тайёргарлик кўраверинглар. Мен эртага ишхонамга бориб, ўн кунга ўз ҳисобимдан таътил оламан.

— Ажойиб инсонсиз-да, дадаси! — Малика эркаланди. — Мен сиз билан жудаям бахтлиман!

— Мен ҳам сиз билан бахтлиман, жоним! — деди Азизжон меҳр тўла кўзлари билан Маликага қараб.

— Ростданми?

— Мен сизни бирор марта алдаганманми?

— Йўқ!..

— Алдамайман ҳам. Сиз ва болаларимизнинг тинчлиги учун мен ҳамма нарсага тайёрман, жоним!

— Биладан, биладан, — деди Малика кўзларини юмганча ўз бахтидан сармаст бўлиб.

Ҳозир эри ва болалари билан Чимён ва Кумушкон оромгоҳларида дам олган пайтлари кўз олдидан кино тасмаларидай бирма-бир ўтди. Сўнг эри ҳар ойда бирикки марта болалари билан ўзини ресторанларга олиб борганларини эслади. Бирданига кинотасмалар орқага қайтгандай, Маликанинг хаёллари ҳам ёшлик пайтига қайтди. У Азизжон билан турмуш қурган дамларини эслади. Энди Маликанинг ўзи сезмаган ҳолда юзларида табассум пайдо бўлиб, кўзларидан оққан ёшларни қўллари билан артди. «У пайтлари қандай бахтли эдим-а! Қани, ўша менинг бахтим?! Ҳаётни орқага қайтариб бўлса эди, Азизжон акамни бошимга кўтариб юрардим! Минг афсус! Энди бунинг ҳеч иложи йўқ!»

Малика Азизжонни эслаган сари қалби унга талпиниб ўртанар, кўзларидан оққан ёшлар эса юзларини юварди.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Ҳавонинг авзойи бузилиб, қорамтир булутлар осмонни қоқлай бошлади. Бир пайт чақмоқ чақиб, момақалдироқ гумбурлади. Кейин ёмғир ёға бошлади. Шу пайт Россиянинг «Рязань» номли темир йўл вокзалига келиб тўхтаган поезддан тушаётган йўловчилар орасида корейс ва ўзбек миллатига мансуб иккита аёл ҳам бор эди.

Ўзбек аёл бўш араваларни судраб юрган аравакашлар орасидаги малласоч ўспирин йигитга мурожаат қилиб:

— Ўғлим, юқларимизни таксилар турадиган майдончага олиб бориб қўясанми? — деди.

— Агар пулини берсангиз, юқларингизни шаҳарнинг нариги бурчагига ҳам олиб бориб беришга тайёрман, — деди ўспирин йигит.

— Эл қатори ҳақингни бераман, ўғлим.

— Бўпти, мен розиман. Қани юқларингиз?

Аёл юқларни тушириш осон бўлиши учун поезд тўхташидан олдин тамбурга олиб келиб тахлаб қўйган яшиқларни унга кўрсатди. Ўспирин йигит яшиқларни аравачасига ортиб, машиналар турган майдончагача судраб келди.

Турнақатор тизилиб турган машиналар ичида ёмғирдан беркиниб ўтирган одамлардан беш-олтитаси машинадан тушиб, уларни ўраб олишди:

— Қаёққа борасиз? Юринг, айтган манзилингизга ўзим олиб бориб қўяман, — дерди уларнинг ҳар бири.

Ўзбек аёл уларни ўраб олган одамлар ичидаги ёлғиз бақалоқ хотинга мурожаат қилиб:

— Биз сиз билан кетамиз, — деди.

— Жуда яхши. Ундай бўлса, юринглар мен билан. — дея бақалоқ рус хотин «Волга» машинаси томон қараб юрди. Шунда ўзбек аёл ўспирин йигитга юзланиб:

— Ўғлим, юқларни мана шу машинага ортиб берақол, — деди.

— Хўп бўлади, — деди ўспирин йигит. Кейин у машинага аравасидаги юқларни орта бошлади.

Иши битган ўзбек аёл сумкасидан пул чиқариб, ўспирин йигитга узатди. Шу пайт ёмғир кучайиб, шиддат билан ёға бошлади. Иккала аёл яшиқларни ҳашаматли уй олдидаги кичкинагина кулбага ташиб бўлишди.

Шунда корейс аёл шеригига:

— Матлуба, қара, ҳамма жойимиз шалаббо бўлиб кетди-ку, — деди уст-бошига ишора қилиб.

— Ёмғир ҳам бизнинг келишимизни пойлаб турган экан-да, Женя хола! — деди Матлуба.

Бу иккала аёл кийим-бошлари солинган сумкаларини кўтарганча кичкинагина хужрага киришди. Бирдан кўчада кучли шамол туриб, ёмғир томчилари шиддат билан дераза ойнасига келиб урилди. Бунга парво қилмаган Женя хола бежирим хонага разм соларкан, энди енгил нафас олди: «Мана энди ҳамма балодан қутулдим. Бу ерда хоҳлаган еримга боришим, хоҳлаган ишни қилишим ва хоҳлаган одамим билан гаплашишим мумкин. Ҳамма вақт одамларнинг таъқиб қилишлари, улардан қочиб юришларим ниҳоят ортда қолди». Шуларни ўйлаётган пайтда:

— Женя хола, сизга хона ёқмадимиз? — дея Матлуба шеригидан сўради.

— Йўқ, нега ундай деяпсиз, Матлуба? Хужрангиз менга ёқди! — деди Женя хола.

— Бўлмаса, нега юқларингизни кўтариб турибсиз? Нарсаларингизни қўймайсизми? — Матлуба Женя холага тажжубланиб қаради.

Унинг гапидан кейин Женя хола халигача ўз юқларини қўлида кўтариб турганини эслади-ю бирданига қулиб юборди.

— Бу шаҳарда ўрнашиб олгунимча, бошпана топиб берганингизнинг ўзи мен учун катта ёрдам. Агар сиз бўлмаганингизда, ҳолим не кечарди? — деди Женя хола тилёғламалик қилиб.

— Мана кўрасиз, хали сизга кўп ёрдамим тегади, — деди Матлуба чин дилдан.

— Раҳмат, синглим! Бу яхшиликларингизни ўла-ўлгунимча унутмайман!

— Бундай гапларни қўйсангиз-чи, Женя хола! Биз инсонлармиз-ку, ахир. Бир-биримизга қўлимиздан келганча ёрдам бериш, бизнинг бурчимиз эмасми?

— Қани энди ҳамма ҳам шундай ўйласа?

— Қўяверинг, Женя хола, ҳар ким экканини ўради.

Бугун яхшилаб дамингизни олинг, эртадан бошлаб сизни бозорга олиб чиқаман, — деди Матлуба.

— Ҳали сиз менга бу ерда қандай қилиб пул ишлашнинг йўлларини ҳам ўргатасизми?

— Ўзингиз билан олиб келган нарсаларингизни сотиш учун эртага мен сизга бозордан жой ҳам топиб берман.

— Раҳмат, синглим! Бу яхшиликларингизни қандай қилиб қайтараман, деб хижолат чекапман.

— Агар сиз шундай деяверсангиз, ёрдам бермай қўяман. Гапларимга тушундингизми, Женя хола?

— Тушундим, Матлубахон, тушундим. Бошқа бундай демайман, — деди Женя хола.

Иккала аёл шу куни дам олиб, эртасига эрталаб бозорга савдо қилиш учун чиқишди. Бу ерларда савдосотиқ билан шуғулланиш учун бозордан жой олиш муаммо эди. Бегона одам бозорда савдо қила бошладими, тамом, бу ердаги «қулоқлар» дарров давлатнинг нозорат қилувчи идораларига хабар беришаркан. Назорат қилувчи давлат идора ходимлари эса янги келган сотувчининг молларини мусодара қилиб, ўзига жарима солишаркан. Бу ернинг бозорларида савдо қилишни хоҳлаган ҳар бир одам, биринчидан, Ички ишлар бўлимида рўйхатдан ўтган бўлиши керак, иккинчидан, давлат идорасидан савдо қилиш учун рухсатномаси бўлиши шарт.

Женя хола бугун эрталабдан Матлуба билан бозорга келиб, савдо қила бошлади. Орадан кўп ўтмай, унинг олдига Ички ишлар кийимидаги бир рус йигити келиб:

— Паспортингизни кўрсатинг, — деди.

У билан ёнма-ён туриб савдо қилаётган Матлуба Женя хола ўрнига жавоб бериб:

— Биз Ибрагимнинг одамларимиз! — деди.

— Мен сиздан сўраётганим йўқ, мана бу аёл билан гаплашяпман! — деди Ички ишлар ходими.

— Булар ҳам Ибрагимнинг одами. Сиз шошмай турунг, мен ҳозир бориб унинг одамларини чақириб келаман, — деганча Матлуба бозор оралаб чошиб кетди.

Матлуба кетиши билан солиқ идорасининг ходими келиб:

— Савдо қилиш учун берилган рухсатноманингизни кўрсатинг, — деди Женя холага.

— Мен Ибрагимнинг одамиман. Агар менинг гапимга ишонмасангиз, бир оз кутиб тулинг, ҳозир унинг ўзи келади, — деди Женя хола шоша-пиша.

— Ибрагим сиз учун бозорга келадими? — солиқ идорасининг ходими таажжубланиб сўради.

— Ҳа, ҳозир келади. Бир пас кутиб тулинг! — деди Женя хола.

Шу пайт иккита кавказ миллатига мансуб йигитларни эргаширган Матлуба етиб келди. У билан келган йигитларнинг барзангиси Женя хола олдида йиғилиб турган тўрт-бешта одамларга қарата:

— Қани, бу ердан тез тарқалинглари-чи! — деди.

— Нима гап, тинчликми, бошлиқ? — деди иккинчи, жуссаси кичик озғин йигит.

— Тинчлик, — деди Ички ишлар ходими.

— Сотувчиларнинг ҳужжатларини текшираётгандим, — деди солиқ идорасининг ходими.

— Сизлар билан маслаҳатлашадиган гаплар бор. Қани, мен билан юринглари-чи! — деди у.

Ички ишлар билан солиқ идорасининг ходими озғин йигитга эргашиди.

— Ҳаммаларинг ўз ишларингга боринглари-чи! — Барзанги йигит одамларнинг тарқалишини кутиб турди. Йиғилганларнинг ҳаммаси тарқалиб, ўз ишлари билан машғул бўлганларини кўргач, у ҳам озғин йигит бозорни назорат қилувчи давлат идора ходимларини эргаштириб кетган томонга қараб юрди.

Ибрагимнинг қудратига тан берган Женя хола:

— Буларнинг қайси бири Ибрагим? — дея Матлубадан сўради.

— Ибрагимнинг ўзини бозордаги сотувчиларнинг биронтасиям танишмайди. Фақат унинг одамларинигина таниймиз, — деди Матлуба унинг соддалигидан яйраб кулиб.

Унинг гапларидан ҳайратланган Женя хола:

— Ибрагим деганлари ким ўзи? У қандай иш билан шуғулланади? — деб сўради.

— Бу шаҳардаги бозорларнинг ҳаммаси унга қарайди, — деди Матлуба.

Шунда Ибрагимга ҳаваси келганини яширолмаган Женя хола:

— Ана ҳаёту мана ҳаёт! — деб кўйди.

Женя холага ёрдам берган барзанги билан озғин йи-

гит кечки пайт бозордаги сотувчилардан пул йиға бошлади. Навбат унга келганда:

— Энди ҳеч ким сизга тегмайди. Бемалол савдоингизни қилаверинг, — дея озгин йигит Женя холага илтифот қилди. Кейин яна қўшиб қўйди: — Агар биров безовта қилса, Машага айтинг, у сизга дарҳол бизларни топиб беради. Ўзимиз ҳаммасини жой-жойига қўямиз.

— Хўп бўлади, ака! Бугунги ёрдамингиз учун сизга катта раҳмат! — деди Женя хола миннатдорчилик билдириб.

Иккала йигит ўзларига тегишли улушларини ундириб кетишгач, Матлубага юзланган Женя хола:

— Маша деганлари ким бўлади? — деб сўради.

— Мен-да, Женя хола. Маша деганлари мен бўлман! — деди Матлуба шўх кулиб.

Шундай қилиб, Женя хола Россия бозорларининг бирида савдо-сотиқ билан шуғуллана бошлади. Фойдаси чакки эмас эди. Ўзи билан олиб келган Ўзбекистон молларини икки-уч бараварига пуллаб, сотиш учун олиб келган моллари оз қолганда, у Матлубага қарата:

— Олиб келган молларимиз тугаб қолса, кейин нима қиламиз? — деди ваҳимага тушиб.

— Хавотирланманг, Женя хола. Ўзбекистондан келган поезд вагонлари молга лиқ тўлалигини ўзингиз кўрдингиз-ку. Мол олиб келганларнинг кўпчилиги вокзалда молларини кўтарасига сотиб, яна шу поездда орқасига қайтиб кетишади. У ёқда уларнинг мол тайёрлаб турадиган одамлари бор. Улардан молларни қабул қилиб олишгач, яна бу одамлар Россияга келишади. Мана шунақа гаплар, Женя хола.

— Бунақада бутун умрлари поездда ўтиб кетади-ку?

— Худди шундай. Поезд уларнинг уйларига айланиб қолган!

— Тушунарли, — деди Женя хола.

Кўп ўтмай, Женя хола Россия бозорига мослашиб, унинг учарларидан бирига айлана бошлади. У бозордаги озгин йигит орқали Гусайн деган даллол йигит билан танишди. Гусайн Женя холага керакли уйни топиб беришга ваъда берди. Женя хола ўзида йўқ хурсанд. У ҳамма ташвишлардан бир йўла қутулди. «Агар уй олсам», — ўйларди у, — Матлубани уйимга ижарага қўяман. Бозордан топган пулим билан ижара ҳақи учун

олган пулларим қанча харажат қилсам ҳам етиб ортади. Женя хола қўлига тушадиган жарақ-жарақ пулларни ўйлаб, хурсанд бўлганидан сармаст эди. Ана шундай кунларнинг бирида Гусайн бозорда савдо қилаётган Женя холани узокроқдан туриб кузата бошлади. Бир пайт уларнинг кўзлари тўқнаш келди. Шунда Гусайн уни имлаб чақирди.

Женя хола ҳам унга «ҳозир», дегандай ишора қилиб:

— Матлуба, менинг молларимга ҳам қараб турунг, мен ҳозир келаман, — деди.

— Нарсаларингизни ўзим сотиб тураман, сиз бемадол ишингизни қилиб келаверинг, — деди Матлуба.

Женя хола Гусайннинг олдига бориб:

— Менга лойиқ уй топилдими? — деб сўради.

— Сизбоп зўр уй топдим, — деди Гусайн.

— Уйнинг нархи қанча экан?

— Эллик беш минг доллар, деяпти. Яна озгина нархини туширса бўлади.

— Уйнинг нархини яна қанча тушириш мумкин?

— У сизнинг савдолашишингизга боғлиқ.

— Сиз топган уй ўша пулга арзийдими ўзи? — деди

Женя хола йигитга синовчан назар билан қараб.

— Мени хафа қилаяпсиз, Женя хола! — деди Гусайн. — Ҳали шу пайтгача мен топиб берган уйдан ҳеч ким норози бўлмаган!

— Уй эгаси қани? — Женя хола атрофга аланглади.

— Олдин келишганимиздай, беш юз «кўки»ни берганингиздан кейин сизни у одам билан таништириб қўяман, — деди Гусайн.

Женя хола белига боғлаб қўйган фартук чўнтагидан пулларни олиб санади. Ёнидаги пуллар мўлжалдагига етмади, шекилли:

— Мен ҳозир, сиз шошмай турунг! — Женя хола ўзи савдо қилаётган томонга қараб юрди ва Матлубанинг олдига бориб нимадир деди. Кейин у Женя холага пул берди. У Матлубадан пулни олди-да, тўғри Гусайннинг олдига келиб: — Агар уйни олмасам, бу пулларни менга қайтиб берасиз-а? — деб сўради.

— Бизнинг ишда фирромлик бўлмайди. Айтилган сўз — отилган ўқ, — деди Гусайн.

— Мана, айтган пулингиз, — Женя хола қўлидаги рублларни Гусайнга узатди.

Йигит пулларни ундан оларкан:

— «Кўки»да бермайсизми? — деб сўради.
— Менга фарқи йўқ. Ана, валюта айирбошлаш ша-
хобчаси. Хоҳласангиз «кўки»га алмаштириб бераман, —
деди Жения хола.

— Майли, рубль бўлса рублда, — деган Гусайн ун-
дан олган пулларни санаб кўрди-да: — Юринг кетдик, —
деди.

Жения хола унга эргашди.

Гусайн бозорни оралаб ўтиб, бурчакдаги кафега ки-
риб келди. У бир стол олдига келиб, ўтирган йигитни
Жения холага таништирarkan:

— Мана шу йигит уйини сотмоқчи. Исми Толик, —
деди.

Аёл ҳам ўз навбатида:

— Жения хола, — деб ўзини таништирди.

— Мана, танишиб ҳам олдинглар. Энди бемалол сав-
долашавринглар, — деди Гусайн.

— Нимани савдолашамиз? — деди Жения хола шоша-
пиша.

— Уйини-да.

— Қайси уйини?

— Ҳозир Толик билан бирга уникага бориб уйини
кўрасиз.

— Сиз бормайсизми? — деди Жения хола хавотирла-
ниб.

— Нега бормас эканман? Албатта бораман, — деди
Гусайн.

Толик уларнинг суҳбатини бўлди.

— Қани, юринглар кетдик, — деб аёлга савол наза-
ри билан қараб олди-да, ўзи олдинга ўтиб йўл бошлагач,
сўзини давом эттирди. — Жения хола, нега бунчалик
шошма-шошарсиз? Ҳозир уйимни кўрсатаман. Агар уйим
сизга ёқса, кейин савдолашаверамиз. Биз қочиб кетаётган-
нимиз йўқ-ку!

Унинг гапларидан кейин бироз хижолат бўлган Жения
хола:

— Мен сизни танимасам... — деб чайналди.

— Нега қўрқасиз? Одам-одамни ермиди? — деди
Толик.

— Қўрққаним йўқ, — деди Жения хола ўзини бироз
ўнглаб олиб.

Толик йўл чеккасида турган «Жигули»сига уларни
ўтқазиб, ҳовлисига олиб келди. Уйнинг ҳамма хоналари-

ни кўриб чиққан Женя холага бу шинамгина ҳовли ёқиб қолди.

У уй эгасига мурожаат қилиб:

— Уйингизнинг нархини айтинг! — деди.

— Етмиш минг, — деди Толик.

— Боя бошқача нарх айтгандингиз-ку? — Женя хола Гусайнга қаради.

— Менга айтган нархингизни буларга ҳам айтаверинг, — деди Гусайн.

— У сотадиган нархим. Мен буларга савдолашадиган нархимни айтаяпман, — деди Толик.

— Бўладигани қанча? — сўради Женя хола.

— Эллик беш минг, — деди Толик.

— Сизлар бемалол савдолашаверинглар, — дея Гусайн чеккароққа чиқиб турди.

— Қиммат айтаяпсиз, — деди Женя хола.

— Бундай уйларни эллик беш мингга ололмайсиз.

Ҳозир менга пул жудаям зарур бўлганлигидан ховлимни арзонроқ нархга бўлса-да, тезроқ сотмоқчиман. — деди Толик.

— Ўттиз минг бераман.

— Жа ерга урвордингиз-ку. Савдолашишингизни билганим учун ҳам етмиш минг дегандим.

— Ўттиз уч минг.

— Йўқ. Эллик беш мингдан бир цент кам бўлса ҳам сотмайман.

— Боринг, ана, ўттиз беш минг.

— Нималар деяпсиз? Сиз ўзи гапга тушунасизми? — Толик Женя холага еб қўйгудек тикилди. Унинг совуқ нигоҳидан Женя холанинг бадани сесканиб кетди.

— Қирқ беш минг бераман, — деди Женя хола бўшашиб.

— Йўқ, бўлмайди, — деди Толик бир оз юмшаб.

Энди Женя холанинг нажот излаган кўзлари Гусайнга қаради. У аёлнинг мақсадини тушунди, шекилли, улар олдига келиб уй эгасига қарата:

— Мен опа билан бир дақиқа гаплашиб олсам майлими? — деди.

— Майли, қанча гапларингиз бўлса, бемолол, гаплашиб олаверинглар, — дея Толик нари кетди.

Иккаласи ёлғиз қолгач, Гусайн секингина пичирлаб:

— Женя хола, уй сизга ёқдими? — деди.

— Бўлади. Ёмонмас, — деди Женья хола уйни қўлдан чиқаргиси келмай.

— Ховли сизга ёққан бўлса, эллик беш минг долларга олаверинг. Мен ҳам роса тортишгандим, нархини шундан пастга туширмади. Уйларнинг нархини ўзингиз ҳам кўрдингиз-ку. Бундай ўйларни олтмиш беш, етмиш минг долларсиз ололмайсиз.

— Хеч бўлмаса, эллик минг берамиз, деб уни кўндиришга уриниб кўринг, — деди Женья хола ялиниб.

— Агар у кўнмаса, эллик беш мингга олаверасизми? — дея Гусайн сўради.

— Бор-йўғи эллик уч минг долларим бор. Қолганини қаердан топиб бераман? — деди Женья хола бўшашиб.

— Шеригингиздан қарз олиб турсангиз бўлмайдими?

— Ўз пулимга уй олсам, шундоғам бозорда савдосотиқ қилишим учун шеригимдан қарз олишим керак бўлади. Бўлмаса, мени бу бегона юртларда ким боқади?

— Майли, мен бир уриниб кўраман.

— Эркакнинг эркак билан келишиши осонроқ бўлади. Сиз у билан яхшилаб гаплашиб кўринг, зора кўнса! — деди Женья хола унга ялиниб.

Унинг гапларидан кейин Гусайн Толикнинг олдига бориб, у билан анча тортишди. Шундан кейин у Женья холага юзланиб:

— Женья хола, бу ёққа келинг, иш пишди, — деди.

Женья хола йигитлар олдига келиб:

— Гусайн, қанчага келишдингиз? — деди сабрсизлик билан.

— Толикни эллик уч минг долларга зўрға кўндирдим, — деди Гусайн.

Хурсанд бўлиб кетган Женья хола ҳозир Гусайнни кучоқлаб, ўпиб олишдан ўзини зўрға тийиб турарди.

— Раҳмат сизга, ука! — Женья хола Гусайннинг елкасига қоқди.

— Мен сизларнинг қуруқ лафзларингизга ишониб, эндиги келадиган мижозлардан ҳам айрилиб қолмай тагин. Агар уйни ҳақиқатан ҳам оладиган бўлсанглар, менга гаровга пул бериб кетинглар. Ана шундан кейин сизнинг лафзингизга ишонаман.

— Ёнимда пулим йўқ эди-ку! — деди Женья хола «Энди нима қиламиз?» дегандай Гусайнга қараб.

— Қанча беришимиз керак? — деди Гусайн Толикка юзланиб.

— Беш минг, — деди у.

— Камроқ берсак бўлмайдами?

— Қанча бермоқчисиз?

— Беш юз.

— Майли, мен розиман. Фақат эртага эрталаб соат тўққизу ноль-нолгача етиб келмасанглар, гаровга қўйган пулингиз қуйиб кетади. Келишдикми? — деди Толик қўлини узатиб.

— Қўлингизни бермайсизми? — деди Гусайн аёлга.

Унинг гапидан сўнг Женя хола ҳам қўлини чўзди. У шу тарзда Толик билан қўл ташлашиб битимни яқунлади.

Шундан сўнг Гусайн:

— Боя сиздан олган беш юз долларни Толикка гаров сифатида берсам, менга уйингизданми ёки бозорданми беш юз доллар олиб берасизми, Женя хола? — деди.

— Албатта. Ҳозир мен билан бозорга борсангиз, Матлубадан беш юз доллар олиб, сизга бериб юбораман. Фақат у биздан олган беш юзга тилхат ёзиб берсин! — деди Женя хола.

— Ҳозир мен сизга тилхат ёзиб бераман! Исм-шарифингизни айтинг! — деди Толик.

Женя хола исм-шарифини айтди.

Толик тилхат ёзиб, Гусайнга узатди. У Толикдан тилхатни олиб, шимининг чўнтагига солди. Кейин Гусайн Женя холадан олган пулни унга берди.

Толик пулни санаб кўрди-да:

— Эртага эрталаб соат тўққизу ноль-нолгача сизларни кутаман, — деди.

Уй эгаси билан хайрлашиб қўчага чиққан Женя хола билан Гусайн йўлдан физиллаб ўтиб турган энгил машиналарга қўл кўтарди.

Улар олдига келиб тўхтаган энгил машина эгасига:

— Бизларни ЦУМ олдидаги бозорга олиб бориб қўйсангиз, — деди Женя хола.

Гусайн билан Женя хола машинага ўтиришди.

— Бозор олдида бир пас кутиб турсангиз, мен пул олиб чиқаман. Кейин мени шаҳар марказий халқаро алоқа бўлимигача ташлаб қўясиз, — деди Женя хола хайдовчига қарата.

Бозор олдига келиб тўхтаган машинадан тушган Женья хола, бозорга кириб Матлубадан пул олиб чиқди ва Гусайнга берди. Аёлдан пулни олган йигит:

— Эртага эрталаб, ўн бешта кам тўққизда сиз билан Толикнинг уйида учрашамиз. Ҳозирча хайр! — деб ўз йўлига равона бўлди.

Гусайн билан хайрлашгандан сўнг Женья хола ҳалиги таксига ўтириб, шаҳар марказий ҳалқаро алоқа бўлимига етиб келди. У телефонда Тошкентнинг кодини терди. Телефоннинг нариги томонидан «Алло, эшитаман!», деган аёл кишининг овози эшитилди.

— Люда, бу сенмисан? — деди Женья хола.

— Ха, менман! Сизни яхши эшитаяпман Женья хола, гапираверинг! — деди Люда.

Хурсандлиги товушидан сезилиб турган Женья хола:

— Бугун мен уй олдим, табрикласанг бўлади, — деди.

— Қанчага олдингиз?

— Жуда арзон. Ярим нархига олдим.

— Нотариал идорасида олди-сотди шартномасини қилдингизми?

— Шартномани эртага эрталаб қиламиз. Уйни ҳозиргина савдолашдик.

— Янги ҳаётга қадам ташлашингиз билан табриклайман, Женья хола!

— Раҳмат Люда! Бу ерда мен Гусайн деган бир йигит билан танишиб қолдим. Унинг бақувват оғайнилари сероб экан. Бу ёққа келганингдан кейин у йигит билан сени ҳам таништириб қўяман. Балки уни қўлга олиб оларсан?

— Келишган йигитми?

— Кетворган...

— Унга қўз-қулоқ бўлиб турунг, яна бошқа бировлар илиб кетмасин.

— Илиб кетса кетаверсин. Бу ерда ундайларнинг уруғи кўп.

— Шаҳарнинг ҳавосини олганга ўхшайсиз. Ўзингизга бирорта чол топиб олмадингизми?

— Чолни бошимга ураманми? Уй олсам, Тошкентдан келган битта-яримта ёшроқ йигитлардан танлаб, ўзимга кул қилиб оламан.

— Ў-ў, зўрсиз-ку. Яна қандай мақсадларингиз бор? — Люда яйраб кулди.

— Ҳамма ишларим яхши. Қани, ўзингдан гапир. Ҳали ҳам Азизжоннинг пешига ёпишиб юрибсанми?

Энди телефоннинг нариги тарафи жимиб қолди.

— Нега индамайсан? — Женя хола сўради.

— Нима ҳам дердим.

— Сенинг Россияга келиш ниятинг борми, ўзи?

— Тўрт девор ичида яшириниб ўтириш жонимга тегиб кетди, — Люданинг йиғлаган овози эшитилди.

— Қўй, йиғлама. Ҳамма нарсага қўлингни силтаб поездга ўтиргину бу ёққа келавер!

Телефоннинг нариги тарафи яна жимиб қолди.

Женя хола Люданинг йиғлаётганлигини сезиб:

— Нега бунча йиғламасанг? Гена касал бўлиб қолди-ми?

— Йўқ, Гена соппа-соғ!

— Азизжонга бирор нарса бўлди-ми?

— Йўқ. Унинг ҳам соғлиги яхши!

— Бўлмаса, нега йиғлайсан?

— Бу ерда эзилиб кетдим, Женя хола! — Люда энди хўнграб йиғлаб юборди.

Женя хола «Ўзини босиб олсин», деб ўйлади, шекилли, у ҳам бирпас жим бўлиб қолди. Орадан кўп ўтмай, Люда йиғидан тўхтади.

Шундан сўнг Женя хола:

— Азизжон касалхонадан чиқдимми? — деб сўради.

— У касалхонадан шу ҳафта ичида чиқади.

— Уни Россияга олиб келиш ниятингдан ҳалиям қайтмадингми?

— Ҳозирча йўқ!

— Нега энди ҳозирча?

— Азизжон касалхонадан чиқиши билан ундан Россияга борасизми ёки йўқми деб сўрайман. Агар у бораман деса, бирга борамиз. Йўқ, деса ўғлимни оламану йўлга чиқаман.

— Ана энди ўзингга келдинг, энди мен таниган Людага ўхшадинг.

— Ҳалиям мен ўша-ўша Людаман.

— Бу ёққа келишинг қачон маълум бўлади?

— Азизжон шу ҳафта ичида касалхонадан чиқса, кейин у билан очик-ойдин гаплашсам... — деди Люда ўзи билан ўзи сўзлашаётгандай кун санаб.

Кейин Женя холанинг саволига жавоб берди: — Мана шу олти кун ичида узил-кесил ҳал қиламан.

— Янги уйга кўчиб ўтганимдан кейин ўзим яна сенга кўнғироқ қиламан, — деди Женья хола.

— Телефонингизни кутиб қоламан.

— Ҳозирча хайр, Люда.

— Ўзингизни асранг, Женья хола.

— Энди менга бало ҳам урмайди! Лекин сен бу ёкка етиб келгунингча, эҳтиёт бўлишинг керак! — деди Женья хола. У Люда билан гаплашиб бўлганидан кейин телефон гўшагини жойига қўйиб, кўчага чиқди. Женья хола ўпкасини тўлдириб тоза ҳаводан нафас оларкан: — Ҳаёт қандай гўзал! — деди овозини чиқариб.

* * *

Маликани қишлоққа кўчиб келишга кўндирилмаганини Лоладан эшитган Сулҳида, уни Шомурод билан таништириш йўлларини излай бошлади. Ниҳоят, у бир иложини топгандай, Шомуродни телефон орқали уйига чақирди. Сулҳиданикига кириб келган Шомурод:

— У қанақа иш экан? Бунчалик шошилишч! — деди тўнғиллаб.

— Мундоқ ўтир, маслаҳатли иш чиқиб қолди, — деди Сулҳида юмшоқ ўриндикдан ўтиришга жой кўрсатиб.

Қандай ишлигини билишга сабри чидамаган Шомурод:

— Қандай иш? Тезроқ айта қолсангиз-чи? — деди у Сулҳида томонга бир оз энгашиб.

— Уф, яна ичиб олдингми? — Сулҳида ундан сал нарироққа сурилиб ўтирди. — Бу юришингда биринг икки бўлмайди сен боланинг.

— Мени уришгани чақирдингизми? — деди Шомурод аразлаб.

— Йўқ, сенга бир зўр аёл топиб қўйдим.

— Ўзимнинг болаларимни боқолмаяпману аёлни бошимга урамани!

— Сен уни боқмайсан, у сени боқади.

— Ўзи бойвачча аёл бўлса, мени бошига урадимиз?

— Унга фақат эр керак. Бошқа ҳамма нарсаси етарли.

— Оиламга нима дейман?

— Хотининг бир-икки кун йиғи-сиғи қилади-да, тақдирга тан беради. Унинг шундан бошқа иложи ҳам қолмайди. Ана, Фарида ҳам бир-икки кун жанжал қилиб

кўрди. Қўлидан ҳеч нарса келмагач, яна жим бўлиб қолди.

— Қайси Фарида?

— Мадрим акамнинг олдинги хотини, — деди Сулҳида худди ёмон бир нарсага кўзи тушгандай, юзини бужмайтириб.

— Улар ҳалиям бирга яшашади, шекилли?

— Мадрим акам Фаридани бир чўри ўрнида кўради. Мен бўлса, бир дам олиш оромгоҳидан иккинчи дам олиш оромгоҳига сакраб, мазза қилиб ўйнаб юрибман. Бунга ўзинг ҳам биласан.

— У хотинини ҳам дам олиш оромгоҳларига олиб борса керак? Мадрим акада пул кўп-ку? — деган Шомурод Сулҳидага ишонқирамай қаради.

— Уни бирор марта ҳам бундай жойларга олиб бормаган, — Сулҳида жеркиб гапирди.

— Нега энди? — дея Шомурод хайрон бўлиб елкасини қисиб қўйди.

— Нега бунчалик унинг ёнини оласан? У сенинг киминг ўзи?

— Шунчаки...

— Мадрим акам билан танишган пайтларимда, зўрға менга уч-тўрт сўм пул ташлаб кетар эди. Шунинг учун ҳам мен ўша пайтлари, у билан яширинча яшардим. Кейинчалик Мадрим акам «Мерс» автобусини олиб, жарақ-жарақ пул топа бошлади. Шундан сўнг мен ҳам хомиладор бўлиб, уни ўзимга қонуний уйланишга мажбур қилдим.

— Агар автобусини сотиб олмаганларида, Мадрим акага турмушга чиқмасдингиз, шундайми?

— Албатта! Пулсиз одамни бошимга ураманми? Мабодо, камбағалга турмушга чиққанимда, ўла-ўлгунча бошим ташвишдан чиқмасди.

Кўрсаткич бармоғини бигиз қилиб ҳавода силкитган Шомурод:

— Ёмонсиз, Сулҳида опа, ёмонсиз, — деди шўх қулиб.

— Шуни сезган Мадрим акам ҳам мендан ажралиб қолишдан қўрқиб, сингисининг бор-йўғини шилиб олди.

— Йўғ-э. — Шомурод унинг гапларига ишонмади.

— Ҳа! Мадрим акам мендан ажраб қолмаслик учун шундай қилди. Бу гапларни уларнинг ўзлари менга айт-

ганлар. Бизга ўша автобусни олиб берган синглиси билан сени таништирмоқчиман.

— У аёл нима деркин? — талмовсиради Шомурод.

— Нима дерди, аёл кишининг қулоғи билан яхши кўришини биласан-ку. Ширин сўзларни топиб гапирсанг, ўлганини билмайди. Ҳозирча ичкиликни йиғиштир, уни ўзингга ўргатиб олганингдан кейин хоҳлаганингча ичаверасан. Тушундингми?

— Тушунмай ўлибманми! Мени ҳаётнинг қийинчиликлари эзиб юборди! Шунинг учун ҳам ичаман. Агар у аёл билан келишиб кетсам, ичкиликни бутунлай ташлаб юборардим!

— Малика билан танишишнинг бир йўлини ўйлаб қўйдим.

— Қайси Малика билан?

— Сенга таништирмоқчи бўлган аёлнинг исми Малика. У Мадрим акамнинг синглиси бўлади.

— Мадрим ака биладими?

— Ҳозир Мадрим акам билан Маликанинг бир-бирини кўргани кўзи йўқ.

— Нега?..

— Мен сенга ҳозиргина нималар дедим? Мадрим акам синглисининг бор-будини тортиб олди, демадимми? Шу сабабдан Маликанинг акасини кўргани кўзи йўқ.

— Мадрим аканинг шунчалар паст кетганини сиздан бошқа одам айтса, ўлай агар, ишонмасдим. «Синалмаган отнинг сиртидан ўтма», деганлари шу бўлса керак-да.

— Бу ҳам бизнинг ютуғимиз.

— Ака-сингил муносабатлари бузилишининг бизга нима даҳли бор?

— Гапларимни яхшилаб эшит, шунда ҳаммасига тушуниб оласан.

— Ҳм-м... — Шомурод Сулҳида гапларининг мағзини билиб олиш учун жимиб унга тикилди.

— Мадрим акамнинг Фариданинг болаларига Тошкент шаҳридан уй олиб берганини эшитиб қолдим. Шундан буён аразлаб, улар билан гаплашмаяпман. Тунов куни «Нима қилсам мен билан ярашасиз», дедилар. «Тошкент шаҳридан Отабегимга ҳам уй олиб берганингиздан кейин сиз билан ярашаман» дедим. «Салгина сабр қилиб туринг! Маликанинг бир уйи бўш турибди. Бир иложини қилиб текин-гаровга унинг ўша уйини Отабегимга олиб бераман» дедилар. Энди Маликанинг Мадрим акамга

уйини бермаслиги аниқ. Чунки Мадрим акам сабабли унинг гулдай оиласи бузилиб кетди. Айтганларимни қилиб, тезроқ отни қамчиласанг, ўша уй сеники бўлади. Тушундингми?

— Тушунмай ўлибманми? Маликанинг иккита уйи бор эканми?

— Ҳа, иккита уйи бор. Уйлари жуда хашаматли экан. Кўрсанг, овзинг очилиб қолади.

— У бунча пулни қаердан олган?

— Эри топармон-тутармон бўлган экан.

— Малика шундай эрни нега қўлдан чиқарибди?

— Мадрим акамнинг сўзига кириб.

— Аҳмоқ аёл экан.

— Ақлли аёл бўлганда, сенга қолармиди?

— Ҳали менга қоладими, қолмайдими бу номаълум-ку. Сиз бўлсангиз...

— Мен билганим учун шундай деяпман. Агар ширин сўзлар билан алдаб, осмондаги ойни ваъда қилсанг, уни ўзимники деявер.

— Мадрим ака билиб қолса-чи?

— Шомурод мол олиб келиш учун Тошкентга борганда, Отчопар бозорида Малика билан танишиб қолибди, дейман. Сен ҳам шундай дейсан. Иккаламининг гапимиз бир жойдан чиқиши керак.

— Мени Малика билан қандай таништирмакчисиз?

— У савдо қилиб турган дўконга бориб, у-бу нарса олмоқчи эдим, танишларингиздан арзонроқ олиб берар экансиз, Лола опам шундай деб мени олдингизга юбордилар, дейсан. Шу-шу Маликани аста-секин қўлга олиб оласан.

— Бу ишнинг осон битишига сира ҳам кўзим ет-маяпти.

— Жон куйдирмагунча жонона қайда, тоққа чиқмагунча дўлана қайда, дейишган-ку! Шундай аёлни қўлга киритиш учун озгина жон куйдирасан-да, жигарим! — деди Сулҳида қўлларини ёйганча ўйнатиб.

— Озгина қийинчиликка эмас, мақсадимга етиш учун ҳамма нарсага тайёрман.

— Унга оилам билан ажрашганман, десаммикин ёки у менга иккинчи хотин бўлишга кўнармикин?

— Ҳозирча оилам билан ажрашганман, деявер. Кейинчалик бир гап бўлар, — деди Сулҳида қўлини силтаб.

Шомурод Сулхида билан хайрлашиб уйга қайтди. У йўлда кетаётиб, Тошкентдай азим шаҳарда Шомурод бой-вачча бўлиб юришини тасаввур қиларкан, мийиғида кулиб қўйди.

* * *

Женя хола олдида турган даста-даста долларлардан бир дастасини олиб санар экан:

— Матлуба, соат неча бўлди? — дея сўради.

Матлуба стол устида турган қўл соатни олиб қараркан:

— Соат етти ярим бўлибди, — деди.

— Хали вақт бор экан, — деди Женя хола.

— Саккиз яримда чиқсангиз ҳам, етиб оласиз, — деди Матлуба.

— Йўқ, вақтлироқ чиқаман. Кечикиб қолсам, гаровга қўйган пулим куйиб, уй қўлдан чиқиб кетиши мумкин.

— Негадир кўнглим ғаш. Мен ҳам сиз билан борсам-микин?

— Йўқ, бундай қилсак, бир кунлик даромаддан қолиб кетамиз. Сиз менинг нарсаларимни ҳам ўрнимга сотиб турасиз. Нотариал идора орқали уйни ўз номимга расмийлаштириб бўлгач, мен ҳам бозорга ўтаман. Кейин кечгача савдо қиламиз. Кечқурун иккаламиз кафедра уйни ювамиз. Эртага эса янги уйга кўчиб ўтамиз, — деди Женя хола қувноқ овозда.

— Майли, сиз айтганча бўла қолсин. Лекин бугун негадир кўнглим ғаш.

— Гусайн ўзимизнинг одам, хавотирга ўрин йўқ.

— Буёғини ўзингиз эпласангиз, мен бозорга кетдим.

— Ҳаммасини ўзим эплайман! Сиз ҳеч хавотирланмасдан бозорга бораверинг. Савдонгизнинг ривожини берсин.

— Кўришгунча! — дея Матлуба уйдан чиқиб, бозорга қараб йўл олди.

Женя хола долларларни санаб бўлгач, йўл ҳозирлигини кўра бошлади. У стол устидаги соатни қўлига олиб қаради. «Хали вақт бор экан. Гусайнга мени келиб олиб кет, такси пулингни бераман, десам бўлар экан. Шунча долларни кўчада кўтариб юрсам, ҳозир кўчада кўп, безори кўп», деб ўйлаган Женя хола ёмон хаёлга бориб, «Йўқ, йўқ, бўлиши мумкин эмас. Бу кунга етиш учун қанча ёмон кунларни бошимдан ўтказ-

дим. Энди ҳамма нарсага эришай деб турганимда... Йўқ, бўлиши мумкин эмас. Уйни сотиб олишга Матлуба билан боришим керак эди. У ҳам «кўнглим ғаш», дедими? Наҳотки, бирор нарсани сезган бўлса? Яхшиси, хозир бекатга чиқиб кўраман. Агар Матлуба кетиб қолмаган бўлса, у билан бирга Толикникига бораман», деган хаёлда Жения хола бекат томон қараб югурди. Бекатда турган уч-тўртта одамлар ичида Матлуба кўринмади. Тарвузи қўлтиғидан тушган Жения хола орқасига қайтди. «Бунча ваҳима қилмасам. Бу пулларни божхоначилардан беркитиб, вагондаги бегона одамлар даврасида, ҳеч кимга сездирмасдан авайлаб, шунча йўл босиб олиб келдим-ку, нега энди бир қадам жойга олиб боролмас эканман? Албатта, олиб бораман. У ерда Гусайн бор. У ўзимизнинг одам». Энди бироз тинчланган Жения хола эллик уч минг долларни қўйнига солганча кўчага чиқди. «Таксига ўтирсаммикин? Йўқ, автобусда кетганим маъкул. Шуниси тинчроқ. Аксига олиб уйимиз олдидаги бекатдан Толикникига борадиган транспорт ҳам йўқ. Истироҳат боғини кесиб ўтиб, муюлишдаги бекатдан автобусга ўтираман». Бу фикри ўзига маъкул келган Жения хола истироҳат боғи томонга қараб юрди. У йўлни яқин қилиш учун катта йўлдан юрмай, истироҳат боғини кесиб ўтган оёқизи йўлдан юришга қарор қилди. Жения хола эҳтиёт-шарт атрофга аланглаб қаради. Яқин атрофда ҳеч ким кўринмади. У йўлдан тез-тез юриб, истироҳат боғининг панжарасига яқинлашганда, орқасида иккита йигит пайдо бўлди. Уларга кўз қирини ташлаган Жения хола йигитнинг тез-тез юриб, унга яқинлашаётганини сизди. Шунда Жения хола истироҳат боғи ичидаги қуюқ дарахтзорга кўз югуртираркан, уни кўрқув босди. Энди таваккал қилган Жения хола қочишга чоғланиб, панжаранинг одам сиғадиган даражада қирқиб қўйилган жойига шоша-пиша ўзини урди.

У панжарадан ўтиши билан олдидаги дарахтзор ичидан чиққан иккита йигит ҳам Жения хола томонга қараб юрди. Ноилож қолган Жения хола рўпарасидан чиққан йигитлар томон қараб юраркан, оёқлари бир-бирига чалишиб, йиқилиб тушишига оз қолди, хавотир-аралаш орқасига ўгирилиб қараган Жения хола энди ўзига яқинлашиб қолган йигитларнинг ниқоб кийиб олишганини кўрди. Уни кўрқув босиб, йигитлардан қочиб қутилиш ниятида

дарахтзор ичига ўзини урди. Қочиб кетаётган Женя холанинг оёқлари бир-бирига чалишиб, йиқилиб тушди. У ўрнидан турмасиданок, югуриб етиб келган йигитлардан биттаси:

— Бизлардан қаерга қочиб қутулмоқчисан? — деди дўриллаган овозда.

— Қани, ёнингда борини чиқар! — деди иккинчи йигит дўқ уриб.

— Ёнимда беш юз рублдан бошқа ҳеч вақоим йўқ, — дея Женя хола йиғлаганча, чўнтагидан беш юз рублни чиқариб йигитларга узатди. — Бор-будим мана шу. Олақолинглар, — деди у йиқилиб ётган ерида йигитларга ялиниб.

Беш юз рублни Женя холанинг қўлидан олиб, чўнтагига солган йигит аёлнинг гапига ишонмади, шекилли, йиқилиб ётган жойидан турғазиб, уст-бошини тинтий бошлади. Женя холанинг қўйнидаги тугунчага қўли теккан йигит уни олиш учун кийимлари ичига қўлини юборди. Энди қўрқувни бутунлай унутган Женя хола бор кучини тўплаб, йигитларни силтаб ташлади-да, биттасининг бошидаги ниқобига осилди.

Шунда бошқа бир йигитнинг қўлидаги йилтиллаган совуқ нарсага унинг нигоҳи тушди. Шу пайт Женя холанинг ўпкасида санчик пайдо бўлиб, нафас ололмай хириллаганча чўккалаб қолди. Юзидаги ниқобини олдириб қўйган йигит, Женя хола чангалидаги ниқобни олишга уринаркан, уларнинг нигоҳи бир зум тўкнашди. Юрагига келиб урилган иккинчи пичоқ зарбидан кейин Женя хола ниқобдан йиртилган бир парча матони ушлаганча, хушини йўқотди.

* * *

Гусайн роппа-роса соат ўн бирда Матлуба савдо қилиб турган жойга етиб келди.

— Мен энди сенларга қўғирчоқ бўлдимми? Қани Женя хола? — дея дўқ урди.

— Толикникига бормадими? — Матлуба таажжубланганча сўради.

— Йўқ. Мен эрталаб соат саккиз яримдан бошлаб ўн яримгача Толикникида уни кутиб ўтирдим, — деди Гусайн.

— Шу пайтгача Женя хола қаерда бўлиши мумкин? — Матлуба хайрон бўлиб елкасини қисди.

— Сиз билмасангиз мен қаердан ҳам биламан. Юринг, Толикка ўзингиз тушунтиринг.

— У қаерда?

— Машинасида ўтирибди.

— Мен ҳозир нарсаларимни юк сақлаш хонасига топшириб чиқаман. Сиз қаерда бўласиз?

— Шу ерда сизни кутиб тураман.

Нарсаларини йиғиштириб бўлган Матлуба:

— Бирпас сабр қилиб туринг, мен ҳозир, — деб нарсаларини аравага ортди. Кейин аравани судраганча бозор оралаб кетди. Орадан кўп ўтмай қайтиб келган Матлуба Гусайнга эргашиб машинада ўтирган Толикнинг олдига келди.

— Тинчликми? Нима бўлди? — дея Толик Гусайнга юзланганча тўнғиллади.

— Мана, Женя холанинг шериги, — деди Гусайн Матлубани имлаб кўрсатиб.

Толик Матлуба билан сўрашиб ҳам ўтирмасдан:

— Қани у хотин? — деди.

— Мен эрталаб бозорга кетаётганимда, «Толикникига бораман», деб уйда қолган эди. Билмасам. — Матлуба елкасини қисди.

— Менман Толик. У хотин меникига бормади. Мана бу йигит билан соат ўн яримгача у хотинни кутдик. Менга ҳозир пул мана бундоқ зарур. — Толик қўлини раво қилганича томоғига уриб кўрсатди. — Пул зарур бўлмаганида, бу ерга келиб ўтирмасдим, — деди у зарда қилиб аразлагандай.

— Уйга ўтиб кўрайлик! — деди Матлуба ҳеч нарсага тушунмай.

— Энди бир камим сизларни у ёқдан-бу ёққа олиб юришим қолувди. Мен сизларга таксист эмасман.

— Жон ука, ёқилғи пулингизни бераман, мени уйга олиб боринг, — деди Матлуба ялиниб.

— Ёқилғи пулини беринг, — деди Толик миннат қилиб.

Матлуба чўнтагидаги пуллар ичидан икки юз рублни олиб Толикка узатди.

— Мен сиз билан у хотинни излаб юролмайман, фақат уйингизгача олиб бораман.

— Майли, ука! — деди Матлуба.

Жойидан силжиган машина елдай учиб Матлуба яшайдиган уй олдига келиб тўхтади. Ховлига кирган Матлуба

Женя хола билан ўзи яшайдиган хона эшигини тортиб кўрди. Хона қулф эди. У ўзлари беркитиб қўядиган жойдан калитни олиб, эшикни очди-да, уйга кирди. Уйда Женя хола йўқ эди.

Шундан кейин кичкинагина хужрадан қайтиб чиққан Матлуба, тез-тез юриб келиб, рўпарасидаги хашаматли уйнинг эшигини қоқди.

— Ҳозир, ҳозир, — деган аёл кишининг овози ичкаридан эшитилди. Кейин эшик очилиб остонада тўладан келган кампир кўринди. У мункиллаганича ичкаридан чиқиб келаркан:

— Тинчликми, Маша? — деди.

— Тинчлик, буви. Сиз бугун Женя холани кўрмадингизми? — Матлуба безовталаниб сўради.

— Эрталаб соат саккизлардан ошганда Женянинг уйдан чиқиб кетаётганлигига кўзим тушганди. Бугун у бозорга бормадимми? — деди кампир ҳеч нарсага тушунмай.

— Йўқ, Женя хола бозорга бормади. Уларни излаб тополмаяпмиз.

— Нарсалари уйдами?

— Ҳа, нарсалари уйда.

— Ундай бўлса, қаёққа кетган бўлиши мумкин?

— Билмасам, — деди Матлуба.

— Бирор иш билан юргандир-да, — деди кампир хотиржам. Шундан кейин у мункиллаганича яна уй ичига кириб, эшикни қулфлаб олди. Изига қайтган Матлуба югурганча машинада ўтирган Толик билан Гусайннинг олдига келди.

— Ухлаб қолибдимми? — дея Толик сўради.

— Женя хола уйда йўқ, — деди Матлуба йиғлагудек бўлиб.

— У аёл ҳамманинг тинчлигини бузиб, қаерларда санғиб юрган бўлиши мумкин? — Толик зарда қилди ва Матлубанинг ҳам жавобини кутиб ўтирмай: — У хотиннинг уй олишга пули бормиди, ўзи? Ёки мени лақиллатиб юрибдимми? Менинг сизлар билан бекинмачоқ ўйнашга вақтим йўқ. Унга айтинг, гаровга қўйган пули куйиб кетди. Энди мен мижоз топсам, уйни сотиб юбораверман, тушундингизми? — деди Толик кўзларини лўқ қилганича Матлубага қараб.

— Тушундим, тушундим, яна бир кун сабр қилинг. Женя хола келиши билан олдингизга бирга ўтамиз, — деди Матлуба унга ялиниб.

— Вақт дегани бу — пул! — деди Толик бармоғини шиқиллатиб.

— Майли, лафзимизда турмаганимиз учун озгина пул қўшиб берамиз.

— Менга пулни ҳозир берасиз. Ана шундагина сизнинг гапингизга ишонаман. Лафз қилиб алдаб кетган фирибгарларнинг кўпини кўрганман.

— Эртага Жения хола билан сизниқига бориб, уйнинг пули устига яна беш юз қўшиб берамиз.

— Беш юзингиз қанча?

— Беш юз рубл-да...

— Йўқ. Бўлмайди.

— Айтинг бўлмаса, яна қанча қўшиб беришимиз керак?

— Беш юз доллар. Бу пулни ҳозир берсангизгина сизларга яна бир кунга муҳлат бераман. Акс ҳолда, уйни сотиб юбораман.

Матлуба Жения холанинг, «Уйни ярим нархига олдим. У одамга пул жуда зарур бўлганлиги учун ҳовлисини сотаётган экан», деган гапларини эсларкан:

— Менда ортиқча пул йўқ-да, пулим бўлганда ҳозир сизга жоним билан берардим! — деди.

— Менинг сиз билан ади-бади айтишиб ўтиришга вақтим йўқ. Беш юзни берсангиз беринг, бермасангиз, мен кетдим.

— Юз доллар бера қолай? — деди Матлуба Жения хола уйни олса-олақолсин, деган ниятда.

— Икки юз беринг. Уч юзни эртага ўзларингиз билан олиб борасизлар, — деди Толик энди бироз юмшаб.

— Икки юз доллар ҳам оз пул эмас-ку? Сиз эса бир кун кутишингиз учун беш юз сўраяпсиз. Бу жуда қиммат-ку, ахир? Агар рози бўлсангиз, ҳозир юз доллар бераман. Қолган юзини эртага Жения хола билан уйнинг пулини олиб борганда берамиз.

— Майли, мен розиман! Қани, беринг юз долларни! — деди Толик қўлини чўзиб.

Матлуба уйга кириб юз доллар олиб чиқиб Толикка узатар экан:

— Энди эртага соат ўнгача бизни кутасиз, келишдикми? — деди.

— Бўлмайди! Фақат эрталабки соат тўққизу ноль-нолгача кутаман. Мабодо, айтилган вақтдан кечикиб қол-

санглар, мижоз чиқиб қолгудек бўлса, уйни сотиб юборавераман! — деди Толик чўрт кесиб.

Матлубанинг энди рози бўлишдан бошқа иложи қолмади. — Бўпти, мен розиман, — деди у.

— Агар соат тўққизу ноль-нолгача уйнинг пуллари олиб бормасанглар, бу гаровга қўйган долларларингиз ҳам куйиб кетади ва яна сиз менга юз доллар қарз бўлиб қоласиз. Ана шу юз долларни фақат сиздан ундириб оламан. Сабаби, бу шартномани иккаламиз туздик, тушундингизми? — деди Толик безбетларча.

Матлуба «розиман», дегандай бошини қимирлатди.

Толик аёл билан битим тузиб бўлгач, машинанинг орқа ўриндиғида ўтирган Гусайнга юзланиб:

— Машинадан тушмайсанми? — деди.

Шу пайтгача уларнинг гапларига аралашмай жим ўтирган Гусайн:

— Кетдик, машинани хайданг, мен йўлда тушиб қоламан, — деди.

— Сизлар мени туппа-тузук таксист қилиб қўйдинглар-ку! — деди Толик минғирлаб.

Матлуба билан хайрлашишни насия қилган Толик машинани ўт олдирганча ҳайдаб кетди.

Улар кетидан бир зум тикилиб турган Матлуба:

— Одам билан муомала қилишни билмайдиган қандай одамлар, булар? — деди ўзига-ўзи овоз чиқариб. Сўнг у кичкина хужрасига кириб хаёлга толди. «Азизжонга қўнғироқ қилсаммикин? Нималар деяпман? Ахир унинг телефони менда йўқ-ку. Азизжоннинг телефон рақамларини ҳар эҳтимолга қарши Женя холадан сўраб олсам бўлар экан. Дилоромга қўнғироқ қилсам-чи? Бардамбек Азизжоннинг дўсти-ку. Йўқ. Ҳозирча уларни бевозта қилмаганим маъқул.

Женя хола қаёққа кетиши мумкин? Унинг ёнида қўп пули борлигини кимдир билган бўлса, кейин шериклари билан қўшилиб Женя холани ўғирлаб кетишган бўлса-чи? Ёки уни ўлдириб... Йўқ, ундай эмасдир! Женя холага Толикнинг уйидан арзонроқ ҳамда яхшироқ уй учраган бўлса, ўша уйни расмийлаштириб юрган бўлса керак».

Ўйга толган Матлуба, назарида, ҳозир Женя хола «Матлуба зўр уй сотиб олдим», деб уйга кириб келади-гандек туюлиб, сира эшикдан кўзини узолмасди. Қоронғу туша бошлади, хамон Женя холадан дарак йўқ.

Матлуба мижжа қоқмай тонгни оттирди. Шарқ томонидан уфқ қонталаш тусга кирди. Сўнг баланд-баланд том пештоқларига қон сачрагандай қизғиш шуълага чулғанди. Бу шуъла аста-секин кичкина том пештоқларига-ю ундан кейин Матлубанинг кичкина хужраси деразасига келиб урилди. Хаёлга берилганча, тонг отишини дераза оша кузатиб ўтирган Матлуба, энди Жения холанинг бошига бирор мусибат тушганини бутун вужуди билан сизди. У юз-қўлини ювиб, кийимларини кийдида, кўчага чиқди. Матлуба Ички ишлар бўлимига кириб келганида, шарқ томондан чиқиб турган куёш бутун оламга ўз нурларини сочиб турарди.

Ички ишлар бўлимида хушламайгина кутиб олган навбатчи майор, унга ариза ёздириб олди. Сўнг Матлуба олиб келган Жения холанинг суратини аризага қўшиб сейфга солди.

— Энди сиз кетаверинг. Агар бирор янгилик бўлиб қолса, ўзимиз сизга хабар берамиз, — деди майор совук муомала қилиб.

Ички ишлар бўлимидан чиққан Матлубанинг бутун дунёси қоронғи эди.

* * *

Шифокор Азизжонни зимдан текшириб бўлгач:

— Бугун муолажаларимиз тугайди. Сизга эртадан бошлаб уйингизга рухсат берамиз! Бундан буён энди ўзингизни эҳтиёт қилишингиз керак! — деди.

— Абдулла ака, ҳамма айтганларингизни қиламан. Мени ҳаётга қайтарганингиз учун раҳмат сизга, — деди Азизжон шифокорга миннатдорчилик билдириб.

— Арзимамайди, ука! Бу бизнинг кундалик ишимиз! Қолаверса, Ватан олдидаги бурчимиз! — Абдулла ака очик кўнгилда самимий гапирарди. — Эртага эрталаб сизни профессор қабулига олиб кираман. Улар сизни яхшилаб текшириб кўриб, керакли маслаҳатларини берадилар.

— Менга ҳам сизнинг яхши кунларингизда хизмат қилиш насиб қилсин! Яна бир бор раҳмат сизга, Абдулла ака! — деди Азизжон.

— Хўп майли! Эртагача хайр! — деди шифокор хайрлашиб.

— Саломат бўлинг! — дея Азизжон ҳам шифокорга омонлик тилаб қолди.

Шифокор хонадан чиқиб кетгач, «Касал бўлмаганимда, Абдулла акадай олижаноб инсонни учратмаган бўлар эдим», деган ўй Азизжоннинг хаёлидан ўтди. Шундан сўнг Азизжон босиб ўтган ҳаёт йўлида виждонли, имон-эътиқодли, ўз олдидаги бурчини яхши ҳис қиладиган кўп одамларни учратганлигини ва уларнинг ёрдамига суянганлигини эслай бошлади. Шу пайт кимдир хона эшигини оҳиста чертди.

— Кириг, кираверинг, — деди Азизжон.

Елкасига оқ халат ташлаб олган Мадамин Жўраевич эшикдан кириб қўлидаги халтани тумбочка устига қўйди. Азизжон Мадамин Жўраевич билан қучоқлашиб сўрашди.

— Нима бўлди, дўстим! — деди Мадамин Жўраевич Азизжонга синчиклаб қараганча.

— Нима бўларди, дам олиб ётибман! — Азизжон ҳазиллашди ва дўстига ўтириш учун жой кўрсатди: — Қани, марҳамат!

Мадамин Жўраевич ўтирди. Салмоқланиб гап бошлади.

— Олдинга вақтлироқ келмоқчи эдим, ишимни ўзинг биласан-ку. Ишдан вақтлироқ бўшашнинг ҳеч ҳам иложи бўлмади, — деди Мадамин Жўраевич хижолат бўлиб. Кейин у соатига қараб олди-да, яна сўзини давом эттирди. — Узр, дўстим, бевақт безовта қилганим учун.

— Ҳечқиси йўқ. Соат неча бўлибди?

— Ўн ярим.

— Ҳали вақтли экан-ку. Қўйсанг-чи, бу гапларни, ўзингдан гапир! Ишларинг қалай?

— Ишларим ҳам, соғлиғим ҳам яхши. Лекин мен сенга хайронман! Нега арзимаган нарсаларни ҳам юракка яқин олаверасан. Ҳамма нарсани юракка яқин олавериш керак эмас. Ҳар бир одам ўз қадрига етиши керак. Бу ҳаётга бир марта келамиз, дўстим.

— Менимча, бу нарса одамнинг ўзига эмас, зуваласига боғлиқ.

— Қонда бор, дегин! — Мадамин Жўраевич ҳазиллашиб кулди.

Икки дўст у ёқ-бу ёқдан анча вақтгача суҳбатлашиб ўтиришди. Сўнг муҳим бир нарсани айтмоқчи бўлгандай Мадамин Жўраевич бир зум ўйланиб турди-да:

— Ўғри Тешабой бор-ку, Хонимжон опанинг ўғли, — дея у сўздан тўхтади.

— Хўш, хўш, — Азизжон бутун диққатини бир жойга жамлаб, муҳим бир янгиликни эшитаётгандай дўстига тикилди.

— Унинг диний экстремистларга алоқаси бор экан, хозир унинг устидан жиноий иш қўзғатилиб, кидирув эълон қилинган.

— Йўғ-е, — деди Азизжон таажжубланиб.

— Ҳа, ана шундай гаплар, дўстим! Бу ўлатни тағтомири билан суғириб олиб ташлашимиз керак! — Мадамин Жўраевич жиддий қиёфага кирди.

— Хозир у қаерда экан?

— Билмадим, дўстим, билмадим!.. — деди Мадамин Жўраевич муҳим бир жумбоқни ечаётгандай бир нуқтага тикилганча.

— Энди сен уйингга бора қол! Эртага ишга боришинг керак, дўстим, — деди Азизжон уни аяб.

— Сен қачон касалхонадан чиқасан? — деди Мадамин Жўраевич ўзини қувноқ кўрсатишга уриниб.

— Эртага!

— Жуда яхши. Бирор бўшроқ вақтингда менга қўнғироқ қил, янги ишимни ювамиз.

— Қайси янги ишингни? — сўради Азизжон дўстининг гапларига тушунмай.

— Ҳали эшитмадингми?

— Йўқ.

— Мени шаҳар Ички ишлар бўлимига кўтаришди.

— Чин дилдан табриклайман, дўстим! Омад сенга ёр бўлсин! — деди Азизжон Мадамин Жўраевичнинг қўлини сиқиб.

— Раҳмат, дўстим, раҳмат! Энди менга рухсат, — деди Мадамин Жўраевич Азизжоннинг қўлини қўйиб юбормай.

— Борақол, дўстим! Ўзинг ҳам роса чарчаганга ўхшайсан!

Мадамин Жўраевич чўнтагидан ташриф қоғозини чиқариб дўстига узатаркан:

— Мана бу янги ишхонамнинг манзили. Қўнғироқ қилиш эсингдан чиқмасин. Хайр, соғ бўл, дўстим! — деди у хайрлашиб.

Мадамин Жўраевични кузатиб қолган Азизжон, орақасидан қараб тураркан:

— Ютуқларингдан хурсандман, дўстим! Омад сенга ёр бўлсин! — дея лаблари пичирлади.

Женя хола йўқолганининг учинчи куни бозорда савдо қилаётган Матлубанинг ёнига Ички ишлар кийимини кийган иккита йигит келди-да, унга гувоҳномасини кўрсатиб:

— Нарсаларингизни йиғиштиринг, ҳозир биз билан Ички ишлар бўлимига боришингиз керак, — деди улардан бири.

— Нега? — деди Матлуба ҳайрон бўлиб.

— Ўша ерда билиб оласиз, — деди иккинчи йигит.

Матлуба сотаётган нарсаларини йиғиштириб, юк сақлаш хонасига топширди-да, йигитларнинг буйруғига бўйсунган ҳолда улар билан Ички ишлар бўлимига кириб келди. Йигитлар уни тўғри терговчи хонасига бошлаб киришди.

Қисик кўзларини Матлубага қадаган терговчи:

— Шерингиз йўқолган куни қаерда эдингиз? — деди.

Матлуба ўша куни бўлиб ўтган воқеаларни бир бошдан сўзлаб берди.

— Толик билан Гусайннинг яшаш манзилени айтинг, — деди терговчи.

— Мен уларнинг яшаш жойини билмайман.

— Алдама! — деб бақирган терговчи ўтирган ўрнидан туриб кетди.

— Нега менга бақирасиз? Ҳақиқатан ҳам уларнинг яшаш манзилени билмайман. Уларнинг яшаш жойини Женя хола биларди, — дея Матлуба йиғлаб юборди.

— Сен билмайсанми? — терговчи унга ўқрайганича бир зум тикилиб турди. Бу совуқ нигоҳ таъсиридан Матлуба ўзини қўйишга жой тополмай, типирчилаб қолди.

— Гусайннинг яшаш манзилени бозордаги Ибрагимнинг одамлари билишади. Уни ўшалар топиб бериши мумкин, — деди Матлуба кўз ёшларини артиб.

Унинг гапларидан кейин терговчи, Матлубани олиб келган йигитларга юзланиб:

— Бозорга бориб Ибрагимнинг одамлари орқали Толик билан Гусайнни топиб келинглар, — деди.

— Хўп бўлади! — деганча йигитлар хонадан чиқиб кетишди.

Шундан кейин Матлуба:

— Женя хола топилдими? — дея терговчидан сўради.

— Топилди, — деди терговчи унга зимдан разм солиб.

— Хайрият-ей! — деди Матлуба бироз жонланиб. — Қани Жеңя холанинг ўзи?

Бир нечта суратни Матлубанинг олдига отган терговчи:

— Мана, Жеңя холанг, — деди.

Матлуба суратларни кўлига олиб, кўздан кечирар экан, Жеңя холанинг қонга беланиб ётган жасадини кўриб:

— Вой, Худойим, — деганча ўкраб йиғлаб юборди. Энди бутунлай ўзини йўқотган Матлуба шу ахволда анча вақт йиғлаб ўтирди. Кейин ўзини бироз босиб олди, шекилли, кўз ёшларини артганча терговчига юзланди: — Жеңя холани ўлдирганлар топилдими?

— Сиз шерикларингизни айтиб берсангиз, топамиз, — деди терговчи кўзларини лўқ қилиб.

— Мен?! — хайрон бўлди Матлуба. — Менинг бу ишга қандай алоқам бор?

— Сиз Жеңянинг катта пули билан кўчага чиқишини айтиб, шерикларингизни огоҳлантиргансиз. Шерикларингиз Жеңяни ўлдириб, пулларини тортиб олган. Кейин шерикларингиз билан пулларни ўзаро бўлишиб олгансизлар. Топдимми?

— Бўлмаган гап! Фирт тухмат! — деди Матлуба.

— Сен шошмай тур, ҳали шерикларингни топиб, айбингни бўйнингга кўяман. Ана шунда кўрамиз, ҳолинг нима кечар экан, — деди терговчи тўнғиллаб.

Матлубани яна анча вақт саволга тутган терговчи столининг ён томонидаги қора тугмачани босди. Хонага Ички ишлар кийимидаги йигит кириб келди:

— Чақирдингизми, Николай Сергеевич? — деди.

— Ха, буни олиб бориб, қамаб қўйинг! — деди терговчи.

Қўркиб кетганидан оёқ-қўли бўшашиб кетган Матлуба:

— Нима сабабдан мени қамоққа олмоқчисиз? — деди. Мажолсиз айтилган унинг бу сўзини хонадагилар зўрға эшитди.

— Шерикларингизни айтсангиз, ҳозир қўйиб юбораман. Бўлмаса, узоқ муддатга қамалиб кетасиз, — деди терговчи ўшқириб.

— Нега ишонмайсиз? Менинг айбим йўқ, ахир! — деди Матлуба йиғлаганича терговчига ялиниб.

— Сизга бир кун муҳлат бераман. Яхшилаб ўйлаб

кўринг. Шунда ҳам ақлингиз кирмаса, кейин ўзингиздан кўринг.

— Менда айб йўқ. — Матлуба хўнграб юборди.

Терговчи унинг гапларини эшитмагандай эшик олдида кутиб турган йигитга қарата:

— Олиб чиқинг, — деди.

Матлубанинг мажоли етмай, столга суянганича ўрнидан турди. Кейин ички ишлар кийимидаги йигитнинг буйруғига асосан Матлуба қўлларини орқасига қилганича, унинг олдига тушиб юрди. Хонадан чиқиши билан унинг кўзи, ўзини бозордан олиб келган иккита йигит қуршовида келаётган Толик билан Гусайнга тушди.

Кичкинагина совуқ хонага Матлубанинг ёлғиз ўзини қамаб қўйишди. Шу куни уни ҳеч ким йўқламади. Гўё Матлубани ҳамма эсидан чиқариб юборгандай эди. Эртасига эрталаб темир эшикка ўрнатилган дарча очилиб, назоратчининг:

— Нонуштани қабул қилиб олинг, — деган товуши эшитилди.

Шу пайт «Хайрият, мени эсларидан чиқаришмабди» деган фикр Матлубанинг хаёлига келди.

Икки кундан кейин соқчи яна уни терговчининг хонасига бошлаб келди.

Матлуба билан сўрашишни насия қилган терговчи, унга паспортини узатиб:

— Мана ҳужжатингиз! Сизга рухсат! — деди.

— Жения холанинг жасадини менга берасизларми?

— Жасадни нима қиласиз? — деди терговчи хайрон бўлиб.

— Жения холанинг жасадини ўзларининг удумига асосланиб дафн қилмоқчи эдим.

— Эртага менинг олдимга келинг. Шунгача бу ишга тааллуқли ҳамма ҳужжатларни тайёрлаб қўяман, — деди терговчи босиқлик билан.

Матлуба терговчидан паспортини олиб, бошини эгганча, сўзсиз хонадан чиқиб кетди. У ҳужрасига кириб келар экан, ҳамма нарса остин-устин бўлиб ётганини кўриб хайрон бўлди. Матлуба хонани йиғиштираётган пайт, унинг олдига шу уйнинг эгаси бўлмиш кампир пилдираганча кириб келди.

— Женияни ким ўлдирибди? — дея сўради у томдан тараша тушгандай.

— Сиз бу тўғрида кимдан эшитдингиз? — Матлуба хайрон бўлди.

— Милиция ходимлари мени ҳам тергов қилишди. Кейин улар уйимни тинтув қилишди, — деди кампир Матлуба йўғида бўлиб ўтган воқеаларни унга айтиб берар экан. Шундан кейин у нега хонасининг остин-устин бўлиб кетганлигининг сабабини тушунди.

— Женяни ким ўлдириб кетибди? — кампир яна саволини такрорлади.

— Менга улар ким ўлдириб кетганлигини айтишмади.

— Ха, Женянинг пешанасига битгани шу экан-да, — деганча мункиллаган кампир хонадан чиқиб кетди.

Хонани йиғиштириб бўлган Матлуба тўғри бозорга қараб йўл олди.

Бозордаги ўзи савдо қиладиган жойга етиб келиши билан танишлари уни ўраб олиб, саволга қўмиб ташлашди. «Женя холани ким ўлдирибди?», «Қаерда ўлдириб кетибди?», «Нима учун ўлдирибди?»

— Женя холани ким ўлдириб кетганлигини ҳали мен ҳам билмайман! — дея Матлуба ҳамма саволларга бир йўла жавоб берди. Шундан кейин у бир оз жимиб қолди-да, яна сўзида давом этди: — Сизлардан битта илтимосим бор!

— Хўш, қандай? Айтинг, эштайлик-чи!.. — деган сўзлар ён-атрофдан эшитилди.

Шу одамлар ичидаги бир аёл:

— Тортинмасдан айтаверинг, бу ерда ҳаммамиз мусофирмиз. Кўпчилигимиз анчадан бери бир-биримизни яхши биламиз! Биримизнинг бошимизга иш тушганда бошқа биримиз қарашмасак, бу бегона юртда ким ҳам бизга ёрдам қўлини чўзарди, — деди.

Бу аёлга Матлубанинг кўзи тушди-ю «Раҳмат сизга, Ҳавожон опа! Сиздай аёлни тарбиялаб вояга етказган қорақалпоқ халқига мингдан-миг раҳмат», деган фикр шу пайтда унинг хаёлидан ўтди.

— Тўғри айтасиз, Ҳавожон опа! — деди яна қайсидир аёл.

— Женя холани эртага дафн қилсак дегандим! — деди Матлуба йиғлаб.

— Дафн маросими учун ким қанча пул ёрдам бера олади, — деди Ҳавожон опа.

— Мана, мен уч юз рубль бераман! — деди кимдир.

Қолган одамлар ҳам ёнидан пул чиқазиб Ҳавожон

опага бера бошлашди. Бир пасда Ҳавожон опа бир даста пул йиғди ва йиғилган пулларни Матлубанинг қўлига тутқазди.

— Мен эртагача яна ёрдам беришни хоҳлаган одамлардан пул йиғиб қўяман. Ҳозир сиз бориб ишларингизни қилаверинг. Фақат, эртага эрталаб шу ерга етиб келинг. Мен дафн маросимида қатнашишни хоҳлаган одамлар билан бирга сизни шу ерда кутиб тураман, — деди Ҳавожон опа.

Бу аёлга қандай қилиб миннатдорчилик билдиришни билмаган Матлуба, уни қучоқлаб юзларидан ўпди.

Ҳамюртларининг бунчалик қўллаб-қувватлашларидан тўлқинланиб кетган Матлубанинг қўнгли бўшаб, йиғлаб юборди. У ҳамюртлари билан хайрлашиб, тўғри халқаро алоқа бўлими биносига кириб келди-да, телефон гўшагини кўтариб, Дилоромга қўнғироқ қилди.

— Алло, ким бу? — Дилоромнинг майин овози телефон гўшагидан эшитилди.

— Мен Матлуба опангман! — деди у йиғлаб.

Дилоромнинг майин овози ўзгариб, хавотир-аралаш:

— Матлуба опа, тинчликми? Нега йиғлаяпсиз? — деди.

— Женя холани ўлдириб кетишди.

— Ким? Нима учун ўлдириб кетишади?

— Пулларини олиб, ўзини ўлдириб кетишибди.

— Қотил топилдими?

— Билмадим, менга айтишмади. Эртага Женя холани дафн қилмоқчимиз. Шунини Азизжонга айтиб қўйсангиз.

— Мен ҳозир Азизжонга қўнғироқ қиламан. Бирпасдан кейин яна сиз менга қўнғироқ қила оласизми?

— Ҳа, албатта қўнғироқ қиламан... айтинг яна қанча вақтдан кейин сизга қўнғироқ қилай? — деди Матлуба.

— Ўн-ўн беш дақиқалардан кейин қўнғироқ қилинг. Шунгача мен улар билан телефон орқали боғланиб гаплашаман.

— Хўп бўлади, — деган Матлуба телефон гўшагини жойига қўйиб, деворга осиб қўйилган соатга қаради. «Яна ўн беш дақиқадан кейин қўнғироқ қилсам... соат ўн бир-у ўнда, қўнғироқ қилишим керак бўлади» деб ўйлаганича у хона ичида тизилиб турган стуллардан бирига бориб ўтирди.

Орадан ўн беш дақиқа ўтгач, Матлуба яна Дилоромга қўнғироқ қилди.

— Алло. Матлуба опа бу сизмисиз? — деган овоз эшитилди.

— Ҳа, Матлубаман! Сиз Азизжон билан гаплаша олдингизми?

— Ҳа, гаплашдим. Азизжон касалхонага тушиб қолган экан. Телефонни Женья холанинг Люда исми таниши олди. У сизнинг телефон рақамингизни сўради. Мен сиз яшайдиган уйда телефон йўқлигини айтдим. Шунда у мendan, сизнинг қўнғироқ қилишингизни илтимос қилди.

— Менга уларнинг телефон рақамини айтинг. Ҳозир ўзим уларга қўнғироқ қиламан, — дея Матлуба шошапиша сумкасидан қоғоз билан ручкасини олди.

— Ёзиб олишга қоғоз-ручкангиз борми?

— Бор, айтаверинг, — деди Матлуба.

Дилором Люданинг телефон рақамини айтиб турди. У ёзиб олди. Сўнг Матлуба у билан хайрлашди.

Матлуба Дилоромдан олган телефон рақамларини терди. У ёқда Матлубанинг телефон қилишини кутиб турган бўлса керак, дарров телефон гўшагини кўтариб:

— Алло, Россиядан қўнғироқ қилаяпсизми? — аёл кишининг ваҳимали овози эшитилди.

— Ҳа, мен Матлубаман, — деди у нима дейишини билмай.

— Женья холага нима қилди?

— Ўлдириб кетишибди.

— Ким ўлдириб кетибди?

— Ҳозирча номаълум, тергов бўляпти.

— Нима учун ўлдирибди?

— Бундан беш кун олдин Гусайн деган бир даллол йигит уларга уй топиб берган эди. Женья хола шу уйни сотиб олиш учун пулларини олиб кетганича қайтиб келмади. Кейин мен Ички ишлар бўлимига, Женья холанинг йўқолганлиги тўғрисида ариза бердим. Уч кун олдин Женья холанинг жасадини Ички ишлар бўлими ходимлари топишибди. Уларнинг ёнидан ҳеч қандай хужжат ҳам, пул ҳам чиқмабди. Женья холанинг жасадини олиб кетасизларми ёки шу ерда дафн қилаверайликми?

— Женья холанинг бу ерда ҳеч кими йўқ. Мен ҳам ёлғиз аёлман. Ёш болам билан бориб жасадни у ёқлар-

дан олиб келолмайман. Менга манзилингизни берсангиз, тез кунлар ичида сизнинг олдингизга бориб, Женя холанинг қабрини зиёрат қилиб келардим! — деди Люда йиғлаб.

Матлуба ўз манзилини айтиб бўлгач:

— Манзилимни тўлиқ ёзиб олдингизми? — дея сўради.

— Ҳа, ёзиб олдим! Бизга қилаётган бу ёрдамингиз учун сизга каттадан-катта раҳмат! Бу яхшиликларингиз мендан қайтмаса, Худодан қайтсин! — деган ҳазин овоз телефон гўшагидан эшитилди.

Матлуба у аёл билан хайрлашиб, телефон гўшагини жойига қўйди. У халқаро алоқа биносидан чиқиб, катта йўл ёқасига ўтиши билан, йўл юзида сомса сотаётган аёлга қўзи тушди. Бугун ҳеч нарса емаганлигини эслаб, шу аёлдан битта сомса сотиб олди. У иштаҳаси бўлмасида, ўзини мажбурлаб сомсани еди. Кейин Матлуба бекатга ўтиб, автобусга ўтирди. Ҳовлига кириб келган Матлубани кампир тўхтатиб:

— Женянинг уйидагиларга хабар бердингми? — дея сўради.

— Хабар бердим, — деди Матлуба кампирга маъносиз боқиб.

— Қариндошлари унинг жасадини олиб кетишадиган бўлишдими?

— Йўқ! Эртага Женя холани мана шу шаҳар чеккасидаги қабристонга дафн қиладиган бўлди!

— Нега энди?

— Унинг ҳеч кими йўқ экан, — деди Матлуба ҳорфин бир овозда. Кейин ўзи яшайдиган хужра томон қараб юрди.

Женя холага ачинган кампир чўқина бошлади.

Матлуба хужрасига кириши билан ечиниб, ўрнига ётди ва кўп ўтмай уйқуга кетди.

Мана шу тўрт-беш кун ичида Матлубанинг кўзлари ичига ботиб, қовоқлари салқиб, қарашлари маъносиз, кўриниши бўлса бир аҳволда эди. У шу ётишда, эрталабгача қимир этмай, қотиб ухлади.

Эрталаб уйқудан уйғонган Матлуба, юз-қўлини ювди-да, нонушта ҳам қилмасдан, тўғри бозорга қараб йўл олди.

Матлубани бозорда кутиб олган Ҳавожон опа яна унга анча-мунча пул бераркан:

— Мен учта корейс йигитларни топиб қўйдим. Улар Женьяни ўз удумига кўра дафн қилишга ваъда беришди. Фақат улар билан хизмат ҳақини ўзингиз келишасиз! — деди.

— Ҳаммаси учун раҳмат сизга, Ҳавожон опа! — деди Матлуба.

— Ҳозир бу гапларнинг мавриди эмас! — деди Ҳавожон опа. — Женьянинг жасадини қаердан оламиз! Қани, йўл бошланг, синглим!

* * *

Касалхонага Ҳабибулла бува билан бирга борган Нодиржон ўз машинасида Азизжонни уйига олиб келди. Нодиржоннинг уйида ўтирган эркакларнинг суҳбати аста-секин қизий бошлади.

— Нодиржон болам, агар ишга боришингиз керак бўлса, сиз бемалол ишингизга бораверинг. Мен Азизжон ҳамда Мақсуджонлар билан бирпас суҳбатлашиб ўтирман, — деди Ҳабибулла бува.

— Мен бугундан бошлаб меҳнат таътилига чиқдим. Ойимларнинг бағрида бир-икки кун дам олмоқчиман. Ҳабибулла бува, айтинг, сиз қандай таомни хуш кўрасиз, — дея Нодиржон сўради.

— Менинг ўзим сизларга бир қўлбола ош қилиб берсаммикин деб ўйлаб турибман.

— Сиз қилган ошни янаги сафар еймиз. Бугун келингиз қилган ошнинг баҳосини берасиз.

— Демак, мен бугун жюри вазифасини ўтар эканман-да! — Ҳабибулла бува яйраб кулди.

— Мени ўзингизга ёрдамчи қилиб олинг, бува! — деди Мақсуджон суҳбатга араллашиб.

— Даврадагилар қарши эмасми? — дея Ҳабибулла бува сўради.

— Қарши эмасмиз! — деди Азизжон.

— Ана энди сиз менга ёрдамчи бўлдингиз. Агар ҳалол ишламасангиз лавозимингиздан бўшатиб ташлайман, тушундингизми? — Ҳабибулла бува кўрсатгич бармоғини бигиз қилганича пўписа қилди.

— Тушундим бува! Тушундим... — деди Мақсуджон.

Унинг гапидан кейин даврада майин кулги кўтарилди. Азизжон ҳам мириқиб кулди.

Даврадаги бу беозор кулги босилганидан кейин Нодиржон:

— Ҳабибулла бува ҳозир неча ёшдасиз? — деб сўради.

— Тўқсон ёшга бориб қолдим. Аниқ ёшимни ўзим ҳам билмайман. Мен туғилган вақтда қишлоғимизда туғруқхона йўқ эди. Янги туғиладиган чақалоққа бувилари, яъни ҳомиладор аёлнинг онаси билан қайнонаси доялик қилишарди. Паспорт олаётганимда, паспорт бўлимида ишлайдиган бир аёл туғилган кунимни сўраб қолди. Мен унга туғилган кунимни аниқ билмаслигимни айтдим. Шунда у аёл, «Бизларнинг байрам саккизинчи март. Хотинқизлар байрамини нишонлаб бўлгач, эртасига ўзингизнинг туғилган кунингизни нишонлайсиз! Бир йўла икки кун маъза қилиб дам оласиз. Туғилган кунингизни тўққизинчи март деб ёзсам, майлими» деди у. Мен майли дедим.

Мана шундан сўнг неча йиллар орадан ўтиб кетди. Ҳар йили кампирим билан саккизинчи мартни нишонлаб, эртасига менинг туғилган кунимни нишонлардик. Ҳа... мана шунақа... ҳаёт оқар сув экан. Кўз очиб юмгунча ҳаммаси ўтди-кетди, — деди Ҳабибулла бува ғамгин синиқ бир овозда. Бу сўзларидан кейин даврадагиларнинг руҳи тушиб кетганлигини кўриб, яна қувноқ бир овозда сўз бошлади бува, — у пайтларда бўлиб ўтган бир воқеа эсимга тушиб қолди. Ҳозир мен сизларга шу воқеани айтиб бераман. У вақтларда қишлоқ шифокори касаллик варақасини беролмас эди. Касаллик варақасини фақат туман марказий шифохонасигина берарди. Олдин қишлоқ бўлимида ишлаб, кейинчалик туман шифохонасига ишга қўтарилган бир шифокорнинг таниши, ундан қалбаки касаллик варақасини очиб беришини сўрайди.

— Сизга касаллик варақаси нима учун керак? — дейди шифокор йигит.

— Янги иморат қураётган эдим. Шу сабабдан раҳбаримиз номига ўз ҳисобимдан таътил беришларини сўраб ариза бердим. Раҳбаримиз таътилга чиқишимга рухсат бермаяпти. Шунинг учун сиз касаллик варақасини очиб берсангиз. Ишхонамдагиларга мен касалланиб қолдим, уйда даволаниб ётибман деб, сизнинг ёрдамингиз билан иморатни битказиб олардим.

— Неча кунга касаллик варақаси керак?

— Бир ойдан кўпроқ вақтга берсангиз яхши бўларди. Бу ёрдамингизнинг эвазига сизга бақувват иккита ёғоч бераман. Эртага уй солсангиз, керак бўлади, —

деди касаллик варақасини сўраган йигит шифокор танишига ялиниб.

Танишининг айтганига кўнган шифокор, қайси касаллик учун бир ойдан кўпроқ вақтга касаллик варақаси очиш мумкинлигини ўйлаб, боши қотди. Бир маҳал у миясига келган фикрдан хурсанд бўлиб, касалларнинг анкеталарини варақлаб кўра бошлади. Ниҳоят, шифокор ўзига керакли бир анкетани топди.

Бир ойдан кейин шифокор олдига келган танишидан:

— Иморат битдими? — деб сўради.

— Раҳмат, кўпи кетиб, ози қолди.

— Касалик варақангизнинг ёпилишига яна ўн кунча вақт бор. Ўн кундан кейин келиб, уни олиб кетаверасиз, — деди шифокор катта бир ишни бажаргандек керилиб.

— Раҳмат, акажон! Бу ишингиз жуда яхши бўлди. Мана энди ёрдамнинг билан қолган ишларни ҳам битказиб оладиган бўлдим. Ўн кундан кейин ўзингиз касаллик варақамни олиб, бизнинг уйга ўтинг! Мен сизни меҳмон қилмоқчиман! — деди шифокорнинг таниши хурсанд бўлиб.

Ўн кундан кейин касаллик варақасини олиб, таниши-ни-кига борган шифокорнинг шарафига базм уюштирилди.

— Мабодо, раҳбаримиз «Қандай касалликка чалиндинг?» десалар, нима деб жавоб берай? — мезбон шифокордан сўради.

— Каттиқ шамоллаб қолибман, денг, — деди шифокор. У анкетадан кўчириб ёзган касалликнинг қандай касаллик эканлигини ўзи ҳам билмас эди. Шу пайт «Мен бу касалликнинг қандай касаллик эканлигини билмаганимдан кейин, бошқа одамлар бунинг қандай касаллик эканлигини қаердан ҳам биларди» деган фикр шифокорнинг хаёлидан ўтар экан, у энди анча хотиржам бўлди.

— Раҳмат сизга, доктор ака! Ҳар эҳтимолга қарши қандай касаллик билан оғриганлигимни билиб қўйганим яхши-да! Ана энди «қаеринг оғриди» деб ким сўраса жуда каттиқ шамоллаб қолдим, дейман-да! — дея шифокорнинг таниши яйраб қулди. Зиёфатдан кейин орадани икки кун ўтгач, шифокорни ҳам каттиқ шамоллаган танишини ҳам, ишдан бўшатишди.

— Нима учун? — деди Азизжон Ҳабибулла буванинг гапларига тушунмай.

— Шифокорлар у пайтда ҳам медицина терминларини лотин алифбосида, рус сўзлари билан ёзишган. Рус тилини умуман билмаган бу шифокор танишининг касаллик варақасига, анкетадан кўчириб ёзган касалликнинг номи, «Бола туғилгунча», деган маънони англатар экан-да!

Унинг бу сўздан кейин даврадагиларнинг ҳаммаси қотиб-қотиб қулишди.

* * *

Шомурод ширин хаёллар оғушида Отчопар бозорига кириб келди. У савдо қилаётган аёллардан Маликани сўраб-суриштириб, савдо қилаётган жойини топиб борди.

— Яхшимисиз, Маликахон!? — деди Шомурод.

— Раҳмат! — деди Малика. «Хўш хизмат», дегандай унга қараб.

— Мени Лола опангиз юборган эдилар, — деди Шомурод чайналиб.

— Тортинмасдан айтаверинг, менда қандай ишингиз бор?

— Мен ҳам савдо-сотик билан шуғулланмоқчиман. — Шомурод яна гапини охиригача айтмай туриб қолди.

Малика эса, нима демоқчисиз айтаверинг, дегандай ҳамон унга қараб турарди.

— Шу десангиз, арзонроқ, бозори чакқон моллардан менга ҳам олиб бериб турсангиз, мен ҳам сизнинг хизматингизнинг тагида қолмас эдим.

— Ўзингиз савдо билан шуғулланганмисиз?

— Бир пайтлар оз-моз шуғулланганман.

— Бозорингизда қандай молларнинг яхши кетишини мен қаёқдан биламан?

— Бу ерда бозори чакқон моллар биз тарафда ҳам тез сотилса керак.

— Билмасам? — Малика елкасини қисди.

— Агар мен олиб кетган моллар сотилмай қолса, қайтиб олиб келсам бўладими?

— Бўлади. Фақат сотилмай қолган нарсаларнинг ўрнига бошқа мол берамиз.

— Бу гапингиз менга ҳам маъқул, — деди Шомурод.

— Лола опам яхши юрибдиларми?
— Ҳа. Яхши юрибдилар, сизга салом айтиб юбордилар.

— Эсон бўлишсин. Мендан ҳам салом айтиб қўйинг.

— Сиз ҳам бизнинг қишлоқданмисиз?

— Йўқ. Шаҳарданман. Лола опам ҳам шаҳарда савдо қиладилар-ку.

— Биладан. — Қўлидаги саватига қараган Шомурод, — соат ҳам ўн иккидан ошибди. Бирга овқатланмайми? — деди.

— Ҳозиргина овқатландим. Сиз овқатланиб келавринг, шунгача сизга керакли молларни тайёрлаб қўяман.

— Олдиндан катта раҳмат сизга, Маликахон, — деди Шомурод ялтоқланиб.

— Арзимаиди! Неча пуллик мол олмоқчисиз?

— Икки юз минг сўмлик мол оламан.

— Бу жуда кам-ку.

— Мана, паспортим, агар ишонсангиз, яна озгина мол қарзга бериб туринг. Лола опангиз ҳам шундай деган эдилар, — деди Шомурод шоша-пиша.

— Агар Лола опам мени қарзга мол бериб туради деган бўлсалар, майли юз минг сўмлик молни қарзга бераман.

— Раҳмат, Маликахон, раҳмат!.. — деди Шомурод ўнг қўлини кўксига қўйганча унга миннатдорчилик билдириб.

— Арзимаиди! — деган Малика шу пайт «Муомаласи яхши йигит экан», деб ўйлади.

— Ҳозир мен бориб тезда овқатланиб келсам майлими, Маликахон?

— Бемалол овқатланиб келавринг.

— Хўп бўлади! — деганча Шомурод Маликанинг ёнидан узоқлашди.

У тушлик қилиб келганида, Малика унга керакли молларни иккита қопга жойлаб қўйган эди.

— Мана, сизга керакли молларни тайёрлаб қўйдим. Агар малол келмаса, паспортингизни бир кўрсам, — деди Малика тортиниб.

— Танимаган бир одамга, шунча молни қарзга бераётганингиздан кейин, албатта, хужжатимни кўришингиз керак-да! — Шомурод чўнтагидан паспортини олиб Маликага узатди. — Марҳамат, Маликахон!

Малика унинг яшаш манзили билан исм-шарифини

дафтарига ёзиб қўйди. Шунда негадир унга бу йигитнинг исми танишдек туюлди.

Арава судраб кетаётган йигитга кўзи тушган Шомурод:

— Эй ука, буёққа қаранг, — деди.

Аравакаш аравасини судраганча унинг ёнига келиб:

— Ишингиз борми, ака? — деб сўради.

— Анави қопларни аравангизга ортинг, — деди Шомурод кўрсатгич бармоғи билан қопларни кўрсатиб.

— Юкларингизни қаергача олиб боришим керак?

— Шохбекаатгача.

— Қанча берасиз?

— Эл қатори...

— Минг сўм бўлади.

— Инсофинг борми ўзи? — Малика гапга аралашди.

— Майли, етти юз сўм беришсин, — деди аравакаш Маликага юзланиб.

— Келишдик, аравангизга қопларни юкланг, — деди Шомурод.

Аравакаш икки қоп юкни ортиб, аравасини судраганча юриб кетди.

Шундан кейин Шомурод:

— Энди мен янаги ҳафтада келаман. Хайр, соғ бўлинг, Маликаҳон! — деди у билан хайрлашиб.

— Лола опамга мендан салом айтиб қўйинг! — деди Малика.

— Албатта, айтиб қўяман, — дея Шомурод аравакашнинг ортидан тез-тез юриб кетди.

Шомурод кетгач, унинг исмини қаерда эшитганлигини эслай олмай, Маликанинг боши қотди. Бир маҳал унинг эсига «Мана, мен топиб бераман эркакнинг зўри-ни! Холамнинг ўғли Шомурод бор-ку», деган Сулҳиданинг сўзлари келди-ю «пиқ» этиб кулиб қўйди.

* * *

Самарқандга етиб келган Шомурод, икки қоп юкни «таксига» ортиб уйига кириб келди.

— Сиз кутиб туринг. Мен ҳозир чиқаман, — деди Шомурод таксидаги иккинчи юкни кўтариб уйига кириб кетаркан.

— Йўл ҳақини беринг. Мен шошиб турибман, — деди таксичи тўнғиллаб.

Шомурод унинг гапларини эшитмагандай уйга кириб

кетди. Орадан кўп ўтмай уйдан қайтиб чиқди-да, яна таксига ўтириб:

— Хайданг, ака, — деб Сулҳиданинг манзилини айтди. Машина шитоб билан жойидан силжиди.

Сулҳиданинг уйи олдига келиб тўхтаган таксидан тушган Шомуроднинг хурсанд бўлганидан оғзи кулоғида эди. Уни кутиб олган Сулҳида:

— Нима бало, лотореянгга машина ютдингми? — деди.

— Ундан ҳам зўрини ютдим!

— Ростданми? — Сулҳида таажжубланиб сўради.

— Ха, рост! — деди Шомурод оғзининг таноби қочиб.

— Хўш-хўш, қани, эшитайлик-чи!

— Малика мени жуда яхши кутиб олди.

— Мен сенга нима дегандим? Бу ёғи энди ўзингга боғлиқ.

— Хатто қарзга юз минг сўмлик мол ҳам бериб юборди.

— Ўзи бердимми? Ёки сен қарз сўрадингми?

— У «пулингиз кам-ку» деган эди. Агар менга ишонсангиз қарзга молингиздан берақолинг, дедим. Кейин унинг ўзи қарзга юз минг сўмлик мол берди.

— Қойилман сенга! Боплабсан! — деди Сулҳида хурсанд бўлганидан яйраб.

— Малика билан муносабатимни Мадрим ака билиб қолса нима бўлади?

— Нима бўларди, «Фунажин кўзини сузмаса, буқа ипини узмайди», дейман. «Ҳозир Шомурод савдо-сотиқ билан шуғулланаяпти. У Тошкентдан мол олиб келишга борганда, бозорда Маликадан ҳам мол олган бўлса, Шомурод кўзга яқин йигит эмасми, синглингизнинг ўзи унга ёпишиб олгандир-да», дейман. Қолаверса Мадрим акамга пул бўлса бўлди. Улар учун синглиси ўлиб кетса ҳам фарқи йўқ, — деди Сулҳида қўлини силтаб.

— Нега унақа дейсиз?

— Сабаби, унинг ўзи-ку, ёлғон лафзлар эвазига Маликанинг бор-будини тортиб олган. Бу етмагандай, эрига одамлардан фоизли қарз олдириб, уларнинг оиласини бузган. Менимча, Мадрим акамга энди синглиси кўчада юрса ҳам фарқи йўқ.

— Маликанинг одамлардан қарзи борми? — деди Шомурод ваҳимали бир овозда.

— Нега бунча қўркмасанг? Одамлар унинг қарзини сендан сўрармиди?

— «Камбағалнинг оғзи ошга етганда бурни қонайди», деганлари ростга ўхшаб қолди.

— Қўркма, Маликанинг одамлардан бир тийин ҳам қарзи йўқ.

— Хайрият-ей!.. — Шомурод енгил нафас олди.

— Ботқоққа ботиб ётган одамни сенга раво кўрармидим?

— Нега бўлмаса, Маликанинг қарзи бор, дедингиз?

— Маликанинг эри Мадрим акамга автобус олиб берганда, ўзининг пули етмай фоизли қарз олган. Қарзи икки-уч баробар кўпайиб кетгач, қарз берган одамлар Азизжоннинг тинчини бузган.

— Азизжонингиз ким ўзи?

— Маликанинг эри-да. Гапимни бўлавермасдан охиригача эшитсанг-чи! — дея Сулхида уни жеркиб берди.

— Хўп бўлади, — деди Шомурод айбдорлардай.

— Шунда Азизжон Маликага «Акангнинг лафз қилган ҳар ҳафтада олиб келиб турадиган пули қани?» деган. Малика бўлса, Мадрим акамнинг «Автобусда пул ишлаб бўлмаёпти. Сенинг қарзингни бераман, деб рангли металл билан қўлга тушиб, бор-йўғимдан айрилдим. Эрингнинг холаси Мехрибон Султоновна менга душманлик қилиб топган-тутганимни тортиб олди», деган гапларини эрига айтиб миннат қилган. Азизжон Маликага «Аканг ҳеч бўлмаса автобусимизни қайтиб берсин ёки автобуснинг пулини берсин», деган. Мадрим акам автобусни қайтиб берса, мендан ажраб қолишини билгач, бир иложини қилиб, Маликага эрини уйдан ҳайдатди. Ана шунақа, укагинам, — деди Сулхида шўх кулганича.

— Мен Мадрим аканинг қўлга тушиб, пул тўлаганини бирор марта ҳам эшитганим йўқ-ку? — деди Шомурод ҳайрон бўлиб.

— Бошқа нима десин? Автобусингизда жарақ-жарақ пул топяпман! Энди сизларга қарзимни бермоқчи эмасман, десинми?

— Мадрим ака фирт номард, лафзбоз экан-ку! — деди Шомурод Маликанинг ёнини олиб.

— Маликани кўришинг билан унинг ёнини ола бошладингми? Мадрим акам бу ишни мени деб қилди. Улар

бундай қилмаганларида менга етиша олмас эдилар! Сен шуни тушунасанми?

— Мен Маликанинг ёнини олаётганим йўқ. Ҳатто ашаддий жиноятчи ҳам онаси, опа-синглиси, хотин, бола-чакаси учун ўлимга ҳам тик боради-ку! Балки Мадрим акага Малика тутинган сингилдир?

— Йўқ, туғишган сингил.

Шомурод хайрон бўлиб, елкасини қисиб қўйди-да:

— Мехрибон Султоновна деганлари ким? — деди.

— Азизжоннинг прокурор холаси.

— Мен Азизжон аканинг ўрнида бўлганимда, холамга айтиб, Мадрим акани қаматириб юборган бўлардим! Азизжон акани қўрмаган бўлсам ҳам, поччамизга шунча қўрсатган одамгарчиликларидан, уларнинг бир бағри кенг инсон эканликларини сезиб турибман!

— Хов бола, мен сенга ёрдам берсаму бунинг эвазига раҳмат айтиш ўрнига, эримни қаматиб, менга душманлик қилмоқчимисан? — Сулҳида қўлини пахса қилиб ўдағайлади.

— Сиз мени тўғри тушунмадингиз! Мен Азизжон аканинг ўрнида бўлганимда ана шундай йўл тутган бўлардим, деяпман!

— Шунинг учун ҳам унинг ўрнида эмассан-да! — деди Сулҳида кесатиб.

Шомурод индамади.

— Ўзинг ҳам Маликадан фойдаланмоқчи бўлаяпсан-ку ёки гапим нотўғрими?

— Тўғри! Лекин менинг йўриғим бошқа! Малика мен учун ҳеч ким эмас. Ўлсам ҳам синглимга бундай ёмонликни раво қўрмасдим!

— Қўйсанг-чи, бундай олди-қочди гапларни. Кел, яхшиси Малика билан танишганингни ювамиз! — дея Сулҳида ўтирган ўридан турди. Кейин музлатгичдан ароқ олиб келиб стол устига қўйди.

Шомурод қўлларини бир-бирига ишқалар экан:

— Бу бошқа гап! Ана энди бу гапингизга қўшилса бўлади! — деди кайфияти кўтарилиб.

* * *

Люда Матлуба билан телефон орқали гаплашиб, Жения холанинг оламдан ўтганини эшитгач, бўшашиб стулга ўтириб қолди. «Жения хола билан кетмай бу ерда

қолганим яхши бўлган экан. Энди нима қиламан? Ҳамма мўлжаллаган мақсадларим бира тўласига барбод бўлди. Азизжон билан муносабатларимни узмай тўғри қилган эканман. Энди унга маҳкам ёпишмасам, кўчада қолиб кетаман. Бугун Азизжоннинг касалхонадан чиқадиган куни. Ҳозир бориб уни бу ёққа олиб келаман», деган фикрда у касалхонага бориш учун йўлга чиқди. Ҳар сафар Люда кўп қаватли уйларни оралаб, бирикки бекат нарига бориб, автобусга ўтирар эди. Бугун ҳам унинг хаёлига ҳар галгидек, «Агар ўзим яшайдиган уй олдидаги бекатга чиқадиган бўлсам, мени битта-яримта танишим кўриб қолади. Кейин улар мени шу ерда кўрганларини қарз олган одамларимга айтишади. Шунда қарз берган одамлар шу атрофларда пойлаб туриб, мени ушлаб олишлари ҳеч гап эмас», деган ўй келди.

Хаёлга берилган Люда ўзи яшайдиган уйдан икки бекат наридаги катта йўлга чиқди. У йўл чеккасида юриб, бекатга яқинлашганда, елдай учиб келган қизил «Нексия» шундай ёнгинасида тўхтади.

«Нексия»нинг орқа эшигини очиб тушган йигит Людага ўшқириб:

— Ўтир машинага! — деди.

Люда атрофга олазарак қараганча, унга салом берди. У йигит Люданинг саломини эшитмагандай:

— Мен сенга айтаяпман, ўтир машинага! — деб яна сўзини такрорлади.

Энди Люда қочишга чоғланди. Буни сезган йигитнинг темирдай қаттиқ, бақувват қўллари унинг билагидан маҳкам сиқиб ушлади ва машинанинг очиқ турган орқа эшиги олдигача судраб келди.

— Нима қилмоқчисиз? Мени қўйиб юборинг! — деди Люда йиғламсираб.

— Ўчир овозингни! Ўтир машинага! — йигит унинг кўксидан итариб юборди.

Люда машинанинг орқа ўриндиғига мункиб тушди. Унинг машина эшигидан чиқиб қолган оёғини ушлаб, ичкарига силтаб ташлаган йигит машинанинг эшигини ёпди. Шундан кейин унинг ўзи олдинги эшикни очиб, хайдовчи ёнига ўтирди.

— Қани энди, машинани ҳайда, оғайни. Ҳозир бу фирибгар, лафзбоз манжалақининг бошига ит кунини солмасам, исмимни бошқа қўяман.

— Қарзимни оз-оздан бериб қутуламан! Ҳозир шундан бошқа иложим йўқ! Мени ҳам чув тушириб кетишганини яхши биласизлар-ку! — деди Люда йиғлаб.

— Бизнинг кўзимизга кўриниб юр. Ҳар куни қилган ишларингнинг ҳисоботини айтиб, фойдасини бизга ташлаб кет, деб неча марта айтган эдик? — деди машина хайдаб кетаётган киши.

— Ҳозир ишламаяпман-ку, ахир! — жавоб берди Люда.

— Нега бўлмаса, биздан қочиб яшириндинг? — дея хайдовчининг ёнида ўтирган йигит орқасига ўгирилиб Люданинг юзига тарсаки тортиб юборди.

Унинг бурни қонади. Люда бурнидан оқаётган қонни тўхтатиш учун сумкасидан дастрўмолини олиб бурнига босди.

— Бурнингнинг қонини суянчиққа теккизма, машинани ифлос қиласан! — деди хайдовчининг ёнида ўтирган йигит.

— Теккизганим йўқ! — деди Люда йиғлаб.

Кейин шу йигит Люданинг қўлидаги сумкачани юлқиб олиб, унинг ичини тита бошлади. У сумкача ичидан бир боғлам икки юзталиқни олиб:

— Бу нима? — деб яна унинг юзига тарсаки тортиб юборди.

Тарсаки зарбига чидолмаган Люда энди:

— Вой дод, — деб хўнграб йиғлади.

— Мен сендан сўраяпман, бу нима? — деди йигит важоҳат билан пулни унинг юзига яқинлаштириб.

— Пул, — деди Люда. Бу сўз унинг оғзидан эшитилар-эшитилмас чиқди.

— Нега бўлмаса бизни, пулим йўқ, деб алдаяпсан?

— Бу арзимаган пул билан ҳеч нарса қилиб бўлмайди-ку, ахир!

— Бу сен учун арзимаган пул бўлиши мумкин. Лекин биз учун катта пул, — йигит қўлидага пул билан Люданинг бошига урди.

Аёл кўрққанидан қўллари билан бошини паналади. Шунда қонга бўялган қўлидаги дастрўмолга йигитнинг қўли тегиб, қон бўлди.

— Нима қилдинг, манжалақи? — дея йигит қон теккан қўлини кўрсатди.

— Тегиб кетди, — деди Люда кўрққанидан дир-дир титраб.

— Қўлимни ифлос қилдинг-ку! Бўл, тез арт, — деди йигит сўкиниб.

— Ҳозир артаман! Ҳозир!.. — дея Люда йигитнинг қўлини нимага артишини билмай атрофга аланглади.

Машина ҳайдаб кетаётган киши чўнтагидан дастрўмолини олиб:

— Ма, ол! — деб Люданинг юзига отди.

Люда чакқонлик билан дастрўмолни олиб, йигитнинг қўлини артди. Кейин у:

— Мана, дастрўмолингизни олинг! — деганча дастрўмолини ҳайдовчига узатди.

— Сумкангга солиб қўй! Агар сен бизни соғингудек бўлсанг, шу дастрўмолни кўриб, эслаб турасан! — деди-да, ҳайдовчи кўзгуга назар ташлаб, ўзига қараб турган Людага кўз қисиб қўйди. Кейин у «Буни нима қиламиз?» дегандай ёнида ўтирган йигит билан кўз уриштириб олди.

— Хув анави, кўриниб турган тоғ томонга ҳайда! — деди шериги ҳайдовчига.

У ҳам шеригининг фикрини тушунгандай, машинанинг рулини қир томонга қараб бурди. Ўнқир-чўнқир оёқизи йўлдан анча юрган машина тоғ ён-бағрига етиб келиб тўхтади.

— Туш машинадан, — деди ҳайдовчининг ёнида ўтирган йигит Людага дўқ уриб.

— Нима қилмоқчисизлар? — деди Люда кўрққанидан дир-дир титраб.

— Худди ўзининг машинасида юргандай, бунинг ялпайиб ўтиришини қара? Туш машинадан! Ҳе, сенинг... — деб сўкинган ҳайдовчи Людани урмоқчи бўлгандай қўлини юкорига кўтарди.

Люда кўрқиб кетганидан бошини қўллари билан паналаганча:

— Хўп бўлади, ҳозир тушаман! Мана, ҳозир! — деб машинадан тушди.

— Ҳозир сени шу ерга ўлдириб кўмсақ, ўлигинг қашқирларга ем бўлиб кетгач, сени ким ҳам изларди? — дея йигит Людага мушт туширди.

Люда мушт зарбидан бир неча метрга думалаб кетди. Энди устига бостириб келаётган йигитлардан кўрққан Люда кўзлари хонасидан чиқиб кетгудай бўлиб, бошини кўтарган кўйи тирсақларига таянганча ерга оёқларини тираб, орқасига тисарила бошлади.

Шу замон Люданинг кўз олдига ўғли келиб, «Мени

ўлдиришса, Генанинг холи не кечади?» деган фикр яшин тезлигида унинг хаёлидан ўтди.

— Мени ўлдирманглар! Жон акалар, сизлардан илтимос, мени ўлдирманглар! Пулларингни топиб бераман! Агар мени ўлдирсанглар, ёш болам кўчада қолиб кетади! — деди Люда талвасага тушиб. У энди йиғламаётган эди.

— Майли, ҳозирча сени ўлдирмаймиз! Лекин битта шартимиз бор! — деди йигит.

— Айтинг, мен ҳамма шартингизга розиман! Боламга раҳмингиз келсин! — деди Люда нажот излаган кўзларини унга қадаб.

— Қарзингдан қачон қутуласан? — деди машинани хайдаб келган киши.

— Бошқа бировни чув тушириб бўлса ҳам сизнинг пулларингизни тез кунлар ичида топиб бераман, — деди Люда ялиниб.

— Агар мана шу сўнги лафзингда ҳам турмасанг, боланг билан сени мана шу ерга тириклайин кўмаман! Розимисан?! — деди хайдовчининг шериги босиқ ва хотиржам бир овозда.

— Розиман! — деди Люда.

— Бу сенинг охирги лафзинг! — дея хайдовчи ҳам салмоқланиб гапирди.

— Тушундим, — деди Люда энди бироз тинчланиб.

— Адхам, ҳозирча бунга тегмай тур! Юр энди, кетдик! — дея хайдовчи шеригининг қўлидан ушлаб, машина турган томонга кетишди.

Машина аста-секин бу ердан узоқлашиб, кейин бутунлай кўздан ғойиб бўлди. Люда шилиниб кетган тирсақларини силар экан, ўз холига ачиниб, хўрлиги келганидан йиғлаб юборди.

* * *

Чўтир йигит «Мерседес» автобусни бир айланиб кўрди-да, хайдовчи йигитга юзланиб:

— Мисни ҳеч ким ўйламайдиган жойга жойлашимиз керак, — деди.

— Автобуснинг томига жойласак-чи? — сўради хайдовчи.

— Қандай қилиб?

— Сиз шаҳарга бориб келгунингизча ҳаммасини тўғри-лаб қўяман.

— Нима қилсанг қилгин-у, лекин ДАН ходимлари топиб оладиган бўлмасин.

— Хавотирланмасангиз ҳам бўлади. Бу ёғини ўзим бошлайман.

— Шунинг учун ҳам сенга кўпроқ пул тўлаяпман-да!

— Менга қилаётган бу яхшиликларингизни ҳеч қачон унутмайман.

— Биласан-ку, мен оқсуякларданман. Шу сабабдан менга содиқ одамларнинг хизматларини қадрлайман.

— Сизнинг кимлигингизни жуда яхши биламан, — деган ҳайдовчи «Сендек оқсуякдан ўргилдим» деди ичида.

— Неча марта айтаман сенга, мени хўжайин, дегин деб.

— Хўп бўлади, хўжайин, — деди ҳайдовчи йигит.

— Мана бу бошқа гап! — дея чўтир йигит керилди.

— Тунов куни ўзингиз «мени хўжайин деб чақирма» дегандингиз-ку?

— Мен одамлар олдида «хўжайин деб чақирмагин», деб айтавераман, лекин сенлар хўжайин деб чақираверишларинг керак. Чунки мен оқсуякларданман. Камтар бўлишим ҳам фарз, ҳам қарз? Тушундингми? — деди чўтир йигит ҳайдовчига ақл ўргатиб.

— Тушундим, хўжайин! Тушундим!..

— Бу бошқа гап, — чўтир йигит янада керилди. — Автобусга мис ортилганлигини иккинчи ҳайдовчига оғзингдан гуллаб қўйма.

— «Бу сирни ҳеч кимга айтма», деб менга ўзингиз тайинлагансиз-ку, хўжайин. Сизнинг сўзингизни икки қилиб бўлармиди?

— Сен бола, кўнглимдаги гапларни топиб гапирасан-да, ўзи! Сенга тарбия берган отангга раҳмат!

— Сизнинг тарбиянгизни олаяпман-да, хўжайин, — деди ҳайдовчи йигит ичида чўтир йигитни бўралаб сўкканча.

Шу вақт уларнинг ёнига енгил машина келиб тўхтади. Машинадан тушган барзанги билан яна бир йигит чўтир йигит билан қўл бериб сўрашди.

— Ишларинг яхшими? — деди чўтир йигит уларга совуққина қилиб.

— Бир нави, юрибмиз. Қачон Тошкентга кетасиз? — деди барзанги йигит.

— Тошкентда ишинг бормиди? — чўтир йигит сўради.
— Йўқ. Одилнинг адалари Тошкентга кетаётган экан. Автобусингизда уларни олиб кетасизми, деб ёнингизга келган эдик, — деди барзанги йигит.

— Одилнинг ўзи гапиролмайдими? — деди чўтир йигит унинг сўзларини ёктирмай.

— Комил сўради нимаю мен сўрадим нима? Барибир эмасми, Оқсуяк ака! — деди Одилбек.

— Нега ҳаммаларинг мени Оқсуяк дейсизлар?

— Ота-боболарингизнинг оқсуяклардан бўлганлигини жуда яхши биламиз-да! — Одилбек, нима дедим дегандек барзанги йигит билан кўз уриштириб олди.

— «Оқсуяк» деб айтмасанглар ҳам, ҳамма менинг оқсуяклар авлодидан эканлигимни яхши билишади, — деди чўтир йигит керилиб.

— Ота-боболарингиз оқсуяклардан бўлганидан кейин бунни беркитишнинг нима кераги бор? Ёки гапларим нотўғрими, Комил? — деди Одилбек.

— Тўғри айтасан, Одил. Ҳаммага ҳам оқсуяк бўлиш насиб этавермайди! — деди Комилжон.

— Сизлар мана шунақа деб ҳурмат қилаверсанглар, талтайиб кетаманми деб кўрқаман-да? — деди чўтир йигит ўзини камтар кўрсатишга уриниб.

— Сизнинг талтайиб кетмаслигингизни жуда яхши биламиз! Чунки сиз оқсуяклардансиз-ку, Мадрим ака! — деди Комилжон. У чўтир йигитга ёқадиган «Оқсуяклардансиз» сўзини алоҳида чертиб айтди.

— Хайдовчиларим ҳам мени «хўжайин» деб чақириб қўйишмайди. Буларга неча марта айтаман, мени хўжайин, деб чақирманглар, эшитган қулоққа яхши эмас, деб. Булар бўлса яна «хўжайин» деб чақиргани-чақирган.

— Тўғри-да! Хўжайин бўлганингиздан кейин «хўжайин» деб чақирамиз-да, хўжайин! — деди хайдовчи Комилжон билан Одилбекка қараб.

Бу иккала йигит кулиб юбормаслик учун ўзларини зўрға тутиб туришарди.

— Гапларинг тўғрику-я, лекин оқсуяк бўлганлигим сабабли бўлса керак, мени «хўжайин» деб чақирингларинг жуда эриш туюляпти-да! — Мадрим «хўжайин» деб айтавер», дегандай хайдовчисига қараб кўз қисиб қўйди.

— Мадрим ака, Тошкентга қачон кетасиз? — деди Одилбек гап мавзусини ўзгартириб.

— Уруғимнинг оқсуяк бой одамлардан бўлганлигини ҳамма билгандан кейин, менга «Оқсуяк ака», деб мурожаат қилишнинг кераги йўқ! Мана, Одилга ўхшаб, «Мадрим ака» деб мурожаат қилсанглар ҳам бўлаверди! — деди чўтир йигит. У Одилбекнинг «Оқсуяк ака» демай «Мадрим ака» деб исмини айтганлигини ёқтирмай.

— Оқсуяк ака, дадамини Тошкентга олиб кетасизми? — деди Одилбек саволини такрорлаб.

Чўтир йигит ўзига Одилбекнинг «Оқсуяк ака» деб мурожаат этганидан кейингина унинг саволига жавоб берди:

— Тошкентга эртага соат ўн бирларда кетамиз. Даданга «Мерс»нинг қаеридан жой олиб қўяй?

— Ўзингизга яқинроқ жойдан жой олиб қўйинг, Оқсуяк ака, — деди Одилбек энди чўтир йигитга тилёғламлиқ қилиб.

— Сен айтасану мен йўқ дермидим?! Бу ёғидан қўнглинг тўқ бўлаверсин! Даданга «Мерс»нинг зўр жойидан жой олиб қўяман! — деди ийиб кетган чўтир йигит.

— Раҳмат сизга, Оқсуяк ака, раҳмат! — деди Одилбек хурсанд бўлиб.

— Мен уйга кириб опамни кўриб чиқай, — деди Комилжон уй томонга қараб юрар экан.

— Мен ҳам Фарида опам билан ҳол-аҳвол сўрашиб чиқмасам, яна улар «Уйга келибсану мен билан ҳол-аҳвол сўрашишга ярамабсан-да?» деб мендан хафа бўлиб юришмасин, — дея Одилбек ҳам Комилжонга эргашиди.

— Ана кўрдингми? Менинг уруғим оқсуяк бой одамлардан бўлганлигини ҳамма билади. Мадрим ака деб менинг исмимни айтаверинглар, десам ҳам одамлар хурматимни жойига қўйиб, «Оқсуяк ака» дегани-деган, — деди чўтир йигит ҳайдовчисига мақтаниб.

— Ўзингиз ҳам шу хурматга лойиқсиз-да, хўжайин! — ҳайдовчи йигит «Олдинлари итнинг охириги оёғи бўлиб юрардинг. Мана шу «Мерс»ни олиб, чўнтагингга тўрт-беш сўм пул тушганидан кейин оқсуяклардан бўлиб қолдингми? Ҳе, сендай оқсуякларнинг...», дея ичидан чўтир йигитни бўралатиб сўқди.

Буни сезмаган Мадрим салмоқланиб гап бошлади:

— Тўғри айтасан. Одамлар ҳам беҳудага хурмат қилишмайди. Сен анави нарсани яхшилаб беркит. ДАН

ходимлари тополмайдиган бўлсин. Мен шаҳарга тушиб келаман, хўпми? — у салобат билан уй томонга қараб юрди.

— Хўп бўлади, хўжайин! — деди ҳайдовчи йигит. Унинг хаёлидан шу пайт «Бирор тузукроқ иш топилиб қолса, яхши бўлар эди. Ўзинг ҳам, автобусинг ҳам жонимга тегиб кетди», деган фикр ўтди.

Мадрим Одилбек билан Комилжон ўтирган хонага кириб келди:

— Комил, сизлар ўтираверинглар. Менинг шаҳарда ишим бор. Бориб келмасам бўлмайди.

— Биз ҳам ҳозир кетамиз, Оксуяк ака, — деди Одилбек.

Қўлида капгир ушлаган Фарида ошхонадан чиқиб, уларнинг олдига кириб келди:

— Ҳа, яна ўша жазманингизникига кетаяпсизми? — деб у эрига ўшқира кетди.

— Шаҳарда ишим бор деяпман-ку, сенга! — деди Мадрим ўзини оқлашга уриниб.

— Шаҳарда иши бормиш бу кишининг. У қанақа иш, биз ҳам билсак бўладими? — деди Фарида қўлларини белига тираб, — ундан кўра, тўғрисини айтиб, жазманинг олдига кетаяпман деб кетавермайсизми!

— Мен сенга ҳеч гап уқтиролмадим-уқтиролмадимда!.. — Мадрим нолинди. — Уйда ҳамма нарсанг етарли бўлса. Устингда данфиллама уй, яна нима керак сенга?

— Бу ерга бошқа қайтиб келманг! — деди Фарида шанфиллаб, — бутунлай кетинг, ўша манжалақингизнинг олдига!

Мадрим индамай хонадан чиқиб кетди.

Эридан кейин Фарида ҳам чиқиб ошхонага кирди. Ташқарида енгил машинанинг ўт олган товушини эшитган Фарида яна йигитлар ўтирган хонага қайтиб кирди.

— Оксуяк аканинг роса таъзирини бердингиз-ку! — деди Одилбек Фаридага ялтоқланиб.

— Ўргилдим, бундай чала оксуяклардан, — деди Фарида эрини менсимай, — бировнинг пули ҳисобига кўша-кўша хотин олиб, мен оксуякларданман, деб керилишига ўлайми бу иштони битнинг!

— Ҳали Мадрим акам оксуяклардан эмасми? — лукма ташлади Одилбек.

— Қанақа оксуяк? Бу иштони битнинг бувалари ме-

нинг бувамнинг чўпонлари бўлган! Хақиқий оқсуяклар, мана, бизлармиз! — деди Фариди қўли билан ўз кўксига уриб.

«Ўхшатмасдан учратмас, деганлари ростга ўхшайди», дея Одилбек шу пайт кўнглидан ўтказди.

— Йўғ-е, — деди у Фариданинг Мадримни янада ерга уришини хоҳлаб.

— Бу кишининг умр бўйи бирор тайинли ишда ишлаганлигини эслайсизми?

— Йўқ, — деди Одилбек худди Мадрим тўғрисида бирор янгилик эшитаётгандай кўзларини пирпира-тиб.

— Мен мана шу иштони битга турмушга чиққанимдан буён бу кишимни боқиб келаман. Бир пайтлар замон ўзгариб, егани нон тополмай қолганимизда, мана шу укамнинг уйидан беш литр техника спиртини олиб келиб, ўша спиртга сув аралаштириб ароқ қилиб сотганимиз. Шунда роса кўп фойда қилгандик.

— Спиртдан ароқ ишлашни сизга ким ўргатган? — деб сўради Одилбек.

— Мана шу укам ўргатган. Егани нонимиз қолмай, қийналиб қолганимизда, Комилжоннинг олдига йиғлаб ёрдам сўраб борганман. Ўша пайтда у менга уйдаги спиртини текинга бериб, «Мана шу спиртни ароқ қилиб сотсанглар, бир ойлик еб-ичишларингизга бемалол етади», деганди. Шу-шу техника спиртдан ароқ ишлаб сота бошладик. Автобусни олганимиздан кейин эса бу кишим бирпасда оқсуяклардан бўлди-қолди.

— Аслида, Мадрим акамни оқсуяк қилган одам бу экан-да, — Одилбек Комилжонни қўли билан кўрсатиб кулди. — Мана энди ўзи жабрини тортяпти.

— Нега бундай деяпсан? — сўради Фариди.

— Олдинлари «ука-ука», деб Комилжоннинг ишини қилиб юрадиган одам, айниқса, яқиндан буён уни назарига ҳам илмай қўйди.

— Бузоқнинг югургани сомонхонагача, — деди Фариди Комилжоннинг ёнини олиб.

— Қандай таом тайёрлаяпсиз, опа? — деди уларнинг гапига аралашмай ўтирган Комилжон.

— Сени яхши кўради, деб димлама қиляпман! — Фариди, нега сўраяпсан, дегандай укасига қаради.

— Анави қурғурингиздан борми? — деди Комилжон бармоғи билан томоғини чертиб.

— Сен учун топилади, ука! — деди ийиб кетган Фарида.

— Бизларга ҳам техника спиртидан тайёрланганидан бермоқчимисиз? — Одилбек ҳазиллашди.

— Сизларга ҳеч вақт техника спиртидан тайёрланганини бермаганман. Сизларга фақат тозасидан бераман, — деди Фарида мақтаниб.

— Қуллук опа, қуллук! — деди Одилбек Фаридага ялтоқланиб.

— Мен бориб дадам билан ойимни олиб келайми? — сўради Комилжон.

— Дадамни олиб келганинг яхши, лекин хотинларини кўргани кўзим йўқ! — деди Фарида ўгай онасини ойим дейишга тили бормай.

— Энди дадам учун чидайсиз-да, опа! — деди Комилжон.

— Майли, бориб уларни олиб келақол, — Фарида рози бўлди.

— Одил, сен шу ерда ўтириб тур, мен машинада физиллаб бориб, дадам билан ойимни олиб келаман.

— Тез бориб кел, — деди Одилбек. — Мен телевизор томоша қилиб ўтираман.

— Хўп бўлади, — дея Комилжон ўтирган ўрнидан турди.

У билан бирга хонадан чикқан Фарида тўғри ошхонага кириб кетди.

Орадан кўп ўтмай Комилжон дадаси билан ойисини эргаштириб опасининг уйига кириб келди. Уларни Фарида ҳовлида кутиб олди.

— Яхшимисан, қизим? — деган Бозорбой ота қизи билан ўпишиб сўрашди.

Гулчирой Фарида билан хушламайгина сўрашаркан:

— Қани менинг оқсуяк куёвим? — деди.

— Куёвингиз бугундан бошлаб бу ерда турмайди! — деди Фарида кесатиб.

— Нима бўлди? — деди Бозорбой ота қизининг гапларига тушунмай.

— У кишини уйдан хайдаб юбордим, — деди Фарида жеркиб.

— Куёвим яна сени уйдан хайдаб юбормасин, — кесатди Гулчирой.

— Барака топгурлар, қўйсаларинг-чи, шу олди-қочди гапларингизни. Бу беш кунлик ёлғончи дунёда бирпас

ширин суҳбатлашиб ўтирайлик, — деди Бозорбой ота норози бўлиб.

Улар хонага кириб келишлари билан Одилбек ўрнидан туриб сўрашди. Кейин даврадагилар бир пиёладан чой ичиб бўлгунларича, Фарида димламани лаганга сузиб келди.

Шу вақт Гулчирой ёнида ўтирган Бозорбой отани туртиб, унинг қулоғига:

— Қаддингизни тик тутиб ўтиринг, — деб шивирлади.

— Хўп бўлади, хотин! Хўп бўлади!.. — деди Бозорбой ота. Кейин муҳим бир нарса эсига тушиб қолгандай шоша-пиша сўради. — Азизжон касалхонага тушиб қолибди деб эшитдим, шу ростми?

— Менга деса ўлиб кетмайдими? — деди Фарида тўнғиллаб.

— Бировга ўлим тилагунча, ўзингга умр тила, кизим! — деди Гулчиройнинг энсаси қотиб.

— Азизжон акага нима қилибди? — дея Одилбек сўради.

— Юрак хасталигига учрабди, деб эшитдим бечора болани, — деди Бозорбой ота Азизжоннинг аҳволига ачиниб.

Бозорбой отанинг бу гапидан кейин Одилбекнинг хаёлидан «Эртами, кечми шундай бўлишини билардим. Оқсуяк ака билан эҳтиёт бўлиб алоқа қилмаган одамнинг холига маймунлар йиғлаши аниқ. Бу пихини ёрган, ўтакетган туллак одам», деган фикр ўтди.

Улар овқатланиб бўлишгандан кейин ҳам яна анча маҳалгача суҳбатлашиб ўтиришди. Тун алламаҳал бўлиб қолганда, хонада ўтирганларнинг суҳбати бўлиниб, уйларига кетиш учун ташқарига чиқишди.

Шунда Бозорбой ота самога боқди. Осмонда сон-саноксиз юлдузлар чарақлаб, тўлин ой унга термулиб тургандай туюлди. Баҳорнинг салқин шабадаси юзига урилган Бозорбой ота бироз хушёр тортди. Кейин тоза ҳаводан ўпкасини тўлдириб нафас оларкан:

— Мана, баҳор ҳам келди, — деди ажиб бир туйғу билан.

— Ҳа!.. Бундан буёғига мен билан Одилнинг иши авжига минади, — деди Комилжон дадасини тушунмай.

— Тезроқ бўл, Комилжон! — деди Гулчирой ўғай ўғлини шошириб. — Машинани ўт олдир, уйимизга кетамиз!

— Хўп бўлади, ойи! — дея Комилжон машинага ўтирди.

— Яхши қол, қизим! — Бозорбой ота қизининг юзидан ўпиб хайрлашди.

— Оқсуяк ака билан бизникига ҳам меҳмонга ўтинглар, — деб пичинг қилган Одилбек ҳам машинага ўтирди.

— Хўп, хайр!.. Яхши етиб олинглар! — Фаридани улар билан хайрлашиб қолди.

Тун осудалигини бузиб ўт олган машина жойидан силжиди. Бир маҳал қишлоқнинг аллақасеридадир итнинг увиллагани эшитилди. Бу товуш таъсиридан Фаридани кўрқув босиб, уйига югурганча кириб кетди. У ўрнига ечиниб ётар экан, эрини ўйлаб анча маҳалгача ухлай олмади. Тонгга яқин Фариданинг кўзини уйқу элитди.

Эрталаб «Мерседес» олдига келиб тўхтаган енгил машинадан Мадрим тушди. У бориб автобуснинг эшигини мушти билан урди.

— Ким? — деган ҳайдовчининг товуши эшитилди.

— Тур ўрнингдан! — деди Мадрим ўшқариб. — Ҳалиям ухлаб ётибсанми?

— Мана, тураяпман, хўжайин! — деди автобуснинг орқа ўриндиғида чўзилиб ётган йигит. У қўллари билан кўзини ишқалаганча ётган ўрнидан сакраб турди-да, бориб автобуснинг эшигини очди.

— Металлни яхшилаб жойладингми?

— Қайси металлни? — деди ҳайдовчи унинг гап-ларига тушунмай, уйқули кўзларини ҳамон қўллари билан ишқалаганча.

— Мисни айтяпман-да!

— Ҳа, яхшилаб жойладим!

— Ҳалиям ухлаяпсанми?

— Яқиндагина ётгандим, хўжайин!

— Неча тонна металл жойладинг?

— Икки тонна.

Чўтир Мадрим автобус ичига кириб, томини синчиклаб текширди. У шубҳали ҳеч нарса сезмади. Кейин хотиржам бўлиб автобусдан тушаётганда ўриндик устида турган тумшуғи учган чойнак-пиёла билан косага кўзи тушди:

— Манави идишлар бу ерда нима қилиб турибди?

— Кеча кеннойим овқат берган эдилар, — ҳайдовчи ўриндик устидаги идишларни қўлига олди.

— Энди ёрдамчи хайдовчини чақириб, тайёрлайверларинг. Гапларимга тушундингми? — деди Мадрим.

— Сиз бирпас дам олиб чиққунингизча мен ҳамма айтганларингизни бажариб қўяман, — деди хайдовчи йигит.

— Менга хўжайин деб мурожаат қил деб, неча марта айтаман, сен ўқимаганга? — деди чўтир йигит хайдовчи йигитни бўралатиб сўкканича.

— Хўп бўлади, хўжайин.

— Сенинг одам бўлишингга кўзим етмайди, — дея Мадрим уй томонга қараб юрди.

Хайдовчи эса «Сендай оқсуякнинг...» дея ичидан унинг бутун уруғ-аймоғини бўралаб сўкиб, хумордан чиқди, сўнг у иккинчи хайдовчини чақириб келиш учун унинг уйи томон қараб кетди.

Орадан кўп ўтмай етиб келган иккала хайдовчи автобуснинг уёқ-бу ёғини кўздан кечира бошлади. Улар тушга яқин автобусни йўлга тайёрлаб бўлишди.

Автобус ичидаги йўловчилар орасидан бир кампир:

— Чақир автобуснинг эгасини, кетадиган вақтимиз бўлди, — деди норози бўлиб тўнғиллаганича.

— Яна иккита одам келсин буви, — деди иккинчи хайдовчи. — Кейин кетамиз.

— Бор-йўғи иккита жойинг қолди-ку, болам? Йўлдаги йўловчилардан иккитасини олиб оларсан, — деди кампир бўш келмай.

Шу вақт автобус ёнига келиб тўхтаган енгил машинадан Одилбек билан Комилжондан ташқари яна бир чол тушди.

Пешвоз чиққан биринчи хайдовчи улар билан қўл бериб сўрашар экан:

— Келинг, Одилбек ака. Дадангизга Оқсуяк акангиз «Мерс»нинг олдидан зўр жой олиб қўйдилар! — деди чулдираб.

Автобустга кўтарилган Одилбек:

— Қани, Оқсуяк аканинг ўзлари? — деди.

— Хе, ўргилдим бундай чала оқсуяклардан, — деди кампир тўнғиллаб.

— Озгина сабр қилинг буви, ҳозир кетамиз. Мен Оқсуяк акани чақириб чиқай, — деди биринчи хайдовчи. У автобусдан тушиб, ховлига кириб кетди. Ховлидан қайтиб чиққач: — Тез автобусни ўт олдир! — деб иккинчи хайдовчига буйруқ берди.

Автобус ўт олгач, орадан кўп ўтмай, Мадрим уйдан чиқиб, юрайми-юрмайми, деб салобат билан қадам ташлаганича, автобусга кўтарилди.

— Намунча хотинингнинг олдидан чиқолмай қолдинг, Оксуяк болам? — деди кампир пичинг қилиб.

— Оксуяк болам ҳали ёш-да... Шунинг учун ҳам келиннинг ёнидан кетгиси келмаётган, — деди Одилбекнинг дадаси. — Сен билан менинг ёшимга етса, кейин бу ҳам келиндан қочадиган бўлиб қолади.

— Автобус ичида кулги кўтарилди.

Мадрим ҳайдовчи орқасидаги ўриндикқа ўтирар экан:

— Хайда, — деди ҳайдовчига жаҳл билан.

Автобус ўрнидан кўзғалди. Ҳайдовчи автобусни секин ҳайдаб, катта йўлга чиқиб олгач, тезликни оширди. Сирдарё божхонасига етиб келганда божхона ходимлари автобусни синчиклаб текшира бошладилар.

Безовта бўла бошлаган Мадрим ушоққина божхона ходимига:

— Ичингизда каттангиз ким? — деди.

— Каттамиз Нурбек ака, — деди божхона ходими. — Нима эди?..

— Унинг ўзига айтадиган гапим бор эди, — Мадрим сирли гап қилди.

— Нурбек ака, — деб чақирди божхона ходими.

Автобуснинг у ер-бу ерини кўздан кечираётган учта божхона ходимларининг тўладан келган шоп мўйловлиси:

— Нима дейсан? — деди.

— Автобус эгасининг сизда гапи бор экан.

— Айтаверинг, эшитаман, — деди шоп мўйловли божхона ходими автобусни текширишда давом этиб.

Бошлиғининг ёнига келган чўтир йигит секингина: — Чеккароққа чиқайлик! Сизда зарур гапим бор! — деди кўзи ўйнаб.

— Шу ерда айтаверинг. Менинг одамлардан беркитадиган сирим йўқ.

— Жон ака, сал чеккароққа чиқайлик! — дея Мадрим ялинди.

Унинг илтимосига кўнган шоп мўйловли бошлиқ ўз ходимларига қарата:

— Яхшилаб текширинглар! — деди. Шундан сўнг улар автобусдан узоқлашди.

— Жон ака, бизларни қўйиб юборинг! — деди Мадрим ялиниб.

— Хотиржам бўлинг, ака, текширув тугагач, айбингиз бўлмаса, албатта, қўйиб юборамиз, — деди шоп мўйловли божхона ходими.

— Мана шу божхона масканида турадиган Акромни танийсиз-а? — деди Мадрим нимадир дейишга ийманиб.

— Жуда яхши танийман. Нима эди?

— Бугун Акромнинг ўзи қўринмаяпти?

— Акром ҳозир меҳнат таътилига чиққан.

Мадрим бирор мудҳиш нарсани сезгандай безовталаниб:

— Бугун божхона ходимлари қўпайиб кетибдими? — деди.

— Мен билан яна иккита йигит вилоят божхона бўлимидан бўламиз, бу божхона масканининг назорат ишларини текширгани келганмиз.

— Сиз буларга раҳбарсиз-а? — дея Мадрим чайналди.

— Ҳа, нима эди?

— Акром менинг дўстим эди, — деди Мадрим безовталаниб.

Юк машинасига ортилган рангли металлни Акром божхона масканидан Қозоғистон давлатига ўтказиб юбораётган пайтида, прокуратура ходимлари томонидан қўлга олиниб, тергов ишлари бошланиб кетганлигини айтмаган шоп мўйловли бошлиқ:

— Акром менинг ҳам дўстим. Агар хизматингиз бўлса, менга бемалол айтаверинг, — деди ёлғон сўзлаб.

Иккиланиб турган Мадрим:

— Агар керак бўлиб қолсангиз, сизни қаердан топаман? — деб сўради.

— Мана шу ердан топасиз.

Мадрим божхона ходимига қўлга тушдингми дегандай қараш қилиб:

— Ҳозиргина сиз «бу божхона масканининг назорат ишларини текшириб келдим», деган эдингиз-ку — деди.

— Мен ҳам вилоят божхонасининг бўлим бошлиғи лавозимида ишлаб, катта бошлиқман, деб юраверган эканман. Бу ер кичкина божхона маскани бўлса ҳам... — у ёғини гапирмай, божхона ходими шоп мўйловини қўли билан силаб қўйди.

— Мана шу божхона масканидан бир марта олиб ўтган рангли металлимизга қанча тўлашимиз керак? — Мадрим хохолаб кулганча божхона ходимининг елкасига урди.

— Ҳар сафар бу ердан ўтганингизда Ақромга қанча берар эдингиз?

— Йигирма минг.

— Бўлмаган гапни қўйсангиз-чи, — деди божхона ходими бўш келмай. — Бир марта юк олиб ўтишнинг нархини мен Ақром дўстимдан сўраб-суриштириб билиб оламан ҳали.

— Рост гапиряпман, Ақромга йигирма минг берардим. Ундан бу тўғрида сўрамай қўяқолинг. Яна ортиқча гап-сўз, деганларидай... — чайналди Мадрим. Сўнг у бироз дадиллашиб, — сизга ҳар бир юк олиб ўтганим учун эллик минг бераман.

— Юз эллик минг! — деди божхона ходими унга тикилиб.

— Унақада уйимни тополмай қоламан-ку?! — деди Мадрим. — Саксон минг бераман!

— Юз йигирма минг, — деди божхона ходими.

Энди анча хотиржам бўлган Мадрим бемалол, худди ўртоғи билан сўзлашаётгандай савдолашиб:

— Юз минг, — деди.

Божхона ходими «Бўлди, битим тузилди», дегандай унга қўлини узатди:

Келишдик. Фақат алдаш йўқ!

— Нима деяпсиз? Мен оқсуякларданман, — керилди Мадрим божхона ходимининг қўлини оларкан. — Отабоболарим ўз бойлигининг ҳисобини билишмаган.

— Исмингизни айтмадингиз?.. — деди божхона ходими.

— Менинг исмим Мадрим. Сизники-чи?

— Менинг исмим Нурбек. Мана, танишиб ҳам олдик, — деди божхона ходими Мадримга ялтоқлангандай бўлиб. — Энди сизга ишонсам бўладими? Мени ортиқча гап-сўзга қолдирмайсизми?

— Мен сизга айтдим-ку, оқсуякларданман, деб. Бу ёғидан хотиржам бўлаверинг! — деди Мадрим божхона ходимининг елкасига қўли билан уриб.

— Рангли металл ташувчилар жуда пишиқ бўлиб кетишибдими? Рангли металлни автобуснинг қаерига бекитишади ўзи? — деди божхона ходими шўх кулиб. —

Биз тополмай, қуруғидан қолиб кетяпмиз. Металлни автобуснинг қаерига беркитиш мумкинлигини менга ҳам ўргатсангиз-чи?!

— Бу сир! — деди Мадрим бўш келмай.

— Айтмасангиз, айтманг. Бугун ишдан кейин Акроникига бориб, бу ишга тааллуқли ҳамма сирларни билиб оламан, — деди божхона ходими худди аразлагандай бўлиб. — Ҳали биз ҳам керак бўлиб қолармиз.

«Айтсаммикин, айтмасаммикин», деб иккиланган Мадрим «Айтмасам, божхоначи хафа бўлиб қоладиганга ўхшаяпти. Агар автобуснинг металл беркитиш мумкин бўлган жойларини айтиб, бу одам билан яхши бўлиб олсам, хамиша пичоғим мой устида бўлармиди», деган қарорга келиб:

— Айтаман, фақат битта шартим бор, — деди у.

— Қани, айтинг? — деди божхона ходими, — шартингизни эшитайлик-чи?

— Одамлар юкни автобуснинг қаерига беркитиши мумкинлигини айтганимдан кейин, бизни бу ердан бир маротаба текинга ўтказиб юборасиз-а? — деди Мадрим.

— Жуда айёр экансиз-а? — деди божхона ходими кўрсаткич бармоғини чўччайтириб ҳазиллашаётгандай. — Бу тўғрида гап бўлиши мумкин эмас!

Шундан сўнг Мадрим:

— Аббос! — деб биринчи ҳайдовчисини чақирди.

— Лаббай, хўжайин! — ҳайдовчи уларнинг олдига югуриб келди.

— Рангли металл ташувчилар автобуснинг қаерига металлни беркитиши мумкинлигини Нурбек акангга кўрсат! — Мадрим ҳайдовчисига кўз қисиб қўйди. Унинг «Мис ортган жойни кўрсатма», деган маънода кўз қисиб қўйганини тушунмаган ҳайдовчи автобусга рангли металл беркитиш мумкин бўлган жойларини кўрсатаркан, уларга рангли металл беркитиб қўйган жойини ҳам кўрсатиб қўйди.

Ҳайдовчига юзланган божхона ходими тўсатдан:

— Ҳозир сизлар рангли металлни қаерга беркитгансизлар? — деб сўраб қолди.

«Бу божхона ходими ўзимизга тегишли», деб ўйлаган содда биринчи ҳайдовчи автобуснинг томини кўрсатди.

— Бу ёққа келинглар! — дея шоп мўйловли бож-

хона ходими шерикларини чақирди-да, хайдовчига юзланди: — Қани, рангли металл турган жойни очиб кўрсатинг.

Иккиланиб қолган биринчи хайдовчи гоҳ Мадримга, гоҳ шоп мўйловли божхона ходимига қарар эди.

— Мен сизга айтаяпман, рангли металл турган жойни очинг, — деб шоп мўйловли божхона ходими хайдовчини шоширди.

Довдираб қолган биринчи хайдовчи рангли металл турган жойни очиб кўрсатди.

Автобус томига жуда пишиқ қилиб ишланган туйнукни кўрган божхона ходимлари уларнинг қилмишидан ҳайратга тушди.

— Катта лейтенант Ҳамроев! — деди шоп мўйловли бошлиқ.

— Эшитаман, ўртоқ майор! — деди катта лейтенант Ҳамроев.

— Сиз лейтенант Жабборов билан бирга мана бу рангли металлларни туман божхона бўлимига олиб бориб, металлнинг оғирлигини аниқлаб расмийлаштиринг.

— Хўп бўлади, ўртоқ майор! — деди катта лейтенант Ҳамроев.

— Нурбек ака... жон Нурбек ака... — деди талвасага тушган Мадрим. — «Кўйиб юбораман», деб лафз қилган эдингиз-ку?

— Ҳой, оқсуяк болам, энди нима қиласан? — деди кампир кесатиб. — Жиноятнинг орқасидан оқсуяк бўлиб юрган экансан-да!

Мадрим индамади-ю, лекин кампирга ковоғини солиб караб қўйди.

— Бошлиқ болам, энди бизни Тошкентга ким олиб бориб қўяди? — Ёки металл ўлгуригнни олиб қолиб, автобусимизни қўйиб юбораверасанми?

— Хола, энди биз автобусни қўйиб юборолмаймиз! — деди катта лейтенант Ҳамроев. — Лекин сиз ҳеч хавотирланманг! Сизларни Тошкентга олиб бориб қўядиган бошқа автобус топиб берамиз.

— Биз манзилимизга етиб олсак бўлди, — деди кампир хотиржам бўлиб.

Автобусдан пастга тушган шоп мўйловли божхона ходимига эргашган Мадрим:

— Оладиганингизни олиб, бизни қўйиб юборинг, жон ака! — деди йиғлагудай бўлиб.

— Менинг жиноятчилар билан алоқам йўқ! — деди шоп мўйловли божхона ходими.

Мадрим бир даста минг сўмлик пулни шоп мўйловли божхона ходимининг чўнтагига солишга ҳаракат қилиб:

— Мана, бояги келишган пулимиз! — деди.

Мадримнинг қўлини силтаб ташлаган шоп мўйловли божхона ходими:

— Агар яна шундай қилсангиз, сизни иш вазифамни ўтаётган пайтда пора берганликда айблайман! — деди.

— Ундай қилманг, жон ака! Жўжабирдай болаларим бор! Агар мен қамалиб кетсам, уларнинг холи не кечади. Ҳеч бўлмаса, болаларимга раҳмингиз келсин! — Мадрим йиғлаб юборди.

— Ўзингизни қўлга олинг, ҳарҳолда эркак одамсиз-ку! — деди шопмўйловли божхона ходими.

— Энди Мадрим тиз чўкиб:

— Жон ака, бизни қўйиб юборинг. Ўзингиз «Қўйиб юбораман», деб лафз қилган эдингиз-ку? — деди у божхона бошлиғининг оёғини қучоқлаб.

— Катта лейтенант Ҳамроев, буни автобусга олиб чиқинглар! — деди шоп мўйловли божхона бошлиғи.

— Прокуратурада ишлайдиган Меҳрибон Султоновна куёвим Азизжоннинг опаси бўладилар! — деди Мадрим. — Ҳеч бўлмаса, уларнинг ҳурматини қилиб бизларни қўйиб юборинг!

Иккита божхона ходими автобусдан тушиб, Мадримнинг қўлтиғидан ушлаганча, автобусга олиб чиқиб кетишди.

— Оқсуяк болам, нима бўлди сенга? «Олдинлари оқсуякман», деб керилиб юрардинг. Бугун шаштинг пастроқ кўринадими? — пичинг қилди камшир.

Мадрим «Ўчир овозингни», дегандек кампирга хўмрайиб қараб қўйди.

Автобус эшигидан мўралаган шоп мўйловли бошлиқ:

— Хайданг! — деди рулда ўтирган ҳайдовчига.

Ноилож қолган ҳайдовчи автобусни ўт олдирди.

Битта ходими билан божхона масканида қолган шоп мўйловли бошлиқ:

— Яна бир жиноятчининг пайи қирқилди, — деди қилган ишидан ғурурланиб.

* * *

Эрининг қўлга тушганини эшитган Фарида дарров Тошкентга отланди. У тушга яқин Маликанинг уйига

кириб келди. Унга эшик очган қайинсинглисини шоша-пиша қучоқлаб:

— Автобусимиз билан бирга акангни қамаб қўйишибди, — деди Фарида бўкириб йиғлаганча у билан ҳол-аҳвол ҳам сўрашмай.

— Нима бўлди ўзи? — деди Малика ҳеч нарсага тушунмай. — Мундоқ тушунтириб гапирсангиз-чи?!

— Акангни қамаб қўйишибди.

— Қачон?

— Уч кун аввал Сирдарёнинг божхона постида автобусимизни металл билан ушлашибди.

— Уйга кирайлик, — деди остонада турган Малика. — Кейин ҳамма гапни бафуржа гаплашамиз!

Фарида унга сўзсиз эргашди. У меҳмонхонага кириб юмшоқ ўриндикқа ўтиргач:

— Болаларинг қани? — деди кўз ёшларини артиб.

— Болаларим мактабга кетишди. Қани энди гапиринг, нима бўлди? — деб сўради Малика.

— Мен акангга рангли металл билан шуғулланманг, десам менга, «Малика синглимга қишлоқдан уй олиб бериб, кўз олдимга олиб келмасам бўлмайди», деб рангли металл билан шуғулланиб юрган эди, — деди Фарида Маликани алдаб унга яхши кўриниш учун.

— Наҳотки, сиз мени шу гапларимга ишонади, деб ўйласангиз?

— Агар ёлғон айтаётган бўлсам, ёрилиб ўлай! — деди Фарида қасам ичиб.

Маликанинг энсаси қотди. «Булар Худодан ҳам кўрқишмайди. Ёлғондан қасам ичишга устаси фаранг бўлиб кетишган экан», деган фикр унинг хаёлидан ўтди.

— Энди нима қилмоқчисиз? — деди Малика.

— Сендан ёрдам сўраб келдим, сингилжоним! Ҳозир менга ёрдам бермасанг бўлмайди. Мабодо, аканг қамалиб кетгудек бўлса, укаларингнинг холи не кечади, — Фарида уввос солиб йиғлади.

— Менинг қўлимдан нима ҳам келарди, — дея Малика ҳайрон бўлди.

— Азизжондан илтимос қил, синглим! У ҳарҳолда болаларингнинг отаси-ку, — деди Фарида йиғидан тўхтаб.

— Биз акам сабабли ажрашиб кетганлигимизни яхши биласиз-ку?! Энди мен улардан қандай қилиб ёрдам сўрайман?

Фарида илтижоли кўзларини Маликага тикди:

— Агар Азизжоннинг олдига бормасанг, унинг хола-си Мехрибон Султоновнанинг олдига иккаламиз борсак-чи? Сен улардан ёрдам сўрасанг, биламан, йўқ дейиш-майди. Акангнинг ногиронлигини биласан-ку, синглим! У қамоқ шароитига чидамай, бирор кор-ҳол юз берса, усиз бизнинг ҳолимиз не кечади? Вой, Худойим, бу кун-ларни кўрганимдан кўра ўлиб кетсам бўлмасмиди?

— Азизжон акам билан ажрашиб кетишимга акам сабабчи эканлигини улар яхши билишади. Шундай бўлгач, уларнинг олдига мен қайси юз билан акамга ёрдам беринг, деб бораман.

Йиғлагани Маликага таъсир қилмаганини кўрган Фа-рида энди унга ялина бошлади:

— Жон синглим, Азизжоннинг олдига иккаламиз бо-райлик! — деди Маликага илтижоли кўзларини қадаб. — Сен индамасанг ҳам майли, мен ўзим унинг оёқларига бош уриб, ялиниб-ёлвориб ёрдам сўрайман. Пул деса, пул топиб бераман. Қандай шарт қўйса, ҳамма шартига кўнаман. Фақат акангни қутқариб берса бўлди!

Малика маъносиз бир нуқтага тикилганича:

— Мен уларнинг олдига ёрдам сўраб бормайман, — деди.

— Азаматжонлар билан Дурбекжонларни олиб Азиз-жоннинг олдига ўзим бораман! — деди Фарида. — Фа-қат болаларингга айт, улар «Дадажон, Мадрим тоғамиз камалиб қолибди! Сиз уларни қутқариб беринг!» деб Азизжонни кучоқлаб йиғлашсин, хўпми?

— Болаларимни бу ишга аралаштирманг! — деди Малика ҳамон бир нуқтага маъносиз тикилиб ўтир-ганча.

— Нега энди, синглим? Аканг сен учун жонини ҳам аямас эди. У сенга «Қишлоқдан уй олиб бераман», деб шу ахволга тушди-ку. Сен бўлсанг Азизжондан бир оғиз ёрдам сўрашга ҳам ярамаяпсан, — Фарида ўтирган жо-йида иккала қўлини белига тираб қаддини ғоз тутди. — Қўрқма, оғзига сиққанини айтсин. Пулни мен топиб бе-раман. Фақат эримни қутқариб берса бўлди.

— Ҳа, мен шунақа ёмон одамман, — деди Малика кесатиб. — Шунинг учун ҳам акамга ёрдам бергим кел-маяпти.

— Ёрдам бермайсанми? — деди Фарида кўзларини катта-катта очиб.

— Қўлимдан келса ёрдам берардим! Лекин, афсуслар бўлсинки, қўлимдан ҳеч нарса келмайди!

— Тўғриси айт, аканга ёрдам беришни хохламайсанми?

— Мен прокурор эмасман. Бозорда савдо қиладиган оддий бир сотувчиман! Шундай бўлгач, акамга қандай қилиб ёрдам беришим мумкин?

— Ҳеч бўлмаса, Меҳрибон Султоновнага «Олдингизга келинойимни юборяпман, илтимос, ёрдам бериб юборинг!» деган маънода хат ёзиб бер. Қолганини ўзим тўғрилайман.

— Йўқ, мен бундай қилолмайман! — деди Малика. — Фақат мен сиз билан акам қамалган ерга бориб, ёнингизда далда бўлиб туришим мумкин!

— Сени ёнимда олиб юриб, ўзимга ортикча юк қилиб, нима қиламан? Юрадиган йўлимни ўзим ҳам жуда яхши биламан! Ҳайф, сендай кўрнамак сингилга! — Фарида ўтирган ўрнидан апил-тапил туриб, эшикка қараб юрди.

— Тўхтанг! — деди Малика Фаридага эргашиб хонадан чиқар экан. — Устимдаги кийимларимни алмаштириб олай, мен ҳам сиз билан Сирдарёга бораман!

— Менга керагинг йўқ! Уйингни бундан кейин елкаминг чуқури кўрсин! Ҳайф, сендай нонкўр сингилга, — деди Фарида, кейин қўли билан кўксига уриб яна сўзини давом эттирди. — Пул билан йўриғимга юрадиганларни топиб, эримни ўзим қутқариб оламан!

У кўча эшигини қарсиллатиб ёпганча, Маликанинг уйини тарк этди.

* * *

Азизжон касалхонадан чиққандан кейин яна уч-тўрт кун Нодиржонларникида турган Муборак хола Мақсуджон билан қишлоққа қайтди. Шундан кейин Азизжон, яна ўзининг олдинги ижарада турган хонадонига қайтиб борди.

— Келинг, Азизжон! Кираверинг! — Люда уни байрамона кайфиятда кутиб олди.

Аввал Алик, кейин ошхонадан чопқиллаб чиқиб келган Гена Азизжон билан қўл бериб сўрашди.

— Сизнинг келишингизга зўр қилиб ош дамлаб қўйдим! — деди Люда унинг кўнглини овлаб.

— Йўғ-е! — деди Азизжон. — Қаердан ўргандингиз ош қилишни?

— Ўзингиз ўргатган эдингиз-ку! — деди Люда унга эрқаланиб боққанича. — Ёки эсингиздан чикдим?

— Эсимда, эсимда, — деди Азизжон хотирлар экан.

— Сиз кўлингизни ювиб келгунингизгача, мен чой дамлаб тураман, — Люда ошхонага қараб йўл олди.

Юз-кўлини ювиб келган Азизжон ошхонага кириб, стулга ўтирмоқчи бўлди.

Шунда Люда:

— Бугун бу ерда ўтирмаймиз. Юринг меҳмонхонага, — деб унинг ўзи меҳмонхонага қараб йўл бошлади.

Меҳмонхонага кирган Азизжоннинг кўзи стол устидаги нарсаларга тушди:

— Бугун кимнинг туғилган куни?

— Ҳеч кимнинг! — деди Люда Азизжонга яшнаб турган кўзлари билан боқиб.

— Сизнинг касалхонадан соғайиб чиқишингиз муносабати билан бугун байрам қиламиз! — деди Гена шўх кулиб.

— Раҳмат, йигитча! — деди Азизжон ва Генани даст кўтариб, юзидан ўпди.

— Менга эмас, ойимга раҳмат айтинг! — деди Гена болаларга хос соддалик билан. — Ойим Алик акамга пул бердилар. Алик акам бўлса бу нарсаларни сиз учун бозордан сотиб олиб келдилар.

— Раҳмат, сизга! — деди Азизжон меҳр тўла кўзлари билан Людага қараб.

— Нима учун? — деди Люда эрқаланиб.

— Ҳаммаси учун раҳмат сизга, Люда! — деди Азизжон қандай қилиб миннатдорчилик изҳор қилишини билмай.

— Арзимамайди. — Люда учала йигитга бир назар ташлаб олди. — Қани энди йигитлар, дастурхонга марҳамат!

Унинг гапларидан кейин ҳамма дастурхон атрофига ўтирди. Бир пиёладан чой ичишгач, Люда ошни сузиб келди.

Ошдан татиб кўрган Азизжон:

— Ошни жа зўр тайёрлабсиз-ку! Сизнинг пазанда-лигингизга қойилман, Люда! — деди.

— Шогирд устоздан ўтмаса, ҳаётда ривожланиш бўлмайди! — деди Люда бўш келмай.

— Гапингизга юз фоиз қўшиламан, — деди Азизжон.

Шу пайт унинг хаёлидан «Топган бойлиги бутун авлодига етадиган бир одам ҳам дарвешга берадиган садақасини миннат билан берадиган бу замонда, шунча қарзга ботиб кетган бу бечора аёлнинг мен учун кўрсатаётган шунча ҳимматларининг уддасидан қандай қилиб чиқаман?» деган фикр ўтди. Хозир Азизжон Люданинг кўнглини олишни жуда-жуда истаётган эди. Лекин у қандай қилиб бунинг уддасидан чиқишни билмай қийналарди.

— Азизжон, намуноча хаёлга берилиб кетдингиз? — деди Люда унга шўх қулиб боққанича, — ёки мен қилган ош сизга ёқмадими?

— Тайёрлаган ошингизга гап йўқ! — деди Азизжон. — Умрим бино бўлиб бундай ширин ош емаганман!

Азизжон Люда қилган ошни мақташ учун ўзининг бисотидан сўз ахтарди. Лекин кераксиз пайтда қалаштириб ташлайдиган бундай сўзларни негадир хозир тополмай қийналди.

Ошни танаввул қилиб бўлишгач, Люда дастурхонни йиғиштирди. Кейин у телевизор томоша қилиб ўтирган ўғлининг ёнига келиб юмшоқ ўриндиққа ўтирди.

— Ҳар куни ойим йиғлагани-йиғлаган эди. Сиз келганингиздан кейин ойим йиғламай қўйдилар, — деди Гена ўзида йўқ хурсанд бўлиб. — Ана, қаранг, хурсанд бўлиб юрибдилар!

— Нега ойингиз ҳар кун йиғлар эди? Билмайсанми? — деди Азизжон болани гапга солиб.

— Анави куни ойимнинг кийимлари қон бўлиб келди, — деди Гена кўзларини жавдиратиб.

— Мени машина уриб кетди деб айтган эдим-ку сенга! — Люда ўғлига хўмрайиб қаради.

— Нега болани хафа қиласиз? — деди Азизжон Людани уришиб.

— Мен ойимнинг гапларига хафа бўлмайман! Менинг гапларимга сиз хафа бўлмасангиз бўлди, амаки! — деди Гена Азизжонга термулиб.

— Йўқ! Мен сендан ҳеч хафа бўлмайман! — дея Азизжон боланинг сочларини силаб эркалатди.

— Энди сиз доимо биз билан яшайсиз-а? — деди Гена.

— Нима учун бундай деяпсан?

— Сиз бўлсангиз, ойим доимо хурсанд бўлиб юрадилар! — деди Гена яна хос соддалик билан.

— Меҳмонга чақирсанглар, албатта бораман.

— Ундай бўлса сизни ҳар куни меҳмонга чақираман! — Гена хурсанд бўлиб кетди.

Генанинг гапларидан сўнг Азизжоннинг эсига болалари тушди. Унинг ички дунёси қоронгулашиб, юраги сиқилди. Шу пайт Азизжонга бу ҳаётда яшашидан маъно йўқдай туюлди. У болаларини соғиниб кетганидан, уларни кўриш учун олдин ўзи яшаган уйга қараб йўл олгани, ҳозир негадир эсига тушди. Азизжон олдин ўзи яшаган кўп қаватли уй олдига етганида, унинг кўчада қорбўрон ўйнаб юрган болаларга кўзи тушди. Шунда Азизжон ёшлигини эслаб, мийиғида кулиб қўйди. Тўсатдан унинг кўзи бир чеккада юпун кийинганидан елкасини қисиб турган иккита болакайга тушди-ю қандай қилиб уларнинг олдига югуриб борганини билмай қолди.

Азизжон совуқдан дир-дир қалтираётган Азаматжон билан Дурбекжонларни бараварига қучоғига оларкан, Маликанинг болаларни ўз холига ташлаб қўйганини кўриб қони қайнади.

— Азаматжон, нега укангни кийинтириб чиқармадинг? — деди Азизжон.

— Иккаламизнинг ҳам кийимларимизни ойим қаерга қўйганларини тополмадим, — деди Азаматжон дир-дир титраб.

— Кўчага чиқмасдан, иссиққина уйда ўтирсанглар бўлмасмиди?

— Дурбекжон деразадан кўчага қараб, «Қаранг, ака, ҳамма қорбўрон ўйнапти! Юринг, биз ҳам ўйнаймиз», деди. Менинг ҳам қорбўрон ўйнагим келди. Шунинг учун укам билан бирга кўчага чиқдик, — деди Азаматжон дадасининг пинжига баттар суқилиб.

— Кейин мен сизга «Ака, уйга кирайлик, совуқ қотиб кетдим», десам, айтганимни қилмадингиз-ку! — деди Дурбекжон аразлаб.

— Қани, юринглар, уйга кетдик, болаларим! — деди Азизжон уларнинг гапларини бўлиб.

— Дада, мени қишлоққа, бувамларникига олиб боринг! — деди Дурбекжон ялиниб.

— Мактабинг бор-ку, ўғлим?

— Ҳозир қишки таътилдамиз-ку?! — деди Дурбекжон хайрон бўлиб дадасига қараганча.

«Ойинг сизларни мен билан қишлоққа юбормайди», деб айтолмаган Азизжон:

— Қишки таътиллариингиз ҳам тугай деб қолди, — деди.

Дадасининг гапларидан кейин Дурбекжон қўли билан бармоқларини букиб санар экан:

— Ҳали яна етти кун бор экан таътилимизнинг ту-гашига, — деди.

Шунда Азаматжон дадасининг ўрнига жавоб бериб:

— Ойим бизларни у ёққа юбормайдилар, — деди.

Ҳозир Азизжон ана шуларни эсларкан, унинг юраги эзилди. «Ўз болаларимга ўзим оталик қилолмасам, бундай ҳаётнинг энди менга кераги йўқ. Нима қилсам экан? Бу ҳаётдан тўйиб кетдим. Қариган онамга эса ҳалигача ортиқча юкман. Бечора онагинам!.. Кейинги пайтда мени деб бошлари ташвишдан чиқмай қолди. Самарқанд билан Тошкент ўртасида қатнагани қатнаган. Ўз ташвишларим билан Нодиржоннинг ҳам жонига тегиб кетгандирман. Қизимнинг уйини тортиб олади, деб қўрққан Нодиржоннинг қайнонаси ҳам мендан қутулолмай ҳалак. Ҳамманинг бошига тушган ташвиш бўлиб юрганимдан кўра, ўлиб кетганим яхши эмасми?» Азизжон тўсатдан миясига келган бу сўнги фикрдан ўзи хурсанд бўлиб кетди. «Энди мен ўзимни-ўзим йўқ қилишим керак. Шунда биратўла ҳаммани ташвишдан қутқарган бўламан. Фақат Нодиржондан олган қарзимни тўлаб қутулганимдан кейин, албатта, шундай қиламан».

— Нега бунча хаёлга берилиб кетдингиз? — Люда унга жилмайиб қаради.

Шу пайт хаёллари пардай тўзғиган Азизжон:

— Йўқ! Хаёлга берилмадим! Телевизор томоша қила-япман! — деди у Людани алдаб.

— Алдаш сизга ярашмайди. Алдаганингиз шундоқ кўзингиздан билиниб турибди, — деди Люда маъюс тортиб.

— Болаларим эсимга тушиб кетди, — деди Азизжон ёрилиб.

— Нега оилангиз билан яшамаясиз? — деди Люда. — Бошингиздан ўтганларини сўзлаб беринг, анча енгил тор-тасиз!

— Биласизми, ҳозир умуман ўтмишимни эслагим йўқ. Қолаверса, менинг ҳаётимда сўзлаб бергулик қизиқарли

воқеалар ҳам бўлмаган, — деди Азизжон кулишга ури-
ниб. — Яхшиси, сиз нима учун ҳар куни йиғлаганингиз-
ни айтиб беринг.

Унинг юзидаги сохта табассум Азизжонни масхара-
бозга ўхшатиб қўйди.

— Ростдан ҳам менинг ташвишларим сизни қизиқти-
радимиз? — сўради.

— Албатта, қизиқтиради.

— Бор, ўғлим, Алик аканг билан иккалангиз бирпас
нариги хонада ўйнаб турунглари! — деди Люда. —
Менинг Азизжон билан гаплашиб оладиган гапларим
бор!

— Мен ўйинчоқларимни ўйнасам майлими? — деди
Гена хурсанд бўлиб.

— Майли, ўйнайқол!

— Юр, кетдик! — деди Алик Генанинг қўлидан уш-
лаб.

Болалар хонадан чиқиб кетишгач, Люда сўз бошла-
ди:

— Тўрт-беш кун олдин мен қарз олган иккита йигит
мени бекатда ушлаб олишди, — дея Люда машинага
мажбурлаб миндириб, ўзини тоққа олиб кетган йигитлар
билан бўлиб ўтган воқеани сўзлаб берар экан, унинг
тирсаклари ачишгандай бўлди. Шунда Люда тирсаклари-
ни қўллари билан силаб қўйди. — Улар мени тоғ ён-
бағрига ташлаб кетишди. Шундан сўнг мен тоғдан одам-
лар яшайдиган жойга етиб олишим учун анчагина йўлни
яёв юришим керак эди. Баланд пошналар оёқ кийимда
тош-аралаш бепоён қирда юриш мен учун қийин бўлди.
Юравериб, юравериб, чарчадим. Сўнг баланд пошналар
оёқ кийимда умуман юролмай қолдим. Шунда оёқ кийи-
мимни ечиб, қўлимга ушлаганча яланг оёқ юра бошла-
дим. Олдинига оёқларим совуқ котиб, санчилган зирап-
чалар оғриғига чидамадим. Лекин тишимни тишимга бос-
ганимча оғриққа чидаб юравердим-юравердим.

Кейинчалик оёқларим совуқни ҳам, оғриқни ҳам сез-
май қолди. Бир амаллаб одамлар яшайдиган қишлоққа
етиб келдим ва тўғри келган уйга кириб бордим. Менга
қўзи тушган аёлнинг қўзлари хонасидан чиқиб кетгудай
бўлиб:

— Нима бўлди, синглим? — деди.

— Мен шаҳарга етиб олишим керак. Уйда ёш болам
ўзи ёлғиз қолган дедим.

Менинг гапларимни эшитган аёл шоша-пиша уйдан чиқиб кетди. Орадан кўп ўтмай, эрини эргаштириб қайтиб келди. Уларнинг енгил машинаси бор экан. Эрхотин мени машинада уйимга олиб келиб ташлаб кетишди, — деди Люда. Унинг кўз ёшлари юзини ювиб кетган эди. У қўллари билан юзларини артди. Ҳозир Азизжон Людани қандай қилиб юпатишни ва унинг дардига қандай қилиб малҳам бўлишни билмай ўтирар эди. — Бунинг устига Матлуба деган аёл Россиядан кўнғироқ қилиб, Жёня холани ўлдириб кетишганини айтди, — деди Люда йиғлаб.

— Жёня холани?! — деб анграйиб қолган Азизжон сўзининг давомини айтолмади.

— Ҳа! Жёня холани Россияда ўлдириб кетишибди.

— Нега? — деди Азизжон ички бир дард билан.

— Унисини билмадим!..

— Уларни Худонинг ўзи раҳматига олган бўлсин, — деди Азизжон фотиҳа қилиб. — Жёня холанинг жасадини қариндошлари бориб олиб келишдимиз?

— Йўқ, кўп пул қарздор одам кимга ҳам керак?

— Жёня холанинг жасадини нима қилишибди? — Азизжон хавотир-аралаш сўради.

— Ўзбекистондан борган савдогарлар Матлуба опа бошчилигида дафн қилишибди. Энди Жёня холанинг қабрлари бегона юртларда умрбод қолиб кетадиган бўлди.

— Жёня холани қачон ўлдириб кетишибди?

— Бугун дафн қиламиз, деб Матлубанинг менга кўнғироқ қилганига бир ҳафтадан ошди! Мана шунақа, — деди Люда афсуслангандай. — Одамларга фойданг тегмаса, ҳеч кимга керак бўлмай қолар экансан!

Азизжон индамади.

— Жёня хола бировнинг берган лафзига ишонганидан қарзга ботиб, ўз туғилган юртидан қочиб кетишга мажбур бўлди ва оқибатда бегона юртларда сарсон-саргардонликда ўлим топди! Мен ҳам лафз қурбонига айланмасам, деб қўрқаман!

— Нега бундай деяпсиз? — деди Азизжон Людага хавотир билан қараб.

— Тунов куни шундай бўлишига бир баҳя қолди! Мен ўлимдан қўрқмайман! Аммо ўлганимдан кейин боламнинг холи не кечади? Ҳеч бўлмаса, болам ўзини-ўзи эплаб кетганидан кейин ўлдиришса ҳам майли эди. — Люда энди хўнграб йиғлаб юборди.

— Нафасингизни иссиқ қилсангиз-чи, Люда! — деди Азизжон. — Яхши сўзга ҳам, ёмон сўзга ҳам фаришта-лар омин дер экан.

— Мен қачонгача бу тўрт девор ичида беркиниб ўтираман? Менга қарз берган одамлар бу ерда тинч ишлашга қўйишмайди! Шунинг учун ҳам Россияга борсам, бемалол ишлаб, топган пулларимни қарз берган одамларга почта орқали жўнатиб турардим! Азизжон, сиз ҳам юринг! Бирга Россияга кетайлик! — деди Люда ялиниб. — Бир умр ижарама-ижара юрмайсиз-ку, ахир?! У ёқда ишлаб топган пулларингизга бу ерга келиб уй сотиб олармидингиз?

— Мен сизлар учун тайёрага чипта олиб, сизларни тайёрагоҳгача кузатиб қўйсам-чи?

— Россияда борадиган жойим бўлмаганидан кейин, тайёрадан тушгач, ёш болам билан қаерга ҳам бораман.

— Мен Дилоромга қўнғироқ қилиб, «Женя холани олиб кетган танишингизга, қўнғироқ қилиб айтинг! Фалон куни, фалон рейсда Люда уёққа учиб боради! Илтимос, уларни танишингиз кутиб олсин», десам-чи?

— Битта ўзим ўғлим билан бегона юртларга кетмайман! У ёқларда ўлиб кетсам, ўғлим кўчада қолиб кетади! Яхшиси, қарз берган одамлар мени шу ерда ўлдириб қўяқолишсин! Сабаби, сиз менинг ёш боламини кўчага ташлаб кетмаслигингизга юз фоиз ишонаман! Чунки сиз ундай одамлар тоифасидан эмассиз!

— Мен сизларни Россияга олиб бориб, бирор хонадонга ижарага ўрнаштириб келсам-чи? — деди Азизжон ички бир дард билан.

— Раҳмат сизга! — деди Люда Азизжонни Россияга боришга кўндирганидан ич-ичидан хурсанд бўлсада, бу кайфиятини унга сездирмасликка уриниб. — Мен сизнинг олижаноб инсон эканлигингизни билар эдим!

Мақсадига етган Люда энди у билан Женя холани хотирлаб анча маҳалгача сўзлашиб ўтиришди.

Шундан сўнг Азизжон ўз хонасига кириб ўрнига ётди. У дераза оша осмонда сузиб юрган оймомога тикилганча ичидаги ҳасратларини тўка бошлади: «Лафз, бу қандай қудратли куч! Лафз замирида ор-номус, виждон, имон, эътиқод ётар экан! Оймоможон, инсон тақдири ва ҳаёти одамларнинг бир-бирига берган лафзига боғлиқ экан-а?»

Оймомо бўлса Азизжоннинг фикрларига қўшилгандай осмондан унга термулиб қараб турарди.

Азизжон самога тикилганча анча ётди. У кейин ухлаб қолди. Эрталаб вақтли уйғонган Азизжон юз-қўлини ювиб, нонушта ҳам қилмасдан кўчага отланди. У тўғри бозорга бориб Шухратжонга учрашди.

У Азизжон билан ҳол-аҳвол сўрашиб бўлганидан кейин:

— Анвар ака сизнинг ўрнингизга Маъруфжон деган одамни ишга олди, — деди.

— Нима сабабдан?

— Бу ишни битта одамнинг эплай олмаслигини ўзингиз жуда яхши биласиз-ку?! Сиз касал бўлиб қолганингиздан кейин улар шундай қилишга мажбур бўлдилар!

Азизжоннинг руҳи тушиб кетди.

— Анвар ака, «Менга учрашсин», деган эдилар, — деди унинг кайфияти тушиб кетганини сезган Шухратжон. — Уларнинг сизга берадиган пуллари бор экан.

Азизжон у билан хайрлашиб, шохбекатгача юриб келди-да, автобусга ўтирди. У автобусдан тушиб, ҳашаматли бир ҳовли томон қараб юрди. Кўча эшигини очган ушоққина эркак Азизжоннинг саломига алик олиб:

— Соғайиб кетдингизми, ука? — деди.

— Раҳмат, Анвар ака! — деди Азизжон. — Тузалиб колдим.

— Жонлантириш бўлимида ётганингизда Шухратжон билан касалхонага бориб, сизни кўролмай қайтган эдик! — деди Анвар ака хижолат чеккандай бўлиб. — Кейинчалик ишимиз кўпайиб кетганлигидан сизни кўргани бо-ролмадик ҳам!

— Хижолат чекманг, Анвар ака! — деди Азизжон. — Бу замонда ҳар кимнинг ташвиши ўзига етиб ортади!

— Қани, уйга кирайлик, бафуржа гаплашиб оламиз! — деган Анвар ака ҳовли ичкарасига қараб юрди.

Азизжон унга эргашди.

Шинам меҳмонхонага Азизжонни бошлаб кирган Анвар ака қўли билан унга ўтиришга жой кўрсатди:

— Қани, ўтиринг, ука! Хуш келибсиз! — деди.

— Хушвақт бўлинг! — Азизжон юмшоқ ўриндикка ўтирди.

Анвар аканинг ўзи ҳам у билан ёнма-ён ўтириб фо-

тиха қилди. Азизжон ҳам унинг фотиҳасига қўшилди. Анвар ака босиқлик билан сўз бошлади:

— Сизнинг ўрнингизга бир йигитни ишга олдим, — деб у ўрнидан туриб, жавондан бир неча боғлам пулларни олди. Кейин бу пулларни қоғозга ўраб, унинг ёнига қўйди. Энди у Азизжонга сиз бўшсиз дегандай қилиб: — Мана бу пуллар ишлаган вақтингиздаги улушингиз. Ҳозирча сизга оғир иш қилиш мумкин эмас экан. Бутунлай соғайиб кетганингиздан кейин сизга тўғри келадиган бирор иш топиб берарман.

— Раҳмат, Анвар ака! — Азизжон ўтирган ўрнидан турди.

У Анвар ака билан хайрлашиб кўчага чиқди. Азизжон кўчада бир оз яёв юргач, хилватроқ бир жой топиб, қўлидаги қоғозга ўралган пулларни санаб кўрди. «Бу пуллар Нодиржондан олган қарзимдан ортиб колар экан. Ҳозир укамникига бориб, ундан қарзга деб олган пулларимни бераман. Қолган қисмига эса Люда билан Россияга кетаман», деб ўйлаган Азизжон укасиникига қараб йўл олди.

* * *

— Мен сизга, эрингиз билан ярашиб олинг, деб неча марта айтдим? — деди Саида таниш аёлга ачиниб.

— Улар бошқа бир аёл билан яшаётган бўлса, қандай қилиб улар билан ярашиб оламан, Саида опа?! — деди Малика зорланиб.

— У хотиннинг олдига боргингиз келмаса, бозорга, эрингизнинг олдига боринг. Агар у аёл сизнинг эрингиздан фарзанд кўргудек бўлса, кейин эримдан бутунлай ажрадим деяверинг.

— Эримнинг олдига боришга ғурурим йўл қўймапти.

— Қилғиликни қилиб қўйиб, яна ғурурим йўл қўймапти дейишга бало борми? Билишимча эрингизда, заррача ҳам айб йўқ. Ҳамма айб ўзингизда. Ширин ваъдалар лафз қилган акангиз эрингизнинг бор-йўғини алдаб тортиб олган. Бу ҳам етмагандай, ёлғон лафзлар эвазига Азизжонни фоизли қарзга ботириб, ўзи қочиб кетган. Акангизнинг айби билан эрингиз бир неча йиллар мобайнида текинга бировнинг ишини қилишга мажбур бўлган. Азизжон учун шундай оғир бир дамда, сиз унинг ёнини олиш ўрнига, опаларингиз билан бирикиб эрин-

гизни каматиб юбормоқчи бўлгансиз ва уни ўз уйидан хайдагансиз, — деди Саида жаҳли чиқиб. — Шундан кейин ҳам сиз Азизжоннинг яна олдингизга бош эгиб келишини кутяпсизми?

Маликадан садо чиқмади. У бошини эгганча йиглаб ўтирарди.

— Нега индамайсиз? Ёки менинг гапларимдан хафа бўлдингизми?

— Нега сиздан хафа бўлар эканман? — Малика қўллари билан юзини беркитганча, силкиниб-силкиниб йиғлар эди. — Ҳамма айб ўзимда. Лафзбоз акамга ишониб гулдай оиламни хонавайрон қилдим!

— Айбдор аёл эрининг олдига кечирим сўраб боришга ор қилсаю беайб эр айбдор хотинининг олдига бош эгиб келармиди? Сиз ўзингизни ҳеч унинг ўрнига қўйиб кўрдингизми? Унинг ўрнида бўлганингизда нима қилган бўлардингиз? Ҳеч бўлмаса, болаларингизни ўйласангизчи! Бу аҳволда сиз уларни тирик етим қилиб қўясиз-ку, ахир!

— Бўлди, жон опа! Бўлди, — деди Малика. — Шундоқ ҳам ичимга чироқ ёқса ёришмайди.

— Бўлди, энди! Йиғлашни бас қилинг! — деди Саида ўтирган ўрндан туриб. — Мен билан юринг! Сизни эрингизнинг олдига ўзим олиб бораман!

Малика қизариб кетган кўзидаги ёшни қўллари билан артар экан:

— Раҳмат сизга, опажон! Бугундан бошлаб сиз менинг тутунган опамсиз, — деди.

Хўрлиги келган Маликанинг шу топда кўз ёшлари қуйилиб келар экан, у хўрлигини босолмай, тез-тез нафас олар эди.

* * *

Азизжон Нодиржондан олган қарзини бериб қутулди. Кейин ортиб қолган пулларига ўзига ва Люда билан Генага Россияга бориш учун поездга чипта олди.

Чиптани кўрган Люда хурсанд бўлганидан:

— Ур-ра, — деб қарсак чалиб юборди. У Азизжоннинг қаршилигига қарамай, ўзига ва ўғлига тегишли чиптанинг пулларини унга берди. Ниҳоят, Россияга кетадиган кун ҳам етиб келиб, у йўл ҳозирлигини кўра бошлади.

— Алик акамларнинг битта ўзлари қоладиларми? —

деди Гена. У акасининг ёлғиз битта ўзини ташлаб кетгиси келмай.

— Мактабни тугатиши билан Алик акангни ҳам сизларнинг олдингизга жўнатаман, — деди Азизжон.

— Қачон мактабни тугатасиз, Алик ака? — деди Генанинг кўзлари жавдираб.

— Икки ойдан кейин.

— Кейин мактабга бормайсизми?

— Йўқ, бормайман.

— Мактабни тугатганингиздан кейин сизга мазза бўлар экан-да?

— Нега ундай деяпсан?

— Эрталаб мазза қилиб ухлайсиз-да.

— Мактабни тугатганимдан кейин ҳам вақтли туришимга тўғри келади.

— Нега энди?

— Ишга кираман.

— Ишга кирсангиз, Азизжон акадай эрталаб кетиб, кеч келасизми?

— Ишга киргандан кейин эрталабдан кечгача ишлашга тўғри келади.

— Унақа бўладиган бўлса, ишлагандан кўра, мактабда ўқиган яхшироқ экан.

Болакайнинг гапларидан Азизжон кулиб юборди.

— Бизларга халақит қилмай, ўйинчоқларингни ўйнаб тур! Бор, ўғлим, борақол! — деди Люда. — Бизлар Алик аканг билан гаплашиб олайлик.

Болакай нарироққа кетиб, ўз ўйинчоқлари билан машғул бўлди.

— Уйнинг ижара пулларини олдиндан икки ойга Азизжон аканг билан тўлаб қўйдик, — деди Люда Аликка. — Мен Россиядан келгунча, кечаси кўчага чиқмасдан тартибли йигит бўлиб ўтиргин, хўпми? — деди Азизжон.

— Хўп бўлади, — деди Алик.

— Мен берган пулларни эҳтиёт қилиб сарфла, — деди Люда унга ақл ўргатиб. — Яна пулларни ўйламадан сарф қилиб қўйиб, сўнг очдан-оч юрма.

— Мен ёш бола эмасман-ку?! — деди Алик уларни тинчлантиришга уриниб. — Ҳамма айтганларингизни қиламан. Мендан хавотирланмасангиз ҳам бўлади.

— Ҳамма гапларимга тушунган бўлсанг, энди кўчага чиқиб, бизларни вокзалгача олиб борадиган такси ушлаб кел, — дея Люда Аликка топшириқ берди.

— Хўп бўлади, — деб Алик кўчага чиқиб кетди.

Йўл ҳозирлигини кўриб бўлган Люда Азизжонга юзланиб:

— Келинг, йўл олдидан бирпас ўтирайлик, — деди.

Унинг сўзларига итоат қилган Азизжон юмшоқ ўриндикка ўтирди.

Гена ҳам ўйинчоқ машинасига биркитилган ипдан ушлаб, судраб юрган машинасини кўтариб олганча, уларнинг олдига келди:

— Кетиш олдидан бирпас ўтириш, яхшиликка олиб келадими? — деди у болаларга хос қизиқувчанлик билан.

— Худди шундай, ўғлим! — деди Люда ўғлига меҳри товланиб.

— Ундай бўлса мен ҳам сизлар билан бирпас ўтираман, — деди Гена ойисининг ёнига бориб юмшоқ ўриндикка ўтираркан.

Шундан сўнг улар Алик топиб келган таксида вокзалга етиб келишди. Россияга кетадиган биринчи йўлда турган поезднинг вагонларидан биттасига улар чиқиб олишди. Чиптада кўрсатилган жойга Азизжон ўзи кўтариб келган катта-катта иккита сумкани жойлади. Орадан кўп ўтмай поезд жойидан силжиди.

Алик улар билан қўл кўтариб хайрлашар экан, Генанинг лаблари қимирлаб вагон деразаси оша ўзига бир нималар деяётганини сизди. Унинг сўзларини Алик эшитмаса ҳам болакайнинг кўнгли учун «Хўп» дегандай бошини қимирлатди. Поезд тезликни оширди. Алик анча жойгача улар кетаётган вагон билан ёнма-ён чопиб борди. Алик поезд кетидан анча вақт термулиб қараб турди.

* * *

Малика билан Саида бозорга бориб, Азизжонни суриштирди. Унинг бу ерда бошқа ишламаслигини эшитиб Маликанинг тарвузи қўлтиғидан тушди. Кейин у эрини излаб Саида билан бирга Гулбаҳор холаникига кириб борди. Учаласи анча вақт суҳбатлашиб ўтиришди. Лекин Малика эрининг қаердалигини Гулбаҳор холадан сўраб-суриштириш учун гапни нимадан бошлашни билмай ўтирарди.

— Гулбаҳор хола сиз қачон нафақага чиққансиз? — деди Саида. У Гулбаҳор холага Маликанинг

хурмати учун опа демай «хола», деб мурожаат қилаётган эди.

— Нафақага чиққанимга ҳам бир йилдан ошди, — деди Гулбаҳор хола ўтмишини хотиралаётгандай бўлиб. — Умр кўз очиб юмгунча ўтди-кетди.

— Қайси касб эгаси бўлгансиз?

— Бир умр тугруқхонада ҳамшира бўлиб ишлаб, нафақага чиққанман.

— Одамларга доимо бахт улашадиган яхши касб эгаси бўлган экансиз.

— Нимасини айтасиз, синглим! Ўз касбимни hozир ҳам кўмсайман! Мен нафақага чиқдим у мана шу тўрт девор ичида камалиб қолдим, — деди Гулбаҳор хола кўзига ёш олиб. — Болаларим бўлса, ишдан чарчаб келишади-ю бирпас мана шу телевизорни томоша қилиб ўтиришади-да, кейин ўз хоналарига кириб ётишади. Мени эса болаларим билан у ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтиргим келади. Улар ётиб қолишгач, мен ҳам ноилож ўрнимга ётаман-у у ёғимдан бу ёғимга ағанаб, анча маҳалгача ухлай олмай ётаман. Ёш пайтларимда мен ҳам уйқуга тўймас эдим. Шунинг учун ҳам болаларим ухлайман дейишса, уларни тўғри тушуниб, қаршилиқ қилмайман. Яхшиям бахтимга мана шу телевизор бор экан, шу билан анча овунаман.

Уларнинг гапига аралашмай ўтирган Малика:

— Азизжон акамни кўрмадингизми? — деди.

— Худойи қилганимда Ҳабибулла бува билан бирга келган эди. Шундан кейин келмай қўйди. Соғ-саломат юрганмикин ўзи?

— Биз ҳам уларни излаб тополмаяпмиз, — деди Саида.

Уларнинг гапларидан безовталанган Гулбаҳор хола:

— Тинчликми? — деб сўради.

— Тинчлик, хола, тинчлик! Мен уни Малика синглим билан яраштириб қўймоқчи эдим.

— Агар шундай қилсангиз, савоб иш қилган бўласиз, синглим! — деди Гулбаҳор холанинг юзи ёришиб.

— «Юринг, эрингизни топиб келамиз» деб, буларни уйдан олиб чиқдим, — деди Саида.

— Мен Маликанинг уйига бориб: «Малика синглим, вақт борида шайтонга ҳайф бер, кейин кеч бўлади. Ҳеч бўлмаса иккита болангни ўйласанг-чи?.. Уларни тирик етим қилмоқчимисан!» деб келинимнинг ўзига неча марта айтдим. Гапларимга қулоқ солмади. Мен Азизжонни

укам бўлгани учун мактаётганим йўқ. Сизлар мени тўғри тушунасизлар деган умиддаман. Лекин шундай эрни бошингга кўтариб яшасанг арзийди. Унинг шу вақтгача бировнинг бир сўм пулига хиёнат қилганини кўрмаганман. Азизжон лафзи ҳалол, соф виждонли йигит. Сўзларим ёлғон бўлса, мана, Маликанинг ўзи ҳам айтсин, — деди Гулбаҳор хола унга юзланиб.

Бошини қуйи эгиб ўтирган Маликанинг лаблари пичирлаб:

— Мен ҳам уларда бундай нуқсонларни кўрмаганман! — деди. Унинг бу сўзини ёнида ўтирганлар зўрға эшитди.

— Нодиржондан сўрамабсизлар-да, — деди Гулбаҳор хола. — У Азизжоннинг қаердалигини яхши билди.

— Рухсат берсангиз, энди биз турамиз, — деди Саида. — Болаларимизнинг ҳам мактабдан келадиган вақти бўлиб қолди.

— Келинпошша, Саидахон синглим билан болаларни олиб ётиб қоладиган бўлиб яна келинг! — деди Гулбаҳор хола. — Бу келганингиз ҳисобга ўтмайди. Меҳмон дегани бир пиёла чой билан ҳам кетар эканми?

— Нега келмас эканмиз, албатта келамиз! — деди Малика секингина. — Сиз бизларга бегона эмассиз-ку!

— Бу бошқа гап, келин! — деди Гулбаҳор холанинг кайфияти кўтарилиб. — Қани, омин, қўшганларинг билан қўша қариб, мурод-мақсадларингга етинглар!

Гулбаҳор хола йўлга отланган Малика билан Саидани бекатгача кузатиб чиқди.

— Саида опа, сиз Нодиржонларникига қўнғироқ қилиб, Азизжон акамнинг қаердалигини билиб беринг, — деди.

— Ўзингиз қўнғироқ қилсангиз бўлмайдимми?

— Нодиржон ҳам овсиним билан бир неча марта олдимга келиб, «Келинойи, ақл ўргатди деманг-у сиз нотўғри қиляпсиз, оилангиз ҳозир жар ёқасида турибди», деб тушунтирганларида, мен бўлса, «Агар ер юзида акангиздан бошқа эркак зоти қуриб кетган бўлса, мен қолган умримни эрсиз ўтказганим маъқул», деб уларни жеркиб берганман, — деди Малика синиқ бир овозда. — Шунинг учун мен ҳозир уларникига қўнғироқ қилишга уяляпман.

Унга ачинган Саида афсус дегандай бошини чайқаб

қўйди. Кейин улар рўпарадаги дўконга телефон қилгани киришди.

— Алло, — аёл кишининг товуши эшитилди.

— Ассалому алайкум, — деди Саида.

— Ваалайкум ассалом! — деди нотаниш аёл. — Сизга ким керак?

— Азизжон ака керак эдилар.

— Сиз уларга ким бўласиз?

— Бозорда бирга ишлар эдик. Кўринмай қолдилар? — деди Саида ёлғон сўзлаб. — Шунинг учун кўнғирок килиб, соғлиқларини сўраб қўяй деган эдим.

— Улар ҳозир бу ерда йўқлар.

— Қаердалигини айтолмайсизми?

— Азизжон ака Россияга ишлагани кетдилар.

— Қачон? — деди Саида бўшашиб.

— Кетганларига икки ҳафтадан ошди.

— Раҳмат, синглим! Хайр!

— Хайр! Соғ бўлинг! — деди нотаниш аёл.

Саида телефон гўшагини жойига қўяр экан, ўзига нажот кўзлари билан қараб турган Маликага нима дейишини билмай:

— Юринг, кетдик! — деди.

Саидага эргашиб дўкондан чиққан Малика:

— Уларнинг яшаш манзилени билиб олдингизми? — деди.

— Эрингиз Россияга ишлагани кетибди, — деди Саида тушқун бир овозда.

Саида билан ёнма-ён юриб келаётган Малика унинг бу сўзларидан кейин йўлида тўхтаб қолди...

* * *

Люда билан Гена ҳамроҳлигида Азизжон Россия темирйўл вокзалларининг бирида поезддан тушиб, Матлубанинг яшаш манзилени топиб боришди. У Люда билан Генага ўзининг кичкина ҳужрасидан жой бериб, Самарқанддан келиб, шу ерда ишлаб юрган йигитлар ижарада турадиган хонадонга Азизжонни жойлаштирди. Шу куни Матлуба бошчилигида улар қабристонга бориб, Женя холанинг қабрини зиёрат қилиб келишди. Матлуба ёрдамида ҳеч қийинчиликсиз ўрнашиб олган Азизжон бирга яшаётган йигитлар билан қурилишда ишлай бошлади. У биринчи маошини олган куни Матлубага қилган ёрдами

учун раҳмат айтиб, Люда билан уни кафедра меҳмон қилиш ниятида уларникига кириб борди.

Хужра эшигига яқинлашган Азизжоннинг қулоғига аёлларнинг суҳбати чалинди:

— Менда олтмиш мингдан кўпроқ доллар бор, — деди Люда. — Шу пулларга яраша уй сотиб олмоқчиман.

— Женья хола ҳам эллик уч минг долларга уй сотиб оламан деб... — деган Матлуба суҳбатдошига ақл ўргата бошлади. — Эҳтиёт бўлишимиз керак! Бу ерларда бирова ишониб бўлмайди! Пулингиз борлигини ҳеч кимга айтманг!

— Азизжон аканинг ёмон танишларини ҳалигача учратмаганман. Шу сабабдан сизга сирларимни очиб, дилимдаги гапларимни айтаяпман. Уй олишда менга сизнинг ёрдамингиз керак! Акс ҳолда, Женья холанинг куни менинг ҳам бошимга тушмаса, деб қўрқаман!

— Қўйинг-э, бундай гапни! Худо кўрсатмасин! Бундан кейин биргаликда, маслаҳатлашиб иш қиламиз! Қолаверса, энди ёнимизда Азизжон бор!

— Матлуба опа, сиздан илтимос, — деди Люда ялиниб — ҳозирча Азизжонга уй олмоқчи эканлигимни айтмай туринг!

— Нега энди? — Матлуба ҳайрон бўлди.

— Сиз менга қалбимдаги етиб бўлмас орзуимни ҳам айтишга мажбур қиляпсиз.

— У қандай орзу экан?

Люда ийманганича ширин жилмайиб Матлубага қаради.

— Айтинг, айтаверинг. Бирга яшаганимиздан кейин бир-биримизнинг сирларимизни билиб қўйсак ёмон бўлмайди, — Матлуба ҳазиллашиб кулди.

— Мен Азизжонни яхши қўраман! Унга етиш учун ҳамма нарсага тайёрман! Ҳозир Азизжоннинг пули йўқ. Менда пул борлигини билса, у ўзини камситилган ҳисоблаб, мандан қочади.

— Нега энди?

— Сабаби, — деди Люда жиддий тортиб, — Азизжон бировнинг ҳақиға хиёнат қилишдан қўрқадиган, лафзи ҳалол инсон! У ўз гурурини ҳеч қандай бойликка алмашмайди! Мабодо, Азизжон пулларим кўплигини билиб қолса, иккаламизнинг ўртамизда кўринмас тўсиқ пайдо бўлишини жуда яхши биламан! Шунинг учун ҳозирча

уй олмоқчи эканлигимни унга айтмай турсангиз! Мен Азизжонга тегиб олсам, кейин унга ўзим ҳаммасини аста-секин ётиги билан тушунтираман!

— Азизжоннинг оиласи-чи?

— Улар бирга яшамайдилар.

— Нега энди?

— Мен Азизжондан оиласи тўғрисида жуда кўп маротаба сўраганман. У бўлса ҳалигача бу тўғрида бир оғиз сўз ҳам айтмаган.

— Сирли йигит, денг! — дея Матлуба кулиб юборди.

— Ха! — деганича Люда ҳам унга қўшилиб кулди.

Матлуба кулгидан ўзини базўр тўхтатар экан:

— Ёмонсиз, Людахон! — деди кўрсаткич бармоғини бигиз қилиб ҳавода силкитганича.

— Шу ёшимгача бундай севгига учрамаган эдим! Мана энди учраб, ёниб-қуйиб юрибман!

— Унчаликмасдир-ов! — деди Матлуба яна ҳазиллашиб.

— Рост гапираяпман, ишонаверинг! — деди Люда жиддий тортиб.

Азизжон уларнинг суҳбатини эшитиб, Люданинг қилмишларидан ҳайратланганча, эшик олдида туриб қолди. «Наҳотки, бу аёл шу даражада айёр, фирибгар бўлса? Бу ҳам Мадримга ўхшаб ширин сўзлар билан олтин тоғни лафз қилиб, қанчадан-қанча оилани хонавайрон қилгандир?». Азизжон шу топда Людадан жирканиб, унга нисбатан қалбида нафрат ҳисси уйғонди. Люда билан гаплашишни ўзига ор деб билиб, шахд билан орқасига қайтди. Ўзи сезмаган ҳолда ҳовлида юрган кампирни туртиб кетди.

— Йўлингга қарасанг бўлмайдими, болам? — деди кампир.

Азизжон унинг гапларига парво қилмай, кечирим сўраш ҳам оғирлик қилгандай, жаҳл билан тез-тез юрганча дарвоза эшигидан кўчага чиқиб кетди.

Таажжубланган кампир йигитнинг кетидан бир зум тикилиб турди. Кейин мункиллаганча юриб, Матлубанинг эшигини қоқди.

— Ким?

— Маша, менман, — деди кампир.

Эшикни очган Матлуба:

— Келинг хола, — деди.

— Люда билан Ўзбекистондан келган йигит бор-ку, — деди кампир.

— Унга нима қилибди? — Матлуба хавотирланиб сўради.

Ўз исмини эшитган Люда ҳам нима гаплигини билиш учун эшик олдига яқин келди.

— Ўша йигит анча вақт эшикларинг олдида турди-да, олдингизга кирмасдан жаҳл билан орқасига қайтиб кетаётиб, мени туртиб юборди, — деди ҳеч нарсага тушунмаган кампир хайрон бўлиб. — У мени йиқитиб юборишига сал қолди. Тинчликми ўзи?

Гап ким ҳақда кетаётганини тушунган Люда апилтапил оёқ кийимини кийиб, кўчага отилди. Нима гаплигини тушунмаган кампир билан Матлуба унинг кетидан анграйганча қараб қолишди.

* * *

Кўчага чиққан Азизжон такси ушлади-да, ўзи ижарада яшаётган хонадонга етиб келди. У хонадон эгасига ижара ҳақини бериб, нарсаларини йиғиштиришга киришди. Шундан кейин Азизжон бирга яшаётган йигитлар билан хайрлашиб, кўчада кутиб турган таксига ўтирганча жўнаб кетди. Шу кетганча тўғри вокзалга йўл олди.

* * *

Баҳор фасли. Қуёшнинг илиқ нурларига чўмилган бутун борлиқ яралиш ва яшариш палласида. Дарахтлар қийғос гуллаган. Гуллар узра учиб-қўниб юрган асаларилар худди бир-бири билан қувлашмачоқ ўйнаётгандек, тиним билишмайди. Ям-яшил либосга бурканган бу она табиат кишининг кўзини қувонтиради. Ховлидаги сўрида ўтирган Ҳабибулла бува қайноқ чойдан хўплар экан, ховлидаги қийғос гуллаган уч туп ўрикка ва унинг атрофида ғужғон учиб юрган асалариларга қараб завқланди. Шу пайт қаердадир хониш қилган булбулнинг овози эшитилди. У булбулнинг сайрашини диққат билан эшитаркан, негадир хаёлига Азизжон келди. «Ҳозир ўғлим Россияда қандай ишлар билан машғул бўлиб юрган экан? Соғлиги жойидамикин? Азизжон кўнғироқ қилиб қолса, ундан яшаш манзилини оламан. Кейин мен ҳам Россияга бориб, Азизжон билан биргаликда отам билан унинг буvasи

кабрини зиёрат қилиб қайтаман. Э, Худо, мен боламини сенинг паноҳингга топширдим. Уни Ўзинг ҳар қандай офатлардан асрагин», деганча Ҳабибулла бува Худога илтижо қилди. Шу вақт телефон жиринглаб унинг хаёллари бўлинди.

Телефон гўшагини қулоғига тутган Ҳабибулла бува:

— Алло, эшитаман, — деди.

Телефон гўшагидан:

— Ассалому алайкум! — деган аёл кишининг овози эшитилди.

— Ваалайкум ассалом, Гулшода қизим, бу сенми-сан? — деди Ҳабибулла бува энтикиб.

— Ха, ота, бу менман. Куёвингиз тушликка ош қилаётган эди. Улар сизни меҳмон қилмоқчилар. Мен ҳам сизни жуда соғиндим! Ош баҳонасида бир-биримизнинг дийдоримизга тўйиб олардик, ота! — деди Гулшода қувноқ бир овозда.

— Кечагина келиб мени кўриб кетган эдинг-ку, қизим! — деди Ҳабибулла буванинг кўнгли тоғдай кўтарилиб.

— Сизни бир кун кўрмасам, соғиниб қолаяпман, ота! Шунинг учун, бизларникига кўчиб келинг, деб сиздан неча марта илтимос қилдим? Сиз бўлса, йўқ деганингиз деган, — деди Гулшода аразлагандай бўлиб.

— Бу уйда неча йиллар онанг билан бирга яшадик. Бу иморатда унинг қўли тегмаган жойнинг ўзи йўқ, ҳисоби. Шу сабабдан менга бу уй жуда қадрли бўлиб қолган. Агар мен сеникига кўчиб ўтсам, бу ерда онангнинг руҳи чиркираб қолади-ку, қизим! — деди Ҳабибулла бува ўксик бир овозда.

Унинг гапларидан кейин телефоннинг ҳар иккала тарафи ҳам бир зум жимиб қолди.

Ҳабибулла бува қизининг кўнглини кўтариш учун овозига қувноқлик руҳини сингдириб:

— Ҳозир етиб бораман. Тагин менсиз ошни еб қўйманглар, — деди.

— Унда сизни кутамиз, ота! — деди Гулшода эзгин бир овозда.

— Хўп бўлади, қизим! — Ҳабибулла бува телефон гўшагини жойига қўйди, кейин кундалик одатига айланиб қолган хотини ва қизи Гулшода билан бу ховлида ўтказган ширин дамларни эслай бошлади.

Тошкентга поезд келиб тўхтади. Ундан тушган одамлар ичида Азизжон ҳам бор эди. У вокзалнинг кутиш айвонидаги қатор ўрнатилган таксафонларнинг биридан Ҳабибулла бувага қўнғироқ қилди.

Азизжон у билан куюқ сўрашди. Кейин бир-икки соат ичида Азаматжон билан Дурбекжонларни олиб меҳмонга боришини айтди. Телефонда гаплашиб бўлган Азизжон гўшакни жойига қўйиб, даҳлиздан ташқарига чиқди. У вокзал олдида қатор тизилиб турган таксилардан бирига ўтириб, жўнаб кетди. Манзилига етиб келган Азизжон кўп қаватли уйлардан биттасига кириб, иккинчи қаватга кўтарилди-да, эшикнинг қўнғироғини босди.

Эшикни очган Азаматжоннинг кўзи Азизжонга тушди-ю:

— Дада! — дея ўзини унинг қучоғига отди.

Азизжон ўғлини қучоқлаб сочларини силади.

— Қаерларда юрибсиз, дадажон? Мен сизни жудаям соғиниб кетдим! — деди Азаматжон йиғлаб.

— Нега йиғлаяпсан, ўғлим? Қўй, йиғлама! Энди тез-тез келиб тураман! — деди Азизжоннинг қўнғили бузилиб.

— Сиз уйга келиб бизлар билан бирга яшанг! Ёки укам билан мени ўзингиз билан олиб кетинг!

— Хўп бўлади, ўғлим! Укамг қани?

— Боя ойим укамни урдилар.

— Нима учун урди?

— Бир киши билан бозордан келган ойим «Биз молга бориб келамиз. Сизлар уйда ўтириб туринглар», деганларида укам: «Мен ҳам сизлар билан бораман», деб туриб олди. Шундан кейин укамни ойим урдилар, — деди Азаматжон чулдираб.

— Ойинг қани?

— Ўша Шомурод деган киши билан кетдилар, — деди Азаматжон.

Азизжон ерда турган катта сумка ичидан кичикроқ бир сумкани олиб, Азаматжонга узатаркан:

— Мана бу нарсаларни сен билан укамг учун Россиядан олиб келдим, — деди. Кейин у Дурбекжонни кўриш учун уй ичига кирди.

Гилам устида йиғлаб ётган боланинг кўзи хонага кириб келган Азизжонга тушди. Шунда у апил-тапил ўрнидан туриб унинг бўйнига осилди.

Шу пайт кўлида ҳар хил ўйинчоқларни кўтарганча хонага кириб келган Азаматжон:

— Ука, мана бу машинани қара, жуда зўр экан! — деди.

— Менга беринг, ака! — Дурбекжон Азизжоннинг кучоғидан чиқиб акаси томонга талпинди.

— Бунақа машинадан иккита! Ҳар биримизга биттадан! — деди Азаматжон.

Орадан кўп ўтмай сумкадаги кийимлар билан ҳар хил ўйинчоқларни ака-ука ўзаро бўлиб олишди. Азизжон болаларининг ўйинчоқлар билан машғул бўла бошлаганини кўриб кўчага отланди.

— Қаерга дада? — дейишди болалари бараварига.

— Ҳозир ойингни олиб келаман! — деди Азизжон.

— Тез келасиз-а? — деди Дурбекжон.

— Албатта, тез қайтиб келаман, болаларим! — деди Азизжон маъюс бўлиб.

— Майли, ойимни тез олиб келинг! — деди Азаматжон.

Азизжон кўчага чиқиб кетаётганида болалари ўйинчоқ ўйнаш билан овора эди. У ташқарига чиқиб кўп қаватли уйлар олдидаги бекатга бориб бўш ўриндикқа ўтирган пайтда қуёш ботиб, осмоннинг ғарб томони қонталаш тусга кирди. Азизжон бекат рўпарасидаги ястаниб ётган кўм-кўк далага назар ташлар экан, унинг қалбида буларга нисбатан ҳеч қандай қизиқиш уйғонмади. Олдинлари Азизжон баҳорни интиқиб кутарди, яшараётган оламни кўриб, унинг қалби бир олам қувончга тўларди. Азизжоннинг ҳаётида биринчи маротаба баҳор беағи бўлмиш кўм-кўк олам унинг қалбига қувонч бағишлай олмади. «Энди менинг бу ҳаётда қиладиган ишим қолмади. Болаларимга оталик қилолмасам. Болаларни менга бер десам, Малика бермаса. Ёки болаларга ўзи яхшилаб қарамаса. Қачонгача болаларимнинг кўз ёшини кўриб, эзилиб юраман. Болаларимни бир кунга олиб кетсам, устимдан ариза кўтариб югургани-югурган. Энди мен нима қилишим керак? Яхшиси ўзимни-ўзим ўлдираман». Азизжон миясига келган бу фикрдан қалби бир оз тинчлангандай бўлди. Атрофга қоронғулик тушди. Эсаётган салқин шабада юзига урилди. Азизжон анча вақт бекатда ўтириб қолди. У осмонда чарақлаб турган юлдузларга термулиб боқди. Кейин оймомо билан ҳасратлашгиси келди. Олдинлари Азизжон оймомога тикилиб ўтирганча

ўтмишини эслар, сўнг келажакнинг бутун орзу-умидларини унга тўкиб солар эди. У ҳозир оймомога қараб, ўтмишини эслашга уринди. Аммо Азизжонга бунинг қизиғи йўқдай туюлди. «Менинг мақсадлариму орзу-умидларим аллақачон ўлиб бўлган. Мен бундай сарсон-саргардон бўлиб, ҳаммага юк бўлиб юрганимдан кўра, шуниси маъқул». Шу пайт унинг кўзи оймомо хира ёритиб турган йўлда келаятган аёл билан эркакка тушди. Аёл нимаси биландир Маликага ўхшаб кетарди. Улар яқинлашган сари Азизжон бу аёлнинг Маликалигига амин бўлди. У ўтирган ўрнидан туриб уларга қараб юрди. Салом-алиқни насия қилган Азизжон тўсатдан:

— Нега болаларни урдинг, — деди ўзини босишга ҳаракат қилиб.

— Сиз болаларингизни ташлаб, жазманингиз билан Россияга кетганингиздан кейин мен нима қилишим керак эди, — деди Малика тўнғиллаб.

Маликанинг ёнида келаятган эркак уларга халақит қилмаслик учун бўлса керак, нарироққа бориб турди.

— У ким? — сўради Азизжон.

— Жазманим.

Азизжон Маликани уриш учун қўл кўтарди. Унинг Муборак холага «Бундан кейин аёл кишига қўл кўтармайман, ойи», деб берган лафзи шу пайт эсига тушди. Шунда Азизжон қўлини ҳавода баланд кўтарганча туриб қолди.

Малика бўлса:

— Қани, уриб кўр-чи. Умрингни турмада чиритмасам, отамнинг фарзанди эмасман, — дея шанғиллай кетди.

Ҳеч нарса демаган Азизжон орқасига ўгирилиб тез-тез юрганча ундан узоқлашди. Малика эса хануз уни қарғаб шанғилларди. Унинг гаплари Азизжоннинг қулоғига кирмади. Фақат унинг қулоғи остида хотинининг «жазманим... жазманим... жазманим...», деган товуши такрорлагандай бўларди. Негадир, шу пайт Азизжоннинг қалбида нафрат ҳам, ғазаб ҳам уйғонмади. Ҳозир унинг қалби худди бўм-бўш қиш далаларидай хувиллаб қолган эди. Азизжон ўзи яшаётган кўп қаватли уй олдидаги тўйхонага яқинлашди. Унинг кўзи хира ой ёруғида деворга суяб қўйилган нарвонга тушди. Энди Азизжон бирор нарса излаётгандай тўйхона ичига мўралади. Ўтин боғлаб қўйилган арқонни кўрди. Арқонни ечиб олиб,

елкасига ташлади. Ҳозир Азизжоннинг қалбида дард ҳам оғриқ ҳам йўқ эди. Унинг кўзлари нурсиз бир нуқтага қадалганди. У мажолсиз юриб келди-да, нарвонга кўтарилиб чиқа бошлади. Нарвоннинг юқори поғонасига етганда тўхтади. Елкасидаги арқонни олиб бир учини нарвонга боғлаб, иккинчи учидан дор ясади. Халқани бўйнига илди ва нарвондан ўзини пастга ташлади.

* * *

— Азизжон болам, қўй бу ерда чўмилма! — деди Ҳабибулла бува. — Бу бехосият жой!

Унга қараб қикирлаб-қикирлаб кулган Азизжон:

— Бехосият жой ҳам бўларканми бува? — деганича орқасига чекиниб сувга тушиб борар эди.

Ҳабибулла бува Азизжонни тўхтатиб қолиш учун қанча олдинга талпинмасин, оёқларини қимирлата олмас, қандайдир кўринмас куч уни ушлаб тургандек эди.

— Азизжон, бу ер менинг тоғамни ютиб кетган! Тўхта, болам! — деб Ҳабибулла бува бор кучини тўплаб олдинга талпинди. Барибир оёқлари унга итоат қилмади. Ҳабибулла бува энди қўлларини олдинга чўзмоқчи бўлди. Қўллари ҳам унга бўйсунмади. — Қандай бадбахт махлуқсан, мени қўйиб юбор! Болажонимни қутқариб қолишим керак! Сенга жон керак бўлса, мана, менинг жонимни ол! Лекин боламга тегма!

— Буважон, ўзим шуни хоҳладим! — деганча Азизжон бирзумгина Ҳабибулла бувага термулиб қараб турди-да, яна қикирлаб кулди. Кўп ўтмай сув уни бутунлай ўз қаърига тортиб кетди.

— Азизжон, Азизжон! — дея қичқирган Ҳабибулла бува ётган ўрnidан туриб кетди. — Хайрият, тушим экан. Юсуф пайғамбарнинг ўзи яхшиликка йўйсин.

Аъзои-баданини муздек тер қоплаган Ҳабибулла бува ўрnidан турди. Таҳорат олди. Намоз ўқиди. Кейин Азизжондан хабар олиш учун йўлга чикди.

* * *

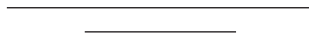
Том тепасида турган Азизжон нарвондан пастга тушмоқчи бўлди. Лекин уни нарвон ушлаб қололмай деворга урилди. Шунда Азизжон ҳеч қийинчиликсиз девор тўсиқдан ўтиб кетди. Бу ҳолат унга қизиқ туюлди. Азизжон хавода учиб юрганча теварак-атрофни айланиб, тўсиқлардан бемалол ўтиб анча ўйнади. Кейин болалари эсига

тушди, шекилли, ширин уйқуда ётган Азаматжон билан Дурбекжонларнинг тепасига учиб келди. Уларга маъюс термулиб, анча вақт туриб қолди. Қўллари билан болаларининг юзларини силаб ўпди. Шундан сўнг у яна девор тўсиқдан ўтди ва танани дордан бўшатиб олаётган Ҳабибулла бувани кўрди. Азизжон танага ҳайрат ҳисси билан бирзум тикилиб турди-да, кейин, осмон узра сузиб кетди.

Бу пайтда Ҳабибулла бува:

— Вой, лафз қурбони бўлган болажоним! Нималар қилиб қўйдинг, эй, Худо! — деганича уввос солиб йиғларди.

Унинг дод-фарёди бутун дунёни тутиб кетгандек бўлди.

БАҲОДИР ХУДОЙБЕРГАНОВ

ЛАФЗ

«Шарк» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2007

Муҳаррир *Н. Тошматов*
Рассом *Х. Зиёхонов*
Бадий муҳаррир *А. Мусахўжаев*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Матн терувчи *О. Худойберганов*
Мусахҳихлар: *Н. Охунжорова, Ш. Хуррамова*
Саҳифаловчи *А. Шафиуллина*

Теришга берилди 26.01.07. Босишга рухсат этилди 19.02.07.
Бичими 84x108¹/₃₂. «Петербург» гарнитураси. Офсет босма.
Шартли босма тобоғи 20,2. Нашриёт-ҳисоб тобоғи 19,8. Адади
5000 дона. Буюртма № 3313. Баҳоси шартнома асосида.

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси,
100083, Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй.